

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

Бранко Миловановић Никола Јарички Јовановић Ђорђе Јакшић

Година 4/2005. Периодичност: месечно

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 4/2005. ГОДИНА LVI Излази тромесечно

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ДИРЕКТОР

Славољуб ЈОВАНЧИЋ, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др *Миле БЈЕЛАЈАЦ*; др *Александар ИГЊАТОВИЋ*, генерал-мајор у пензији (заменик председника); др *Душан ЈАЊИЋ*; др *Зоран КИЛИБАРДА*, пуковник у пензији; мр *Добросав РАДОВАНОВИЋ*, генерал-мајор у пензији; проф. др *Борђе РАДОЈЕВИЋ*, пуковник у пензији; проф. др *Предраг СИМИЋ*; проф. др *Душан СТАЈИЋ*, контраадмирал у пензији; мр *Миле СТОЈКОВИЋ*, пуковник (председник); проф. др *Јован ТЕОКАРЕВИЋ*; проф. др *Биљана ТРЕБЛЕШАНИН*; мр *Милутин ЦУПАРА*, пуковник; др *Михајло БАСАРА*, пуковник.

РЕДАКЦИЈА

Заступа уредника

потпуковник

Драган НИКОЛИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 * Главни и одговорни уредник: 2681-565, војни 23-504; технички секретар 2642-653 * Претплата: 3612-506 * Текући-рачун РЦ МО СЦГ 840-51845-84 за ВИЗ, шифра 963 * Цена броја 260,00 динара.

САДРЖАЈ

Међународни односи

Драгољуб Секуловић Вангел Милковски	Место и улога геопростора Србије и Црне Горе у оквиру приступања систему колективне безбедности	9
Небојша Николић	Високо војно образовање у Републици Турској	25
Александар Фатић	Садржај и перспективе антитеро- ристичке стратегије САД у другом мандату Џорџа Буша – импликације за југоисточну Европу	42

Безбедност и одбрана

Здравко Зељковић	Настанак, развој и методе делова- ња савремених обавештајних слу- жби	71
------------------	---	----

Војна наука и ратна вештина

Милош Арсић	Структурна анализа система управ- љања процесима саобраћајне по- дршке у операцији	88
Јованка Шарановић Јан Марчек Зоран Килибарда	Утицај образовног профиле и рад- ног искуства официра на њихове процене могућности ангажовања жена у Војсци	123
Бранко Тешановић Михаило Зоговић Бранко Јоксимовић	Маркетинг у менаџменту одбране	140

Погледи

Василије Мишковић	Неки аспекти примене савремене технологије	155
Илија Кајтез	Предисторијски облици ратних су- коба	175

CONTENTS

International relations

Dragoljub Sekulović Vangel Milkovski	Place and Role of Serbia and Montenegro's Geospace within the Framework of the Collective Security System Joining Process	9
Nebojša Nikolić	High Military Education in the Republic of Turkey	25
Aleksandar Fatić	Contest and Prospects of US Anti-Terror Strategy in George Bush's Second Term of Office – Implications for Southern Europe	42

Security and Defense

Zdravko Zeljković	Genesis, Development and Operating Methods of Contemporary Intelligence Service	71
-------------------	---	----

Military Science and Art of War

Miloš Arsić	Structural Analysis of Transport Support Management System in an Operation	88
Jovanka Šaranović Jan Marček Zoran Kilibarda	Influence of Officers' Education Profile and Work Experience on Their Evaluation of Possibilities of Women's Involvement in the Army	123
Branko Tešanović Mihailo Zogović Branko Joksimović	Marketing in Defense Management	140

Views

Vasilije Mišković	Some Aspects of Using the Modern Technology	155
Ilija Kajtez	Prehistoric Forms of War Conflicts	175

SOMMAIRE

Rapports internationaux

Dragoljub Sekulovic Vangel Milkovski	Place et rôle du géo-espace de la Serbie et Monénegro dans le cadre de l'approche de système de sécurité collective	9
Nebojša Nikolić	Haut enseignement militaire dans la République de Turquie	25
Aleksandar Fatić	Contenu et perspectives de la stratégie antiterroriste des EUA durant le deuxième mandat de Georges Bush – implications concernant l'Europe de Sud-Est	42

Sécurité et défense

Zdravko Zeljković	Naissance, développement et méthodes d'agissement des services de renseignement contemporains	71
-------------------	---	----

Science militaire et art de guerre

Miloš Arsić	Structure des analyses des systèmes de commandement des processus de soutien de circulation durant une opération	88
Jovanka Šaranović Jan Marček Zoran Kilibarda	Influence du profil de l'enseignement et de l'enseignement et de l'expérience des officiers sur leurs évaluations des possibilités d'engagement des femmes de l'Armée	123
Branko Tešanović Mihailo Zogović Branko Joksimović	Marketing dans le ménagement de défense	140

Points de vue

Vaslje Mišković	Certains aspects de l'application de la technologie contemporaine	155
Ilija Kajtez	Formes des conflits de guerre à l'époque de préhistoire	175

Internationale Beziehungen

Dragoljub Sekulović Vangel Milkovski	Die Stellung und die Rolle des Georäumes von Serbien und Montenegro im Rahmen des Beitritts dem System der kollektiven Sicherheit	9
Nebojša Nikolić	Die hohe militärische Ausbildung in der Republik Türkei	25
Aleksandar Fatić	Der Inhalt und die Perspektive der antiterroristischen Strategie der USA im zweiten Mandat von George Bush – die Implikation für Südosteuropa	42

Sicherheit und Verteidigung

Zdravko Zeljković	Entstehung, Entwicklung und Methoden des Vorgehens der modernen Nachrichtendienste	71
-------------------	--	----

Militärwissenschaft und Kriegskunst

Miloš Arsić	Die Strukturanalyse des Steuerungssystems über Verkehrsunterstützung in Operationen	88
Jovanka Šaranović Jan Marček Zoran Kilibarda	Der Einfluss der Ausbildungsart und der Berufserfahrung der Offiziere auf dessen Einschätzung des möglichen Engagements der Frauen in den Streitkräften ..	123
Branko Tešanović Mihailo Zogović Branko Joksimović	Marketing im Verteidigungsmanagement	140

Anschauungen

Vasilije Mišković	Einige Aspekte der Anwendung der modernen Technologie	155
Ilija Kajtez	Die urgeschichtlichen Formen der Kriegskonflikte	175

СОДЕРЖАНИЕ

Международные отношения

Драголюб Секулович, Вангел Милковски	Место и роль геопространства Сербии и Черногории в рамках ее присоединения к системе коллективной безопасности ...	9
Небойша Николич	Высшее образование в Республике Тур- ции	25
Александр Фатич	Содержание и перспективы антитерро- ристической стратегии США во втором мандате Джорджа Буша – импликации для Юго-Восточной Европы	42

Безопасность и оборона

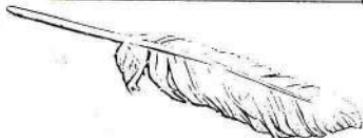
Здравко Зелькович	Становление, развитие и методы дей- ствия современных разведыватель- ных служб	71
-------------------	--	----

Военная наука и военное искусство

Милош Арсич	Структурный анализ системы управ- ления процессами транспортной поддержки в операции	88
Йованка Шаранович, Ян Марчек, Зоран Килибарда	Влияние образовательного профиля и рабочего опыта офицеров на их оцен- ки возможности привлечение женщ- ин к службе в Войске	123
Бранко Тешанович, Михаило Зогович, Бранко Йоксимович	Маркетинг в менеджменте обороны ..	140

Взгляды

Василие Мишкович	Некоторые аспекты современной тех- нологии	155
Илья Кайтез	Доисторические формы военных столк- новений	175



Место и улога геопростора Србије и Црне Горе у оквиру процеса приступања систему колективне безбедности

УДК: 355.47 (497.1) : 327

Пуковник др Драгољуб Секуловић
Потпуковник Вангел Милковски

Систем колективне безбедности представља систем примене заједничких превентивних и принудних мера на заштиту и успостављање мира и других прихваћених вредности међународне заједнице од опасности војне и невојне природе. Укључивањем у креирање решења и одлучивање о одбрани стварају се услови за уређивање одбране и оружаних снага одређене државе на темељу ширег спектра интереса. На тај начин она постаје саставни део политичке свести најширих политичких следбеника. Може се претпоставити да такви услови доприносе креирању рационалних решења, примерених потребама и могућностима државе, уз уважавање сигурносних интереса других међународних следбеника, што су неке од темељних претпоставки за мир, стабилност и сигурност.

Утицај географског фактора представља суштину војногеографске процене простора неке земље. Они су основа за извођење закључака о доношењу оптималних одлука о: одбрани властитог географског простора – ратишта, могућности утицаја на друге географске просторе у духу остваривања и спровођења доктрине „колективне безбедности”, остваривања „националних” интереса на геопросторима значајнијих региона и стварању услова за најчелисходнију и најекономичнију употребу оружаних снага на другим просторима.

Са националног становишта геопростор Србије и Црне Горе може да се посматра као национални и дефинише се границама, величином и обликом са свим карактеристикама и појавама које у њему делују. Будући да је крах биполаризма коинцидирао са националним и етничким сукобима на Балкану, као и са појавом тероризма у свету, па и економским и социјалним проблемима у Источној Европи и на Балкану и могућим потресима који би могли захватити шири европски простор – потребно је дефинисати стратегијске, оперативне и тактичке елементе на геопростору наше државе.

Кључне речи: геопростор, систем колективне безбедности, војногеографски фактор, спољнополитичка оријентација, војногеографска процена, ратиште Европе.

На различито гледиште о утицају географског фактора, а самим тим и војногеографску процену, утиче и начин организовања одбране земље. Једна је њена спољнополитичка оријентација у којој се траже адекватни облици сигурности (нпр. приступ одређеним војним и политичким савезима). Савремено савезништво има одређене карактеристике и специфичности када је у питању организација оружаних снага, командовање и извођење заједничких ратних операција. Утицај савезништва, и система безбедности који поприма колективну димензију, захтева од држава чланица војногеографску процену јединственог геопростора и његових елемената. Подређеност заједничком деловању не умањује значај националног, али га претпоставља колективном и на тај начин директно утиче на организацију, припремање и задатке националних оружаних снага.

Системи колективне безбедности и безбедносне интеграције у Европи

Систем колективне безбедности представља систем примене мера заједничких превентивних и принудних мера на заштити успостављању и одржавању мира, као прихваћених вредности међународне заједнице. Најпознатији систем колективне безбедности у свету је Организација северноатлантског пакта (North Atlantic Treaty and Organization), скраћено НАТО, установљена у Вашингтону 4. априла 1949. године, у складу са одредбама члана 51. Повеље Уједињених нација (УН). На основу текста из Уговора о оснивању НАТО-а може се закључити да је то међународна регионална организација, чији су циљеви, задаци и механизми деловања у складу са Повељом УН. Земље потписнице овог уговора полазиле су, при оснивању, од одредби садржаних у Повељи УН, које дају право свим државама на индивидуалну и колективну самоодбрану (члан 51). Такође, дају и право да у остваривању тог циља могу закључивати регионалне споразуме и оснивати регионалне организације (члан 53).

Кључне карактеристике интегрисане одбрамбене структуре војно-политичког савеза чине: колективно планирање снага, заједничко оперативно планирање, мултинационални састави, базирање састава ван националне територије (а у условима када је то могуће – размена базирања снага на бази реципроцитета), споразуми о управљању кризама, усвајање заједничких стандарда за опрему, обуку и логистичку подршку, сарадња у области изградње инфраструктуре, производњи наоружања и обезбеђењу средстава за логистичку подршку. Механизми функционисања савеза су различити, али им је заједничко јединствено командовање и одлучивање о битним интересима савеза.

У складу са новим политичким приликама и технолошким развите комуникационим технологијама, НАТО је мењао своју стратегију. Период последње деценије

прошлог века био је веома драматичан, а обележиле су га велике промене у међународним односима. Савремене међународне односе карактерише мали број интеграционих и велики број дезинтеграционих процеса. У тим процесима у последњих петнаест година настале су 22 нове државе на тлу Европе, а уједињена је само Немачка. У таквим условима НАТО је прилагођавао свој стратегијски концепт и доктрину употребе. Покренуто је виште иницијатива на тлу Европе са циљем да се догради система европске безбедности у новим измененим условима. Најзначајнији је процес под називом „Партнерство за мир“, као прелазно решење до пријема у чланство НАТО-а.

Утицај ширења НАТО-а на европско ратиште

Нестанком политичке, економске и војне подељености европског ратишта и распадом Варшавског уговора дошло је до битних промена на европском ратишту. Постојање блоковске подељености условљавало је и поделу европског ратишта на два посебна: **посебно европско ратиште НАТО и посебно европско ратиште ВУ**. У тадашњем односу снага посебно европско ратиште НАТО је по географском положају, облику и величини имало неповољне војногеографске карактеристике у односу на посебно ратиште ВУ. Распадом ВУ и ширењем НАТО на исток приступом земаља бившег ВУ једином преосталом војно-политичком савезу, приступањем већег броја земаља „Партнерству за мир“ и стављањем тог географског простора у функцију НАТО-а, европско ратиште у целини добило је нове војногеографске карактеристике. Увођење источних суседа у политичке и војне механизме алијансе, по гледиштима званичника, не представља просто ширење на исток, већ поновно обликовање Европе, тј. укидање представе о централној Европи као „сивој зони“ сукобљавања интереса великих сила.

Због тога се европско ратиште, имајући у виду целокупно становништво, материјалне и друге вредности, условно може издвојити у три потенцијално посебна европска ратишта: западноевропско, источноевропско и, посебно, европско ратиште Близког и Средњег истока. Западноевропско ратиште обухвата географске просторе земаља чланица НАТО-а у Европи и Турску. Овом простору гравитирају, или су своју територију ставили у функцију НАТО-а, бивше чланице ВУ и земље настале из СФРЈ.

Основна карактеристика европског ратишта, и у оквиру њега могућих посебних ратишта, јесте да се у разматраном простору могу издвојити различите стратешке и оперативне целине – војишта. Једно од таквих војишта је и *Јужноевропско војиште*, које се простира од гребена Алпа и Карпата до Средоземног мора. Простор Мале Азије припада овом војишту од Босфора и Дарданела до реке Кизил

Ирмак. Мада се налази на јужној периферији Европе, геометријски гледано, ово војиште је централно војиште европског ратишта, с елементима централног војногеографског положаја, чији значај донекле мењају утицаји војногеографских чинилаца, као што се рељеф, воде и друштвено-политичка хетерогеност. Заједно са *Средоземним војиштем* чини јужно крило оба посебна ратишта и западноевропског и источнеевропског, па му водеће силе придају велики значај.

Географски простор Балкана у свим проценама, па и у војногеографским, један је од најзначајнијих на Европском ратишту. Његова нестабилност чини га једним од најакутнијих жаришта у овом делу света. Глобално преламање интереса великих сила и нерешена историјска и друштвено-политичка питања земаља оптерећиваје регион и у блиској будућности. Један од начина превазилажења тих проблема понудиле су велике сile, првенствено Запад, а ради се о приступању системима колективне безбедности у Европи, какав је НАТО.

Земље које теже чланству НАТО-а раније су геостратешке процене усклађивале са захтевима и интересима ВУ (осим садашње државе Србија и Црна Гора). У том односу планови одбране су били заједнички, тако да су одређивани и доктринарни ставови о одбрани ратишта, а тим државама је остајао веома мали простор за истицање специфичности у вођењу борбених дејстава условљених утицајима географског фактора на „националном“ ратишту. Стављањем својих географских простора у функцију НАТО-а и изградњом система безбедности, ослониле су се на помоћ великих сила, чиме су њихова ратишта обухваћена комплексним проценама САД и НАТО.

Из анализе досадашњих искустава земаља које су приступиле системима колективне безбедности очвљиво је да је, поред процене ратишта са националног нивоа, тежиште процена на усклађивању са војно-политичким савезом.

У изградњи система безбедности земље које приступају савезу ослањају се на помоћ великих сила и НАТО и прихватају доктрину колективне безбедности у Европи, чиме су њихова ратишта обухваћена комплексним проценама САД и НАТО-а. У војногеографским проценама ратишта тих земаља тежиште је на процени географског положаја и места у Европи, и европском ратишту као целини.

Може се закључити да се садашње војногеографске процене геопростора земаља које приступају НАТО-у и оних које су чланице, особене по томе што се доносе са националног становишта и са аспекта потреба система колективне безбедности.

Може се очекивати да ће кроз међународну сигурносну и одбрамбену сарадњу све више долазити до изражaja међународни аспекти отворености одбране, јер ће на одбрамбена решења у појединачним државама све више утицати колективни уговори држава, захтеви међународних организација, међународни трендови у уређивању појединачних питања, као и квалитетно осмишљена решења других држава:

ВОЈНОГЕОГРАФСКА ПРОЦЕНА У ЗЕМЉАМА КОЈЕ ПРИСТУПАЈУ НАТО ИЛИ ПРОГРАМУ ПАРТНЕРСТВО ЗА МИР	
СА НАЦИОНАЛНОГ СТАНОВИШТА	СА СТАНОВИШТА СИСТЕМА КОЛЕКТИВА
<ul style="list-style-type: none"> Процена потенцијалних изазова, претњи и ризика који могу угрозити безбедност земље, Процена елемената властитог геопостора као ратиште, са аспекта вођења рата. 	<ul style="list-style-type: none"> Процена положаја у односу на могуће регионалне и више концентрационе просторије Процена у односу на стратегијске рејоне и објекте у овом делу европског ратишта, Процене у односу на европске комуникационе раскрснице и правце дејства, Процене геопростора на којима снаге за реаговање могу бити употребљене Процена могућности испољавања утицаја из властитог геопостора у односу на делове геопростора који нису у систему колективне безбедности или ка другим ратиштима, посебно где су могући сукоби и претње сигурности НАТО.
<ul style="list-style-type: none"> Процена снага потенцијалних противника, процена властитих потенцијала који се стављају под заједничку команду и потенцијала за дејство под националном командом 	

1. На темељу целовитог увида у одбрамбене концепте, способности, планове и програме појединих држава лакше се могу креирати и спроводити мултилатералне међународне и регионалне активности на подручјима изградње мера међусобног поверења и сигурности, ограничавања војног потенцијала, разоружања, те надзора производње и ширења оружја за масовно уништење и трговина оружјем.

2. Познавање одбране одређене државе олакшава стратегијске оцене и процене другим државама (посебно у региону), те омогућује адекватно креирање њихове сопствене сигурности и одбране, укључујући усклађивање концепта и различитих војних способности.

3. Познавања стања и проблема на подручју одбране једне државе (укључујући оцену националне сигурности и процену претњи) приноси разумевању других држава за њена решења, нарочито ако су она легитимна и рационална. То утиче на развијање међусобног поверења као темељног услова мира, стабилности и сигурности.

4. На темељу информација с подручја одбране одређене државе, а нарочито њиховом упоређењу с другим врстама информација, стратегијски планери у заинтересованим државама могу уочити знаке „раног упозорења“ о појавама које могу довести до кризе, агресивних поступака и сл. То омогућује благовремено предузимање одговарајућих противмера у заинтересованим државама, као и захтевање одређених појашњења и корективних активности кроз међународне организације. Зато и сама спознаја о таквим импликацијама доводи до својеврсне „аутокорекције“ у облику усвајања решења и поступака за које се процењује да ће бити међународно прихватљиви.

5. У условима транспарентности¹ националних одбрана државе могу међусобно утицати квалитетом концепта, односно стратегијски планери могу „учити“ једни од других. Наиме, свако званично међународно приказивање сопствене одбране логично имплицира претходну компаративну анализу решења у другим државама, преузимањем појединих квалитетних решења, ради допуне и побољшања властитих. То подразумева и прихваћање решења која представљају елементе концепта „кооперативне сигурности“ (насупрот компетитивној), „дес-фансивне одбране“, „непровокативне одбране“, „разумне одбрамбене давољности“ и др., која доприносе миру, стабилности и сигурности, а која остале државе, у духу „добрих намера“, подржавају и очекују.

6. Код сваке државе са одговарајућом, уређеном одбраном транспарентност доприноси јачању респекта према њеним одбрамбеним и војним потенцијалима, како код потенцијалних противника, тако и постојећих или потенцијалних савезника. На тај начин доприноси се реализацији функције одвраћања, као и јачању претпоставки за изградњу партнерских и савезничких односа.

Место и улога геопростора Србије и Црне Горе у систему колективне безбедности

Долазак снага НАТО-а на просторе бивше СФРЈ, прикључење суседних земаља савезу или Партерству за мир, промене у спољнополитичкој оријентацији СЦГ дају нову димензију војногеографској процени ратишта СЦГ. Пројектованим прикључењем земље Партерству за мир, а у наредном периоду и НАТО-у, доћи ће до одређених промена утицаја географског фактора који ће условити промене у процени места и значаја ратишта СЦГ² као националног ратишта и као дела територије војно-политичког савеза.

Ова тврђња произилази из чињенице да прихватањем стандарда НАТО-а, све чланице или оне које теже да то постану једног дана, на-

¹ Под транспарентношћу се подразумева омогућавање увида домаћој и међународној јавности у решења, одлуке и поступке државних институција на подручју одбране.

² У анализи америчког дневника „Defence and foring affairs“, каже се да „...чврт југон-источне Европе остаје Београд“.

ционални геопростор сматрају неприкосновеним и делом целине савеза на коме се искључује вођење рата. Тачка 5. Вашингтонског споразума потврђује право на индивидуалну и колективну самоодбрану у складу са чланом 51. Повеље УН. Стратегијом НАТО-а за 21. век, поред операција из члана 5. оснивачког уговора (колективна одбрана) предвиђају се и операције које нису обухваћене овим чланом – Non Article 5 Operations, чиме се, у суштини, омогућава ангажовање НАТО-а у случајевима „посредног“ угрожавања безбедности региона од виталног интереса ван граница овог савеза и ангажовање у операцијама без сагласности Уједињених нација.

Са националног становишта геопростор СЦГ може се посматрати као национално ратиште и дефинисати границама, величином и обликом са свим карактеристикама и појавама које у њему делују. У том случају потребно је дефинисати могуће изазове, претње и ризике по националну безбедност и, на основу тога, дефинисати стратегијске, оперативне и тактичке елементе на геопростору државе.

Процена потенцијалних изазова, претњи и ризика који могу угрозити безбедност земље

Имајући у виду позицију Србије и Црне Горе, на спољном и унутрашњем плану, опасност од оружане агресије против ње је у додгледно време, сматра се, знатно умањена, али ипак постоји реална могућност да одређени ризици и претње у региону доведу до угрожавања њене безбедности. То су:

- прерастање регионалних конфликтата у оружану агресију;
- сепаратистичке тежње националних мањина, а сада најизразите Албанаца на Косову и Метохији;
- национални и глобални тероризам;
- организовани криминал и корупција;
- ширење оружја за масовно уништавање;
- недовршен процес разграничења и могући покушаји насиљног мењања граница у региону;
- неконтролисано трошење природних ресурса и угрожавање животне средине.

Прерастање регионалних конфликтата у оружану агресију, и поред смањивања ратних сукоба, представља потенцијално реалну опасност угрожавања безбедности државне заједнице. То се темељи, пре свега, на чињеници да у региону има још много проблема који нису решени (нпр. недефинисане границе СЦГ са Хрватском, тежње Албанаца у Македонији и Грчкој за стварање „Велике Албаније“ и слично).

Сепаратистичке тежње Албанаца на Косову и Метохију и директна су претња територијалном интегритету СЦГ и представљају један од главних фактора нестабилности у региону. Оно што сепара-

тизам на Косову и Метохији чини посебно озбиљним безбедносним ризиком, јесте подршка коју добијају од екстремистичких група, не-потпуно спровођење Резолуције Савета безбедности УН 1244, као и висок степен криминалитета свих врста. То представља извориште константног ризика, поготово због тога што се непрестано омета повратак избеглих Срба и осталог становништва, као и Војске и полиције.

Осим тога Србија и Црна Гора није у прилици да контролише знатан део границе са Албанијом и Македонијом, што омогућава не-контролисану миграцију становништва, убацивање терористичких група и њихово ангажовање на простору изван територије Косова и Метохије, који тако, практично, представља генератор кризе у региону.

Опасност од терористичких дејстава постала је још израженија након 11. септембра 2001. године, када су вође исламског фундаментализма позвале своје борце на свети рат против Америке и свих оних који је подржавају. Србија и Црна Гора, као жртва тероризма (на Ким и могућих последица исламског фундаментализма у Рашкој области), јесте на страни оних који се тероризму супротстављају, не-зависно од тога ко ту борбу тренутно предводи. Са таквим опредељењем она мора да рачуна на повећану опасност од тероризма, нарочито оног који има своје упориште на Косову и Метохији, као и са осталих простора на којима је изражен национални екстремизам.

Корупција и организовани криминал на простору Србије и Црне Горе и у њеном окружењу у великом су замаху, захваљујући привредном колапсу и правном вакууму, насталом у време распада претходне Југославије у почетној фази транзиције. Оно што државну заједницу у овом погледу чини специфичном јесте њен географски положај на једном од главних путева шверца дроге, оружја и белог робља, од Истока на Запад са Косовом и Метохијом као кључним терминалом на том путу, као и развој сиве економије подстакнут економским санкцијама, оружаним сукобима у непосредном суседству, великим принудним миграцијама и нефункционисањем правне државе. Организовани криминал представља директну претњу безбедности државне заједнице и њених чланица.

Тешкоће у дефинисању правне државе, што се огледа у недовољном поштовању закона, недовољној координацији између република чланица, недовољној сарадњи државних органа задужених за одбрану и безбедност земље, као што су Војска, полиција, државне службе и др., погодују појавама разних облика угрожавања безбедности Србије и Црне Горе.

Економска заосталост и велика зависност од помоћи споља имају за последицу неповољне друштвене појаве које по свом кумулативном учинку јесу значајан фактор ризика. Велика стопа незапослености и сиромаштво знатног дела становништва, уз присуство великог броја избеглица и, истовремено, енормно богатство појединача, сте-

чено ратним профитерством, криминалним радњама и привилегованим положајем, потенцијална су жаришта озбиљних социјалних тензија које могу да произведу хаотично стање високог ризика.

Оружје за масовно уништавање, које може да доспе у руке разних терористичких организација и милитантних група, према последицама, представља најтежи облик организованог криминала. Та појава вишеструко повећава опасност од тероризма и чини га једним од основних фактора ризика на глобалном и регионалном нивоу. Државни заједнице усмерене на спречавање ширења те врсте оружја и опредељена је да активно учествује у том процесу.

Национални и верски екстремизам, који, осим подстицаја споља, има своје корене у сукобима на етничкој и религиозној основи у ближијој прошлости, али и у актуелној економској ситуацији, још увек је константан фактор ризика и озбиљна препрека мирном решавању криза. Сукоби на простору претходне Југославије показали су да, чак и у условима присуства међународних снага, екстремистичке снаге имају смелости да средства политичке борбе замене оруженом борбом и доведу земљу до могућности избијања грађанског рата који увек може да прерасте у рат регионалних размера. Могуће је да се, према сличном сценарију, у одређеном тренутку, иницира сличан сукоб на оним просторима државне заједнице где је изражен национални екстремизам.

Недовршен процес разграничења након распада претходне Југославије представља константни ризик по безбедност Србије и Црне Горе, јер је препрека успостављању пуне сарадње међу државама у региону и сталан је извор националних и верских тензија. Томе до приносе и разни страни фактори, који иступају са тезама о потреби прекрајања граница на Балкану по националним принципима. Осим тога, у неким суседним земљама, а и у нашој земљи, постоје политичке снаге које заговарају једнострану промену граница, што представља додатни ризик за безбедност наше земље и региона. Тада ризик је утолико већи уколико, при решавању тих питања, међународна заједница чешће примењује двоструке (стандарде нпр. неиспорука електричне енергије српским насељима на Косову и Метохији почетком 2005. године). Србија и Црна Гора залаже се да се недовршени процес разграничења одвија мирно и у складу са критеријумима и принципима међународног права.

Неконтролисано трошење природних ресурса и угрожавање животне средине већ је достигло алармантне размере. То се првенствено односи на прекомерну експлоатацију шума, загађивање водених токова и земљишта, неконтролисано располагање изворима питке воде,

коришћење најплоднијег земљишта за изградњу стамбених и привредних објеката и слично. Осим ненадокнадиве материјалне штете, овом праксом изазване су неповољне промене у микроклими и озбиљно је угрожено право људи на живот у здравој средини. Таквим појавама допринели су недостатак у правној регулативи и неспровођење постојећих прописа у тој области. Животну средину непосредно угрожава и постојање објеката са високим степеном ризика у непосредном окружењу (нуклеарне електране и слично), као и привредних објеката са технологијом која није у складу са међународним еколошким стандардима. Поред набројаних и у потребној мери објашњених изазова, ризика и претњи могући су и:

- тешкоће у функционисању правне државе;
- унутрашња политичка нестабилност;
- неравномеран привредни и демографски развој поједињих регионалних;
- нерешен статус и тежак положај избеглих, прогнаних, интерно расељених лица и решавање судбине несталих.

Процена елемената властитог ратишта

Дефинисање елемената националног ратишта и њихова процена је комплексан задатак и захтева потпуно познавање методе војногеографске процене, као и утицаје политичког и војног чиниоца. Ратиште, као највишу стратегијску категорију геопростора, можемо процењивати по елементима ниже категорије, али ће приступање Партиерству за мир, затим НАТО-у, захтевати и подразумевати примену територијалне организације националног ратишта по војиштима, оперативним и борбеним зонама и комуникацијским зонама. Овакав приступ је прихватљив са становишта вођења заједничких борбених дејства на нашем или геопростору земаља чланица.

Дефинисање оперативних, борбених и комуникацијских зона зависило би од конкретног случаја у евентуалном извођењу борбених дејстава на нашем простору. Узимајући у обзир тренутну ситуацију у СЦГ, намеће се потреба за издавањем и дефинисањем делова простора на којима долази до угрожавања безбедности и који су потенцијални извори оружаних сукоба. Такви делови геопростора могли би бити дефинисани као могуће или потенцијалне борбене зоне. Тренутно најакутнији простор у нашој земљи је простор Прешевске повије због деловања албанских терориста, а као могући у последње време издаваја се простор Рашке области у се осећа јак утицај исламског радикалног елемента. Овакав приступ не значи одбацување дефинисања стратегијских реона и објекта, те ваздушно-десантних просторија и поморско-десантне основе, већ би се њихова улога и значај разматрала кроз оперативне и борбене зоне, као резултат конкретног могућег борбеног дејства.

Геопростор СЦГ налази се на централном делу јужноевропског војишта. Ниједан стратегијски елемент јужноевропског војишта не може бити процењен без његове анализе. Чињеница је да су све суседне земље свој простор ставиле у функцију НАТО-а, чиме је битно елиминисана ранија велика слабост НАТО због физичке неповезаности његових јужних делова. Укључењем СЦГ у Партнерство за мир биле су повезиване и снаге на најзначајнијим концентрационским просторијама јужноевропског војишта (Северноиталијанска, Панонска и Доњедунавска низија).

Простор Панонске низије са Трансильванијом укључује територију Мађарске, централне и северне делове СЦГ, источне делове Хрватске, источне делове Аустрије и румунски део Баната и Трансильванију. То је најзначајнији стратегијски рејон са становишта утицаја на геопростор СЦГ. Територија овог стратегијског рејона представља једну од најзначајнијих концентрационских просторија, са које се дејства могу успешнијо усмерити у све делове европског ратишта.

Такође, један део објекта и рејона стратегијског значаја на јужноевропском војишту захвата простор СЦГ. Значајан је стратегијски објекат Београд–Будимпешта–Беч који обухвата северне делове СЦГ, у целини простор Мађарске и источне делове Аустрије. Чине га три мања, веома значајна објекта, шири рејони Београда, Будимпеште и рејон бечког басена.

На простору јужноевропског војишта, по значају и могућој улози у ратним дејствима, одређени региони заједно са ратним потенцијалима могу попримити улогу стратегијских објеката. То указује на чињеницу да су овај простор и његове целовите процене нужне за планирање могућих ратних операција и на осталом геопростору европског ратишта. Тако се у одређеним условима региони Београд-Сарајево и Скопље-Софија-Краљево-Приштина могу посматрати као стратегијски објекти.

Могући стратегијски правци дејства на јужноевропском војишту захватају највећи део или цео геопростор СЦГ. Један број односи се на дејства са простора Апенинског полуострва ка Украјини и источноевропској низији, са простора Егејског басена и Мале Азије ка Панонској низији и Украјини, са простора Украјине ка Средоземљу и из централне Европе ка Средоземљу и северној Африци. Таква дејства нису немогућа, али су за сада, узимајући у обзир тренутну консталацију снага у свету и Европи, мало вероватна. Узимајући у обзир ширење НАТО-а на исток и интересе које има на Близком и Средњем истоку, вероватније је да би могући правци дејства били они који пре-

ко геопростора СЦГ изводе ка Блиском и Средњем истоку и Каспијском басену.

Наведена разматрања наводе на закључак да приступањем СЦГ Програму Партнерство за мир и НАТО-у постоји могућност да се наш геопростор нађе у функцији система колективне безбедности. Хипотетички гледано, у евентуалном сукобу, геопростор чланице ставља се у функцију одбране савеза. У зависности од потенцијалног противника постоји могућност да се наш геопростор нађе на правцу главног удара или тежишта одбране савеза, у зони комуникација или као део концентрационске просторије.

Процена геопростора на којима снаге за реаговање могу бити употребљене

Потенцијални изазови за ангажовање НАТО-а су: сукоб око извора енергената – стратеџиског сировина у региону Каспијског басена, развој догађаја у северној Африци и Блиском и Средњем истоку. Наведени светски региони вишеструко су занимљиви за НАТО. Њихов најзначајнији квалитативни чинилац су велика енергетска богатства. Као одговор на кризе НАТО планира извођење операција понекад у кратком року, далеко од сопствених база, укључујући и територију изван земаља савезница, жаришта сукоба у свету.

Тренутно, жаришта сукоба налазе се на Блиском и Средњем истоку. У те сукобе дубоко је инволвиран НАТО или његове чланице. У Авганистану и Ираку тренутно се налази више десетина континената из разних држава у саставу НАТО-а. Не улазећи у разлоге избијања сукоба, на основу чињенице да се на тим просторима ангажују снаге из НАТО и земаља чланица Партнерства за мир, може се закључити да би приступањем наше земље Партнерству за мир или НАТО-у део националних снага био ангажован у сличним операцијама. Учешће наших снага (највероватније из састава за реаговање) могло би имати за последицу и одређене негативности које би директно утицале на степен безбедности наше земље. Опасност од радикалног екстремизма (не само исламског, који је тренутно доминантан у свету) постала би реална.

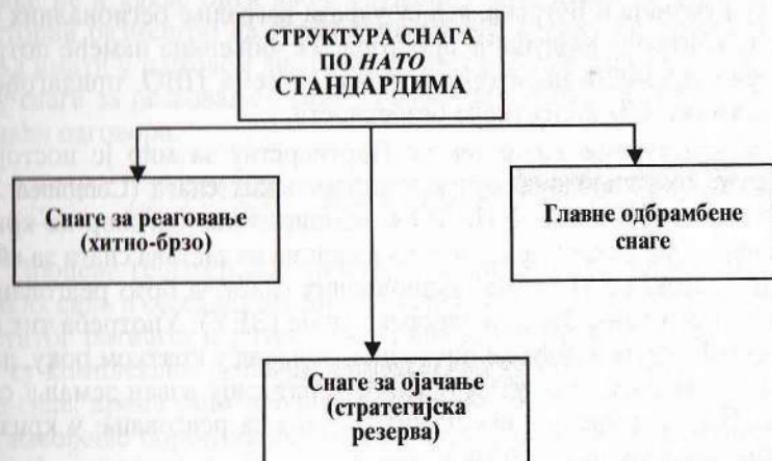
Процена властитих потенцијала који се стављају под заједничку команду и потенцијала за дејство под националном командом

Приступањем земље колективном систему безбедности, тј. НАТО-у, земље чланице су обавезне да своје оружане снаге прилагоде важећим стандардима. Један од најбитнијих је начин организације оружаних снага. У складу са стратеџиским концептом и променама у

области безбедности, снаге НАТО-а се деле на три категорије (слика 1): **снаге за реаговање** (хитно и брзо), **главне одбрамбене снаге** и **снаге ојачања** (стратегијска резерва). Величина и опремљеност тих снага зависи-ће од економског фактора, али ће им улога бити јасно дефинисана.

Табела 2

Структура снага по НАТО стандардима



Снаге за реаговање чиниле би разноврсне, врло мобилне копне-не, ваздухопловне и поморске снаге, које се одржавају у високом степену борбене готовости и способности да, у кратком року, реагују на појаву кризне ситуације. Састојале би се од две компоненте: снага за хитно реаговање и снага за брзо реаговање.

Главне одбрамбене снаге чиниле би главну компоненту нове структуре оружаних снага. Основни задаци ових снага били би одвраћање од агресије и заштита од притисака било које врсте.

Снаге за ојачање (стратегијска резерва) састојале би се од одговарајућих видовских снага различитих борбених могућности и степена борбене готовости, које би се употребиле за ојачање постојећих снага.

Ратиште Србије и Црне Горе, према досадашњим проценама, подељено је на три војишта: северно, југоисточно и југозападно. Таква подела могућа је и при приступању земље Партнерству за мир, с тим што би територијалну одговорност над војиштем имала највиша оперативна јединица или састави. Тежиште војногеографске процене геопростора државе, у новом измењеном окружењу, треба да буде на димензионисању ових снага и њиховом просторном распореду.

Уласком наше земље у Програм Партнерства, за мир и друге иницијативе НАТО-а на овом простору намеће потребу стављања под јединствен „кишобран ПВО“ НАТО. У складу са променама у стратешком окружењу, Комитет за противваздушну одбрану НАТО-

а разрадио је план употребе снага за контролу ваздушног простора у мировним операцијама и у процесу управљања кризама. Од 1994. године Комитет за ПВО НАТО-а (NADC) покретао је више иницијатива за сарадњу са земљама чланицама Програма Партиерство за мир ради јачања поверења и остваривања заједничких интереса у области противваздушне одбране. Земље које су чланице Партиерства, као што су Румунија и Бугрска, већ су у фази изградње регионалних центара за контролу ваздушног простора. Та чињеница намеће потребу за новим промишљањем организације система ПВО, прилагођеног условима системе колективне безбедности.

За приступање наше земље Партиерству за мир је постојање концепта комбинованих здруженih наменских снага (Combined Joint Task Force – CJTF) које је НАТО конципирао као одговор на кризне ситуације. Оне се састоје од делова јединице из састава снага за хитно и брзо реаговање НАТО-а, националних снага за брзо реаговање и снага за реаговање Западноевропске уније (ЗЕУ). Употреба тих снага предвиђа се за извођење операција, понекад у кратком року, далеко од сопствених база, укључујући и територију изван земаља савезница. При формирању наменских састава за реаговање у кризним ситуацијама узимају се у обзир:

- транспортне могућности и правци довођења;
- време готовости за употребу;
- концентрацијске просторије;
- капацитети праваца и рејона ангажовања;
- могућност логистичке подршке

На основу америчке иницијативе о регионалном војном повезивању земаља југоисточне, централне и северне Европе, 26. септембра 1998. године потписан је споразум о мултинационалним мировним снагама југоисточне Европе (Multinational Peace Force Europe). Формирана је јединица јачине бригаде, под називом Мултинационална бригада југоисточне Европе (South – Eastern Europe Brigade – SEEBrig). Намена и задаци те јединице дефинисане су у складу са обавезама чланица по Програму Партиерство за мир или НАТО (хуманитарне операције, операције тражења и спасавања на мору, противминско обезбеђење и сл.). Поред SEEBrig у региону су формиране италијанско-словеначко-мађарска мултинационална бригада, румунско-мађарски батаљон за мировне операције и заједничке црноморске снаге Румуније, Бугарске, Грчке и Турске.

Повезивање овог дела геопростора са јужноевропским војиштем, као последицу може имати организацију и припрему мултинационалних јединица са територија и земаља које припадају овом региону. У том смислу, врло је вероватно да би део наших снага био укључен у већ формиране мултинационалне јединице.

Генерално узевши, у свим земљама које су приступиле Програму Партиерство за мир, оружане снаге су претрпеле измене и сада су организоване у складу са стандардима НАТО-а. С обзиром на чињеницу да ће економски фактор бити лимитирајући када је у питању организација и степен попуњености и опремљености, поставља се питање димензионисања снага, које је кључно у свим овим разматрањима. Колике ће и какве бити наше оружане снаге, какав ће бити њихов просторни размештај на територији земље, колику ће самосталност земља имати у њиховом димензионисању и ангажовању (ако су у питању снаге за реаговање), само су нека од питања на која се морају пронаћи одговори.

Закључак

Процене географског простора ратишта у анализама НАТО-а, великих сила и суседних земља чине неодвојиви део општих процена властитог ратишта и ратишта савезничких и пријатељских земаља. Оне су комплексне, детаљне и представљају добро чуване тајне. Велике силе, према свим проценама, па и војногеографским, не планирају извођење борбених дејстава на свом „националном ратишту“ и сматрају га неприкосновеним. Процене осталог географског простора су свеобухватне и детаљне, а нарочито ратишта на којима су присутни њихови интереси. У тим проценама дозвољава се могућност извођења ратних операција чији је карактер различит, а зависи од противника и циљева који се желе постићи.

Војногеографске процене ратишта суседних земаља (и земаља које приступају системима „колективне безбедности“) највећим делом се заснивају на проценама НАТО-а, јер су простори тих земаља стављени у функцију њихових потреба. Приступањем Програму Партиерство за мир и уласком у чланство НАТО усклађују развој и употребу властитих оружаних снага са развојем заједничких оружаних формација.

Због тога је неопходно познавати утицаје географских појава у геопростору, проучити искуства земаља из окружења, сагледати своје могућности, предности и недостатке прикључења систему колективне безбедности и кроз Индивидуални програм пронаћи заједничке тачке и остваривати сарадњу са НАТО.

Литература:

1. Ирвин, А., *Биволи трн, Природа будућег бојишта*, Информативни билтен превода 3, ЦВНИД, Београд, 1997.
2. Подопригора, Б., *Перспективе и проблеми уласка у НАТО Летоније, Литваније и Естоније*, Информативни билтен превода 2, ЦВНИД, Београд 2001.

- Група аутора, *Партнерство за мир и СРЈ*, Институт за геополитичке студије, Београд, 2001.
- Група аутора, *Приручник о НАТО-у*, ГШ ВЈ Сектор за ОШП, Друга управа, Београд 1996.
- Група аутора, *Борбено правило КоВ САД ФМ 100-5*, превод
- Група аутора, *Ратиште, група армија и армија ОС САД*, приручник, ГШ ОС СФРЈ, Београд 1988.
- Арванитис. Д., *Војна стратегија у оквиру националне стратегије*, Информативни билтен превода 4, ЦВНИД, Београд, 1990.
- Павловић, М., *Методолошке основе војне процене географског фактора*, Савремени проблеми ратне вештине 41, Сектор за ШОНИД ГШ ВЈ, 1997.
- Павловић, М., *Регионална војна географија I*, ВИЗ, Београд, 1999.
- Радиновић, Р., *Концепција националне безбедности Русије*, Међународна политика фебруар-март, СЈУ РТЈ, 2000.
- Марјановић, Р., *Општа војна географија*, ВИЗ, Београд 1983. Мишовић, С., *Регионална војна географија Војногеографска процена европског ратишта*, Београд, 1995.
- Мишовић, С., *Процена ратишта у проценама НАТО-а, великих сила и суседних земаља*, Савремени проблеми ратне вештине 38-39, Сектор за ШОНИД ГШ ВЈ, Београд, 1997.
- Мишовић, С., *Метод војногеографске процене географског простора*, Војно дело 5-6, ВИЗ, Београд, 1999.
- Мишовић, С., *Метод војногеографске процене географског простора*, Војно дело, 5-6, ВИЗ, Београд, 1999.
- Осмо Т. *Нова геополитика*, Сектор за ШОНИД, Београд, 2000.
- Робертсон, Џ, *Нато у новом миленијуму и безбедности у свету*, Информативни билтен превода 3, ЦВНИД, Београд, 1997.
- ERD, www.dtic.mil/jv2020.doc.2004.
- ERD, www.concepts.quantico.usmc.mil/mout.htm.2004.
- ERD, www.randmcnally.com, 2004.

Потпуковник др Небојша Николић, дипл. инж.

Важан део актуелног процеса војних реформи јесте и реформа система војног образовања. Промене у домену основног или додипломског војног образовања су под императивом рационализације, стандардизације и уклапања у одговарајући контекст рада универзитета у цивилству.

Стремљења наше земље ка међународним интеграцијама подразумевају и компатибилност и сарадњу у области одбране. У вези с тим, високо војно образовање још више добија на важности, јер представља, по дефиницији, последипломско усавршавање и специјализацију официрског кадра. У контексту промена у сектору одбране, као и у контексту текућих и будућих међународних интеграција, а ради ефикасног дефинисања наших решења, од велике користи може бити упознавање са системима високог војног образовања у страним армијама.

Иницијални мотив за приказ високог војног образовања у Републици Турској била је пријатељска студијска посета слушалаца и наставника са највише турске војне школе Колеџа националне безбедности нашој Војној академији. Кључне речи: реформа, високо војно образовање, Турска.

Увод

Република Турска је земља из нашег региона, која историјски, културно, туристички и транзитно повезана са нашим просторима. Стреми ка интеграцији у Европску унију, а већ више деценија је члан НАТО-а.

Турска се налази на једном од најважнијих геостратешких места у свету: на споју континентата Европе и Азије на месту укрштања најважнијих копнених и поморских путева у близини региона са највећим изворима нафте као једне од најважнијих сировина; у близини региона где деценијама трају оружани сукоби са повременим прекидима и сталним високим војно-политичким тензијама (Близки исток и Кавказ). Граници се са једном од две некадашње суперсиле (Русија) и на неки начин, у односима са земљама из региона, носи хипотеку некадашње велике империјалне сile.

Турска је земља која није претрпела тешке последице ратних разарања током претходна два светска рата, јер у њима готово није ни учествовала. Такође, током дугих деценија хладног рата, иако у непосредној близини (на граници и на поморском путу) некадашње светске сile (СССР-а), није имала негативних последица. Са југа и југоистока граничи се са земљама Близког истока, које су ратовале међусобно и са појединим супер силама, али никада се ратна дејства нису

пренела на Турску. Такође, мада у њој живи, становништво исламске вероисповести, никада се није додогодило преливање исламског фундаментализма или других радикалних политичких или верских кретања из земља у региону.

По развијености привреде и економије Турска не припада групи најразвијенијих земаља, али има сталан узлазни тренд привредног развоја и раста економског благостања њеног становништва.

Република Турска је замља која се налази на раскрсници важних стратешких путева (на ветрометини), у веома опасном регионалном окружењу са сталним и тињајућим сукобима, на путу највећих светских сила (у чему смо слични), али да је упркос свему томе успела (у чему се разликујемо) да одржи и сачува мир на својој територији, за веома дуги период и да обезбеди развој и (са наше тачке гледишта) економски просперитет свог народа.

Историјат високог војног школства

Команда турских Ратних колеџа формирана је 1848. године, а прва генерација од пет генералштабних официра дипломирала је 1849. године. Четворица од ових пет официра касније су постали маршали.

Прво правило генералштабне службе издато је 1864. године, а исте године формиран је и Ратни колеџ. Од свог оснивања 1874. године, генералштабна служба сматрана је посебним родом војске (посебна специјалност).

Од 1880. године трајање војно-академске обуке повећано је на три године. Виша позадинска школа основана 1927. године, а курс за више официре позадинских служби и курс за више командовање, ушли су у састав Ратног колеџа. Ратни колеџ Ваздухопловства основан је 1937. године.

О 1948. године уводи се амерички начин обучавања и извршене су велике промене у академској обуци и образовним методама. У складу са истукствима из другог светског рата велики значај добија специјалистичко образовање. Већ од 1949. године, дужина школовања скраћена је са три на две године.

Колеџ националне обране формиран је 1952. године а од 1964. године носи име Колеџ националне безбедности.

Здружени Ратни Колеџ почиње са обуком и образовањем 1954. године, а десет година касније мења име у Колеџ Оружаних Снага, које и данас носи. Од самих почетака, турски ратни колеџи са највиших војни и државницима, а руководиоца.

Мисија ратних колеџа

Намена турских Ратних колеџа, као и њихова структура, дефинисани су Законом о турским колеџима (бр. 3563 од 1989. године). Према том закону, закону сновне мисије (основни образовни циљеви):

1. Видовским ратним колецима (КоВ-а, Морнарице и Ваздухопловства), да обезбеђује последипломски ниво обуке и образовања официра тако, да они:

- потпуно разумеју Ататуркову визију;
- развију способности за правилно поступање у разним ситуацијама;
- познају командне и штабне процедуре и начин рада; и
- унајпреде процесе планирања и доношења одлуке.

2. На Колеџу оружаних снага: обучава генералштабне официре за планирање, усмеравање и контролу на нивоу здружених и комбинованих команди и јединица; и руковођење активностима ових команди и јединица.

3. Колеџу националне безбедности: обезбеђује знања и развија способности за разматрање питања националне безбедности за менаџере високог нивоа како из оружаних снага тако и из јавног сектора (државне управе), а по потреби и за менаџере из приватног сектора.

4. Институт Стратешких истраживања: да обезбеђује последипломски ниво обуке и образовања; да воде истраживања и студије из различитих дисциплина. У Истраживачком центру војних наука (који је у оквиру овог института), да би се подржао научни развој оружаних снага, спроводе се:

- истраживања о проблемима из војне области и питањима националне безбедности, тежишно на стратегијском нивоу;
- истраживања о новим безбедносним и другим изазовима и појавама;
- публиковање резултата истраживања за потребе надлежних команди и организација;
- мере и активности за побољшање обуке и образовања на академском нивоу.

5. Команда ратних колеџа разматра потребе оружаних снага и, према плану Генералштаба, усмерава развој и оспособљавање, као и професионална знања официра који похађају различите курсеве у оквиру турских ратних колеџа.

6. На свим ратним колецима врши се проверавање и, по потреби, предлажу нова правила и упутства за ниво здружених команди и јединица.

Општи уписни услови за ратне колеџе видова

Кандидати за ратне колеџе видова пролазе кроз квалификационе процене и процес испитивања. Појединач може приступити пријемном испиту највише шест пута (наравно уколико не прође из првог покушаја). Кандидати морају да задовоље следеће одређене услове, да би приступили полагању пријемних испита на видовским ратним колецима, с то су: да су завршили ратне академије (основне војне сту-

дије; као наша ВА); је да имају најмање 6, а највише 12 година службе и да су здравствено способни.

Пријемна квота, тј. број кандидата који се планирају за пријем, је у надлежности је Генералштаба, при чему та одлука произлази из кадровског плана турских ОС. Поред тога, води се рачуна и о структури полазника.

За Ратни колеџ КоВ-а минимално 90% полазника из КоВ мора бити из борбених специјалности (родова), а максимално до 10% из неборбених (специјалности за подршку, службе);

– одређени број места резервисан је за морнаричку пешадију и инжењерију, а одређени број места је резервисан и за жандармерију.

За Поморски ратни колеџ најмање 90% места резервисано је за борбене специјалности, а за Ваздухопловни Ратни Колеџ најмање 70% места резервисано је за пилоте.

Посебни услови за упис на ратне колеџе видова

Надлежне команде (команде видова и Команда жандармерије) уз поштовање претходно изложених критеријума о квотама по војним специјалностима, упућују официре који испуњавају опште услове за конкурсирање на ратне колеџе, на пријемне испите.

На пријемним испитима, које припрема Команда турских ратних колеџа, проверавају се знања кандидата из следећих области:

– општа војна знања (познавање војних прописа, борбених правила и упутстава, итд.);

– општа култура (познавање опште политичке и економске ситуације и прилика у земљи и свету, итд.);

– решавање два војна тактичка задатка (ради провере способности доношења одлуке; начина решавања проблемских ситуација; и способности израде планова за извођење појединих борбених дејстава).

За сваку наведену област добија се по једна оцена (укупно четири оцене), изражена и бројем поена. Да би се добила позитивна закључна оцена неопходно је да кандидат има за сваку област најмање по 50% поена, што значи да се траже солидна знања из свих задатих области испитивања.

Пријемни испит траје укупно четири дана; за сваку наведену област по један дан. О тежини испита сведоче емпиријски подаци о нивоу пролазности, која износи око 15%. Политика уписних квота и политика пријемног испита воде се независно. Наиме, одобрена – предложена квота броја официра за школовање и не мора бити испуњена ако пријемни испит није положио довољан број официра. Очигледно је да је то својеврсни филтер за селекцију најбољих и најспремнијих официра за високо војно школовање, а самим тим и за напредовање у каријери. На тај начин, не снижавајући критеријуме,

ратни колеци чувају високи реноме, а оружаним снагама се, обезбеђује висококвалитетан кадар за најодговорније дужности. Поред тога, свим официрима се упућује јасан сигнал да се добро припреме и много уче уколико желе похађати високе војне школе, а тиме и на предовати у каријери.

Школовање на ратним колецима видова траје две школске године. Полазници имају одличне услове за студирање и живот за време студија: ови колеци се налазе у Истанбулу, а како полазници долазе из читаве земље, постоји и могућност смештаја њихових породица. Захваљујући оштрим критеријумима за упис, као и добрим условима за рад, те високим мотивима полазника, готово сви уписаны завршавају школовање.

По завршетку ратних колеџа видовска, обавезно је распоређивање и рад у трупним јединицама и командама, и то у минималном трајању од две године. Тек након тога могуће је пријављивање за следећи (највиши) ниво војног школовања: за Колеџ оружаних снага, или за Колеџ националне безбедности.

Колеџ оружаних снага

Кандидати за Колеџ оружаних снага треба да су завршили неки од видовских колеџа (КоВ-а, Морнарице, Ваздухопловства) и да су после тога провели најмање две године на дужностима у командама или штабовима тактичког нивоа.

На Колеџу оружаних снага проучавају се следеће области:

- Политика националне безбедности и Стратегија;
- Место турске националне војне стратегије у оквиру националних циљева и националне политike;
- Утицај војне стратегије на оперативно наређивање;
- Здружене и комбиноване операције;
- Мировне операције;
- Рушилачке и сепаратистичке активности, антитероризам, операције за унутрашњу безбедност.

Провођење самосталних студија и истраживања, разматрање различитих идеја, извлачење закључчака и концептуализација могућих сценарија, чине основу академског обучавања и образовања на Колеџу оружаних снага. На тај начин, слушаоци се максимално стављају у активну позицију у процесу усвајања нових знања. Систем семинарског рада је доминантан метод на овом колеџу, при чему су слушаоци веома упућени, уз наставника, и једни на друге кроз форму слободне дискусије, размене идеја и заједничког рада.

Образовни циљеви, поред општег циља оспособљавања за заштиту националних интереса земље, јесу и: развој способности штабних официра за стратешко предвиђање у складу са савременим техни-

кама руковођења; побољшање способности за пројектовање будућих догађаја, организовање тимова, руковођење и контролу; као и приме-не ових способности у планирању употребе јединица и рада команди на стратегијском нивоу у турским оружаним снагама, у НАТО-струк-турима, у здруженим (интервидовским) и комбинованим (са снагама из других земаља) главним штабовима и организацијама, као и у до-маћем и интернационалном окружењу.

У оквиру школовања организују се и путовања у иностранство слушалаца и наставника, ради непосредног упознавања страних иску-става и војно-школских установа одговарајућег нивоа, као и ради обогаћења општих знања и искустава.

Колеџ националне безбедности

Кандидати из оружаних снага, за Колеџ националне безбедности треба да испуњавају следеће услове:

- да имају чин потпуковника, или виши чин;
 - за генералштабне официре – да су завршили Колеџ оружаних снага;
 - да нису кажњавани од стране претпостављених или судова, од времена кад су били мајори;
 - да имају оцене нарочито се истиче у последњих 5 година;
 - да добро познају најмање један страни језик;
 - да су заинтересовани истраживачким радом и студирањем.
- Кандидати за Колеџ националне безбедности, који су цивилна лица, треба да испуњавају следеће услове:
- да су на високо рангираним положају у органима државне управе, или су кандидати за такав положај;
 - да имају завршен факултет (организационе, социјалне, природ-не, или техничке науке);
 - да добро познају најмање један страни језик;
 - да су заинтересовани за истраживачки рад и студирање.

Генерални секретаријат савета за националну безбедност (др-жавни орган сличан нашем Врховном савету одбране) одређује квоту и врши селекцију за школовање цивилних лица – високо рангираних руководилаца из сектора државне управе на Колеџу Националне Без-бедности. Поред цивилних лица из јавног сектора, ако постоји потреба могу се примати и цивилна лица-врхунски менаџери из приватног сектора (компанија). О квоти за ова цивилна лица и њиховом избору редовно се обавештава и турски генералштаб.

Колеџ националне безбедности налази се, од 1995. године, у глав-ном граду Турске – Анкари. Основни разлог за то (сви остали колеџи су у Истанбулу) јесте омогућавање лакшег похађања овог колеџа од стране полазника који су цивилна лица (и истовремено високи слу-

жбеници у државној управи). Наиме, ова лица пре подне раде у својим министарствима, а после тога долазе на Колеџ националне безбедности на наставу! И поред ове очигледно велике оптерећености (целодневно ангажовање), цивилни полазници су, као и војни, веома мотивисани¹ за рад и изучавање наставних садржаја.

На Колеџу ОС и Колеџу националне безбедности школовање траје 5 месеци, при чему су могуће измене дужине трајања, а по одлуци турског Генералштаба.

ОБРАЗОВНИ ЦИЉЕВИ. На Колеџу националне безбедности усвајају се знања и развијају способности кандидата за бављење проблематиком: националне безбедности и безбедности у свету; заштите националних интереса; сагледавања и развоја националних ресурса; управљања кризама; побољшања координације и развоја духа сарадње између цивилних и војних представника.

НИВОИ ОБУЧАВАЊА. Наставни садржаји савлађују се кроз следећа три образовна нивоа:

- проучавање теоријских садржаја (учење). То је први ниво образовања и основа је за наредне нивое. Подразумева теоријско изучавање наставних садржаја уз свеобухватан приступ;

- схватање и разумевање садржаја (усвајање). Овај ниво карактерише примена различитих метода ради бољег разумевања и усвајања одслушаних наставних садржаја. Израда анализа, синтеза и давање коментара и мишљења о проучаваним концептима и идејама важни су за овај ниво;

- практична примена проучених и усвојених знања (примена). То је завршна фаза школовања, у којој се учи како да се претходно усвојена знања примене у пракси. Посебно се истиче способност правилног избора одговарајућег теоријског концепта, методе, или знања потребног да се задати практични проблем или ситуација реши.

НАЧИН (ПРИНЦИПИ) ОБУКЕ И ОБРАЗОВАЊА. Начелно, теоријске садржаје презентују слушаоцима предавачи-експерти, кроз форме конференција и симпозијума. После тога следи израда семинарских радова, који се задају групама слушалаца. Састав група за израду семинарских радова мења се од семинара до семинара. Свака група за семинар има посебну учионицу где га реализује. Основни циљ оваквог начина рада је да се задатак сагледа са различитих аспекта, да се понуди више решења, око којих би се развила дискусија и

¹ Као озбиљна држава, Турска има усаглашен платни систем за све државне службена пример, плате официра у војсци и жандармерији су практично исте. Плате службеника у свим министарствима су усклађене са платама официра. Основни критеријум је важност радног места, а оно опет зависи од нивоа школске спреме. Поред тога, плате државних службеника (укључујући официре) са академским образовањем, су за наше појмове веома велике, без обзира што је Турска по националном дохотку по глави становника и просечним платама у земљи приближно иста као и наша земља. Ова запажања најбоље илуструју чинjenica да се конфоран стан од стотинак квадратних метара, у главном граду, може купити за свега две до три нето годишње пуковничке плате!

усвојило или креирало најбоље решење. Задаци обухватају садржаје из интернационалне политике, економске, социо-културне, војне и војно-политичке области, а све то са аспекта националне безбедности. Тежи се јасној спознаји теоријских и практичних аспеката постављеног задатка, као и развијању јасне комуникације о проблему између слушалаца (што је посебно важно имајући у виду да долазе из различитих структура и да имају различите вредности образовања). Важну улогу при изради ових семинарских радова имају наставници, који усмеравају рад и помажу слушаоцима у налажењу одговора на конкретна питања.

Добрим организацијом дистрибуције наставних материјала (деле се унапред, пре самих предавања) постиже се да слушаоци на предавања долазе добро припремљени. Начелно, предавачи се обавезују да истакну најважнија питања (реченице, ставове, итд.) из своје теме, унапред их доставе слушаоцима и 3/4 свог укупног времена оставе за начин рада путем питања и одговора и дискусију о истакнутим најважнијим садржајима. На крају, предавач врши сумирање дискусије и доноси закључак.

Током школовања на Колеџу националне безбедности слушаоци одлазе и на студијска путовања у земљи и иностранству. Ова путовања допуњују практичне аспекте теоријских садржаја проучаваних током школовања. Слушаоци се, практично, упознају са регионима на које су се односиле њихове војне, географске а економске студије. Такође, упознају и проучавају и оружане снаге пријатељских и савезничких земаља у које путују, као и поједина историјска места и споменике. Крајем јуна 2005. године, управо је реализовано једно такво путовање у иностранство слушалаца Колеџа Националне Безбедности Р. Турске у Србију и Црну Гору. Домаћин делегацији са највише турске војне школе-Колеџа националне безбедности, била је наша највиша војна школа – ШНО испред ВА.

Да би се постигли образовни и циљеви обучавања на Колеџу националне безбедности, слушаоцима се додељују и различити индивидуални задаци, као што су:

- истраживачки извештаји. Сваки слушалац реализује истраживање из своје области (браниште, организације), полазећи од две основне референце: Устава Р.Турске и актуелног петогодишњег плана развоја.

- чланци за војностручне часописе. Од сваког слушаоца очекује се да напише два члanka. Чланци свих слушалаца се рангирају, а десет најбољих добијају одређене награде. Изабрани радови објављују се у часопису „Ревија турских ратних колеџа“;

- прегледи књига. На почетку школовања слушаоци добијају задатке да напишу сажетке (скраћене прегледе) књига које проучавају. Ови радови слушалаца касније се депонују у библиотеку колеџа. На

тај начин добија се репрезентативно и објективно виђење квалитета и употребљивости наставне литературе која се користи у образовном процесу.

— стручна истраживања и припрема публикације. Академски савет (наставни научно веће) колеџа додељује сваком слушаоцу истраживачки задатак одговарајуће актуелности, а у складу са струком, по-следипломским усавршавањем, професијом и организацијом из које слушалац долази.

Академска година почиње првог радног дана у октобру, а завршава се последњег радног дана у јулу када је и свечана промоција свршених полазника. Академска година на видовским Ратним Колеџима подељена је на три семестра, а на колеџу оружаних снага и колеџу националне безбедности траје два семестра.

Видовски ратни колеџи

Циљ обуке и образовања на видовским ратним колеџима (КоВ-а, РК Морнарици, Ваздухопловства) јесте добијање генералштабних официра који потпуно разумеју и усвајају погледе Ататурка, који су способи да изнађу права решења у проблемским ситуацијама, који располажу знањима за рад у командама и штабовима, као и за доношење одлука и планирање употребе јединица. Образовни циљеви, приступ и принципи обучавања и реализације наставних су садржаја начелно слични (по стручним садржајима се наравно разликују, сходно природи организације, опреми и намењени сваког вида) за сва три видовска ратна колеџа, па се у наставку даје детаљнији приказ само за Ратни колеџ КоВ-а, који је за наше услове свакако најинтересантнији.

Ратни колеџ копнене војске

Практични циљ образовања на Ратном колеџу КоВ-а јесте да стимулише слушаоце да размишљају креативно и критички, при чему се подстичу да слободно изложе своја мишљења и погледе. Образовни систем на ратним колеџима тежи обучавању на интелектуалном, физичком и менталном плану. При решавању проблемских ситуација тражи се кооперативни приступ слушалаца као групе уместо индивидуалистичког приступа, а ради развоја тимског духа и осећаја за групни рад код свих слушалаца.

Доминантни приступ обучавању представљају семинарски радови. Величина семинарских група је од 16 до 20 слушалаца. Радови су тежишно проблемског типа, а слушаоци су у позицији да морају доносити одговарајуће одлуке како би дошли до решења. Сваки слушаоци упознаје се са организацијско-формацијским елементима, тактиком и

процедурама рада команди и јединица, не само своје већ и других рода и служби.

Сценарији вежби (тактички и оперативни задаци) по садржају су врло савремени јер да се обогађују „футуристичким“ елементима (утицај и имплементација модерних технолошких достигнућа на вођење борбених дејстава).

На првој години студија проучавају се садржаји везани за ниво бригаде и дивизије, а на другој години садржаји који се односе на ниво корпуса и армије.

Са аспекта индивидуалног рада слушаоци добијају одређене врсте задатака. То су:

- истраживачки задаци. Додељују се слушаоцима прве године, како би се оспособили за прикупљање, избор и анализу референтних материјала и конципирања закључчака по задатом проблему;

- израда извештаја, наређења, реферата, планова, излагања и других командних и штабних докумената, то су елементарни садржаји процеса обуке и образовања).

- израда теза, кроз које се обрађују садржаји везани за руковођење и управљање, технолошки развој и њихови примену за војне потребе, командовање и контролу, као и планирање различитих војних мисија.

Институт стратешких истраживања

У условима сталних промена у свету, нације и њихове оружане снаге треба да имају активни приступ и да проводе стратегијска истраживања како би се прилагодили тим променама и пронашли одговоре на нове изазове. У складу с овом општот поставком и својим потребама, Турска као земља на геополитичком и геостратешком раскршћу и њене оружане снаге, проводе стратегијска истраживања и студије. Ови задаци реализују се управо на Институту за стратегијске студије, који је устројен у оквиру Команде турских ратних колеџа. Основни задаци Института за стратегијске студије јесу:

- да планира, спроводи и контролише активности образовања и обуке у складу са различитим последипломским програмима које прописује одговарајући орган Команде турских ратних колеџа;

- на нивоу последипломског образовања, да планира и реализује програме сертификације, курсирања и обуке уз рад;

- да пружа консултантске академске услуге;

- проводи истраживачке и развојне активности из прописаног делокруга, као и да подржава истраживања других институција;

- да учествује у научним студијама, припрема публикације – посебно оне од важности за турске оружане снаге, као и да организује скупове на националном и интернационалном нивоу;

- да сарађује са образовним институцијама и другим научним установама и организацијама у земљи и иностранству;
- да по потреби, иницира и проводи програме обуке и образовања засноване на технологијама учења на даљину.

Академска обука на Институту за стратеџиске студије проводи се кроз следеће предметне области (смерове): национална и интернационална безбедност, међународна политика, стратегија и стратеџиска истраживања, управљање одбрамбеним ресурсима, ратно право.

Последипломским програмима у областима „национална и интернационална безбедност“ и „Међународна политика“ стварају се цивилни и војни експерти способни да креирају политику и предузеју одговарајуће мере заштите турских националних интереса, на основу истраживачких и развојних активности заснованих на научним подацима.

Последипломским програмима у области „стратегија и стратеџиска истраживања“ стварају се цивилни и војни експерти способни да воде истраживачке и развојне активности засноване на научним подацима, познају историјске димензије стратегије, имају визије стратегија за будућност, као и стратеџиски увид на глобалном и регионалном нивоу.

Последипломским програмима у областима „управљање одбрамбеним ресурсима“ стварају се цивилни и војни експерти способни да проводе истраживања о трансформацији националних и интернационалних ресурса у одбрамбене ресурсе у складу са националним интересима, као и њихово рационално коришћење.

Циљ последипломских програма у области „Ратно право“ јесте стварање експерата који схватају природу основних интернационалних правних норми, имају неопходна знања за решавање правних проблема са којима се Турска може срести у овој области, имају доволно знања да помогну у обучавању и примени норми о људским правима оквиру целовитог правног система. Такође, експерти у овој области морају бити способни да одговоре на проблеме и питања правне природе који се могу јавити у рату и при извођењу оружаних акција. Исто тако, морају познавати домене надлежности интернационалних организација када су у питању конфликти, ратови и сукоби ниже интензитета, а такође и услове и принципе правног аспекта мировних операција.

Последипломске програме образовања на Институту за стратеџиске студије чине два основна нивоа: магистарске и докторске студије. Магистарске студије трају најмање четри, а највише шест семестара, што зависи од кандидата и одлуке научног већа института, док докторске студије трају шест семестара. За оба нивоа предвиђена су одговарајућа предавања и израда магистарске, односно докторске тезе. За ниво докторских студија предвиђен је и квалификациони тест.

Рад студената на савлађивању наставних садржаја организован је кроз неколико етапа. То су:

– задаци истраживања и анализе. Студенти добијају задатке да припреме истраживање или изврше анализу, како би развили способности за проналажење релевантних података и квалитетну анализу у специфицираним областима, као и доношење одговарајућих закључака на основу тога;

– писање чланака. Ови задаци постављају са циљем да студенти стекну и развију способности за академски рад (израда писаних стручних и научних саопштења). Ради додатне стимулације Команда ратних колеџа организује и годишња такмичења са дељењем одговарајућих награда. Уз то, одabrани чланци објављују се у часопису академије, а све ради охрабривања изградње научног приступа у студирању;

– израда пројекта. Предавачи задужују студенте да ураде одређене, пројекте кроз које их прате, упознају и своеобухватније оцењују њихов рад и на крају оспособљеност;

– писање теза (магистарских/докторских). Сваки студент, при за вршетку магистарских или докторских студија, мора да припреми и пред комисијом одбрани свој магистарски, односно докторски рад.

Интересантно је да су услови за упис последипломских студија на Институту за стратегијске студије веома строги (и за војне и за цивилне кандидате). Тако на пример:

– за упис докторских студија неопходно је да су претходно завршене магистарске студије;

– за упис на магистарске студије тражи се одређени просек са завршених основних студија;

– да су кандидати положили тест страног језика;

– да кандидати раније нису отпуштани са претходно уписаных сличних школовања;

– кандидати за смер „Ратно право“ могу бити само дипломирани правници;

да су регулисали војну обавезу;

– да нису симпатизери или актери нелегалних, сепаратистичких или реакционарних активности или организација;

– да воде живот по друштвено прихватљивим нормама;

– да се нису бавили и нису у вези са сумњивим бизнисом, итд.

Програм обучавања на даљину (виртуелна учионица)

Изванредни и свеприсутни технолошки развој информатичке области унапредио је и учинио доступним ресурсе за обуку и образовање широком кругу корисника без обзира на њихову локацију. Као додатак традиционалним образовним методама у оквиру турских ратних колеџа формирана је учионица за учење на даљину, ради пружања компјутерски подржане подршке учењу. Програмска подршка за

овај пројекат обезбеђена је набавком стандардних софтверских пакета (Digital Meeting Assistant i IBM Lotus Learning Space), одговарајућег хардвера и формацијског људства.

У оквиру синхронизоване обуке преко учионице за учење на даљину (виртуелна учионица), наставницима и слушаоцима је омогућено следеће:

- предавачи могу да поделе своје презентације предавања студентима, а студенти могу да постављају питања и у аудио-визуелном формату;
- студенти могу да комуницирају један другим преко електронске поште;
- студентима је обезбеђен приступ електронској библиотеци;
- студенти могу самотестирасти своја знања коришћењем својеврсне банке питања.

Обука страних официра

На турским ратним колецима школују се и официри разних чинова из других земаља и то из: Авганистана, Албаније, Азербејџана, Бангладеша, Босне и Херцеговине, Бугарске, Француске, Грузије, Немачке, Киргистана, Македоније, Монголије, Пакистана, Републике Кореје, Сирије, Туниса, Северног Кипра, Туркменистана, Украјине и Сједињених Америчких Држава.

Овако велики број земаља заинтересованих за школовање својих официра на турским ратним колецима, указује на квалитет тих колеџа и њихово респектабилно место у светским размерама. То се потврђује сваке године стално растућим интересом страних земаља за школовање својих официра на турским ратним колецима.

Квалификације са видовских ратних колеџа

Знања која слушаоци стичу на турским ратним колецима видова ОС, разврстана су у 8 категорија.

1. Фундаменталне квалификације:

– спознаја суштине принципа Ататуркове реформе и њихово тумачење у светлу данашњим условима; настојање да се развију и прошире универзалне димензије његовог животног приступа пријатељима и савезницима.

2. Квалификације за задовољење оперативних захтева команди видова:

– познавање темељних концепата и принципа из домена основних функционалних области организације и рада војних команди и штабова: људство (Г-1), обавештајна подршка (Г-2), оперативни послови

(Г-3), логистика (Г-4), планови и процедуре обуке (Г-5), веза и информатичка подршка (Г-6).

– виши ниво познавања организационе структуре, перспективе развоја, задатака и принципа употребе свога вида, као и способност командовања јединицама и рада у улоги штабног официра у команда-ма тактичког и оперативног нивоа.

– да усвајање практичних знања о начину рада и функционисања главних видовских команди;

3) Квалификације за задовољење захтева на нивоу здружених (интервидовских) команди;

–изграђивање приступа за интервидовски рад; оспособљавање за превазилажење концептуалних и перцептивних разлика између видова и унапређење координације на максимални ниво, између снага у свим активностима турских ОС, ради обезбеђења ефикасности, про-дуктивности и синергизма.

– оспособљавање за процес планирања уз узимање у обзир ка-рактеристичних специфичности рада и обуке различитих видова; и развој културних и интелектуалних могућности својствених профилу штабног официра у здруженим командама;

– овладавање знајима из области: Кризног менаџмента, Упра-вљања ризиком, Отклањања последица природних катастрофа (нпр. земљотреси), ангажовања војних ефектива у различитим нератним мисијама (нпр. мировне мисије у оквиру ОУН и слично) и из области ратног права;

4. Квалификације за задовољење захтева по основу ангажовања сопствених војних снага у оквиру мултинационалног ангажовања:

– основно оспособљавање за потребе службе у командама и са-дејства турских јединица ангажованих као део мултинационалних снага;

– досезање вишег нивоа знања о интернационалним организаци-јама и институцијама у области безбедности; развијање способности за тумачење актуелних догађаја у свету, у контексту предисторије тих догађаја, али и квалитетне процене о њиховом развоју;

– потпуно познавање командне структуре и организације снага НАТО-а и начела и процедура рада у оквиру НАТО-а.

5. Знања из домена међународних односа:

– развој способности размишљања на стратегијском нивоу, као и стратегијског предвиђања и планирања; висок ниво познавања исто-рије ратовања и међународних сукоба; способност извлачења поука и закључчака из дешавања у сferи међународних односа;

– познавање националне политike суседних земаља, земаља у ре-гиону, као и других земаља које су од интереса за Турску;

– потпуно усвајање и познавање сопствених националних интереса и њихова стручна одбрана у сваком погледу, у земљи и ван земље,

као и способност делања у улози обавештајног експерта (способност праћења, селекције, прибављања и анализе информација важних за сопствену земљу).

6. проширење знања потребних за квалитетније планирање:

– активни приступ благовременом информисању и праћењу стања са предвиђања појаве могућих проблема, правilan избор технике решавања проблема, агилно одлучивање у текућим и сложеним ситуацијама, дефинисање алтернативних решења за различите ситуације, као и примена одговарајућих научно-техничких достигнућа;

– пошто да су штабни официри будући команданти, неопходно је њихово оспособљавање за управљање ресурсима и ефективније и економичније планирање ангажовања ресурса.

7. Развој командантских и лидерских способности:

– обучавање за командовање, руковођење и управљање; развој карактеристика за солидарни и кооперативни наступ и рад у било каквом радном окружењу; схваташа важности тимског рада;

– развијање осећаја за сарадњу, друштвено окружење и цивилно-војне односе; познавање психологије појединца и групе;

– достојно представљање Републике Турске и турских ОС у земљи и у иностранству.

8. Квалификације везане за индивидуални развој, усавршавање и приступ:

– изграђивање одговорног приступа задацима: поистовећивањем са успехом јединице и извршењем додељеног задатка обезбеђује се активан и ангажован приступ појединца, а тиме и укупно бољи резултати;

– развој способности да се, према потреби, директно и ефикасно комуницира са представницима медија и конципирају изјаве за јавност;

– развој критичког мишљења;

– напредни ниво писаног и вештине усменог изражавања, правилна употреба матерњег (турског) језика.

– способност врло брзе обраде (читање и схваташање) докумената и исто тако брзе израде резимеа тих докумената, као и формирање закључака и коментара по њима.

– читање књига треба да буде свакодневна навика.

Квалификације са Колеџа оружаних снага

На Колеџу ОС слушаоци даље усавршавају и проширују знања која су претходно стекли на видовским ратним колеџима, уз следећа проширења:

– у складу са оперативним захтевима турских оружаних снага, обезбеђују се неопходна знања за штабне официре за успешно извр-

шавање задатака и функција Генералштаба, Министарства националне одбране и команди видова;

– спознаја важности концепта здружених (интервидовских) операција за постизање победе на боишту, и усвајање практичних знања о процедурима и поступцима за распоред и развој здружених снага, њихову координацију и синхронизовано дејство;

– Добро познавање концепта националне војне стратегије, плана стратегијских циљева турских ОС, и познавање оперативних процеса за процес стратегијског планирања, развоја и финансирања ОС.

– добро познавање литературе (правила, упутстава) која покрива све могуће врсте здружених и комбинованих дејстава ОС; развој способности за дораду и израду нових докумената те врсте; развој способности за изградњу нових стратегија, концепата, доктрина, тактика и техника, као одговор на нове и измене претње националној безбедности,

– стицање знања и способности за успешно извршавање комбинованих и међународних мисија, пре свега мисија под окриљем НАТО-а, у којима учествују турске ОС.

– остваривања виших новоа информисаности о унутрашњим и спољним претњама било ком аспекту националне безбедности Турске; и оспособљавања за стратегијско управљање обавештајним обезбеђењем и проценом безбедносних претњи, ради дефинисања правца деловања за њихово неутралисање.

Квалификације са Колеџа националне безбедности

Сходно основној мисији Колеџа националне безбедности (едукација кандидата за највише војне и државне функције), његовом месту у систему високог војног образовања (највиши ниво), потребама и карактеристикама слушалаца (велики број цивилних лица; ангажовани на високим позицијама у државним органима), расположивом времену школовања (два семестра; уз рад), итд., знања која се стичу на овом колеџу декларисана су као фундаментална. То су:

– спознаја суштине принципа Ататуркове реформе и њихово тумачење; настојање да се развију и прошире универзалне димензије Кемаловог животног приступа пријатељима и савезницима.

– стицање неопходног нивоа информисаности о националној политици и главним домаћим проблемима, и развијање способности за рационално решавање тих проблема;

– упознавање концепата који третирају националну безбедност;

– постизање вишег нивоа знања о интернационалним организацијама и институцијама; развијање способности формирања ставова о актуелним догађајима у свету, узимајући у обзир предисторију тих догађаја, садашње околности и могући ток развоја тих догађаја у будућности;

- спознавање везе између догађаја у интернационалном окружењу и националног интереса; оспособљавање за подршку акција које се у тим ситуацијама предузимају ради доприноса националном интересу;
- стицање неопходних знања из области: кризни менаџмент, управљање ризиком и невојне (нератне) операције;
- развијање способности за стратешко размишљање, до напредног нивоа; оспособљавање за ефикасано проналажење и селекцију релевантних информација и њихово коришћење у доношењу одлука;
- упознавање са поступцима и процедурима за припрему ванредног стања и планирањем ратних припрема;
- спознавање чиниоца националног потенцијала и њихов утицај на националну безбедност.

Закључак

Систем високог војног образовања у Републици Турској: врло је развијен. Постоје два општа правца последипломског усавршавања. Први правац, са аспекта хијерархије, чине три нивоа усавршавања: студије на видовским ратним колеџима, затим на Колеџу ОС и на Колеџу националне безбедности. Други правац обухвата магистарске и докторске студије на Институту стратешких истраживања.

Војно образовање је веома цењено и признато у земљи посебно са аспекта дугорочних потреба не само ОС, већ и државног апарату у целини, за који школује део кадра. Признато је и у свету, посебно у ширем региону отворено је за сарадњу и адаптибилно у односу на промене и нове изазове.

Пред тога, систем високог војног образовања је савремен јер прати и користи резултате научно-технолошког развоја.

Исто тако, доприноси компатибилности турских ОС у различитим међународним војним интеграцијама. Са аспекта резултата које остварују његови кадрови ефикасан је и сврсисходан.

Може се закључити да би искуства, начин организације и рада високих војних школа у Републици Турској могла бити од користи у будућем развоју и организацији наших високих војних школа у Војсци СЦГ, уз уважавање наших специфичности и богатих искустава.

Литература:

1. Часопис „Војска“, број 700 од 30. 06. 2005.
2. Информације о турском високом војном школству са Интернета.

Садржаји и перспективе антитерористичке стратегије САД у другом манданту Џорџа Буша – импликације за југоисточну Европу

УДК: 323.285 : 327.88(73)
327.88 : 061.92(73+471)

Др Александар Фатић

Данас је прихваћено становиште да је 11. септембар 2001. означио прокретницу у савременим међународним односима, али и у односу према тероризму.

Из прегледа дефиниција тероризма може се видети да је пре 11. септембра било таквих које су укључивале и моралну компоненту, па се тероризам, у неким случајевима, могао оценити као оправдан. У складу са таквим схватањем САД су креирале своју спољну политику и отворено подржавале поједине државе. Међутим, након 11. септембра САД су повеле борбу светских размера против тероризма. Аутор анализира америчку стратегију антитерористичке борбе и последице које она има по регион југоисточне Европе.

У контексту ове борбе нарочиту пажњу аутор скреће на процес који је Оле Вивер (Ole Weaver) назвао „секуритизацијом“ и који неки теоретичари оцењују као озбиљну претњу савременим међународним односима. Под секуритизацијом се подразумева тенденција политичких субјеката да драматизују неко питање, тако да се чини да оно има апсолутни приоритет. Секуритизација доводи до тога да се борба против тероризма спроводи на свим нивоима и одражава се, у великој мери, и на обичног грађанина. Граница између сфере јавног и приватног тако се помера у корист јавног, чиме се приватност потискује у други план, што индиректно подрива нека основна начела демократије, која су усмерена на заштиту приватне сфере живота. Већ дуже време присутна је тенденција усклађивања спољне политике земаља региона југоисточне Европе са политичком САД. Државе Балкана покушавају да прате САД и пријруже се борби против тероризма, али то често чине на недовољно промишљен и продуктиван начин, неприлагођен реалној процени сопствених могућности да конкретно допринесу напорима САД на глобалном плану, при чему проста имитација није увек најбољи начин.

Аутор упозорава да је једино подручје на Балкану на коме заиста постоји опасност од тероризма Косово, а да с њим у вези у светској заједници постоји релативно једнострano виђење ствари, засновано на селективној свести о тероризму. Предстојеће решавање питања статуса Косова и Метохије показаће у којој мери је и претња од тероризма том на подручју „уграђена“ у пројектовани процес преговарања о коначном статусу.

Кључне речи: тероризам, секуритизација, Балкан, полупериферија, НАТО, редукционизам, Косово

Тероризам као феномен и различити тероризми у светлу моралне (не)прихватљивости политичког насиља

Тероризам је форма политичког насиља чија је специфичност у односу на остале облике политичког насиља, намера терориста да изазову раширенi страхов, било међу становништвом неке државе, било међу политичким одлучиоцима, и да, наметањем тог страха, изнуде политичке или сродне врсте уступака власти.¹

Тед Хондерих даје врло корисне дефиниције насиља које се крећу од општијег појма насиља ка специфичнијим појмовима политичког насиља и тероризма као форме политичког насиља. У принципу, он насиље дефинише као „употребу физичке сile која повређује, оштећује, нарушава или уништава људе и ствари“.² Политичко насиље је специфично у односу на друге врсте насиља, јер се спроводи „са политичком и, у крајњој инстанци, друштвеном намером“.³

Имајући у виду норме међународног права, политичко насиље се може дефинисати и као „насиље са политичком и друштвеном намером — било да је реч о насиљу унутар друштва које је незаконито, било о насиљу ниског нивоа интензитета између држава или друштава које није у складу са међународним правом“.⁴ Када се критеријуму нелегалности дода и питање о моралној контроверзности политичког насиља, добија се још специфичнија дефиниција: „(Политичко насиље је) насиље са политичком и друштвеном намером, за које се поставља питање о моралној оправданости, било да је реч о незаконитом насиљу унутар једног друштва, било о насиљу низег интензитета између држава или друштава, које није у складу са међународним правом“.⁵

Тероризам се може специфичније одредити као политичко насиље које задовољава додатни критеријум према којем је то насиље „бар делимично замишљено тако да делује изазивајући интензиван страх код великог броја људи, можда већине становништва“.⁶ Хондерих је, међутим, склон да термине политичко насиље и тероризам користи и као синониме, у оквиру следеће заједничке дефиниције: „Политичко насиље/тероризам обухвата насиље са политичком и дру-

¹ Наведена дефиниција је само једна од многих у савременој литератури. Видети: Ted Honderich, *After the Terror*, Expanded & revised edition, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2003, pp. 89-100. Општирија анализа саме дефиниције тероризма је дата у књизи Александра Фатића „Шта је тероризам“, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, LXXVI, бр. 9, 2004, стр. 339-45.

² Loc. cit, p. 91.

³ Loc. cit, p. 92.

⁴ Loc. cit, p. 93.

⁵ Loc. cit, p. 97.

⁶ Ibid.

штвеном намером, било да је оно замишљено тако да изазива страх или да није, за које се поставља питање о моралној оправданости — било да је реч о незаконитом насиљу унутар једног друштва или о насиљу низег нивоа интензитета, или пак о рату између држава или друштава, при чemu то насиље није у складу са међународним правом⁷.

Хондерихов начин дефинисања тероризма није једини у литератури, а његов приступ заједничком дефинисању политичког насиља и тероризма могао би се довести у сумњу са тачке гледишта прецизности. Навођење његовог аналитичког метода дефинисања политичког насиља и тероризма би било заморно и непотребно када не би на кључан начин осветљавало значење појмова за наше нормативно разматрање које следи. Наиме, Хондерих има у виду чињеницу да политичко насиље, иако је мотивисано политичком и социјалном намером, дакле тежњом да се произведу политичке и социјалне промене, није исто што и било које социјално насиље. Он јасно наглашава да је политичко насиље појмовно различито од такозваног структурног социјалног насиља, односно насиља које проистиче из таквог социјалног аранжмана који угрожава, нарушава или уништава човека. Хондериховим речима, „(с)труктурно насиље је аранжман који доводи до лоших живота људи“.⁸ Лоши животи, у појмовној матрици којом се он руководи у наведеној књизи, скраћени су животи чији је квалитет смањен, услед политичких притисака, изолације, бомбардовања, „закључаних транзиција“, уцена и политичких експеримената развијених замаља над неразвијеним.

Политичко насиље често настаје управо као одговор на структурно социјално насиље, и један од најзаступљенијих облика таквог политичког насиља управо је оно које је усмерено на то да изазове страх, дакле тероризам. Управо у томе је смисао Хондериховог практичног поистовећивања политичког насиља са тероризмом у општем смислу, јер је основно питање које се у том контексту за њега поставља – питање да ли је политичко насиље, односно тероризам, увек и безусловно морално неоправдано. У току свог аналитичког дефинисања политичког насиља он јасно наводи да је једна од његових особина морална контроверзност, али она сама по себи не значи да ће исход контроверзе увек бити морално негативна оцена. Штавише, он отворено закључује: „(Н)аша дефиниција тероризма не искључује могућност да неки тероризми могу бити оправдани као одговори на оно што се назива структурним насиљем. Управо та теза је кључна поента за разматрање морализаторске реторике о тероризму као апсолутном злу“⁹.

Укратко, тероризам сам по себи није увек и без квалификације за осуду. Постоје примери када је тероризам једини начин супротста-

⁷ Loc. cit. p. 99.

⁸ Loc. cit. p. 100.

⁹ Ibid.

вљања политици која би, иначе, могла довести до потпуног истребљења неког народа или уништења легитимне политичке опције која отелотворује оправдане политичке интересе неке друштвене групе. Покушај да се сваки тероризам сведе на политички криминал једнако је непримерен као што би био и покушај да се свако политичко насиље прогласи, по дефиницији, завређујућим осуде. Насиље, у начелу, заслужује осуду, осим у квалификованим случајевима, а таквих случајева има више него што се то чини на први поглед. Исто тако, политичко насиље, у начелу, није прихватљиво, осим у квалификованим случајевима када би последице прихватања стања ствари коме се могуће одупрети једино политичким насиљем биле горе од последица самог политичког насиља. Коначно, тероризам у начелу није прихватљив, али постоје ситуације у којима је алтернатива још гора. Дакле, не постоји генерални вредносни закључак ни о насиљу у целини, ни о политичком насиљу, ни о тероризму као форми политичког насиља, који би аутоматски био негативан. Он је, у највећем броју случајева негативан, али се мора имати у виду да постоје изузети.

Другим речима, тероризам је форма политичке борбе оних који су искључени из институционалног система и, према томе, немају могућности да своје политичке циљеве остварују на легитимне и законите начине. Развијене земље света, на челу са САД, годинама су отворено подржавале терористе у земљама у којима није било услова за етничке или политичке мањине да артикулишу своје ставове на задовољавајући начин унутар локалних институција. Подршка авганистанским Талибанима у време совјетске окупације Авганистана, када су се Талибани користили практично истим терористичким средствима каквима се данас користе исламски терористи који се повезују са Авганистаном у акцијама против САД, само је најпознатији пример подршке демократских држава терористичким групама.

Постоји низ других примера, али и случајева такозваног државног тероризма, када је субјект терористичких акција држава. И у тим случајевима нема правила у реаговању развијеног света на конкретне примере државног тероризма. Када је актер државног тероризма био режим Садама Хусеина, који је спроводио драстичне репресалије против курдског становништва Ирака, реакција САД је укључила сатанизацију Ирака. Када је, с друге стране, актер државног тероризма Израел, чије се безбедносне агенције и војска отворено служе атентатима на лидере Хамаса из редова Палестинаца, при чему често страдају палестински цивили, реакција САД, углавном, потпуно изостаје. Свака акција државе која је усмерена на изазивање страха у некој популацији својих грађана, или у њиховој укупној популацији, и на спровођење друштвене контроле, односно контроле њиховог политичког или другог понашања употребом страха од одмазде, при чему је одмазда противна добним обичајима хумане владавине, аутоматски

се укључује у дефиницију државног тероризма. Стога је тровање курдског становништва отровним гасом, што је учинио Хусеинов режим у Ираку, било државни тероризам, али је исто тако државни тероризам и унишавање приватних возила палестинских лидера ракетама ваздух-земља из израелских хеликоптера у урбаним срединама и са цивилним жртвама. Држава која се бави атентатима на своје грађане, по дефиницији, спроводи тероризам.¹⁰

Избегавајући навођење обимне литературе о појединачним случајевима тероризма у новијој историји, која би ову дискусију учинила егзегетском, а не дискурзивном, размотрићемо појмовне дилеме које могу имати конкретне последице за разумевање политике САД у односу на борбу против тероризма. Потребно је, пре свега, да размотримо практични однос државне администрације САД према наведеним општим закључцима о моралном статусу тероризма, а затим услове који омогућавају да се нека форма тероризма сматра априорно неприхватљивом, или пак сугеришу да том случају треба дати унеколико другачији третман.

Последице терористичког напада 11. септембра 2001. за политичку употребу термина тероризам

После 11. септембра 2001. године многе околности у политичкој рецепцији тероризма су се промениле. Траума после напада отетим путничким авионима на Светски трговински центар у Њу Јорку и на Пентагон довела је до опште хомогенизације свести о тероризму, а само помињање речи „тероризам“ се од тада поистовећује са крајње морално неприхватљивим политичким насиљем. Психолошки, то је разумљиво. Политички, то је опасно. Логички, то је, наравно, неодрживо.

Психолошка реакција америчке администрације на напад 11. септембра имала је своје унутрашњеполитичко и државно-статусно оправдање. Напад је показао нову димензију директне рањивости америчког друштва за коју, очигледно, држава није била спремна и на коју, сходно томе, није могла да одговори. Након напада било је неопходно реаговати на неки начин, а у недостатку оперативно оправданог начина, за просечног Американца и рат је био прихватљива акција. Било је психолошки нужно одговорити силом против неке мете. Било је подједнако психолошки неопходно што пре идентификовати циљ, коме се може приписати кривица за терористички напад. У разматрању неколико могућих циљева, од којих су већина и даље потен-

¹⁰ У савременој литератури постоји и становиште према којем је државни тероризам, у ствари, првични облик тероризма, а као појам први пут се појавио код Едмунда Берка (Edmund Burke) да означи насиље државе над грађанима. Видети Richard Falk, *The Great Terror War*, Arris Books, Gloucestershire, UK, 2003, p. XIX.

цијалине мете ратног удара, бар на вербалном плану, Авганистан је био најплаузибилнија мета. Пре свега, могао се повезати са Осамом бин Ладеном, а напад се уверљиво могао приписати бин Ладену. Затим, у Авганистану су на власти били исти они Талибани, исламски екстремисти и терористи, које је америчка влада посредно и инсталирала на власт путем материјалне и политичке подршке, а чије су екстремне методе обрачуна са политичким неистомишљеницима већ биле добро познате јавности. Коначно, Авганистан је било могуће релативно једноставно разорити ваздушним ударама.

Психолошка мотивацija за рат против Авганистана дошла је до изражaja након што је тај рат добијен. После много већег броја жртava рата него што је био број жртава терористичког напада у САД, основни прокламовани циљ рата није постигнут, јер се ни данас не зна да ли је Осама бин Ладен жив (мада се претпоставља да јесте), а његова локација остаје непозната. Упркос високом степену приправности свих безбедносних служби у Европи и Северној Америци, нико не може да тврди да је Ал Каида разорена. Штавише, реструктуирање безбедносних служби се врши према претпоставци да је ова организација, или организације сличне њој, и даље присутна и способна да оперативно делује. Укратко, ратом против Авганистана нису постигнути никакви превентивни ефекти у односу на будуће терористичке нападе попут оних у Њу Јорку и Вашингтону 2001. године. Такође, тим ратом нису постигнути ни ефекти одмазде, јер је одмазда спроведена против бившег савезничког исламистичког покрета, касније режима у Авганистану, а њоме није уништена терористичка мрежа, за коју су кругови унутар администрације САД непосредно након рата почели да тврде да се преселила у Либан, Сирију, Пакистан или Иран. Дакле, ратом против Авганистана постигнути су искључиво психолошки ефекти неке врсте националне катарзе и стварања осећаја да држава, ипак, нешто чини, нешто драстично, што захтева мобилизацију националних снага и ресурса, да би спречила понављање 11. септембра. У стварности, САД ратом против Авганистана нису учиниле баш ништа да спрече нови 11. септембар, што је данас сасвим јасно. Дакле, са психолошког аспекта реакција је била разумљива, а са безбедног, била је сасвим бескорисна. Њене непосредне политичке последице укључиле су нови рат, овог пута против Ирака.

Рат против Ирака покренут је, такође, под вербалним покрићем оптужбе да је Ирак под влашћу Садама Хусеина на неки инхерентан начин склон тероризму, да је то опасна држава за „светски мир“, а да је непосредан доказ те опасности Ирак чињеница да производи и намерава да употреби такозвано оружје за масовно уништавање.

Оружје за масовно уништавање укључује нуклеарно и биолошко-хемијско наоружање. У случају Ирака, САД нису озбиљно тврдиле да Садам Хусеин поседује или да развија нуклеарно оружје, већ

да поседује развијену индустрију хемијског оружја, које је и користио против Курда у унутрашњим операцијама ирачке војске. Рат против Ирака покренут је из сасвим другачијих разлога од оних који су били узрок рата против Авганистана. У нападу на режим Садама Хусеина САД су се руководиле конкретним интересима САД, пре свега интересом да преузму контролу над производњом нафте у ирачким постројењима и да ставе под контролу стратешки простор Ирака, како би могле још ефикасније да врше политички и безбедносни притисак према Сирији и Ирану. Психолошки неопходан и прихватљив, рат против Авганистана припремио је политички терен за чисто политички и освајачки рат против Ирака, ради пројекције америчких стратешких интереса према потенцијалним опонентима у региону. Пре свега због тога, рат против Авганистана, иако психолошки прихватљив, односно разумљив, био је политички опасан. Он је отворио Пандорину кутију ратничког приступа решавању проблема у међународним односима, уз свесрдну подршку „антитерористичке коалиције земаља“ коју, у суштини, чине само САД и Велика Британија под владом Тонија Блера.

У овом синхроничком тренутку није потребно наводити све бројне реакције које су у САД и Великој Британији уследиле на рат у Ираку. У Британији је премијер чак био предмет посебне истраге о томе да ли је мислио да говори истину када је британску јавност убеђивао да Ирак поседује оружје за масовно уништавање, иако се, на кон освајања ове земље, показало да нема доказа за такву тврдњу.¹¹ Међутим, те реакције нису отупеле ратничку оштрицу америчке политике „рата против терора“ је постао вербални покривач за политику рата као таквог. Користећи формулацију Хакана Виберга, „појам тероризма у политичкој употреби САД постао је исто толико фиктиван као некада појам комунизма.“¹² Некадашња „империја зла“, како је Роналд Реган својевремено назвао Совјетски Савез, у међувремену је несталла, али се касније, захваљујући 11. септембру, појавила нова стигма, нова „империја зла“ – „тероризам“. Начин употребе термина „тероризам“ у овом контексту, наравно, није и не сме себи дозволити

¹¹ У време писања овог текста, у априлу 2005. године, Тони Блер је предмет оштрих напада како конзервативаца, тако и либералних демократа у контексту предизборне кампање, управо због рата против Ирака. Лидер конзервативаца Мајкл Хауард изјавио је за национални радио да је премијер, у току своје владавине „дефинисао само једно стварно политичко питање, и то је питање о рату у Ираку, и чак и у том једном питању он није говорио истину већ је злоупотребљавао обавештајне податке“. Лидер либералах демократа изјавио је да је незаконитост рата (овде треба обратити пажњу на Хондерихову рецепцију незаконитости као предуслове за политичко насиље, и на чињеницу да је Хондерих критични члан управо Блерове Лабуристичке странке) кључни и довољан разлог за Блера да оде са власти (изјаве дате за BBC током предизборне кампање у априлу 2004.).

¹² Haakan Wieberg, предавање о томе да ли САД има модел примене сile после краја хладног рата, одржано у Институту за међународну политику и привреду у Београду, 13. априла 2005. године.

да буде осетљив на логичку анализу тероризма, укратко описану на почетку овог текста. Контекст употребе тероризма као оправдања за политику рата у служби стратешких интереса САД захтева да сваки тероризам, без обзира на његове појединачне карактеристике, специфичне околности и могуће алтернативе, буде проглашен за „највећу глобалну опасност“. Тај контекст захтева да, практично, безбедносне агенције прогласе „отворену сезону“ на све тероризме и на све терористе, а да се закони и нормалне гаранције грађанских права, „у случајевима тероризма“, као ванредним и на неки волшебан начин универзално амнистирајућим околностима за евентуалне злоупотребе уобичајених права и слобода грађана од стране државе, пренебрегавају и не примењују.

Морализаторска реторика о тероризму и њен спољнополитички значај

Управо САД и Велика Британија, иако главни актери рата против тероризма, дом су највећем броју противника политике рата међу интелектуалцима и политичким коментаторима. Управо је на територијама САД и Велике Британије постигнут највећи напредак у академској расправи морализаторске реторике, којом се маркетинговски „покривао“ рат још од „случаја Џејми Шеј“ током бомбардовања Србије због Косова 1999. године, преко борбе против тероризма у Авганистану и „спречавања опасног режима да угрози светски мир“ у Ираку, све до најновијих претњи које америчка администрација упућује Сирији и Ирану.¹³

Методолошки посматрано, моралне квалификације које је америчка администрација током последњих година упућивала на рачун режима којима је претила војном агресијом биле су консеквенцијалистичке по структури, осим у случају Авганистана, који је унеколико специфичан. Наиме, напад на Авганистан имао је више или мање отворен карактер одмазде за напад за територију САД 11. септембра. Непосредно после тога, напад на Ирак је већ оправдаван сасвим дугачијом структуром моралних аргумента.

Пошто није било никаквих уверљивих аргумента којима би се поткрепила идеја да је Ирак одговоран за 11. септембар, основно тежиште аргумента изнетих у јавности било је на претпостављеним, чак непосредно претећим, последицама претпостављене ирачке политике развијања оружја за масовно уништавање. Аргументација изнета у јавности сугерисала је да, уколико САД ништа не учине, предстоје морално неприхватљиве последице, јер ће Ирак, пре или касни-

¹³ Примера ради, видети текст Џејмса Филипса (James Phillips), "Squeeze Out Syria to Build a Free Lebanon", Executive Memorandum #966, 28 March 2005, www.heritage.org/Research/MiddleEast/cm966.cfm.

је, извршити агресију на своје суседе, користећи оружје за масовно уништавање, па ће последице, у смислу изгубљених људских живота, уништене инфраструктуре и нарушене регионалне стабилности бити много теже него што би то биле (тада антиципиране) последице напада на Ирак. Другим речима, режим Садама Хусеина је сатанизован у моралном смислу, пре свега због, како се касније показало, погрешне претпоставке о томе да развија оружје за масовно уништавање. Пошто су претпостављене последице ове хипотетичке политike Ирака биле морално неприхватљиве, то је имплицирало да је морално оправдано напasti Ирак; штавише, да је *морално неопходно* извршити агресију на Ирак.

Морално вредновање које је присутно у овој врсти реторичког оправдања рата полази од претпоставке да се морална вредност радњи састоји у збиру њихових *разумно предвидивих* укупних последица.¹⁴ Уколико последице унапређују стање ствари у односу на алтернативу (непредузимање никаквих интервенција или пак нека друга врста поступања), онда је поступање које производи такве последице морално оправдано. Комплементарно томе, уколико збир разумно предвидивих последица неке политike тежи да угрози опште стање (у овом случају безбедности) у односу на алтернативе, онда је то поступање морално неприхватљиво. Комплетно морално вредновање напада на Ирак било је засновано на погрешним обавештајним подацима, за које се оправдано поставља питање да ли су заиста били резултат неспособности обавештајних служби да открију чињенице или су, као што сматра већина британске јавности, подаци намерно представљени на начин који искривљује њихов прави садржај и закључке које тај садржај сугерише. Анализа актуелних последица рата против Ирака, ако се претпостави да су, имајући у виду тачне обавештајне податке, оне биле, углавном, разумно предвидиве, доводи до закључка да је овај рат био апсолутно морално неприхватљив, управо са оне методолошке тачке гледишта на којој је почивала морална стигматизација Ирака од стране САД пре рата, то јест са консеквенцијалистичке тачке гледишта.

Када се има у виду да је морализаторска реторика о тероризму практично методолошки истоветна реторици о рату против Ирака и да су се, и након моралног фијаска у Ираку, наставили исти аргументи из вашингтонских кругова у погледу опасности од Сирије и Ирана, поставља се и питање о моралном статусу реторике о тероризму. Та реторика је, такође, консеквенцијалистичка, јер подразумева стигматизацију тероризма услед непредвидивости избора његових мета и деструктивности којом се политички ретко нешто заиста постиже (генерална несагласност циљева и средстава употребљених у тероризму, при чему је циљ друштвена и политичка промена која је морално по-

¹⁴ Honderich, loc. cit., p. 62.

жељна, а средство насиље које је морално проблематично и, при томе, углавном, не доводи до постављеног циља у већини случајева).

Консеквенцијалистичка реторика подразумева консеквенцијалистичку процену, па се, у том смислу, поставља питање о консеквенцијалистичком вредновању политике рата против терора као методе су-протстављања морално неприхватљивом тероризму. Пошто се ово вредновање руководи одмеравањем суме позитивних и негативних последица, то јест ефективности предузетих мера и њихове „колатералне штете“, јасно је да такво вредновање производи негативан морални суд о рату против терора. Наиме, досадашње искуство ствара уверљиву основу за „разумну антиципацију“ да ће, и у будућим случајевима таквог ратовања, ефекти у смислу уништења евентуалних терористичких мрежа бити врло лоши, док ће укупни број жртава, количина деструкције и дестабилизујуће последице на регионалне, па и глобалне међународне односе, бити много израженији од саме деструкције коју производи тероризам. Такве закључке једнозначно намећу искуства досадашња два антiterористичка рата у Авганистану и Ираку.

На плану међународног права, консеквенцијалистичко морално резоновање је нормативно уgraђено у захтев да сва ратна дејства буду „пропорционална“ циљевима који се желе постићи. Дакле, количина „колатералне штете“ која је условно прихватљива само је онаква количина која је знатно мања у волумену од количине стратешке користи која се остварује, па чак и у овим случајевима постоје озбиљне моралне контролерзе када се ради о озбиљним колатералним жртвама. Самим тим, сваки конфликт у којем се примењује диспропорционална сила у односу на претњу, попут рата као одговора на терористички напад неке терористичке организације, и у којем су људске и друге жртве далеко бројније и деструкција много обухватнија него жртве тероризма, неприхватљив је са тачке гледишта пропорционалности.¹⁵

Криза консеквенцијалистичког оправдања рата као одговора на тероризам има спољнополитичке последице које нису занемарљиве. Сама чињеница да је за ратну политику одговора на тероризам потребна претходна психолошка припрема, односно стигматизација противника, показује да моралне вредности имају значајну улогу у

¹⁵ Видети одличну анализу Џефри Беста – Geoffrey Best, *War and Law Since 1945*, Clarendon Press, Oxford, 2002, pp. 280–281 и 323–30. У консеквенцијалистичкој етици, пошто се морално оправдање акција састоји у суми њихових разумно предвидивих последица, свака непропорционалност у јачини одговора на насиље, пошто разумно предвидиво доводи до још лошијих и деструктивнијих последица од самог иницијалног насиља, морално је неоправдана. Видети Ted Honderich, loc. cit., p. 38. Усвајање консеквенцијалистичке морализаторске реторике као оправдања за рат утолико више обавезује оне који рат воде да се држе консеквенцијалистичке етике, а то у конкретном случају значи и строго придржавање међународног ратног права које налаже вођење рачуна о пропорционалности.

процени прихватљивих спољнополитичких стратегија у демократским друштвима. Стога се може очекивати да неделотворност ратних наступа против Авганистана и Ирака у односу на терористичку претњу, с обзиром на консеквенцијалистичко објашњење етичких разлога за рат које је рату претходило, доведе до блокирања даљих актуелних ратних акција. То блокирање се већ види из постигнутог компромиса са Сиријом, која је повукла своје трупе из Либана, и САД је нису напале. Претеће спољнополитичко позиционирање САД у односу на Иран је већ само по себи мање преводиво у конкретне сукобе, јер би рат са Ираном био неупоредиво тежи и неизвеснији од рата са Ираком, а његове последице, у смислу не смањења него додатног распамсавања терористичких акција у САД и савезничким земљама, биле би изузетно деструктивне. Ипак, и независно од тих објективних, стратешких калкулација изводивости појединих акција, морална основа за даље агресивне ратове „против терора“ је практично истрошена и она више не представља довољну основу да би се на њој градила било каква будућа ратна политика.¹⁶

„Секуритизација“ Балкана

Према класичној дефиницији процеса који је Оле Вивер (Ole Wæver) назвао „секуритизацијом“, тенденција у савременој политици је да политички субјект драматизује неко питање тако да се чини да оно има апсолутни приоритет. Нешто се представља као егзистенцијална претња: ако ово не решимо, све друго ће бити ирелевантно... На тај начин, политички актер за себе узурпира право да решава питање о коме је реч екстремним средствима, да нарушава уобичајена правила политичке игре.¹⁷ Секуритизацијом се постиже подизање нивоа толеранције јавности на примену екстремних мера, попут рата, све ради решавања „горућег проблема“. На тај начин, после 11. септембра, САД су поставиле проблем тероризма у сам врх светске политике, и практично га дефинисале као проблем број један у међународним односима. Једино тако било је могуће анимирати савезнике и сопствене бираче да подрже ратове против Авганистана и посебно Ирака, као и звецање оружјем према Сирији и Ирану.

Треба, међутим, поменути још једно значење које је могуће додати термину „секуритизација“. То је значење које би подразумевало да се комплетна политика, у све већој мери, дефинише безбедносним критеријумима, чак и у оним аспектима који немају аутентичан безбедносни набој. Примера ради, развојна питања у вези са консолида-

¹⁶ Haakon Wieberg, loc. cit.

¹⁷ Margarita H. Petrova, "The end of the cold war: a battle or bridging ground between rationalist and ideational approaches in International Relations?", *European Journal of International Relations*, vol. 9, no. 1, 2003, p. 133.

цијом стања у Босни и Херцеговини, која је под међународним преторатом, а која и даље пати од озбиљног економског заостајања и практичне парализе читавих делова земље у складу са плановима Високог представника међународне заједнице, добила су нову димензију – димензију тероризма. Уместо да се расправља о томе зашто је централна Босна неразвијена, зашто руралне муслиманске заједнице не добијају прилику да се укључе у опробане пројекте развијања таквих области које су развиле земље ЕУ, попут Холандије, расправља се о томе како је само питање тренутка када ће у централној Босни доћи до обуке терориста.

Нема поузданних индиција да у Босни има тероризма. У мусиманским крајевима остали су мулахедини који су својевремено учествовали у рату на страни Мусиманско-хрватске федерације у време Алије Изетбеговића. Међутим, они су оженивши се Босанкама, добили босанско држављанство и, по свему судећи, баве се вишем трговином него организовањем терористичких акција. Лако их је контролисати и пратити, јер су њихови идентитети познати, а средине у којима се крећу безбедносно засићене полицијским присуством, присуством обавештајних организација и међународних служби. То су мале и руралне средине које не пружају довољан маневарски простор за прикривене терористичке акције.

Исламизација Сарајева, на пример, сасвим је очигледна. Приоритети босанске владе су дипломатски односи са исламским земљама, што ствара легитимне бриге у погледу начина коришћења средства богатих исламских држава које подржавају развој Босне и Херцеговине.¹⁸ Међутим, та средства је могуће проверити, јер се ради о малој средини. Истовремено, развојна питања је теже решавати и она захтевају новац и јасну развојну стратегију не само влада конститутивних ентитета у Босни, већ и Канцеларије Високог представника, која се, стиче се утисак, више бави селективном економском виктимизацијом и изолацијом појединих делова Босне, зависно од политичких несугласица (пре свега, у вези са сарадњом са Хашким трибуналом), него развијањем те земље. Наша теза је да и ова врста политике представља тенденцију која би се легитимно могла назвати „секуритизацијом“; дакле, „истина је да је нека област економски неразвијена и да се постављају легитимна питања о улози међународне бирократије у одржавању те заосталости, али оставимо то сада, најважније је то да ту живе, рецимо, мусимани, и самим тим то је потенцијално лего тероризма“. Дакле, питање је преведено у превасходно безбедно-

¹⁸ Проблем у вези са финансирањем тероризма у Босни се, међутим, никако не може описати као исламска финансијска колонизација у циљу стварања финансијске базе за тероризам, што сугерише недавна и утицајна књига Лорете Наполеони (Loretta Napoleoni) *Modern Jihad: Tracing the Dollars Behind the Terror Networks*, Pluto Press, London, 2003, pp. 105–17.

сну сферу, а тиме се, имајући у виду фиктивност безбедносне димензије, само избагава развојно питање. Секуритизација је, у овом смислу, нека врста идеологизације.

Редукционизам политике САД на Балкану на секуритизовано питање о тероризму

Постоји утицајан поглед у америчкој заједници која се бави међународним односима који потврђује секуритизовано гледање на Балкан од стране америчке администрације. Према том становишту, администрација Џорџа Буша нема интереса за балканска питања у оној мери у којој она излазе из домена спречавања ширења терористичких мрежа у региону.¹⁹

Занимљиво је размотрити ову фундаменталну тезу, која, као што ћемо у предстојећем тексту додатно илустровати, заиста дефинише политику Бушове администрације, не само према Балкану, него и према другим полуpériферијским политичким зонама.

Термин „полуперифирија“ изворно потиче од Имануела Волерстина (Immanuel Wallerstein), а на нашем подручју изучавања међународних односа афирмисао га је Милан Поповић. Полуперифирија означава област развоја друштвених институција и технолошких средстава која је таква да не омогућава стабилност и одговарајући стандард, али је довољна да омогући висок ниво друштвених конфликтова са разорним последицама за политички систем. То су друштва која су довољно развијена да ратују и спроводе полицијску репресију, прислушкују политичке опоненте и имају ратујући модел вишепартизма на унутрашњеполитичкој сцени, али су недовољно развијена да буду озбиљни учесници у реалној међународној политици кроз решавање глобалних проблема. Постоји, и према Волерстину и према Поповићу, и међународнополитичка, глобалностратегијска димензија полуpériferизма, кроз коју велики учесници у глобалној политичкој игри намерно одржавају и перпетуирају динамику и структуру полуperiferije као зону политичких експеримената у контексту својих ширих консталација интереса. Године 2002. Волерстин је написао: „Данас су Сједињене Државе суперсила којој недостаје права снага, светски вођа кога нико не следи, а малобројни поштују и држава која опасно клизи у светски хаос који не може да контролише (...) Право питање није да ли америчка хегемонија одумире, него могу ли Сједињене Државе пронаћи начин да са тог положаја одступе елегантно, уз минималну штету по свет и по себе“.²⁰

¹⁹ Morton Abramowitz & Heather Hurlburt, „Can the EU hack the Balkans“, *Foreign Affairs*, vol. 81, no. 5, 2002, pp. 2–7.

²⁰ Цитирано према: Чарлс В. Кегли (Charles W. Kegley) и Јуцин Р. Виткопф (Eugene R. Wittkopf) *Светска политика: тренд и трансформација*, српско издање приредио

Пре свега, нејасно је о каквим се терористичким мрежама на Балкану ради, јер, као што смо већ напоменули, не постоје никакве озбиљне индиције да тероризма у организованом смислу на Балкану уопште има. С те стране посматрано, ограничавање интересовања САД на Балкану на питање превенције ширења таквих мрежа било би идентично искључењу САД са Балкана готово у целини. Такав делимичан губитак интереса, осим инсистирања на испуњавању обавеза које, примера ради, СЦГ има према Хашком трибуналу, сасвим је уочљив у активностима Бушове администрације на Балкану на самом почетку другог мандата.

С друге стране, иако на Балкану, колико је познато, за сада нема организоване терористичке активности, један изузетак затим је Косово, на којем је тероризмом изазван рат, 1999. године, а затим је терористичким акцијама националистичке мотивације, ниског интензитета, постепено претеривано неалбанско становништво. Косово је, поред Босне и Херцеговине, други међународни протекторат на Балкану. Оно је протекторат чак у много директнијем и обухватнијем смислу него што је то Босна и Херцеговина, с обзиром на чињеницу да у Босни и Херцеговини бар постоје органи власти који функционишу, док на Косову УНМИК практично директно спроводи управљање територијом. Зато је провокативна чињеница да је управо Косово жариште тероризма. Ипак, интересовање Бушове администрације забилази Косово као терористичку област, препуштајући решавање безбедносних питања на Косову европским дипломатским и полицијским напорима.

Америчко учешће у покушајима санирања безбедносних жаришта испољава се, углавном, кроз НАТО, који служи као организациони оквир за мобилизацију ратне машинерије заједно са Великом Британијом и оним савезницима који су спремни да у некој акцији конкретно учествују, али и као специфичан легитимацијски кишобран за акције које су у основи само у интересу САД. НАТО је инструмент онога што Ерик Џонс (Eric Jones) назива америчким „псевдомултилатерализмом“, који се потврђује чињеницом да су САД „деловале саме кад год се, стицајем посебне консталације околности, за то створила прилика“.²¹

Предраг Симић, Центар за студије југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2004, стр. 213. Поповићева анализа периферије и полупериферије први пут се појавила у његовом *Жаргону периферије*, Монтенегропублици, Подгорица, 1994, књизи у много чему иноваторској на нашој интелектуалној сцени, а провокативно посвећеној Дезертерима грађанског рата. Поповић је на више места развијао ове идеје, пре свега у својим збиркама анализа *После хладног рата: балканска постмодерна 2*(Барски љетопис, Бар, 1996) и *Политички апартхејд: балканска постмодерна 3*(Монитор, Подгорица, 1997). О тези о употреби полупериферије као зони политичких и безбедносних експеримената видете Aleksandar Fatić & Milan Popović, „NATO expansion and Balkan testing grounds“, *Peace and Security*, Vienna, vol. XXXI, September 1999, pp. 36–42.

²¹ Eric Jones, „Debating the transatlantic relationship: rhetoric and reality“, *International Affairs*, vol. 80, no. 4, 2004, pp. 525–612.

Тезу о псеудомултилатерализму потврђује и стална тензија у вези са недовољном подршком САД за УН, која је 2005. године добила облик отворених захтева конзервативних кругова у САД да се смени генерални секретар УН, Кофи Анан (Kofi Annan). Иако су налази Првог међуизвештаја (објављеног 3. фебруара 2005), а посебно Другог међуизвештаја Независне комисије за испитивање програма УН „Нафта за храну“ оправдавајуће за Кофи Анана (комисија је формирана услед оптужби за лош менаџмент, па и корупцију у врховима администрације УН), њихово објављивање било је обележено конфлиktима. Наиме, извештаји су довели до тога да Роберт Партон (Robert Parton) и Миранда Данкан (Miranda Duncan), чланови истражне комисије која је била задужена за испитивање непримереног пословања генералног секретара и његовог сина Којо Анана (Kojo Annan), поднесу оставке.²² Партон је бивши агент ФБИ (Federal Bureau of Investigations). Конзервативни кругови у САД су затражили и да председавајући Независне комисије Пол Волкер (Paul Volcker) поднесе оставку, јер извештаји не дају довољну основу за покретање поступка за смену Кофи Анана.²³ Имајући у виду чињеницу да је у време именовања на место генералног секретара Кофи Анан био управо кандидат САД, јасно је да притисак на њега, било да је основан или неоснован, има и димензију нездовољства улогом УН у мултилатералном устројству међународног институционалног одлучивања о безбедности.

Песудомултилатерализам Бушове администрације показао се и у низу поступака који се могу анализирати као примери „реалполитике“. Хондерих наводи Бушово одступање од потписаних споразума о контроли емисије штетних гасова.²⁴

С друге стране, сумња кључних кругова одлучилаца у САД у способност Европе да решава безбедносне проблеме на свом подручју је, такође, историјска карактеристика трансатлантске политике. Џејмс Холмс тако закључује да амерички државници сумњају у способност Европе да делује одлучно онда када то околности налажу, и то још од времена Теодора Рузвелта (Theodore Roosevelt), па је, према Холмсовом мишљењу, управо због тога, још 1904. године, Рузвелт изјавио да би САД требало да играју улогу „међународне полицијске

²² Desmond O. Butler & Nick Wadham, „Two on Oil-for-Food Probe Resign,“ *Associated Press*, 21 April 2005. За Први и Други међуизвештај видети Independent Inquiry Committee into the United Nations Oil-for-Food Program, *First Interim Report*, 3 February, 2005, at <http://www.iic-offp.org/documents/InterimReportFeb2005.pdf> и Independent Inquiry Committee into the United Nations Oil-for-Food Program, *Second Interim Report*, 29 March, 2005, at <http://www.iic-offp.org/documents/InterimReportMar2005.pdf>.

²³ Видети Nile Gardiner, „The Volcker Investigation into the U.N. Oil-for-Food Scandal: Why It Lacks Credibility,“ *Heritage Foundation Backgrounder* No. 1819, 1 February, 2005, и Nile Gardiner, „Time for Paul Volcker To Resign“, Web Memo #729, <http://www.heritage.org/Research/InternationalOrganizations/wm729.cfm>, 21 April 2005.

²⁴ Ted Honderich, loc. cit. p. 59.

силе".²⁵ Накнадно је Френклин Рузвелт (Franklin Roosevelt), синовац Теодора Рузвела, тај став преформулисао, 1940. године, у став да су САД „велики арсенал демократије“, чији основни међународни стратешки циљ треба да буде борба против „гангстерских држава“.²⁶

Наведени став је, наравно, изузетно опасан, јер припрема екстремно секуритизовану моралну подлогу за тоталну глобалну хегемонију САД, пошто представља све што САД учине као напоре снага које се залажу за глобално добро (чак и када се ради о акцијама на граници са чињењем ратних злочине, попут напада на цивиле без сразмерног војног циља који се тиме постиже), а све опоненте САД представљају као виновнике глобалног зла. О фаталности ове врло присутне перцепције сопствене улоге у свету у САД много је писао Ноам Чомски (Noam Chomsky), а и један од данас најчитанијих аутора о савременом тероризму – Ричард Фолк (Richard Falk) има сличан став.²⁷ Амнестија себе самог од кривице за ратни злочин у име претпостављене инхерентне моралне препоручљивости сопствене политичке, као агента добра у свету, омогућава проширивање домена допустивог и у ратним сукобима, а када тај проширен домен укључи нарушавање начела пропорционалности реалних и оправданих војних циљева, с једне стране, и намерног угрожавања цивила, с друге стране, руши се и домен поштовања ратног права и ратни злочин постаје прихватљива политика у име добра.²⁸

Проблем настаје када се однос САД према Балкану редукује на секуритизовану политику, јер онда долази до повлачења конструктивне политике према региону, који се доживљава као културолошки проблематичан, као полуперифија на коју не треба губити политичку енергију. Постоје аутори у САД који заступају овакав став према Балкану и на академском нивоу, попут Бенџамина Барбера (Benjamin Barber), који у свом бестселеру Њу Јорк Таймса (New York Times), књизи *Jihad vs. McWorld*, пише: „Не постоји земља у средњоисточној Европи или међу бившим совјетским републикама која се показала имуном на инфекцију цихадом, и која због тога није политички и економски страдала. Рађајући се из страха и несигурности, мотивисани неуспесима трапавих и непромишљених покушаја да се западне економске и политичке институције у пакету наметну друштвима која су сасвим неприпремљена да их приме, процветало је мноштво малих, али токсичних цихада, остављајући регион практично без уверљивих

²⁵ Према Whitney Shepardson, „The United States as an arsenal of democracy“, *Proceedings of the Academy of Political Science*, vol 19, no. 3, 1941, p. 36.

²⁶ Према L. Rogers, „Making a democratic government effective in crisis“, *Proceedings of the Academy of Political Science*, vol. 19, no. 3, 1941, p. 68. Видети такође Емилијан Кавалски, „The Balkans after Iraq ... Iraq after the Balkans. Who's Next?“, in *Perspectives on European Politics and Society*, vol. 6, no. 1, 2005, pp. 103–27, посебно pp. 105–6.

²⁷ Видети Noam Chomsky, *Rogue States: The Rule of Force in World Affairs*, Pluto Press, London, 2000; Richard Falk, *The Great Terror War*, Artis Books, Gloucestershire, UK, 2003.

²⁸ Видети Best, *War and Law*.

успешних прича о транзицији²⁹. Барбер чак не признаје да су Чешка Република и Словачка избегле цихад и да представљају „успешне приче“.³⁰

Опредељујући се за редукционизам заснован на културним стереотипима, попут описаног Барберовог закључка, Бушова администрација се, практично, искључује са Балкана, осим у репресивном смислу полицијског надзора над могућим расадником тероризма кога нема. Та чињеница се види из постепеног повлачења НАТО-а, у интервентном смислу са Балкана, пре свега у Босни и Хрецеговини, у којој је стабилизациона мисија трупа СФОР-а поверена ЕУ, а и на Косову постоје тенденције да Европљани преузму кормило даљег надзора над безбедношћу ове територије недефинисаног статуса. Пошто је НАТО легитимацки кишобран за амерички псевдомултилатерализам, дакле за фактички унилатерализам спољне политике САД, његово повлачење, логично, имплицира недостатак даљег „дубинског интереса“ САД за неки регион. То повлачење са Балкана изазива неку врсту страха у круговима политичких одлучилаца, али и аналитичара у Европи, па су неки од њих распламсавање кризе на Косову дочекали са неком врстом олакшања, пре свега због очекивања да ће ова криза поново фокусирати пажњу САД на Балкан, и да ће САД помоћи региону да настави са транзицијом и демократизацијом. Зато је Владимир Глигоров и могао да примети да је „рат на Косову 1999. године за Балкан еквивалент догађајима 1989. године за средњоисточну Европу“.³¹

Импликације ратничке антитерористичке стратегије САД за Балкан

Имајући у виду да је Бушова администрација у САД секуритизовала комплетну безбедносну политику на питање о тероризму, те да је њен интерес за Балкан, бар према конзервативној интерпретацији, ограничен искључиво на спречавање ширења терористичких мрежа, а затим и имајући у виду очигледну потребу аналитичара да се САД задрже на Балкану, може се закључити да је једини начин да се то присуство осигура – да се перпетуира секуритизовани дискурс о присуству терористичких мрежа.

Сједињене Државе имају велики интерес за присуство на Балкану, а њихов политички утицај је већи него што је то икада био. Причела ради, бугарско министарство спољних послова је недавно објавило да је 35 бугарских општина већ конкретно тражило да се у њима изграде америчке војне базе.³² У Албанији је један неименовані зва-

²⁹ Benjamin Barber, *Jihad vs. McWorld*, Corgi Books (a division of Transworld Publishers, Random House) London, 2003 (прво издање 1995), p. 198.

³⁰ Ibid.

³¹ Vladimir Gligorov, „Balkan end game“, *European Balkan Observer*, vol. 2, no. 3, 2004, p. 3.

³² CSIS Brief, 22 July 2004.

ничник недавно изјавио да ова земља има „два председника владе“, од које их је један изабран на изборима, а други је амбасадор САД у тој земљи.³³ Председник владе Албаније Фатос Нано (Fatos Nano) је, честајући Џорџу Бушу млађем (George W. Bush) на реизбору за америчког председника, изјавио је да је „амерички народ у својој мудрости усвојио (Бушову) визионарску, храбру и робустну политику супротстављања претњи од тероризма, са циљем да ослободи свет од овог ужасног зла“, као и да „албански народ остаје постојан у својој подршци политици која доноси слободу народу Ирака, и која чини да свет буде боље место за живљење“.³⁴

Сулејман Тихић, муслимански члан тројног председништва Босне и Херцеговине, изјавио је, у духу који чак превазилази ниво кооперативности присутан код Наноа, да Босна припрема посебну јединицу од 36 људи која ће се бавити деминирањем Ирака после рата, како би на тај начин рефлектовала свој статус као равноправан партнер коалиционих снага.³⁵ Овај напор босанскохерцеговачке владе треба сагледати у светлу чињенице да се у самој Босни, по проценама локалних званичника, данас налази преко милион неексплодираних експлозивних направа заосталих из грађанског рата.³⁶

Бивши председник владе Македоније Хари Костов својевремено је изјавио да би македонска подршка за коалиционе снаге у Ираку и спремност Македоније да појача своје трупе у Ираку на 210 припадника специјалних снага могла бити позитиван корак у правцу разрешавања македонског спора са Грчком.³⁷ Подједнако је илустративан и став бившег председника владе Србије Зорана Живковића, који је у августу 2003. године изјавио да би Србија могла понудити 1000 војника за успостављање мира у Ираку.³⁸ Недељу дана касније Живковић је изјавио да је импресивно замислити војску земље која је до јуче била оптужена за ратне злочине како постаје чувар мира у кризним жариштима широм света.³⁹

Из свега наведеног јасно се види напор земаља Балкана да се, кроз некритичку подршку америчком нападу на Ирак као методу борбе против тероризма, легитимизују као равноправни партнери у „рату против терора“.⁴⁰ На Балкану се зато може очекивати пасивна политика подражавања америчког ратујућег модела одбране од тероризма, а независна анализа и процена примерености таквог обрачуна са тероризмом ће, највероватније, и даље обитавати искључиво у академским расправама које ће наставити да буду предмет политичких притисака.

³³ Видети Emilian Kavalski, loc. cit, p.119.

³⁴ Fatos Nano, "A Salute to the Brave American Spirit", *Boston Globe*, 9 February 2003.

³⁵ DefenseNews, "Bosnia to Send Troops to Iraq in 2005", 18 November 2004.

³⁶ Emilian Kavalski, loc. cit, p.119.

³⁷ Macedonian Information Agency, 8 October 2004.

³⁸ RFE/RL Newsline, vol. 7, no. 148, 6 August 2003.

³⁹ RFE/RL Balkan Report, vol. 7, no. 26, 15 August 2003.

⁴⁰ Emilian Kavalski, loc. cit., p. 121.

Друго питање у вези са импликацијама антитерористичке стратеџије САД за Балкан је у вези с тим шта ће САД урадити у области борбе против тероризма што већ нису учиниле, а што би онда, према описаном моделу, земље Балкана можда могле одлучити да копирају. Постоје две основне области даљих реформи у сфери „меке“ безбедности које су назначене у скорашњој дебати у америчком Конгресу, а које су разрађене у утицајним истраживачким корпорацијама у САД.

(а) Проширивање и либерално тумачење постојећих ингеренција безбедносних агенција

Још у првом мандату Џорџа Буша, 20. маја 2003, у сведочењу о антитерористичкој обавештајној организацији пред америчким конгресом, Пол Розенцвајг (Paul Rosenzweig), представник утицајне конзервативне Херитиџ фондације (The Heritage Foundation), препоручио је члановима Конгреса да, када размишљају о томе где све америчка влада може ићи да би се супротставила тероризму, пођу од тезе да, на минималном нивоу овлашћења, влада може „ићи свуда где може и било који члан друштва“.⁴¹ Другим речима, владиним агентима припада право да се крећу као приватни грађани и да, без додатних рестрикција у смислу представљања као агенти, наступају према другим приватним грађанима, користећи све информације које на тај начин добију у каснијим кривичним поступцима или за друге репресивне мере које се спроводе у широком контексту, „рата против тероризма“.

Реч је, на први поглед, о сасвим интуитивној и легитимној тези, али она је, када се пажљивије размотре њене последице, изузетно опасна и изједначава улогу обавештајних организација према грађанима са оном улогом која је карактерисала најназадније шпијунске групације, попут источнонемачких и бивших совјетских информативних служби. Реч је о томе да у већини уобичајених животних ситуација није ни најмање свеједно да ли је неко агент обавештајне агенције или само грађанин. Та разлика је суштинска за остале грађане у смислу опредељивања како да поступају према агенту. Уколико се она укине, и обавештајним службама се дозволи да залазе у све поре друштва као обични грађани, без додатних рестрикција, ствара се атмосфера несигурности и нарушувања неких грађанских права, јер се на тај начин не само толерише улога агента провокатора, него улога обавештајног агента практично постаје идентична улози агента про-

⁴¹ Paul Rosenzweig, "Anti-Terrorism Investigations and the Fourth Amendment After September 11: Where and When can the Government go to Prevent Terrorist Attacks?", www.heritage.org/Research/HomelandDefense/text052103b.cfm?renderforprint=1, p. 2, страници приступљено 29. марта 2005.

вокатора, она постаје норма. Имајући у виду проблематичност дело-вања на начин агента провокатора која је већ пословична, овакво њено прихватавање, не само као изузетне праксе, него као норме обавештајног рада, врло озбиљно угрожава права грађана и саму суштину политичке демократије у којој је грађанин заштићен од замки које му поставља држава. Чињеница да се описана овлашћења повезују са терористичком претњом није велика утеша, имајући у виду чињеницу да је за употребу таквих овлашћења довољно само се позвати на сумњу у претњу од тероризма, а то је могуће у већини случајева савременог обавештајног рада.

Позивање на тероризам као на секуритизован појам, дакле у драматизованом смислу и на вредносно једнозначно обојен начин, без узимања у обзир различитих тероризама, практично омогућава легитимну примену екстремних мера мешања у приватност грађана, присуство државе у сферама у које она по либерално-демократским начелима уређења демократског друштва не би требало да има приступ.

Обавештајне и друге безбедносне агенције, укључујући тужилаштво и полицију, могу у САД доћи до података о рачунима грађана у банкама, информацијама о телефонском листингу и рачунима, као и документима о употреби кредитних картица. Та листа, како каже Розенцваг, укључује само три од многих извора информација који се могу користити чак и без судског налога, али уз налог тужиоца. Информације које се налазе у владиним базама података, попут података о хапшењима, уласцима и изласцима из земље и подаци у вези са возачком дозволом, могу се користити чак и без налога тужиоца, самониковативно од стране безбедносних агенција.⁴²

Одлуком донетом 1967. године, Врховни суд САД је одредио да уставне гаранције приватности важе само за оне информације за које грађанин може разумно очекивати да остану непознате другима и да, сходно томе, предмет обраде безбедносних агенција може бити све што неки грађанин изнесе у јавност. У пракси, овај став Врховног суда се интерпретира тако да безбедносне агенције могу користити сведока сарадника или агента провокатора који снима разговоре са неким грађанином, јер је тај грађанин, самим разговором, изнео информације у јавност. Затим, агенти могу поставити справу за праћење у нечији аутомобил, јер је кретање аутомобила изложено погледу јавности, па се не може сматрати приватним. Агенти, такође, могу користити хеликоптер за осматрање нечије куће споља, или претраживати нечије ћубре, које је „изнесено у јавност“.⁴³

Одлуком Врховног суда из 1967. године домен не само јавног, него елементарног, интерсубјективног, социјалног живота претворен је

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

у легитиман домен кретања за обавештајне агенције. Та одлука, и њена примена у пракси, показује суштинско неразликовање између јавног и социјалног. Наиме, већина активности грађана у друштву има социјални карактер, и те активности су, на један или други начин, изложене могућем увиду других. Истовремено, чињеница да су активности изложене таквом увиду не лишава друге обавезе да поштују приватност.⁴⁴

Примера ради, грађанин који из банкарског аутомата узима новац са свог рачуна, или извештај о стању на свом рачуну, потенцијално је изложен увиду других, јер то чини на улици, у јавности, а то ипак не даје право другима да увид у податке о стању на рачуну користе у јавности нити да њима на други начин манипулишу, већ се таква злоупотреба кривично санкционише. Слично томе, чињеница да неко које болестан добија извештај о свом здравственом стању у јавној установи не даје право службеницима те установе да објављују његов медицински картон, јер је он заштићен као приватна ствар. Стога чињеница да неко нешто чини у социјалном окружењу, „у јавност“ и у физичком смислу, не значи истовремено да је то поступање и јавно по намери или усмерењу. Тако, на пример, одлагање отпада се мора обавити ван дома, а отпад може садржати приватне информације. Зато се не може сматрати да је чињеница да неко мора износити отпад ван свог дома истовремено и легитимизујући фактор за безбедносне агенције да такве информације неограничено користе, ништа више него што пословање преко банкомата легитимизује јавну злоупотребу информације добијених из банкомата на улици.

У САД, истина, постоје посебне рестрикције на употребу информација које поседују банке, компаније које издају кредитне картице и сличне организације, али се закони о приватности, који штите ове информације, односе само на њихову употребу од других приватних лица, а када је реч о активности безбедносних агенција таква заштита не важи.⁴⁵

Наведена ширина овлашћења обавештајних служби у САД већ добија своје рефлексије на Балкану, за сада у домену оправданог пре-

⁴⁴ Социјална димензија људске личности има и далекосежније последице од наведених. Још 1979. године Џон Серл (John P. Searle) објавио је књигу под насловом *Израз и слобода* (Expression and Meaning, Цамбриџ Университет Прес, Цамбриџ, 1979), у којој и саму комуникацију, интерсубјективно експресивно „излађење у јавност“ третира као конститутивну за људску слободу, а слобода је уско повезана са приватношћу. Из наведене тезе, широко прихваћене у филозофској литератури и у другим друштвеним наукама, проистиче да израз, комуникација (укупљачујући и телефонски разговор, поготово када он садржи испровоциране изјаве), као конститутивна активност за личност, не могу подразумевати одрицање од приватности, јер неке изражене информације по својој природи треба да буду третиране као приватне и као такве да буду заштићене. Поменути стандарди су интuitивно присутни у етичком резоновању, у коме постоје норме у погледу тога које информације се смеју, а које не смеју износити у јавност.

⁴⁵ Paul Rosenzweig, loc. cit.

узимања ингеренција обавештајних структура у прикупљању обавештајног материјала, што обавља тзв. „класична полиција“, посебно када је реч о истраживању случајева организованог криминала и тероризма.⁴⁶ С обзиром на раније илустровану тенденцију одлучилаца на Балкану да у својој унутрашњој политици усвајају решења у борби против тероризма која потичу из САД, пре свега из политичких разлога мотивисаних потребом да се земље Балкана прикажу као равноправни учесници у рату против тероризма, нема разлога за сумњу да ће проширивање овлашћења обавештајног апарату у САД имати негативне последице за грађанске слободе и права на Балкану. Опасности од таквог проширивања овлашћења признаје чак и Розенцвајг, који каже: „Сваки нови систем борбе против тероризма који САД развију и примене мора бити изграђен тако да се његове последице могу толерисати у дугорочном перспективи. Рат против терора је јединствен рат, утолико што је то рат чији се крај не назире. Стога се, имајући у виду трајност антитерористичке политике која се развија, не могу оправдати институције са екстремним овлашћењима као хитне мере које ће се примењивати само дотле док се не дође до примирја или мира. (Због трајности рата против терора) политички одлучиоци треба да буду уздржани у својим поступцима, јер ће Американци можда морати дugo да живе са последицама тих поступака.“⁴⁷ Исти закључак се односи на грађане балканских земаља, и иста препорука се, подједнако, односи на политичке одлучиоце у балканском региону.

(б) Консолидација и централизација обавештајног апарату и проширивање мреже агената на терену

Поред проширивања или либералног тумачења постојећих ингеренција безбедносних структура, у САД се може очекивати и консолидација и даља централизација обавештајних агенција. У предавању одржаном 7. јануара 2005. године, у контексту расправе антитерористичке стратегије нове америчке администрације, амерички сенатор из Џорџије (Georgia) и члан Сенатског комитета за обавештајни рад Саксби Чемблис (The Honorable Saxby Chambliss) полази од тезе да су америчке обавештајне агенције током протекле деценије биле неуспешне, пре свега због тога што нису успеле да спрече нападе 11. септембра 2001, али и зато што су „изневериле председника“ дајући му на увид погрешне информације о томе да је Садам Хусеин имао оружје за масовно уништавање, иако се касније испоставило да аме-

⁴⁶ Примера ради, Управа криминалистичке полиције и други огранци „класичне полиције“ унутар МУП-а Србије данас могу шире да користе прислушкивање телефонских разговора, што у демократским земљама представља једно од најстроже ограничених средстава прикупљања обавештајних информација, чак и у случајевима када се не ради о претњама националној безбедности већ о класичном криминалу.

⁴⁷ Paul Rosenzveig, loc. cit., p. 3.

ричка Централна обавештајна агенција (Central Intelligence Agency – CIA) пре рата у Ираку није имала ни једног агента у тој земљи који би могао да верификује да је Хусеин заиста поседовао поменуто је оружје.⁴⁸ Чемблис иде корак даље и оптужује обавештајне агенције да „једва остају на трагу нових претњи безбедности“, у које спадају и терористичке претње из Ирана и Северне Кореје да ће се употребити нуклеарно оружје.⁴⁹

Илустрација чињенице да су Чемблисови ставови, у ствари, и ставови Бушове администрације лежи у Бушовој одлуци, у децембру 2004. године, да спроведе најобухватнију реформу обавештајних структура од доношења *Закона о националној безбедности* (*National Security Act*), још 1947. године. Основни циљ реформе је консолидовање и централизовање обавештајног апарата под једним директором – националним директором за обавештајни рад. Реч је о новом организационом решењу, јер национални директор неће у исто време водити ни једну конкретну обавештајну агенцију, за разлику од решења предвиђеног у закону из 1947. године, којим је основана CIA и њеном директору поверио да истовремено буде главни национални службеник за безбедност. Истовремено, Бушова администрација је 2004. године основала и Национални центар за борбу против тероризма, чији је задатак да спроводи стратешко и оперативно планирање заједничких контраобавештајних активности које ће спроводити различите америчке обавештајне службе.

Основна Чемблисова теза јесте да су америчке обавештајне структуре пропустиле да одрже довољан број агената на терену, и да су подлегле фасцинацији технологијом, занемарујући оно што Чемблис сматра највреднијим методом обавештајног рада, то јест „људски приступ обавештајном раду“, а то у његовој терминологији подразумева употребу агената (Human Intelligence — „HUMINT“). Њихова основна предност је способност да процене намере противника, из чега произлази и могућност спречавања великих терористичких акција у будућности. Чемблис је, у својству председавајућег Поткомитета за тероризам и унутрашњу безбедност у Представничком дому америчког конгреса, заједно са чланicom конгреса, Џејн Харман (Jane Harman), јула месеца 2002. године, поднео Конгресу извештај о слабостима обавештајног рада пре 11. септембра 2001, у коме су била наглашена два основна проблема унутар CIA – недовољан број агената „на улицама“ као резултат „губљења фокуса“ на HUMINT, и превелика зависност од сарадње са страним обавештајним агенцијама.

⁴⁸ The Honorable Saxby Chambliss, „Intelligence Reform and the Safety of America: Have We Succeeded?“, www.heritage.org/Research/HomelandDefense/wm633.cfm?renderforprint=1, страници приступљено 29. марта 2005.

⁴⁹ Loc. cit., p. 1.

После подношења овог извештаја, CIA је укинула своје интерно упутство, такозвано „Дојчово упутство“ („Deutch guidelines“), које је ступило на снагу 1995. године, а којим је њеним агентима било забрањено да користе новац који потиче од пореских обвезника САД, како би њиме плаћали обавештајне информације појединцима који имају кривични досије или „проблематичну прошлост у било ком смислу“. После 11. септембра 2001. примена овог упутства је у пракси либерализована, али је оно генерално остало на снази. После Чемблисовог извештаја, ЦИА је потпуно укинула Дојчово упутство, омогућавајући агентима да поткупљују практично било кога да би им дао информације о тероризму.

Укидањем ограничења употребе пореског новца за поткупљивање доушника створена је практично слободна територија за куповину обавештајних оправдања за све врсте репресивних акција по секуризованом моделу посебне претње од тероризма, што има далекосежне последице за безбедност грађана не само САД, већ читавог света. Наиме, познато је колико су биле критичне обавештајне информације на основу којих је започет рат против Ирака, за које се касније испоставило да су биле погрешне. Имајући у виду ошtre критике америчких политичких одлучилаца и аналитичара, упућене обавештајним организацијама, нема препека за претпоставку да су неке од тих информација биле наручене, односно купљене, а када се таква могућност сагледа у светлу укидања Дојчовог упутства, добија се врло опасна перспектива у којој је могуће у будућности спроводити ратничке офанзиве широм света на основу информација о „терористичкој претњи“ која је купљена од, најближе речено, неверодостојних извора. Управо то је била суштина Дојчових правила, јер су она уведена у праксу да би спречила такву опасну куповину проблематичних информација.

Тежиште на већем ангажовању агената (HUMINT) и на „већем преузимању обавештајног ризика“ директно води ка агресивнијој обавештајној политици широм света, дакле они додатно секуризују проблем тероризма на врло конкретном плану, и прете да се преселе у политику свих земаља које стају у ред иза САД као „равноправни партнери“.⁵⁰ Упоредо се одвија и аргументација конзервативних снага у америчкој администрацији да се одржи висок ниво америчког обавештајног буџета, па чак и да се он повећа. Чемблис, који, не треба заборавити, руководи кључним конгресним комитетом за безбедност, отворено каже: „Сасвим је јасно да ми немамо довољно шпијуна на терену и да то за нас треба да буде питање највишег степена приоритета“.

⁵⁰ О „већем преузимању ризика“ видети Saxby Chambliss, ибид. „Стајање у ред“ или „bandwagoning“ је термин који се у међународним односима употребљава управо да означи разврставање политике малих земаља, попут земаља Балкана, према доминантној политици великих земаља и међународних организација.

тета“.⁵¹ Одржавање високог одбрамбеног буџета директно се преводи у додатну обавештајну доминацију над политиком, јер безбедносне структуре, да би оправдале високе буџете, морају имати и повећан обим активности, а оне ће те активности интензивирати управо у земљама у којима је стабилност најкрхкија и институције најфлуидније, попут региона Балкана.

Један од начина да се повећа обим рада обавештајног апарата је и развијање пакета акција за унапред разрађене сценарије терористичких напада, што је теза коју у конзервативним круговима америчке политичке јавности директно заговарају Џеј Карафано (Jay Carafano) и Дејвид Хејмен (David Heyman).⁵² Ови „пакети“ могу укључити нормирана масовна хаштења одређених делова популације (рецимо, арапске популације или чланова одређених верских или етничких група осумњичених за тероризам), њихово држање у притвору без судског поступка (попут праксе која се годинама примењује према особа осумњиченим за чланство у Ал Каиди у затворима у америчкој бази Гвантанамо (Guantanamo) на Куби). Они могу укључити посебно либералну интерпретацију судских процесних одлука, попут поменуте одлуке америчког Врховног суда из 1967. године о границама приватности грађана у односу на безбедносне агенције, али и најаву неких посебних мера извршне администрације као одговор на секуритизовану перцепцију кризе безбедности која би произашла из евентуалних већих терористичких напада у будућности. Такође, имајући у виду скорање искуство у реаговању Бушове администрације на терористичке нападе, није без основа и претпоставка да би такви „пакети одговора“ могли укључивати и рат као средство одмазде против земаља за које се сматра да су „гангстерске државе“ у смислу у коме их је помињао још Френклин Рузвелт, а који се одржава и у савременом дискурсу о појединим државама, попут Сирије или Ирана.

Тврди ставови према тероризму као секуритизованом појму нису, међутим, карактеристични само за конзервативну америчку администрацију, већ те ставове перпетуира и наводно либерална опозиција. Либерални политички кругови у САД више се баве регионом Балкана, и занимљиво је да је њихов став у погледу безбедносних проблема Косова у вези са тероризмом и даље обележен фиксацијом на тезу о кривици Београда за рат 1999. године, уз готово потпуно занемаривање потенцијала Косова да, у случају независности, буде генератор тероризма у региону. У тексту либералног америчког Института за мир (United States Institute of Peace – USIP), објављеном 2. јуна 2004. године, а у вези са терористичким насиљем против Срба 12. марта те године на Косову, каже се: „Власти у Београду су (током нереда) показале

⁵¹ Saxby Chambliss, loc. cit. p. 2.

⁵² Jay Carafano & David Heyman, DHS 2.0: Rethinking the Department of Homeland Security, Special report #02, www.heritage.org/Research/HomelandDefense/sr02.cfm, 13 December 2004.

уздржљивост, али су поступале провокативно на друге начине. Скупштина Србије је објавила да је Косово неодвојиви део Србије, српске власти подржавају паралелне структуре на Косову, а националистички говор председника владе, Коштунице, приликом његове инаугурације, иритирао је Албанце. Постоји разлог за забринутост да, ако се овакве активности наставе, и ако ултранационалистички радикали наставе да драстично добијају на популарности у Србији, што се очекује у председничким изборима 13. јуна 2004, власти у Београду неће бити у стању да и убудуће поступају уздржано као што су то чиниле у марту⁵³. Наведени ставови, када се сагледају у светлу секуритизације појма тероризма описаног кроз развој америчке антитерористичке политике, изгледају готово невероватни. У њима се потпуно прећуткује сам садржај проблема поводом којега је текст и објављен, а то су дешавања 12. марта, када су српски цивили претеривани класичним терористичким акцијама и масовним насиљем, а нагласак се ставља не на починиоце терористичких акција, него на Београд, који на те акције није одговорио (нити је, реално посматрано, могао да одговори, с обзиром на чињеницу да је Косово под доминацијом међународних трупа, а не српских безбедносних снага). Износе се и погрешне процене о резултатима председничких избора 13. јуна 2004, на којима није победио представник Српске радикалне странке, а успут се такође, практично без новијих аргумента и на основу наслеђених стереотипа из времена Милошевићеве владе, са велике просторне дистанце, без икакве квалификације та странка једноставно одређује као „ултранационалистичка“. Укратко, ставови које либералне структуре у САД износе о Балкану, а пре свега о Косову, као једином делу Балкана у коме реално постоји опасност од раста тероризма, показују идеолошку закривљеност и озбиљну једностраност.

Анализа актуелног политичког дискурса о тероризму и о безбедности на Балкану у САД показује изузетно опасну, селективну свест о тероризму. Ти ставови у најмању руку заслужују упозорење које је изрекао Имануел Волерстин, а које је поменуто у овом тексту. У смислу генеративног утицаја на међународни консензус у погледу борбе против тероризма они имају разорну улогу, јер својом контрадикторном моралном логиком руше моралне претпоставке за оправданост антитерористичке стратегије какву је до сада усвајала конзервативна америчка администрација под председничким руководством Џорџа Буша.

Последице ове политike за Балкан биће исто толико лоше као и за остали део света. Повећавање степена дискреционих овлашћења обавештајних агенција биће највероватније рефлектовано у еквивалентност повећавању ингеренција репресивних служби и на Балкану,

⁵³ USIP Peace Briefing, „Kosovo and Serbia: Still in Need of a Plan“, 2 June 2004, www.usip.org/newsmedia/releases/2004/0602_nbkosovo.html, p. 1.

по принципу „bandwagoning“, а происходећи терористички инциденти, који ће, вероватно, бити испровоцирани немогућношћу легитимног супротстављања америчкој политици у међународним институцијама, додатно ће угрозити „како меку“, тако и такозвану хуману безбедност грађана. Зато се у току развијања даље антитерористичке политике актуелне америчке администрације могу очекивати додатна заоштравања на међународној сцени и додатна фрагментација легитимационе основе за заједнички наступ против терористичке претње, која проистиче управо из секуритизације појма тероризма и одговарајуће унутрашње квазилегитимизације примене екстремних мера у борби против њега.

Непримереност оваквих заоштравања посебно је наглашена новим подацима у вези са сумњама да су напади 11. септембра 2001, који означавају почетак „рата против терора“, у свим његовим контролерским димензијама, резултат не само „слома обавештајног рада у САД“, како гласи званична верзија у кабинету америчког председника и у Конгресу већ, како тврде многи аналитичари и новинари, праве „директиве“ која је важила у време администрација Регана, Буша старијег и Клинтона, да се обавештајно „не дијају Саудијци“. То је довело до тога да америчке обавештајне службе игноришу знатан број података који су указивали на припрему напада на територији САД. То је, међутим, тема за једну од наредних анализа.⁵⁴

Литература:

1. Abramowitz Morton & Hurlburt Heather, "Can the EU hack the Balkans", *Foreign Affairs*, vol. 81, no. 5, 2002, pp. 2–7.
2. Barber Benjamin, *Jihad vs. McWorld*, Corgi Books (a division of Transworlds Publishers, Random House) London, 2003.
3. Best Geoffrey, *War and Law Since 1945*, Clarendon Press, Oxford, 2002.
4. Butler Desmond O. & Wadham Nick, "Two on Oil-for-Food Probe Resign," *Associated Press*, 21 April 2005.
5. Carafano Jay & Heyman David, DHS 2.0: Rethinking the Department of Homeland Security, Special report #02, 13 December 2004, Internet, www.heritage.org/Research/HomelandDefense/sr02.cfm.
6. Chambliss Saxby, "Intelligence Reform and the Safety of America: Have We Succeeded?", Internet, 29/03/2005, <http://www.heritage.org/Research/HomelandDefense/wm633.cfm?renderforprint=1>.
7. Chomsky Noam, *Rogue States: The Rule of Force in World Affairs*, Pluto Press, London, 2000.
8. CSIS Brief, 22 July 2004.
9. DefenseNews, "Bosnia to Send Troops to Iraq in 2005", 18 November 2004.
10. Falk Richard, *The Great Terror War*, Arris Books, Gloucestershire, UK, 2003.
11. Фатић Александар & Поповић Милан, „NATO expansion and Balkan testing

⁵⁴ Видети Loretta Napoleoni, loc. cit., pp. 3–10.

- grounds", *Peace and Security*, Vienna, vol. XXXI, Септември 1999, pp. 36–42.
12. Фатић Александар, „Шта је тероризам”, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, LXXVI, бр. 9, 2004, стр. 339–345.
13. Gardiner Nile, "The Volcker Investigation into the U.N. Oil-for-Food Scandal: Why It Lacks Credibility," 1 February, 2005, Heritage Foundation *Backgrounder* No. 1819.
14. Gardiner Nile, "Time for Paul Volcker To Resign", Web Memo #729, 21 April 2005, <http://www.heritage.org/Research/InternationalOrganizations/wm729.cfm>.
15. Глигоров Владимир, „Balkan end game“, *European Balkan Observer*, вол. 2, но. 3, 2004.
16. Honderich Ted, *After the Terror*, Expanded & revised edition, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2003.
17. Independent Inquiry Committee into the United Nations Oilfor-Food Program, *First Interim Report*, 3 February, 2005, Internet, <http://www.iic-offp.org/documents/InterimReportFeb2005.pdf>.
18. Independent Inquiry Committee into the United Nations Oil-for-Food Program, *Second Interim Report*, 29 March, 2005, Internet, <http://www.iic-offp.org/documents/InterimReportMar2005.pdf>.
19. Jones Eric, "Debating the transatlantic relationship: rhetoric and reality", *International Affairs*, vol. 80, no. 4, 2004, pp. 525–612.
20. Kavalski Emilian, "The Balkans after Iraq ... Iraq after the Balkans. Who's Next?", in *Perspectives on European Politics and Society*, vol. 6, no. 1, 2005, pp. 103–127.
21. Kegley Charles W. i Wittkopf Eugene R., *Светска политика: тренд и трансформација*, приредио Предраг Симић, Центар за студије југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2004.
22. Nano Fatos, „A Salute to the Brave American Spirit”, *Boston Globe*, 9 February - 2003.
23. Napoleoni Loretta, *Modern Jihad: Tracing the Dollars Behind the Terror Networks*, Pluto Press, London, 2003.
24. Petrova Margarita H., "The end of the cold war: a battle or bridging ground between rationalist and ideational approaches in International Relations?", *European Journal of International Relations*, vol. 9, no. 1, 2003.
25. Phillips James, "Squeeze Out Syria to Build a Free Lebanon", Executive Memorandum #966, 28 March 2005, www.heritage.org/Research/MiddleEast/em966.cfm.
26. Поповић Милан, *Жаргон периферије*, MontenegroPublic, Подгорица, 1994.
27. Поповић Милан, *Политички апартхејд: балканска постмодерна 3*, Монитор, Подгорица, 1997.
28. Поповић Милан, *После хладног рата: балканска постмодерна 2*, Барски летопис, Бар, 1996.
29. RFE/RL *Balkan Report*, vol. 7, no. 26, 15 August 2003.
30. RFE/RL *Newsline*, vol. 7, no. 148, 6 August 2003.
31. Rogers L., "Making a democratic government effective in crisis", *Proceedings of the Academy of Political Science*, vol. 19, no. 3, 1941.
32. Rosenzweig Paul, "Anti-Terrorism Investigations and the Fourth Amendment After September 11: Where and When can the Government go to Prevent Terrorist Attacks?", Internet, 29/03/2005, <http://www.heritage.org/Research/HomelandDefense/text052103b.cfm?renderforprint=1>.

33. Searle John R., *Expression and Meaning*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979.
34. Shepardson Whitney, „The United States as an arsenal of democracy”, *Proceedings of the Academy of Political Science*, vol 19, no. 3, 1941.
35. USIPeace Briefing, „Kosovo and Serbia: Still in Need of a Plan”, 2 June 2004, http://www.usip.org.newsmedia/releases/2004/0602_nbkosovo.html.



Настанак, развој и методе деловања савремених обавештајних служби

УДК: 355.401::327.84|(091):

Мр Здравко Зељковић, пуковник у пензији

Иако је тврђа „да обавештајна делатност води, а не прати националну политику“ претерана, сигурно је да она чини веома важан инструмент државног апаратса. Обавештајне службе заузеле су истакнуто место у креирању унутрашње и спољне политике сваке државе.

Ефикасним провођењем обавештајне делатности могуће је открити бар најзначајније чињенице о актуелним и потенцијалним противницима.

Правовремено поседовање информација показатељ је и мерило власти.

Техничко-технолошка и информативна револуција битно су утицала на савремене обавештајне службе. Појављују се оригинална решења у тактици и методици деловања непозната у ранијем периоду. Тенденција у развоју савремених обавештајних служби јесте ширење њене намене и улоге изван обавештајних садржаја рада какви су били познати у прошлости.

Идејни творци савремене тоталне шпијунаже у предању траже ослонац за своје теорије о божанском пореклу обавештајних служби и о неминовности њиховог постојања.

У чланку аутор обрађује генезу и развој обавештајне службе, даје њене дефиниције, класификацију и организацију, наводи карактеристике, принципе организовања, садржаје, фазе рада и методе деловања савремених обавештајних служби.

Кључне речи: обавештајна служба; обавештајна активност; обавештајни циклус; методи деловања; носиоци, карактеристике и принципи организовања обавештајних служби; тотална шпијунажа

Увод

Добра обавештеност је предуслов сваке ваљане одлуке. Сви субјекти међународних односа, посебно државе, настоје да увек располажу информацијама које ће користити органи који одлучују о њеној

спољној и унутрашњој политици. У свим савременим и добро организованим државама¹ информација је показатељ и мерило власти. Сазнање и схватање сложене стварности, која окружује субјекат међународних односа, ни мало није лак посао. То важи и за најбогатије и најбоље организоване државе. Ни оне, ни појединци који одлучују, нису у потпуности обавештене о свим догађајима у свету, јер је то једноставно немогуће. Зато процес обавештавања тежи што потпунијем познавању стања, иако он не може да буде ни завршен ни савршен.

Обавештења, најпре, треба да буду прикупљена, што значи да субјект има на располагању лица и службе које прикупљају податке, а затим их обраћене достављају органима који одлучују. Свака држава организује такве службе, које се називају *обавештајним службама* у ширем смислу речи. Оне се, по начину деловања, условно, могу разврстati у две групе. Прва група до података долази на уobičajen, легалан начин, користећи свима доступне информације, а друга делује прикривено, нелегално и настоји да дође до података који из више разлога нису јавни. Пошто ова друга активност тежи откривању тајни, а и сама делује тајно, службе које се њоме баве називају се „тајним службама“. Неки аутори само за њих користе израз „обавештајна служба“, што није исправно.

Појам обавештајне активности и обавештајне службе

У земљама енглеског говорног подручја за обавештајну активност користи се израз *intelligence*, који има више значења, као што су: ум, разум, памет, бистрина, моћ схватања; обавештење, вест, информација; обавештајна активност тајна обавештајна служба, и слично.² Под тим изразом подразумева се процес сталног прикупљања, процењивања, анализе, синтезе и интерпретирања, који за коначан резултат има обавештајни документ намењен носиоцима политичке власти као њеном наручиоцу и крајњем кориснику, али и обавештајној служби као њеном ствараоцу. Дакле, постоји истоветност појмова обавештајна активност и *intelligence*, због чега тај појам треба разликовати од појма обавештајна служба и обавештајна установа (*Intelligence service, Intelligence institution*). Исто важи и за руски израз *разведка* (*Разведывательнаја служба*), односно француски израз *ренсеигнмент* (*Сервицес де ренсеигнмент*).

Ипак, јединство функције (обавештајна делатност)³ и организације (обавештајна служба⁴) није спорно. Исто тако, у савременим

¹ Не постоји пример у блијој прошлости да је владајући режим неке државе признао да је неадекватно организован. Та истина се открива обавештајном делатношћу и често се користи за рушење таквог режима, доводећи понекад у питање и опстанак саме државе.

² М. Вујаклија, Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1980, стр. 353.

³ Обавештајна активност представља специфичну друштвену активност усмерену према спољашњим и унутрашњим противницима, тј. актуелним или потенцијалним непријатељима одређене државе или друштвене групе, чији су предмети интересо-

условима обавештајном активношћу не бави се само обавештајна служба као засебан, релативно самостални орган државне управе, већ то за њу чине и специјализоване полицијске, научне, дипломатске и друге установе и органи. Због тога је правилнији став оних аутора који обавештајну службу дефинишу као организацију која је у првом реду (али не и ексклузивно) задужена за извођење обавештајне активности - чиме је избегнуто поистовећивање појмова обавештајна организација и активности⁶.

Дефинисање обавештајне службе

До сада је било више покушаја да се дефинише обавештајна служба. У енциклопедијама и лексиконима налазимо следеће дефиниције:

- „У најопштијем смислу обавештајну службу чине обавештајна делатност и организација (апарат) коју та делатност спроводи. Појам обавештајна служба у материјалном смислу обухвата обавештајну делатност и циљеве који се том делатношћу остварују, а појам у формално-организационом смислу - организацију и средства којима се обавештајна функција обавља.“⁶

- „Обавештајна служба је делатност, организација и органи државног апаратса, који се баве прикупљањем, сређивањем, проучавањем и коришћењем разних података који се односе на војна, политичка, економска и друга (психолошка, социолошка и сл.) питања других земаља, и то пре свега оних које се, из било којих разлога, не сматрају пријатељским, већ напротив, које представљају стварног или могућег (садашњег или будућег) непријатеља.“⁷

вања првенствено најсуптилније и најбоље чуване тајне страних држава и других друштвених субјеката, а које се предузимају ради реализације виталних интереса државе, односно друге друштвене групе. М. Милошевић, Систем државне безбедности, Полицијска академија, Београд, 2001, стр. 24.

⁶ Израз „служба“ означава групу људи који врше неке послове у име заједнице, односно синоним је за организацију као виши степен учвршћивања власти, а тиме и заједнице. А. Савић и др., Основи државне безбедности, МУП Р. Србије, 1998, стр. 43.

⁷ У најтечњој вези са проблемом дефинисања предмета обавештајне активности, односно садржине и метода рада обавештајне службе, јесте феномен шпијунаже. Термин „шијунажа“ (у хоћење) обично се везује за француски израз „епионнаге“ и италијанску реч „спионе“ иако је, у ствари, немачког порекла (die Spionage). Официјелно је први пут употребљен у члану 57 немачког Војног кривичног законика (Corpus iuris militaris), донетог 1709. године у Франкфурту на Мајни. Касније се тај израз мења, тј. проширује своје значење. У савременим условима шпијунажа се често третира као синоним за обавештајну активност уопште, с тим што се, понекад, изједначава чак и са укупном делатношћу обавештајне службе. Такво схватање је етимолошки и суштински неприхватљиво, будући да је појам обавештајна активност знатно шири од појма шпијунажа... Процењени удео шпијунаже у укупној обавештајној активности износи свега 10–20%, а још је нижи постотак учешћа шпијунаже у укупној делатности савремених обавештајних служби, М. Милошевић, исто, стр. 101.

⁶ Политичка енциклопедија, „Савремена администрација“, Београд, 1975, стр. 651.

⁷ Правна енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1989, том 2, стр. 952.

– „Обавештајна служба је посебна организација и делатност државних органа на прикупљању и изучавању података о другим државама. Обухвата све структуре друштва и све друштвене делатности (политичке, економске, војне, научно-техничке и др.) државе према којој је усмерена.“⁸

– „Обавештајна служба је организована активност или организација - установа која по захтеву и намерама водећих политичких структура покрета или државе, прикупља, оцењује, тумачи, пружа тајне (заштићене) и друге податке о противнику или непријатељу, штити сопствене структуре и ангажује се на спровођењу других активности којима се остварују одређени политички циљеви“.⁹

Према Стевану Родићу, „обавештајна служба је државни орган који има основни задатака да информише о тајнама противника“,¹⁰ док Миливоје Левков дефинише обавештајну службу као „организацију одређене државе чија се структура и делатност држе у тајности, а бави се прикупљањем и изучавањем података из разних области других држава, применом различитих метода, као и субверзивним делатностима, а све с циљем обезбеђења мера своје владе и осигурања безбедности државе“.¹¹ Дефиниција обавештајне службе Љубомира Стјаћића гласи: „Обавештајна служба је специјализована, релативно самостална институција државног апаратса, овлашћена да легалним, али и тајним средствима и методама, прикупља значајне обавештајне податке и информације о другим државама или њеним институцијама и могућим унутрашњим противницима сопствене државе, потребне за вођење политике земље и предузимање других поступака у миру и рату и да сопственом активношћу, самостално или у сарадњи са другим државним органима, спроводи део државних и политичких циљева земље“.¹²

Милан Милошевић за обавештајну службу каже: „Под обавештајном службом подразумевамо специјализовану организацију државног апаратса која, специфичним методама и средствима, спроводи обавештајне, безбедносне, субверзивне и друге активности, с циљем заштите унутрашње и спољне безбедности и реализације стратешких циљева сопствене државе, као и заштите интереса саме те службе. Обавештајне службе су државни органи или службе и организације појединих државних институција“.¹³

Из наведених дефиниција произилази да су обавештајне службе: а) државне организације и саставни део државне управе, б) њима руководи политички врх државе (председник, премијер, парламентарна коми-

⁸ Војни лексикон, Војноиздавачки завод, Београд, 1981, стр. 336-337.

⁹ Лексикон безбедности, Партизанска књига, Београд, 1986, стр. 240.

¹⁰ С.Родић, Обавештајна служба као друштвено-политичка категорија, ССУП, Београд, 1969, стр. 76.

¹¹ М. Левков, Шпијунажа према међународном праву са освртом на праксу држава после Другог светског рата, докторска дисертација, Београд, 1965, стр. 76.

¹² Љ. Стјаћић, Основи безбедности, Полицијска академија, Београд, 1999, стр.231-232.

¹³ М. Милошевић, исто, стр. 23.

сија и сл.), г) релативно су самосталне у односу на остале делове државног апаратса, д) легалним или и тајним методама и средствима прикупљају важне податке, и ђ) законом су овлашћене за своју делатност.

Настанак и развој обавештајних служби

Први писани извори о обавештајној активности потичу из времена пре 4.000 година. Археолози су у остатку старог града Мари на Еуфрату (источни део данашње Сирије), пронашли глинену плочицу на којој је забележен, до сада, најстарији познати шпијунски извештај на свету.¹⁴

Иако су још у периоду варварства постојали почетни облици обавештајне активности и њене организације, они се не могу сматрати службом специјализованом за провођење обавештајне активности. Процес прерастања обавештајне активности у обавештајну службу, посебан самосталан и професионалан орган државне управе, почиње у 13. и траје до 19. века. Снажан подстрек том процесу дала су нова географска открића и прва колонијална освајања у 15. и 16. веку, која су проширила и ојачала робномонопонирање и трговачке везе у земљама западне Европе, посебно у Холандији, Шпанији, Португалу, Француској и Енглеској. Ипак, на стварање обавештајне службе пресудно је утицало успостављање апсолутних монархија, које су се тада одликовале модерним, професионалним и централизованим државним апаратом. Обавештајним радом и даље су лично руководили владари и војсковође али, све чешће, и лица које су владари задуживали за такве активности у земљи и у иностранству.

У новим условима коначно се формирају политичка полиција и спољна обавештајна служба, као посебни органи државне управе, иако не у свим земљама и на исти начин. После склапања Вестфалског мировног уговора 1648. године, формирају се бројније стајаће војске и професионална дипломатија. То је изазвало сталну потребу за процењивањем информација из иностранства, а самим тим и устаљивање метода за њихово прибављање. Све те околности довеле су до свеобухватног развоја обавештајних активности, њихове институционализације и стварања класичне обавештајне службе. До тога први пут долази у току буржоаске револуције у Енглеској (1640–1660).

После свргавања краља Чарлса I, а на предлог О. Кромвела, 1647. године основана је прва обавештајна служба потчињена парламенту. Од тада ова служба постоји у савременом смислу. Нанима, тада је први пут њен делокруг рада законски регулисало нај-

¹⁴ А. Савић, исто, стр. 43.

више представничко тело државе. Тако је дошло и до прве законске институционализације обавештајних активности. Обавештајна делатност у 19. и првој половини 20. века добија масовни, па и тоталитарни,¹⁵ уместо изразито индивидуалног карактера који је имала раније. Мотивисаност за обавештајни рад се са користољубља, авантуризма и личне оданости одређеној династији проширује на национална осећања, патриотизам, идеолошку припадност, итд. Када је реч о циљевима, методама и средствима, обавештајна активност је знатно обимнија, суптилнија и разноврснија, и постепено поприма карактер посебне професије. Саме обавештајне службе се професионализују и специјализују, а свој домен шире изван класичне војне и политичке сфере на економију, научу, технологију и друге области. Оне добијају и нову улогу, тако што, излазећи из оквира своје основне делатности, обављају све бројније задатке необавештајног карактера (субверзивна пропаганда, тероризам, превратничка дејства и сл.). У новим друштвено-економским и политичким условима издиференцирале су се обавештајне службе, које представљају квалитативно нову фазу у развоју обавештајног феномена.

Класификација обавештајних служби

Обавештајне службе могу се класификовати према различитим критеријумима: а) према месту у државној организацији – на централне и ресорне, б) према називу - на цивилне и војне, в) према врсти делатности - на опште и специјализоване и г) према блоковској припадности - на националне и наднационалне.

Ако се за критеријум узме област истраживања, може се говорити о: а) војнообавештајној, б) политичкој, в) економској, г) електронској¹⁶ и д) научно-технолошкој обавештајној служби.

¹⁵ У периоду између два светска рата у условима даљег заоштравања супротности између водећих светских сила и победе Октобарске револуције у Русији, обавештајне активности су се убрзано развијале, а обавештајне службе специјализовале и увећавале. У том периоду први пут се јавља тотална шпијунажа, и то најпре у Немачкој, а касније и у другим земљама. Она апсорбује и потчињава готово целокупну популацију, стварајући агентуру на сваком месту и контролишући све и свакога. У суштини, у питању је била разрада обавештајних (шипијунских) и субверзивних задатака на више хиљада лица ангажованих у припремању ратних операција. Како је та теорија реализована у пракси сведочи чињеница да је 1929. године у Немачкој било неколико стотина запослених у обавештајним службама, док их је 1936. године било више од 340.000. Последица тоталне шпијунаже били су масовни прогони, депортације, логори смрти, па и геноцид, а еклатантан пример за то јесте деловање обавештајних служби тзв. НДХ.

¹⁶ Електронска (телекомуникационска) обавештајна служба једна је од најмлађих служби у савременим обавештајно-безбедносним системима. Почела је интензивно да се развија првих десетица 20. века, као последица наглог развоја електронске индустрије у свету. Електронске обавештајне службе оснивају се ради вршења тзв. електронске шпијунаже, јер се применом специфичних метода и средстава долази до

У савременим развијеним државама постоји више самосталних, међусобно повезаних организација (које чине обавештајно-безбедносни систем земље) којима се руководи из једног центра. При томе, једна служба је главна, има универзални карактер и зове се централна обавештајна служба.

Без обзира на методолошке разлике, у многим савременим државама света постоје следеће врсте обавештајних служби: а) централна обавештајна служба, б) војно- обавештајна служба, в) обавештајна служба министарства иностраних послова, г) економска обавештајна служба, и д) наднационална обавештајна служба.

Централна обавештајна служба намењена је за обавештајну обраду других земаља и спровођење тајних акција на највишем нивоу из домена политичке, војне, економске и дипломатске стратегије. По простору деловања она обухвата регионе у којима одређена држава има конкретан политички или војни интерес.

Војнообавештајна служба је ресорна обавештајна служба, која делује најчешће, у оквиру министарства одбране. Намењена је за прикупљање обавештајних података о оружаним снагама других земаља и обезбеђивање, војном и политичком руководству података, анализа и процена о намерама страних армија.

Обавештајна служба МИП-а, немењена је за обавештајно обезбеђење, делатност МИП-а из домена иностране проблематике, како би се руководству земље обезбедили подаци, анализе и процене за вођење унутрашње и спољне политике.

Економска обавештајна служба обавештајно обрађује економије других земаља и даје ресорним службама спољне трговине податке, анализе и процене о економском стању и могућностима других земаља.

Наднационална обавештајна служба створена је када и војни савези (НАТО и ВУ). Она има задатак да коалиционим оружаним снагама обезбеди податке, анализе и процене о оружаним снагама и другим приликама на територији евентуалног противника.

обавештајних података таквог квалитета и нивоа који се не могу постићи применом класичних метода обавештајног истраживања. Њена примена све више долази до изражaja, јер су предности евидентне, посебно када је реч о правовремености у извештавању. Поред тога, уколико дође до откривања примене тог метода од стране државе према којој је био коришћен, не долази до оштријих дипломатских и међудржавних сукоба, већ се уручују блажи протести и, по правилу, мењају сопствени електронски системи и шифарска документа.

Посебан значај електронска обавештајна служба има у току рата. У савременим условима тежиште је на прикупљању обавештајних сазнања извиђањем страног радио-саобраћаја и других извора електромагнетног зрачења SIGNIT (Signal Intelligence) и „обавештајним снимањем“ IMINT (Imagery Intelligence), који омогућавају увид у стање преко линије фронта и на великим дубинама војишта, лоцирање електронских и радио-емитера сталних објекта, откривање концентрације и прегруписавања трупа, итд. Насупрот томе, у мирнодопским условима значај електронске обавештајне службе много је мањи. У таквим условима најефикасније је прикупљање поверљивих података агентурним методом и другим начинима који подразумевају непосредно ангажовање људи - Human Intelligence (HUMINT).

Поред наведених, у историји су познате још и: а) обавештајне службе политичких партија, б) обавештајне службе политичких покрета и в) обавештајне службе емигрантских организација.

Организација обавештајних служби

Обимност и сложеност задатака обавештајних служби условили су њихову организацију. Скоро све савремене обавештајне службе имају идентичну структуру, како по хоризонталном, тако и по вертикалном принципу организације. Хоризонталним принципом задовољава се, начело, технологија рада, а вертикалним координација и разграничење надлежности.

Већина обавештајних служби у свом саставу има: а) руководеће и управне органе, б) извршне органе, в) агентуру¹⁷ и г) специјалне снаге.

Главни руководећи орган налази се на челу обавештајне службе (главна управа, дирекција, агенција и сл.) којом руководи директор или начелник. Главни руководећи орган у свом саставу има секторе који се баве ужим делом послова од интереса за службу. Секторе сачињавају реферати за одређене географске целине које се обавештајно истражују. Поред сектора постоје и: *оперативни органи*, који централизовано организују и руководе оперативним радом, организују обавештајне центре, потцентре, пунктове и деташиране обавештајце у иностранству и у земљи; *плански органи*, који врше сва планирања за потребе обавештајног рада, извођења специјалних операција и др.; *аналитички органи*, који као једни од најважнијих, који, изучавају, анализирају, обрађују податке, врше процене и састављају извештаје; *материјално-финансијски органи*, који воде финансијске послове и обезбеђују потребне количине страног новца за потребе службе, *кадровски органи*, који воде кадровску политику службе, а *органи за специјалне задатке* организују и изводе тајне акције према другим земљама, као што су изазивање криза, диверзије, тероризам, државни удари и сл.

Извршни органи су непосредни извршиоци обавештајних задатака и налазе се у тајности, а то су: обавештајни центар, обавештајни потцентар, обавештајни пункт и уграђени (деташирани) обавештајци.

Обавештајни центар је намењен да обавештајно обухвати и континуирано истражује одређени регион, а налази се на значајним стратегијским и оперативним правцима. *Обавештајни потцентар* је са-

¹⁷Израз агентура (метод) настао је од речи „агент“, која је скраћени облик од „тајни агент“, јер у свакодневном коришћењу појам агент подразумева постојање атрибута тајни. Термин „агент“ води порекло од латинског израза агентс, који означава лице које нешто ради, дела. Њему се, у општем смислу, придаје значење пословође, односно посредника у неком послу, заступника неке фирме, трговачког путника и сл., а у безбедносном смислу шпијуна, детектива, тајног органа службе безбедности и друго. За агенте се често користе погрдни изрази, као „достављачи“, „цинкароши“, „тастери“ и сл.

ставни део обавештајног центра, а намењен је за обавештајни обухват мањег простора или само једног правца. Сачињава га мања група оперативаца, а формира се ради решавања неког задатка и може имати стални или привремени карактер.

Обавештајни пункт је најнижи организациони ниво обавештајне службе и строго је наменски. Сачињава га привремено издвојена група обавештајца чија је активност усмерена на реализацију конкретног обавештајног задатка према одређеној проблематици и конкретној територији. По завршетку обавештајног задатка пункт се гаси, али постоје и изузети. У обавештајној теорији и пракси западних земаља, посебно САД, обавештајни пунктови називају се „базама“.

Уграђени обавештајац је легендирани (камуфлирани) припадник оперативног састава обавештајног центра или централе службе који је уграђен у било коју необавештајну институцију у земљи или иностранству, с тим што је смештен (деташiran) на место са којег има најповољније услове да реализује најтеже и најсложеније задатке у оквиру обавештајних истраживања. Он, по правилу, извршава специјализоване задатке у оквиру класичног облика обавештајног рада (стварање агентурних упоришта или веза, прикупљање најсуптилнијих обавештајних података и сл.).

Агентура је специфичан део организације обавештајне службе. Агенти¹⁸ обавештајне службе најчешће су држављани државе према којој се делује, а који се налазе на таквим местима и положајима да су у могућности да извршавају задатке. Агентура је намењена за прикупљање тајних података о стању и приликама у другим земљама. У начелу, она може бити „активна“, која делује у миру и рату, и „конзервирана“, која делује само у случају потребе.

*Специјалне снаге*¹⁹ намењене су за извршавање посебно значајних задатака обавештајне службе. У састав специјалних снага улазе: групе за герилска и противгерилска дејства, групе за препадна дејства, диверзантске јединице, јединице за електронску шпијунажу, јединице за психолошко-пропагандна дејства, јединице за цивилне послове, групе ликвидатора, групе за киднаповање, групе за шверц страним валутама, наркотицима, наоружањем и другим забрањеним средствима. Употреба специјалних снага је у надлежности политичког и војног врха земље, али је у стручном смислу у тесној вези са обавештајном службом и службом безбедности.

¹⁸ Агент је лице које, руковођено одређеним мотивима, свесно, тајно, организовано, непрофесионално и релативно трајно прикупља обавештајне податке и извршава друге задатке по налогу и за потребе обавештајне службе. Термин „агент“, користи се и за самог припадника обавештајне службе.

¹⁹ Припадници специјалних снага солидно су осposobljeni за агентурни рад. „Чак 50% људства специјалних јединица обучава се за агентурно деловање“. С. Јовић, Специјалне снаге, Монтенегро Харвест, Подгорица-Београд, 1994, стр. 17.

Носиоци, карактеристике, принципи организовања, циклус рада и методи деловања савремених обавештајних служби

Најважнији носиоци обавештајне делатности јесу представници обавештајне службе у: а) дипломатско-конзуларним представништвима²⁰, б) псеудодипломатским представништвима, в) институцијама из области јавног информисања,²¹ г) научним институцијама, д) међународним привредним организацијама (транснационалним корпорацијама),²² ђ) међународним невладиним („приватним“) организацијама²³ и другим недипломатским институцијама, е) специјализованим полицијским установама и службама, итд. Изузетно, носиоци те делатности (неорганизовано) могу бити и грађани.

На основу сазнања о развоју обавештајних служби у савременим условима могуће је издвојити њихове најбитније карактеристике:

1. *Обавештајне службе представљају један од основних инструмената у остваривању виталних националних интереса државе којој припадају.* Значај обавештајне делатности за државу најбоље се види из изјаве Х. Кисинцера, некадашњег државног секретара у Сенату САД: „Свако ко је заокупљен националном политиком мора бити дубоко заинтересован и уверен да обавештајна делатност води, а не прати националну политику“.²⁴ Иако се не може тврдити да обавештајна делатност има тако високо место у свакој држави, сигурно је да она чини важно средство сваке државе. Њеним ефикасним спровођењем могуће је открити, ако не све, онда бар најзначајније чињенице о актуелним и потенцијалним противницима. Без обзира на то да ли је њихова улога у конкретном случају непосредна или посредна, ове службе имају истакнуто место у креира-

²⁰ Према Бечкој конвенцији о дипломатским и конзуларним односима из 1949. године, члан 3, дипломата се може обавештавати „свим дозвољеним средствима“.

²¹ Чон Дојч, директор ЦИА је отворено, у два наврата, 24. фебруара и 21. јула 1996. године изјавио: „ЦИА има право да не узме у обзор забрану злоупотребе новинарске професије у изузетно осетљивим случајевима, па да ангажује професионалног новинара као агента, или да одобри професионалном обавештајцу да се званично представља као новинар. Исти принцип може се применити и на припаднике мировних мисија и свештенство“. Светозар Радишић, „Од тајни до криптоанализе“, Војно дело, ГШ ВЈ, Београд, број 6/2001, стр.188-189, према Александар Трифони, Обавештајне службе и прислушкивање, „ИДА-М“, Београд, 2001, стр. 76.

²² Савремене транснационалне привредне организације имају посебно развијене обавештајне „службе“ чији је основни задатак откривање туђих и заштита сопствених пословних тајни. На пример немачка компанија „ИГ Фарбен“, између два светска рата, имале је сопствену, веома развијену обавештајну мрежу, која је прикупљене податке достављала Обавештајној служби Немачке.

²³ У Србији и Црној Гори постоји велики број међународних невладиних организација као што су: „Helsinki Watch“, „Adra“, „Merhamet“, „Caritas“, „Rotary Club“, „Лекари без граница“, „Лига за права човека“, „Хлеб живота“, „Мајка Тереза“, итд. За време трагичних догађања на просторима СФРЈ, али и касније, неке међународне невладине организације су се „самозлоупотребиле“ или су их злоупотребиле обавештајне службе западних земаља.

²⁴ У.С. Конгрес, Номинатион оф Хенрј А. Кисингер, Њасхингтон Д.Ц.: У.С. Говернмент, Принтинг оффице 1973, п. 529.

њу унутрашње и спољне политике сваке државе. Пошто су то специјализоване установе државног апарата и делују у оквиру постојећих националних обавештајно-безбедносних система, оне своју функцију врше готово искључиво на националном нивоу, мада у одређеним ситуацијама могу представљати и инструмент за реализацију стратешких интереса ширих заједница, као што су наднационални војни и политички савези (НАТО, ЗЕУ и сл.).

2. *Основни принцип постојања и деловања обавештајних сужби је тајност*, која представља основ обавештајне делатности. С друге стране, обавештајне службе у реализацији обавештајних активности примењују разноврсне методе и средства и уједно их чувају у највећој тајности од противничких обавештајних служби. Тајност постоји као принцип и у реализацији задатака које добија од носилаца власти, без обзира на то да ли је реч о заштити виталних интереса и тајни сопствене државе или откривању тајни противника. Ради очувања тајности обавештајне службе примењују различите безбедносне мере, међу којима пласирање дезинформација има посебан значај.

3. *Специјализација, професионализација и тимски рад* обавештајних служби првенствено се огледају у планском усмеравању њихове активности у одређеној области и сталном стручном усавршавању кадрова. Истовремена „обавештајна обрада“²⁵ великог броја питања стручног карактера налаже ускостручни прилаз све ширем спектру проблема. Да би се на њих ефикасно и балаговремено одговорило неопходан је тимски рад на свим нивоима и у свим фазама обавештајног циклуса.

4. *Основни видови деловања обавештајних служби су обавештајна и субверзивна активност*, при чему се под обавештајном активношћу подразумева обавештајна активност у ужем смислу и контраобавештајна делатност као основни вид безбедносне активности.

5. *Специфичне методе и средства* примењују се у спровођењу обавештајних и субверзивних активности, које нису карактеристичне за деловање других установа и служби унутар државног апарата, али и све чешће коришћење легалних могућности за обавештајни рад. Развијају се нова средства обавештајне праксе и оригинална решења у тактици и методици деловања.

6. *Превентива је основна функција*, односно деловање обавештајне службе на плану предвиђања и предупређивања могућих активно-

²⁵ У обради података, поред људског чиниоца, велики значај има информатичка и друга техника, јер без њеног коришћења је немогућа одговарајућа обрада. У вези с тим, Хилсмен каже: „нове методе за добијање података у огромним количинама и методе за проучавање те буџице материјала, нужно су довеле до појаве сложених штабова аналитичара, ангажованих на откривању најзначајнијих детаља, на њиховом комбиновању путем сређивања и проучавања, да би на крају дошли до извесне слике о стању код непријатеља. Сигурно се може рећи, да би послужиле својој сврси, од укупне количине обавештајних података мора се одбацити 99% или више, тако да преостали проценат буде израз целе масе значајних података и да при томе не буде грешака, ни изопачавања.“ Хилсмен, Стратегија Интеллигенце Анд Национал Децизионс, Гејцое, Илионис, The Free Press, 1956, п. 12.

сти противника усмерених против виталних интереса сопствене државе. Стално проширујући и интензивирајући своју активност у новим условима, савремене обавештајне службе истовремено остварују и заштитну и информативну функцију. Због тога се с правом сматра да делатност савремених обавештајних служби, по обimu и циљевима, превазилази оквире заштите државне безбедности. Изгледа као да је савремени свет суочен са тоталном шпијунажом која не тангира само државе, њихове тајне и њихове стратешке интересе, већ озбиљно прети основним слободама човека, угрожава његову интимност и дубоко задире у сфере његове приватности и лични интегритет. То је последица тежњи ових кругова у светским центарима моћи који хоће да владају људима и народима, да управљају њиховим судбинама. Они су protagonisti идеје да је шпијунажа „од Бога дата“.

„И Господ рече Мојсију говорећи:

Пошаљи људе да уходе земљу Хананску, коју ће дати синовима Израиљевијем...

И шаљући им Мојсије да уходе земљу Хананску рече им: идите овде на југ, па изађите на гору;

И видите земљу каква је и какав народ живи у њој, је ли јак или слаб, је ли мали или велики;

И каква је земља у којој живе, је ли добра или рђава и каква су места у којима живе, да ли под шаторима или у тврдим градовима; И каква је сама земља, је ли родна или неродна, има ли у њој дрвета или нема; будите слободни и узмите рода ове земље...²⁶

Као пример тоталне шпијунаже могу послужити следећа два примера:

а) Грубо кршећи договор о демилитаризацији полуострва Превлака, хрватска полиција је 1994. године ухапсила и у Дубровник спровела више рибара из Боке Которске који су рибарили у територијалним водама СР Југославије. Један од отетих рибара је по повратку у СРЈ изјавио да хрватске власти поседују веома прецизне чак и породичне податке о многим југословенским држављанима: „Компјутер ти тамо покаже све податке, готово од рођења, само што ти још не кажу који ти зуб фали“.²⁷

б) Агенција за истраживање и документацију (АИД) – аутономно-централна обавештајна служба Муслиманско-хрватске федерације, која фактички делује само на територији и са територије коју контролише муслиманска власт из Сарајева у пролеће 1996. године имала је око 10.000 људи. До лета 1994. године, током најјаче опсаде Сарајева, претходница АИД-а одржавала је досије за приближно 160.000

²⁶ Библија или Свето писмо Старога и Новога завјета: Стари завјет, ИВ књига Мојсијева, глава 13, т. 2-31, стр. 139-140 ЧГП „Дело“ Љубљана,

²⁷ Милан Мијалковски, Обавештајна делатност у остваривању доминације у међународним односима, Војно дело, Београд, бр. 4-5/1995, стр. 89.

појединача у граду (који је напустила бар трећина од 540.000 становника), углавном да би контролисала црну берзу и ситне преступе.

„Према хрватским обавештајним изворима, у пролеће 1996. године АИД је имао 1.400 добро увежбаних оперативаца. Поређења ради, на врхунцу Титове владавине, његова УДБ-а је имала само око 350 оперативаца у истој области. Уз то, АИД упоншљава неке од најискуснијих некадашњих „удбаника“. Задатак ових оперативаца АИД-а јесте „да спроводе ликвидацију истакнутих политичара и иностраних држављана“.²⁸

7. Најновија научна и техничко-технолошка достигнућа примењују се у реализацији активности обавештајних служби. Технолошка информативна револуција утицала је на савремене обавештајне службе у више праваца. С једне стране, готово све развијеније земље формирале су посебну научно-технолошку обавештајну службу или, што је још чешћи случај, посебан сектор у оквиру постојећих служби са задатком да прикупља и обрађује обавештења само из те области. Стварају се и посебне обавештајне службе које се баве прикупљањем сазнања о новим средствима и методима, базираним искључиво на врхунској технологији и најмодернијим техничким системима (електронско извиђање, телеметрија, аутоматско декриптоирање и сл.)

Поред ових основних карактеристика и принципа рада савремених обавештајних служби, могу се издвојити и још неке, као што су: тенденција централизације рада и руковођења, противречност етичког карактера, релативна самосталност, свеобухватност и непристрастност у раду и др.

Треба нагласити да се намена и улога обавештајних служби у савременим условима проширују изван обавештајних и субверзивних садржаја рада какви су били познати у прошлости. У последње време обавештајној служби додељују се и неке атипичне функције и обавезе које битно одступају од њене опште намене (нпр. задужење ЦИА да буде гарант и контролор Израелско-Палестинског мировног уговора из 1998. године). У сваком случају, као подсистем државне управе високог ранга, обавештајна служба је постала чинилац који се не може заменити ни једном другом организацијом у државној управи.

Реализација задатака које извршавају поједине службе унутар националних обавештајно-безбедносних система не може се ни заменити без поштовања одређених принципа. У такве *принципе* спадају: а) свеобухватност у раду, б) непрекидност и интензитет деловања, в) концентрација обавештајног и контраобавештајног рада, в) законитост рада, г) разграничења надлежности, д) принцип координације, ђ) принцип интеграције резултата, е) принцип адекватног распореда снага и ж) принцип јединствене технологије рада, и др.

Обавештајна активност представља јединство више *фаза* деловања обавештајних служби. Тај поступак долажења до синтетизованог

²⁸ Јосеф Бодански, Неки то зову мир, Југонисток, Београд, 1998, стр. 73 и 79.

обавештајног сазнања, које се у различитим врстама обавештајних докумената доставља крајњим корисницима, представља процес обавештајне активности - *обавештајни циклус*. Анализа тока обавештајне активности, карактеристичног за савремене обавештајне службе, показује да је у питању сложен процес, који се састоји од пет фаза: а) планирање и организовање обавештајног истраживања (избор метода и поступака), б) прикупљање обавештајних података²⁹, в) обрада и анализа обавештајних података (класификација, процењивање, анализирање, интерпретација и обједињавање обавештајних података), г) израда завршних обавештајних докумената и д) достављање завршних обавештајних докумената крајњим корисницима.

Обавештајне службе при извршавању задатака примењују одређене *форме*³⁰ и *методе* деловања. Избор форми и метода зависи од: а) обавештајних потреба земље, б) задатака и циљева који се поставља пред службу, в) политике која се води према другим земљама, г) времена извршења задатка (у миру, у рату и ванредном стању), д) простора на којем се задатак извршава (на сопственој територији, територији противника или на трећој територији), ѕ) врсте делатности обавештајне службе (обавештајна, контраобавештајна или субверзивна), е) расположивих снага и средстава, и ж) реалних могућности службе да изврши постављени задатак.

Форме и методе рада обавештајних служби представљају највећу тајну и заштићене су, али ако се открију најчешће се открива и цела служба.

У пракси је *убичајена подела* метода рада обавештајних служби на легалне и илегалне методе. Неки аутори деле методе и на основу *средства* којима се врше на: а) агентурни метод, б) метод примене прислушне технике, в) методе електронског извиђања и сл. У односу на *садржај* рада обавештајних служби, методе можемо поделити условно на две велике групе: а) методе прикупљања података, и б) методе субверзивног деловања.

²⁹ Обавештајни подаци су, поред тајни, и сви други подаци из којих се може сазнати намера противника, његови потенцијали и витални интереси. Разликују се од осталих по томе што за одређену државу имају посебан значај, што се прибављају посебним методама, што их најчешће користе водеће политичке структуре у доношењу политичких одлука и слично. Према општој дефиницији, садржину податка чини (конституише) мноштво чињеница укомпонованих у целину, док саму чињеницу можемо скратити мисаоночно-чујном активношћу, утврђено постојање догађаја, стања, односа, особина, појава или процеса који постоје у објективној стварности. Према томе, податак је саопштење о чињеници, интерпретирано онако како ту чињеницу сквата или презентује извор података. Обавештење је усмено или писмено исказан податак о чињеницама до којих се дошло непосредним или посебним опажањем.

³⁰ У Лексикону страних речи и израза, Милана Вујаклије, издање Просвете, Београд, 1980 , налазимо следеће одређење овог термина „Форма (лат. форма) подразумева облик, вид неке делатности и повезује је са садржајем рада“ стр. 976 и „Метод (грч. метходос) је смишљено и планско поступање при раду ради постигнућа неког успеха, истине сазнања, одређени пут и начин испитивања, мишљења и рада; а у ужем смислу мисаони или практични поступак који омогућава да се дође до знања о предмету истраживања“ стр. 559.

У прикупљању података користе се следеће методе: а) коришћење отворених извора информација, б) метод непосредне опсервације (извиђање – осматрање), в) агентурни метод, г) метод коришћења оперативне технике (технички метод), д) метод коришћења „политичких пријатеља“³¹, ћ) метод дејства специјалних снага.

Метод *субверзивног деловања* је високог степена тајности и бруталности, а спроводи се кроз следеће форме: а) стварање и коришћење криза, б) субверзивну пропаганду, в) тероризам³², г) саботаже, д) диверзије, ћ) употребу специјалних снага, и е) насиљни преврат.

Постоје и другачије поделе метода обавештајне делатности.

Обавештајне методе³³ могуће је разврстati у две велике групе: прву групу чине легални методи, а другу нелегални (тајни) методи.

Групу *легалних метода* чини прикупљање података: а) испитивањем ратних заробљеника, б) испитивањем емиграната и обавештајних дезертера, в) извиђањем, г) преко обавештавања дипломатско-конзуларних представника, д) преко војнодипломатских и недипломатских представника, ћ) из представа јавног информсања, и е) методом сарадње³⁴.

³¹ Ова категорија сарадника обавештајних служби себе сматра борцима за мир, прогрес и просперитет своје земље и треба им помоћ друге државе у остваривању постављених циљева. Овај метод рада стране обавештајне службе обилато користе у оним земљама где долази до борбе за власт између позиције и опозиције.

³² Терористички акти: убиство министра одбране П. Булатовића председника ИВ АП Војводине Б. Перошевића, директора ЈАТ-а Ж. Петровића, недвосмислени су показатељи да стране обавештајне службе према нашој земљи примењују методе из арсенала субверзивног деловања. Оцењујући политику и деловање врха америчке администрације према нашој земљи, амерички професор Поренти у својој књизи „Убити једну земљу“, раскринкава покушај Вашингтона да од просперитетне Југославије направи државу „трећег света“, отворену за продор америчких корпорација и политичку доминацију. У посебном одељку књиге аутор разрађује методе за дестабилизацију наше земље и као пример наводи извршене атентате на угледне личности, као што је убиство југословенског министра одбране П. Булатовића. Трагови тога и других убиства воде до ЦИА, закључује Поренти. „Политика“ од 01.06.2000, стр.1 и 3.

³³ Шефови обавештајних служби неких великих западних земаља ради популарисања властитих организација и обмањивања потенцијалних жртава, наводе да чак 80-90% обавештајних информација прибављају на легалан начин. Престалих 10% информација, наводно, прибављају преко „политичких пријатеља“, а агентуру као извор обавештајних података уопште и не помињу. Међутим, истина је другачија: око 25% информација прибавља се праћењем јавних публикација, ТВ и радио емисија у земљи жртви, 30% података прибавља се осматрањем (извиђањем) из ваздушног простора (сателити, авиони, беспилотне летелице) и са земље, око 15% података добије се прислушкивањем радио-веза, телефонских и других веза, а око 30% посредством агентуре. Према томе, 7-75% обавештајне делатности спроводи се без већег ризика, а 25-30% с веома високим ризиком.

³⁴ У многим земљама Запада, електронске обавештајне службе имају веома значајно место у организацији обавештајно-безбедносног система. Неке од њих оствариле су институционалну међусобну сарадњу у области електронског извиђања и заштите сопствених електронских комуникација. На пример, на основу споразума УКУС (United Kingdom - United States Security Agreement) из 1948. године између САД, Велике Британије, Канаде, Аустралије и Новог Зеланда. Централна компонента УКУС-а, која делује више од 20 година на пољу електронског обавештајног рада, јесте пројект „Ешалон“. Он представља најмоћнију глобалну мрежу за пресретање (интерцепцијон) свих радио, факс, телекс, телефонских и Интернет комуникација, од-

Групу илегалних метода чини: а) агентурни (класичан) метод, б) метод инфильтрације (тајног угађивања обавештајца) у структуре противника, в) метод тајног коришћења техничких средстава³⁵ (електронска и хемијска) и г) метод прикривеног прикупљања података (опсервирање, анкетирање и научно истраживање).

Снаге и средства обавештајних служби

За извршавање сложених задатака, обавештајним службама стоје на располагању адекватне снаге и средства. Оне подразумевају људске и материјално-техничке потенцијале. Људски потенцијал обавештајних служби састоји се од: а) личног састава, б) тајних сарадника (агената), в) политичких емиграната, г) политичких пријатеља и д) специјалних снага.

Због све сложенијих задатака, кратких рокова и веће ефикасности у раду, савремене обавештајне службе користе разноврсна техничка средства као што су: а) средства за прикупљање података, б) средства за обраду података, в) средства за субверзивно деловање, г) средства за одржавање везе³⁶ и д) средства за транспорт.

Закључак

Обавештајна служба настала је половином 17. века у Енглеској, а касније и у другим земљама западне Европе. Развојем друштва створила се потреба за праћењем нових области друштвених и међудржавних односа, што је условило стварање специјализованих - ресорних обавештајних служби. Сложеност и обимност задатака обаве-

носно сателитских и дигиталних веза. Он је у ствари, компјутерски систем за селекцију и обраду података прикупљених електронским извиђањем.

³⁵ „Једна област је постала нарочито интересантна, а то је шпијунирање из космоса“. О значају космоса и врхунске арбитраже америчке електронске технолошке инфраструктуре за националну безбедност САД, њихову моћ, глобалну политику и стратегију, па и ону према Балкану и СРЈ, без које би улога Америке у светским односима, посебно у протеклој деценији била незамислiva, писао је Ник Дејвис, виши функционер Агенције за националну безбедност (NSA) САД у Стратегије Ревијев 1996. године, а милански „Il mondo“ је у марта 1998. године објавио оширену репортажу у којој је откривена „глобална мрежа за сигнални телекомуникациони надзор, изузетних могућности и домета којом управљају САД, у коју су укључени В.Британија, Канада, Аустралија и Н.Зеланд. Према званичном извештају генералног директора за истраживање Европског парламента „сваки телефонски позив, факс поруке, електронска пошта, тзв. Интернет конференција и слично пресецају се, прикупљају, одабирају, класификују, дешифрују и уносе у датотеку обавештајног сателитског система Vortex“ америчке агенције за националну безбедност (NSA)“ Милан В. Петковић, „Ослонац за владање светом“, „Војска“ од 09. 03. 2000, стр.21.

³⁶ „Одржавање везе између обавештајца и агента, због конспиративности, представља изузетно сложен проблем и поред свих до сада познатих савремених средстава комуницирања. У тражењу решења један од првих корака који ће ЦИА предузети биће укључивање комуникационог система намењеног Заједници обавештајних агенција за повезивање тајних служби са Министарством одбране и повезивање оперативаца и аналитичара. Програм (апликација) назvana „XLINK“ омогућава безбедно одржавање везе коришћењем Интернета“. Интернет у служби ухода, Политика од 10. 05. 2000, стр.9.

штајних служби условили су њихову организацију, која је, такође, сложена. Обавештајне службе постају веома битан део државног апарату у остваривању националних циљева и интереса.

Иако је Кисинџерова изјава „да обавештајна делатност води, а не прати националну политику“ и да има високо место у свакој држави, претерана, сигурно је да она представља веома важно средство сваке државе. Без обзира на то да ли је њихова улога у конкретном случају непосредна или посредна, ове службе имају истакнуто место у креирању унутрашње и спољне политике сваке државе.

Ефикасним провођењем обавештајне делатности могуће је открити, ако не све, онда бар најзначајније чињенице о актуелним и потенцијалним противницима. Заиста, правовремено поседовање информација је показатељ и мерило власти. Нова научна открића, техничко-технолошка и информативна револуција битно су утицале на савремене обавештајне службе. Формирају се нове врсте обавештајних служби, као и оригинална решења у тактици и методици деловања непозната у ранијем периоду. Тенденција у развоју савремених обавештајних служби јесте ширење њене намене и улоге изван обавештајних садржаја рада, какви су били познати у прошлости.

Идејни творци савремене тоталне шпијунаже у предању траже ослонац за своје теорије о божанском пореклу обавештајних служби и о неми новности њиховог постојања. Да ли ће уласком човечанства у трећи миленијум ове теорије бити оповргнуте или потврђене остаје да се види. Оно што је већ сада извесно јесте чињеница да „нови светски поредак“ не нагонештава веће људске слободе.

Литература:

1. М. Милошевић, Систем државне безбедности, Полицијска академија, Београд, 2001.
2. А. Савић и др., Основи државне безбедности, МУП Р. Србије, 1998.
3. Политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1975.
4. М. Вујаклија, Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1980.
5. Правна енциклопедија, Савремена администрација, Београд, том 2, 1989.
6. Војни лексикон, Војноиздавачки завод, Београд, 1981.
7. Лексикон безбедности, Партизанска књига, Београд, 1986.
8. С. Родић, Обавештајна служба као друштвено-политичка категорија, ССУП, Београд, 1969.
9. М. Левков, Шпијунажа према међународном праву са освртом на практику држава после Другог светског рата, докторска дисертација, Београд, 1965.
10. Љ. Стјић, Систем државне безбедности, Полицијска академија, Београд, 1999.
11. С. Јовић, Специјалне снаге, Монтенегро Харвест, Подгорица – Београд, 1994.
12. Библија или Свето писмо Старог и Новог завјета, ЧГП Дело, Љубљана.
13. Ј. Бодански, Неки то зову мир, Југоисток, Београд, 1998.
14. U. S. Congres, Nomination of Henry A. Kissinger, Washington D. C.: U.S. Government, Printing office 1973.



Структурна анализа система управљања процесима саобраћајне подршке у операцији

УДК: 355.415.2

Пуковник мр *Милош Арсић*, дипл. инж.

Систем саобраћајне подршке (СбП) у току реализације операције можиће успешно да функционише у свим условима само ако је добро организован, има прецизно одређену структуру, утврђене узајамне односе и везе између подсистема и њихових елемената, разрађену хијерархију система, функцију циља и одговорност сваког подсистема и елемената система у процесу функционисања.

Ефикасност и ефективност система СбП зависи од квалитета управљања организационим системом у току реализације борбених дејстава. У раду је сагледан садржај и сложеност процеса управљања организационим системом СбП у току реализације операције. Посебно су анализирани компоненте система управљања СбП са тежиштем на анализи процеса управљања.

Кључне речи: структурна анализа, систем управљања, процеси саобраћајне подршке, операција.

Увод

Појам управљања још увек није толико формализован да би се могла дати његова јединствена, прецизна и, истовремено, довољно обухватна дефиниција. Због тога се управљање, најчешће, дефинише описно, при чему се, такође, оперише појмовима чија формулатија није у потпуности изведена (систем, окружење, циљ, програм).

У оштетом случају, управљање се може дефинисати као скуп активности (деловања) које се предузимају да би се неки систем (у нашем случају систем управљања процесима саобраћајне подршке у операцији) превео из једног у друго, обично квалитетније стање. То стање је, у суштини, ново и битно се разликује од стања у којем би се

систем можда нашао у случају одсуствовања усмерене акције од стране субјекта управљања.

У суштини, управљање се своди на избор преферентних стања из мноштва могућих. Дакле, управљање је нераздвојиво везано за избор па тамо где нема избора - не може бити управљања. Оно је, у ствари, функција система, усмерена на одржавање његових основних својстава, односно скупа својства чије губљење има за последицу разбијање система, у условима промене окружења или на реализацију неког програма који треба да обезбеди стабилност функционисања система.

Систем у којем се реализује функција управљања обично се назива системом управљања и у њему се издвајају два подсистема: управљајући (управљачки) и управљани. Управљајући систем реализује функцију управљања, а управљани је његов субјект. У вези с тим, у раду ће бити дефинисан појам операције, управљања организационим системом и биће детаљно сагледани проблеми и сложеност процеса управљања системом СбП и детаљна анализа компоненти система управљања.

Појам операције

У свом основном теоријском значењу операција је схватана као низ покрета и маневара да се дође до противника. У војној литератури постоји већи број дефиниција појма операције и на први поглед веома су сличне, али се дубљом анализом могу уочити значајне разлике, што зависи од методолошког прилаза у дефинисању својства операције.

Са аспекта теорије система, војна операција је организован систем у којем се остварују дејства сукобљених страна ради извршења задатака и достизања постављеног циља у процесу оружане борбе. Свака конкретна операција представља препознатљиву организациону целину, која има:

- задатак који треба обавити и циљ који треба достићи, замисао као идеју како доћи до циља;
- расположиве снаге (ресурсе) као скуп различитих специјалиста и различитих МТС;
- посебну структуру, функционално груписаних снага, повезаних одређеним релацијама материјалним, енергетским и информационим) чијим се узајамним деловањем у конкретном окружењу оптимално достиже циљ.

У најопштијем смислу постоје два становишта, када је у питању појам и дефиниција операције. Прво становиште, које операцију посматра као једносмеран процес (скуп активности) сопствених снага и, друго становиште, које операцију посматра као највиши облик борбених дејстава. У првом смислу схваћена¹, операција се у савременим условима дефинише као:

¹ Америчко борбено правило ФМ 3-0, превод са енглеског, Катедра оператике, 2004.

– војна акција извршавања стратегијских, тактичких и услужних и административних војних задатака, и задатака обуке и као

– процес извршавања борбених задатака, укључујући покрете, снабдевање, напад одбрану и маневре, који су неопходни за остваривање циљева сваке битке у оквиру неке војне кампање.

Према другом становишту – операција је највиши облик борбених дејстава и ћаснива се на теорији ратне вештине земаља бившег Варшавског пакта и наше теорије до средине деведесетих година 20. века. Тако, говорећи о операцији, Мосор² каже: „Овде се не ради о организацији краткотрајне борбе изведене на једном правцу, већ о усклађивању неколико борби, односно низа борби од неколико дана, изведених засебно на неколико праваца, често међусобно врло удаљених. Та комбинација дејства по више праваца ка једном циљу помоћу неколико групација разне јачине и састава представља основну одлику операције“.

Прихватујући совјетско становиште о операцији, наша војна теорија до средине 90-тих година операцију дефинише као највиши облик борбених дејстава (поред борбе и боја). У Стратегији оружане борбе из 1983. године се каже: „Операција је највиши и најсложенији облик борбених дејстава којим се, према јединственом плану, на одређеном простору и за одређено време, обједињавају и усмеравају бојеви, борбе, тактичке борбене радне и друге активности јединица оружаних снага и других снага општенародне одбране и друштвене самозаштите, ради остварења јединственог оперативног или стратегијског циља“.³

Сматрајући да постоји низ нелогичности у наведеној дефиницији операције, а у складу са савременим погледима на њу, у материјалима катедре Оператике ШНО ВСЦГ даје се нова дефиниција, која гласи: „Операција је највиши и најсложенији процес – облик борбених и неборбених активности Војске и других снага одбране, у којој се јединственим менаџментом – командовањем и руковођењем, према јединственом пројекту, на одређеном простору и у одређеном времену, по теоријским и доктринарним поставкама, обједињавају и усмеравају њени садржаји ради остварења планираног циља“.⁴

Управљање организационим системом

Систем који својим радом остварује управљачке величине, односно систем чији излаз представљају управљачке величине, јесте управљачки, систем састављен од објекта управљања и управљачког система које повезује вектор управљања – систем управљања. Процес

² Материјал за уџбеник из Оператике, Катедра оператике, 2004. страна 15.

³ Материјал за уџбеник из Оператике, Катедра оператике, 2004. страна 15.

⁴ Стратегија оружане борбе, ЦВВШ ЈНА, 1983

⁴ Материјал за уџбеник, исто.

који се одвија у систему управљања, а чији задатак је да се оствари жељено динамичко понашање објекта јесте процес управљања. Њиме се повезују сви процеси, делови и ресурси система у јединствену функционалну целину, те покрећу, воде, координирају и контролишу све активности на остварењу циљева једног организационог система.

С обзиром на то да нас занима управљање војном организацијом (као организационим системом), неопходна је и анализа примене (употребе) тог термина у организационим наукама. При томе, треба узимати у обзир чињеницу да је, без обзира на евидентну сличност, поимање термина „управљање“ у организацијској теорији, а посебно кибернетици веома различито, како у дефиницијама појма, тако и у сагледавању његове структуре и процеса испољавања у пракси. Адижес⁵, на пример, цитира појединачне речнике и лексиконе. У речнику *Randon House*, управљање (*management*) дефинише се као: остварити, испунити, поступати, усмеравати, преузети обавезу, доминирати, утицати, владати, контролисати, руковати (оружјем), довијати се, водити посао, водити комерцијалне послове, бити одговоран... Ставови неких других аутора о дефинисању појма управљање (организационим) системима дати су у наредним дефиницијама: „У најопштијем смислу, управљање можемо дефинисати као процес регулисања (уређивања) објекта, процес који му омогућује опстанак и поред сталних намена услова, измењених утицаја околнине.⁶ „Свесна активност којом ће се обезбедити перманентно постојање циља и којом ће се, због присуства ентропије, утицати на функционисање система ка постављеним циљевима⁷...“ „Предвиђање понашања система и усмеравање тог понашања са задатком његовог навођења на циљеве система чини садржину функције управљања⁸...“

Из наведених дефиниција појма управљање може се закључити да је, са становишта кибернетике, за сваки процес управљања карактеристично:

- постојање организованог система који се састоји од органа који управљају (управљачких система) и објеката којима се управља (управљани системи);
- узајамно деловање датог организованог система и спољне средине, која се јавља као извор слушајних и систематских утицаја;
- остварење управљања на основу пријема, чувања и прераде информација, и
- постојање циља и алгоритма управљања.

Како у дефиницији појма управљање, тако ни у анализи функција (делова, елемената) које тај појам (управљање) чине не постоји сагласност теоретичара организације (система). У вези с тим, неки аспекти анализе Петра Јовановића⁹ приказани су на слици 3.1.

⁵ Исај Адижес, Како решити кризу управљања, Глобус, Загреб, 1989, стр. 209-212

⁶ Марко Марковић, Кибернетика и системи, „Обод“, Цетиње, 1973, стр. 31)

⁷ Манојло Бабин, Основи организације, ИП Свјетлост, Сарајево, 1976, стр. 209)

⁸ Стеван Куколеча, Основи теорије организационих система, ФОН, Београд, 1972., стр. 34-40).

⁹ Петар Јовановић, Управљање пројектом, ФОН, Београд, 1995.



Слика 1. Елементи процеса управљања

На основу наведеног о појму *управљање*, може да се изведе његово номинално – нормативно одређење: „Управљање је функција организације (система) којом њен управљачки подсистем делује на управљање са тежњом да их преведе у стање више организованости и функционалности, у складу са циљевима организације“.

Теоријске основе функција управљања организационим системом

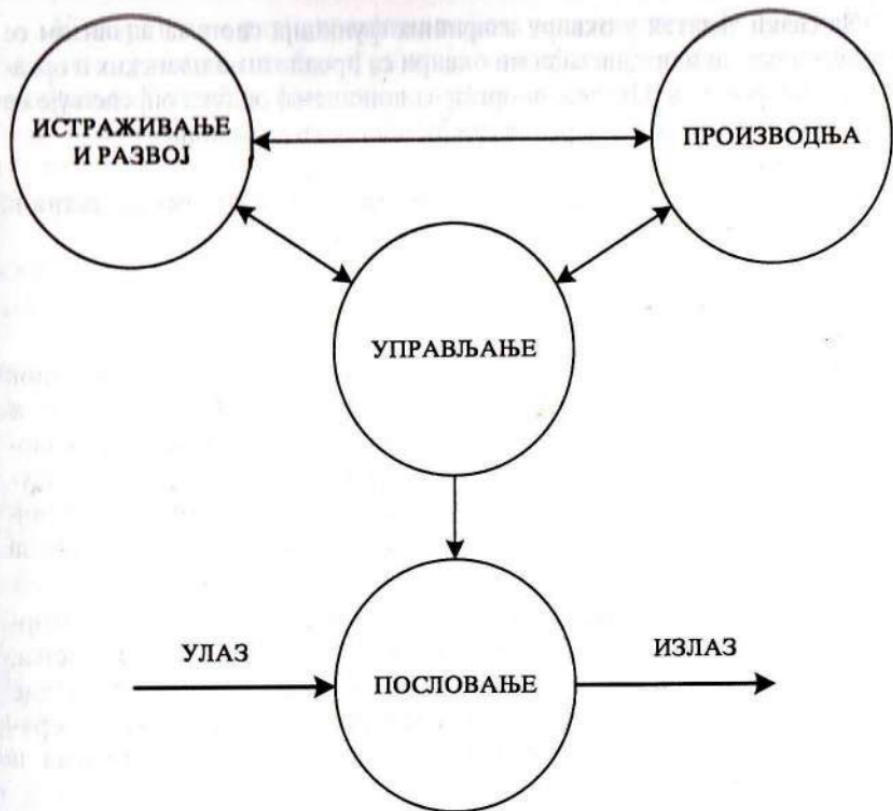
Прилази функцијама организационог система у друштву и Војсци

У добро организованом и ефикасном организационом систему важи правило да сваки елеменат организације има своју функцију у оквиру које се остварују задаци, који су од значаја за систем у целини.

У декомпозицији функција система полази се од кибернетског погледа на функционисање организационог система, који подразумева поделу система на управљачки и извршни део. Овој подели одговара декомпозиција функције система, на највишем нивоу апстракције, на: управљачку и извршну функцију.

Сваки организациони систем, остварујући циљ свог постојања, извршују функцију остварује у три домена или у три основна сектора свог рада. То су: истраживање и развој, производња и пословање.

На овом нивоу апстракције основна структура организационог система може се приказати шемом на слици 2.



Слика 2. Основна функционална структура организационог система¹⁰

На слици 2 графички су представљена четири сектора организационог система са његовим основним (глобалним) функцијама. Кључно место припада функцији управљања и општој поставци проблема управљања организационог система, а полази се од стандарда у декомпозицији функција који је усвојен у информационој технологији. Наиме, на датом нивоу апстракције функција се декомпонује на потфункције или функције ниже реда. Свака потфункција састоји се од задатака и подзадатака. Задатак је скуп активности, где се на нивоу активности може једнозначно специфицирати : шта, ко, чиме, и за које време треба да реализује.

У смислу наведеног принципа декомпозиције функција управљања се на следећем нивоу апстракције декомпонује на технолошке функције :

- анализа и планирање,
- организовање,
- одлучивање,
- кординација, и
- контрола.

¹⁰ Којић, Организациони системи и управљање процесима, скрипта, ВТА, 1998.

За сваки задатак у оквиру извршних функција система анализом се утврђују плански и организациони оквири са предлозима планских и организационих решења. Надлежни орган за доношење одлука опредељује се на скупу могућих варијанти реализације задатака и дефинише:

- обим посла,
- обим и начин обезбеђења организационих, кадровских, техничко-технолошких, материјалних и других ресурса;
- рокове и време извршења задатка,
- обим трошкова, и
- квалитет.

Када се разматра структура управљачког дела организационог система говори се о начелнику (директору), који доноси одлуке, и управи или о команданту и команди. За начелника се каже да руководи (управља) организационим системом, а за команданта да командује (управља) командом и потчињеним јединицама. У овом смислу појмови „руковођење“ и „командовање“ се користе користе као синоними за „управљање“.

Управе и команде организују се на принципу сектора и секторских функција. Задаци секторске функције групишу се на одељења, одсеке (органе) и реферате. Начелна шема организовања команде оперативног нивоа заснива се на секторским функцијама: оперативноштабним пословима, безбедносно-обавештајним пословима и логистичким пословима.

На примеру секторских функција оперативних команди следи закључак да се секторске функције могу груписати или делити ради постизања веће флексибилности у раду команди и веће ефикасности у целини. У процесу реализације сложених задатака остварује се координација и тесна сарадња сектора. На пример, неки задатак саобраћајне подршке (СбП) биће инициран у сектору оперативно-штабних послова. За коначно уобличење задатка ангажује се орган СбП команде, који ће даље преузети стручни део посла везан за припрему одлуке и спровођење реализације задатка ангажовањем јединица и нижих органа СбП.

Све функције у организацији, С. Марјановић је груписао у пет основних функција: управљање, организовање, руковођење, извршавање и контролисање¹¹. Професор В. Вешовић као основне функције организације издваја¹²: управљање; организовање процеса доношења и спровођења одлука; руковођење; контролу, и пословне функције са потфункцијама истраживања и развоја, планирања кадровском, набавном, производном, комерцијалном, финансијском и потфункцијом општих послова.

¹¹ Научна организација рада, Последипломски студиј, Саобраћајни факултет, Београд, 1973. год.

¹² Вешовић, В., Организација саобраћаја, Саобраћајни факултет, Београд, 1990.

У теоретским разматрањима војних делатности др Б. Јовановић¹³ одвојено груписне штабне функције команде и функције процеса руковођења. У штабне функције команде спадају: организацијска функција, оперативна функција, обавештајна функција, функција безбедности, административна функција, функција родова, персонална функција, позадинска функција и остале функције.

Као основне функције руковођења у војсци Н. Чубра издаваја: планирање са предвиђањем, организовање, командовање, координацију и контролу¹⁴.

Чубра, такође, истиче да би појам руковођење, с обзиром на његов садржај рада у војним организацијама, требало посматрати као синоним за термин управљање.

Теоријске концепције и поделе процеса управљања

У савременој теорији управљања пословних система, као и организационих система, постоје различите концепције и поделе процеса (функција) управљања. Савремени теоретичари менаџмента заступају донекле различита становишта садржаја процеса (функција) управљања. Да би се пришло даталњијем проучавању процеса управљања организационим системом потребно је овај процес поделити на основне делове који га чине, односно на основне потпроцесе, фазе или функције управљања, како се у литератури често називају. У разматрању овог проблема треба поћи од пионира науке о менаџменту Хенри Фајола и његове поделе процеса управљања¹⁵.

Функција управљања се, према Фајолу, састоји од следећих основних елемената: предвиђања – које обухвата сагледавање будућих стања и дефинисање будућих акција (у данашњем смислу обухвата предвиђање и планирање); организовања – које обухвата обезбеђење организационог система свим факторима који су неопходни за ефикасно функционисање система; командовања – које омогућује почетак функционисања, давањем одређених наређења, координације (усклађивања) – која обухвата усклађивање свих активности и фактора ради одржавања ефикасног функционисања, и контроле – која омогућава надгледање и проверавање да ли се све активности одвијају у складу са наредбама.

Аутори Daniel A. Wren и Dan Voich Jr¹⁶ наводе да се процес (у даљем тексту сложена функција) управљања може сагледати преко

¹³ Руковођење ОНО и ДСЗ, Завод за организацију пословања и образовања кадрова, Београд, 1987. год.

¹⁴ Чубра, Н., Кибернетика у руковођењу развојем оружаних снага, „ВИЗ“, Београд, 1977. год.

¹⁵ Јовановић, П., Управљање пројектом, Београд, 1975. год., стр. 11.

¹⁶ Daniel A. Wren, Dan Vioch, Jr., Менаџмент - процес, структура и понашање, ПС Грмеч – Привредни преглед, Београд, 2001. стр. 29.

основних технолошких процеса (у даљем тексту функција) планирања, организовања, кадровске политике, руковођења и контролисања.

Процеси управљања у пословном систему могу се поделити на процесе: одлучивања о циљевима и понашању система; делегирања задатака на њихове извршиоце; координације одлука и активности на остварењу циљева и задатака система, комуницирања – интерни и екстерни; стимулације људи за остварење циљева и задатака система; контроле – мерења, анализе и корекције активности на остварењу циљева и задатака система, и иновирања – адаптивни, корективни и радикални¹⁷.

Robert C. Appleby¹⁸ усваја следећу класификацију процеса управљања, и то као: планирање (предвиђање, избор циљева, дефинисање политика, израда планова, програма и процедура за остварење циљева). Аутор у оквиру овог процеса анализира и процес-функцију одлучивања; организовање, руковођење, и контролу (мерење перформанси, дефинисање одступања од плана и дефинисање корекције).

Проф. др Весна Милићевић (ФОН) под појмом менаџмент подразумева процес планирања, организовања, вођења и контроле финансијских, физичких, људских и информационих ресурса да би се реализовали циљеви предузета.

У стручној литератури процес управљања пословним системом није егзактно дефинисан. Различити аутори придају већу или мању важност појединим функцијама. У већини случајева се, као функције управљања означавају планирање, организовање, контрола и руковођење.

Истраживањем литературе, односно систематизацијом процеса који су нађени у литератури може се дефинисати шири круг процеса/функција, а најприхватљивија је подела по Фајолу у којој се разматрају следеће технолошке функције:

- функција планирања која се рашичлањује на процес постављања циљева пословног система и процес предвиђања;
- функција организовања;
- функција одлучивања (појављује се у свим другим процесима);
- функција координације, и
- функција извештавања и контроле.

Разлог за дефинисање овакве поделе јесте у систематизацији теоријских сазнања.

Анализа компоненти система управљања процесима саобраћајне подршке у операцији

Структуру система управљања процесима чине¹⁹: функције управљања (компоненте К1); људски ресурси (компоненте К2); техничка

¹⁷ Живадин Стефановић, Пословни систем и његово окружење, Научна књига, Београд, 1977. год, стр 198–211.

¹⁸ Robert C. Appleby (Worcester College of Tehnology) у (Modern Bussines Administrition, Financial Times, Prentice Hall, England, 1994. год, стр. 25.)

¹⁹ Ивана С. Мијатовић, Основе за мерење система квалитета подсистема управљања, магистарски рад, Београд, 2004.

опремљеност (компонента К3); методе и савремене технологије (компонента К4), и информације у систему управљања (компонента К5).

Све наведене компоненте могу се поделити на оне којима се мери ниво квалитета и оне којима се мере ефекти система управљања. Компоненте различито утичу на квалитет управљања, због чега се за сваку компоненту одређује пондер којим се изражава значај сваке од њих.

Функције система управљања процесима саобраћајне подршке

Прва компонента система управљања процесима СбП обухвата технолошке функције управљања организационим системом и представља основу система управљања.

Основне технолошке функције управљања процесима саобраћајне подршке у операцији су:

- планирање коришћења комуникација и транспортних капацитета по носиоцима и одобравање њиховог коришћења по времену и приоритетима на појединим нивоима управљања системом;

- организовање органа за РКСб и технолошких елемената за извршавање планских транспортних задатака и задатака кретања јединица;

- одлучивање у домену избора основних параметара управљања системом;

- координација органа и средстава који се ангажују у процесу реализације задатака и одређивање режима саобраћаја на комуникацијама;

- контрола рада органа у остваривању планских задатака.

Сви ови процеси су повезани, међусобно условљени и чине целину процеса управљања.

Функција планирања задатака саобраћајне подршке

Порекло речи планирање, према М. Вујаклији²⁰, потиче од латинске речи планаре, што значи поравњавати, смишљати, правити напрт. Слично тумачење даје и Б. Клаић²¹, који наводи да је планирање састављање, разрађивање планова, унапред смишљено и засновано. Појмовно, планирање се, углавном, односи на свесно и организовано приступање некој активности.

Планирање представља почетну фазу процеса управљања у којој се дефинишу циљеви организације и одређују мере и акције за њихово постизање. Оно је основна фаза процеса управљања, на основу које се дефинишу и реализују остale фазе. Зато се ова фаза често сматра критичном фазом и најзначајнијим потпроцесом функције управљања.

²⁰ Милан Вујаклија, Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1985.

²¹ Клаић, Б., Велики речник страних речи, Зора, Загреб, 1972.

вљања, будући да од њене успешности директно зависи реализација свих осталих фаза. Планирање се врши да би се елиминисали случајност и стихија, да се свесно утиче на предузимање свих акција на начин којим ће се обезбедити максимални резултати.

У литератури се срећу различити приступи дефинисању планирања и углавном су условљени облашћу у којој се разматра планирање.

Планирање се врши ради:

– одређивања циљева организације и начина њиховог остваривања, односно планова за њихово достицање: шта, како и где урадити да би се остварили циљеви;

– избора најбољег тока акције за одређену ситуацију односно избор најбоље варијанте за достицање циља;

– идентификовања кључних фактора, дијагнозе и процене;

– смањења пропуста да би се искористиле постојеће шансе;

– оптимизације утрошка ресурса;

– обликовања одређених докумената-планова, итд.

Оdređivaњem циљева, кроз планирање, поставља се концепција функционисања система. Правилно одабрани циљеви треба да буду јасни, остварљиви и правилно одабрани и рангирани тако да: обезбеде континуитет функционисања организације која предузима акције; доприносе развоју и прогресу организације и да су обележени карактеристикама које је могуће пратити кроз квалитет, квантитет, трошкове и рок.

Планирањем се решава проблем оптималног распоређивања ресурса²² и поставља се информациона основа за њихово обезбеђење по количини, квалитету и роковима. У систему управљања основни елементи функције планирања су: а) дефинисање елемената система оперативног планирања; б) израда докумената плана, ц) реализација плана: дефинисање плана реализације, дефинисање управљачких процедура, дефинисање управљачких правила.

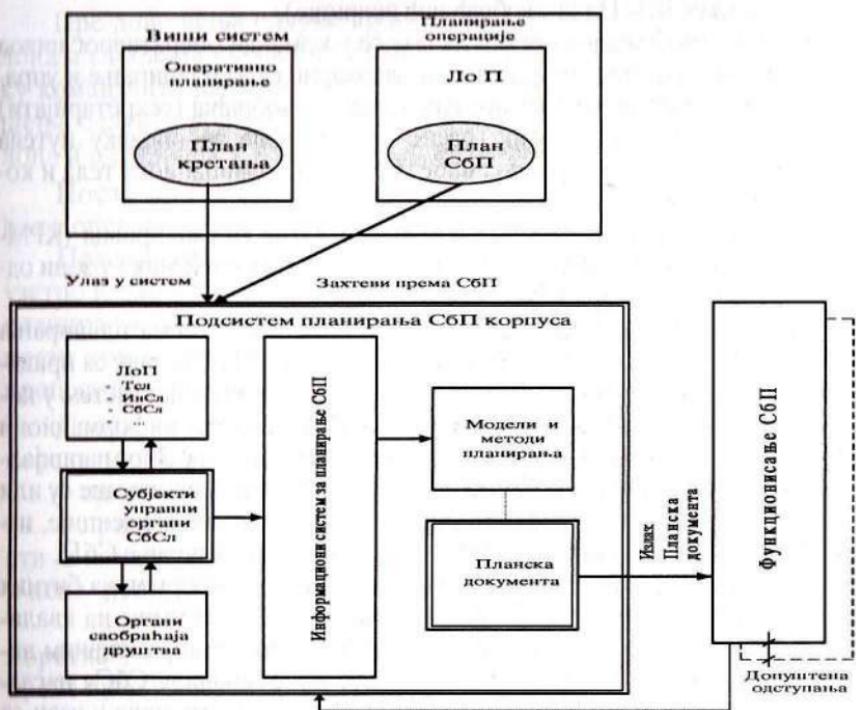
У фази изrade докумената плана дефинисане су активности за остварење планова, дефинисана је подела овлашћења, одговорности и ауторитета за њихову реализацију, дефинисани су ресурси и начин њиховог прибављања, временски план реализације и систем контроле реализације плана. Ради детаљног сагледавања постојећег система планирања саобраћајне подршке у току реализације операције, тешкотино ће бити извршена анализа система планирања СбП, начин израде и квалитет израде докумената.

Анализа система оперативног планирања саобраћајне подршке

Полазећи од дефиниције система, СбП и њено планирање може се посматрати као систем који је део већег система планирања опера-

²² Уобичајено је груписање ресурса у три велике групе: људство, покретне ствари и некретнине

ције. Ради тога се, при изучавању проблема оперативног планирања СбП, треба ослонити на основе теорије система и системски приступ (слика 3).



Слика 3. Модел система оперативног планирања

Систем организације планирања СбП обухвата поступке израде и усвајања планова у целини или по елементима, органе који врше планирање, њихове међусобне везе и односе, информациони систем и документа на којима се исказују планске вредности.

Применом системског приступа на проблем планирања СбП у операцији може се закључити следеће:

- систем оперативног планирања СбП је део вишег система – планирања операције;
- намена система оперативног планирања је остваривање ефикасног управљања процесима СбП у току извођења операције;
- оперативно планирање је систем који је повезан са својим окружењем.
- основне елементи – компоненте система оперативног планирања и управљања СбП у операцији су:
 - људски ресурси у систему планирања (управни органи СбСл и органи саобраћаја друштва),
 - техничка средства у систему планирања;
 - информациони систем за подршку планирању;

- процеси, методе и модели;
- нормативно регулисање у систему планирања;
- организовање система планирања,
- пројекат СбП (План саобраћајне подршке).

Управни саобраћајни органи налазе се у команди оперативног нивоа и у командама потчињених јединица и одговорни су за планирање и управљање СбП. То су: органи управе надлежни за саобраћај (секретаријати) саобраћајна предузећа (СбПр); радне организације за оправку путева (РОП); јединице саобраћајне полиције (СбП), и координациона тела и команда путне мреже.

Координациона тела (КОТ) и команде путне мреже-правца (КРМ-КРП) имају задатак да усклађују интересе различитих корисника у зони одговорности и координирају њихов рад.

Информациони систем (ИС) је интегрални део система планирања СбП који треба да омогући управљање системом СбП у складу са правилима и другим нормативним актима. То је, дакле управљачки систем у којем се информације трансформишу у одлуке. Постојећи информациони систем СбП је неразвијен, као и код већине војних система. Због парцијалног решавања поједињих проблема, функција и задатака, прописане су или самостално формиране, међусобно недовољно усклађене евидентије, извештаји и документа, која нису значајно побољшала планирање СбП.

Прикупљање, обрада и дистрибуција података – информација битних за планирање СбП, врши се без рачунарске технике што утиче на квалитет и време израде докумената плана СбП. Постојећим нормативним актима, планирање СбП је недовољно регулисано. У правилу СбСл наглашено је да, због честих промена борбене ситуације и ситуације у вези са СбП и редовног недостатка времена, рад на изради докумената СбП треба поједноставити и израђивати само она документа која су неопходна за извршење задатка.

Опште карактеристике садашњег, класичног метода планирања СбП су: спорост, непрецизност, рад без алтернатива и претходне провере података, немогућност адекватног управљања системом СбП и примена застарелих средстава везе.

Применом садашње, класичне методологије многа важна документа плана, због временског и кадровског ограничења, бројности докумената и сложености веза, практично не би била израђивана, тако да би се плански орган иссрпљивао планирајући, а са друге стране кретања би се одвијала неплански.

Тренд развоја јесте у осавремењавању – увођењу рачунара, развоју нових метода и модела, оспособљавању кадра и у непрекидности система оперативног управљања.

Подела процеса планирања на глобалне активности

Операција се начелно дели на две етапе, док за органе СбСл она има три фазе: пре доношења одлуке, за време процеса доношења од-

луке и планирање после донете одлуке (израда докумената плана СБП и планирање режима саобраћаја и управљање процесом СБП у зони одговорности јединице која изводи борбена дејства у операцији);

Пре доношења одлуке проводи се: планирање организовања колона и глобална активност планирања и припрема предлога за одлуку команданта јединице, односно за тачке заповести. За време доношења одлуке проводе се: глобална активност планирања кретања колона и планирање службе РКСб-а на мрежи.

После донете одлуке планира се режим саобраћаја у зони извођења операције.

Подела утврђених глобалних активности на макроактивности изузетно је значајна за успешну реализацију временске анализе процеса планирања. Макроактивности, у ствари, представљају подскуп активности које се реализују у оквиру поједињих глобалних активности у процесу планирања.

Глобална активност планирања организовања колона може се поделити на следеће макроактивности:

- припрему елемената за планирање;

- припрему планова на основу познатих елемената о намени, врсти и наменским задацима (артиљеријске јединице, оклопне јединице и неке специјалне јединице);

- планирање оперативног развоја („постројавање маршевског поретка“) за потчињене саставе (бригаде), које се према плану употребе прве уводе у борбу;

- планирање довођења дела јединица у рејоне вероватне употребе према очекиваним задацима (извлачење из великих градова);

- планирање формирања посебних технолошких елемената за реализацију логистичке операције и за реализацију њене ЛоП,

- планирање формирања посебних састава за реализацију противтерористичке операције и за њену логистичку подршку;

- планирање формирања посебних састава који ће реализовати (организовати) извлачење цивилног становништва из зона захваћених борбеним дејствима.

Глобална активност планирања и припрема предлога за одлуку команданта јединице, односно за тачке заповести може се поделити на следеће макроактивности:

- планирање и припрема предлога за одлуку команданта јединице за тачку у заповести;

- планирање и припрема предлога за тачку заповести ПКЛо;

- планирање и припрема предлога за израду путног графика, плана марша и наређења за СБП;

- планирање и припрема предлога за формирање координационог тела у зони извођења операције и за успостављање режима саобраћаја.

Глобална активност планирања кретања колона може се поделити на следеће макроактивности:

- планирање саобраћајног извиђања,
- планирање кретања (марша) за потчињене јединице (бригаде) при довођењу у реоне вероватне употребе;
- планирање кретања за посебно формиране технолошке саставе који реализују логистичку операцију;
- планирање кретања посебно формираних снага које реализују противудар;
- планирање кретања за саставе који реализују логистичку подршку противудара;
- планирање увођења приоритета и режима у зони реализације операције,
- израду планских докумената.

Глобална активност планирања службе може се поделити на следеће макроактивности:

- анализу могућности јединица саобраћајне војне полиције и територије за РКСб-а,
- планирање ангажовања снага за РКСб, и
- израду планске документације за РКСб-а.

Глобална активност планирања режима саобраћаја на путевима може се поделити на следеће макроактивности:

- анализу захтева за доделу приоритета у кретању;
- усклађивање захтева (графикона марша) потреба за кретањем и превозењем;
- ангажовање у раду формираних координационих тела за управљање саобраћајем у зони одговорности корпуса, и
- праћење и корекцију планова – динамичко планирање-реплиирање.

Методе и технике планирања саобраћајне подршке

Анализа и донете одлуке садрже велики број података које није могуће памтити нити записивати у било којој форми без одређеног системског прилаза. Планови се мисаоно формирају, а онда се обликују применом одређених метода и коришћењем одређених техника израде плана. Планови се могу оформити текстуално, табеларно, графички и комбиновано.

Текстуална форма плана један је од најстаријих начина. Погодан је за представљање планских задатака, а у суштини замењује и допуњује на усмени начин оформљене планове.

Графичка форма плана је резултат графичких метода које спадају у област квантитативне анализе. Њихова шира обрада спада у област теорије графова, те ће овде бити речи само о њиховој примени у планирању. Графички представљен план представља модел извр-

шења једног задатка. Графичко моделирање задатка је једно од најстаријих начина представљања, односно анализе у војној организацији. Без њега је тешко замислити извођење било какве веће акције у војној организацији. Израда плана графичким методама врши се помоћу шеме, скица и графика (дијаграма). Једна од најпознатијих начина израде плана графичким обликовањем у извршавању борбених задатака је израда шеме одлуке на топографској карти.

За оформљење плана најчешће се користи техника мрежног планирања. Основни критеријум при избору методе планирања, односно да ли ће се у планирању применити техника мрежног планирања или гантограм, треба да буде сложеност и обим планираних задатака. Ако је у питању пројекат са мањим бројем података на рачунару, као што су задаци, онда гантограм има предност. Гантограм или, како се често назива, Гантов дијаграм је дијаграмско представљање планских задатака. По конструкцији је једноставан, а према садржају богат и представља врло погодну технику планирања у обиму који до звољава његова конструкција. Поставка гантограма заснива се на координатном систему у којем хоризонтална ос представља време подељено на терминске јединице, а вертикална ос логично поређане активности у извршењу једног задатка. Служи за праћење реализације планираних задатака. Због тога се лако успоставља однос између планираних и остварених величина. Уз кратка текстуална тумачења може врло добро да послужи и за истраживачке потребе, када се унесу планиране и остварене величине у одређеном времену.

Техника мрежног планирања и управљања. Данас се при реализацији сложених пројекта ангажују десетине различитих организација које треба да изврше више хиљада активности. Раније познате и примењивање методе планирања не могу више да обезбеде јасну координацију свих тих активности. Повећање ефикасности руковођења таквим сложеним пројектима захтева нове методе планирања и управљања, које ће комплексно обухватити све активности везане за одређени пројекат, од идејног приступа послу, дефинисања задатака, пројектовања технологије припреме, све до реализације планираног пројекта.

Класичне методе знатно заостају у погледу њихове ефикасности у процени реалности планираних рокова и потребних средстава за реализацију пројекта. Зато су развијене нове методе планирања које се најчешће називају – техника мрежног планирања и управљања (ТМПУ). Оне су у знатној мери побољшале процес планирања сложених пројектата, као и ефикасност управљања у процесу њихове реализације. Треба напоменути да планирање и управљање реализацијом сложених пројектата подразумева да се мрежни модел редовно анализира на рачунару. То повећава брзину рада више хиљада пута, што говори о разлозима све шире примене у процесима управљања.

Основни документи плана²³ СбП, којима се разрађују елементи и мере саобраћајне подршке јесу:

- план саобраћајног извиђања,
- путни графикон,
- шема за РКСб,
- план марша на основу путног графика и графика марша,
- план превожења м/в (превожења људства у фази домоторизације и дотур материјално-техничких средстава, интенданских и санитетских материјалних средстава као и евакуација истих),
- план превожења железницом,
- наређење за СбП као прилог заповести начелника одељења логистике (НоЛо) или евентуално заповести команданта,
- наређење за РКСб,
- радна карта на којој се поред елемената борбеног распореда уносе и капацитети територије и органи за РКСб.

У помоћна документа спадају:

- пријава за превожење,
- план формирања-расформирања колона,
- помоћни графикон превожења железницом,
- план ангажовања предузећа за оправку и одржавање путева заједно са инжињеријом, нарочито зими за обезбеђење проходности,
- захтев за коришћење путева у надлежности других јединица и
- захтев за коришћење капацитета ван своје надлежности и др.

Преглед докумената, која израђују управни саобраћајни органи приказан је у прилогу Правила СбСл. Међутим, није прописана методологија и начин израде ових докумената, нису дефинисане надлежности планирања појединих задатака СбСл и класификација докумената, па се нека документа јављају као борбена документа СбСл, документа СбСл у плану ЛоП, општа документа СбСл и као документа плана СбП.

Класична методологија оперативног планирања и начин израде планова не задовољава из аспекта реалности, брзине и броја понуђених варијанти и алтернатива. Ради тога су планови нереални и представљају идеализован модел саобраћаја, који се у пракси скоро никад не може реализовати, јер не садржи интеракције између елемената система. Одлуке о избору решења доносе се, углавном, интуитивно на основу искуства, а не на основу вредности меродавног критеријума. Планирање је дуготрајно и захтева много више времена од онога што је у пракси могуће обезбедити. Ове слабости постојеће, класичне методологије планирања утичу на ефикасност функционисања система СбП у операцији.

²³ ССНО, СбУ, Саобраћајно обезбеђење оружаних снага, уџбеник, Београд, 1988.

Садржај и начин израде и врста докумената плана СБП обрађени су детаљно у Правилу СБСЛ ОС²⁴. У фази планирања кретања (марша) израђују се путни графикон, графикон марша и план марша; у фази планирања дотура, евакуације и превожења израђује се план превожења, дотура и евакуације на основу пријаве за превожења у фази планирања службе РКСб израђују се: шема регулисања и контроле саобраћаја, временски контролник и наређење за РКСб, а у фази подношења захтева израђују се захтеви - пријаве КПМ, КПП и слично.

Путни графикон представља основни глобални документ за планирање коришћења конкретног путног правца (путне мреже) и управљање саобраћајем на њему. Ради се за сваки пут (деоницу пута) обухваћен плансним режимом саобраћаја. У путном графикону графички се приказује заузетост пута просторне и временске тј. поред кретања властите јединице уносе се и усклађују пријављена кретања и свих других војних и цивилних корисника којима је одобрено коришћење. Перманентно га израђују команде јединица и орган за путеве из своје надлежности, све док вреди плански режим саобраћаја на основу властитих потреба за кретањем, задатих података из приступних пријава, а поштовањем начела приоритета.

Графикон марша је графички приказ кретања јединица на маршу са свим елементима маршевског поретка, једне или више колона на једном или више путева. Ради га саобраћајни орган одређене јединице у складу с наређењем команданта. Графикон марша пружа лакши и бржи преглед положаја јединица (делова јединица) по простору и времену.

План марша је табеларни документ којим се разрађује организовање – формирање колоне и квантитативно временски, у односу на појединачне пресеке пута – маршруте, прецизира пролазак чела – зачела колоне, односно чела и зачела појединачних формација колоне. Израђује га оперативни орган у сарадњи са саобраћајним органом и копираног у целини или изводно достављају командантима појединачних колона.

План превожење јединица у начелу је штампани документ који садржи: назив јединице која се превози и њено организовање у односу на предстојеће кретање; очекујући рејон, место (или више места) укравцања, број и врсту возила (јединица) која су одређена за превожење; полазну тачку и време проласка чела и зачела, путни правац, укупну дужину путног правца; рејон и време одмора; место (или више места) искрцања, и време повратка.

План дотура и евакуације. Планирање материјалних превожења (дотура и евакуације) врши оперативни орган логистике у сарадњи с

²⁴ ССНО, СБУ, Правило СБСЛ ОС, ВИЗ, Београд, 1985.

управним логистичким органима (техничким, интендантским, санитетским, ветеринарским и саобраћајним). Основу за планирање дотура и евакуације ини одлука команданта, количине и време материјалних средстава, број и квалитет слободних путева, као и приоритет поједињих јединица и врсте материјалних средстава.

Саобраћајни орган израђује план дотура и евакуације само у случају када се за дотур и евакуацију користе транспортне јединице саобраћајне службе и када је он организатор и носилац извршења дотура – евакуације.

Пријава за превожење основни је документ за планирање транспорта. Попуњавају је и достављају потенцијални корисници транспортних средстава, односно органи команди јединица заинтересованих за превожење..

План регулисања и контроле путног саобраћаја, познатији у пракси као шема за РКСб, документ је којим се начелно планира употреба јединица саобраћајне војне полиције. Ради се на основу донете одлуке команданта о ангажовању ових јединица, начелно на радној карти стручног органа команде, а изузетно у облику засебне скице – шеме.

Временски контролник је документ који служи за остваривање увида о планираном времену проласка поједињих колона кроз карактеристична места на путу (тј. полазну тачку (ПТ) - линију (ПЛ), регулативну тачку (РТ) – линију (РЛ), раскрсницу, тачку расформирања (РР) - линија (ЛР) и друге, где саобраћај регулишу развијени органи јединице СБВП. Израђује га управни саобраћајни орган, а изводе доставља командирима саобраћајних јединица као прилог уз наређење за РКСб.

Радна карта основни је документ (база података) саобраћајног органа за планирање кретања. Она се континуирано ажурира и допуњава новим подацима о: стању поједињих путева у зони јединице, стању објекта на путевима, могућности силаска и изласка на пут, потенцијалним рејонима одмора – преданка, распореду снага непријатеља, распореду сопствених и размештају аутомобилских јединица, распореду и задацима јединица за РКСб.

Квалитет изrade планских докумената

Ради описивања карактеристика критеријума квалитета изrade планских докумената укратко ће бити изложена „филозофија“ концепта квалитета²⁵. Постоји много дефиниција квалитета. Добра, али не сасвим потпуна дефиниција квалитета производа, где се под производом подразумевају робе и услуге или њихова комбинација, јесте:

²⁵ Вујановић Н., *Постављање система квалитета према захтевима серије стандарда ЈУС ИСО 9000*, Југословенска организација за стандард и квалитет ЈУСК; ФИРА-Со, Београд, 1994.

„Квалитет производа (роба или услуга) је способност да се задовоље потребе и очекивања купаца“. Слична, али мање јасна дефиниција може се наћи у међународном стандарду ЈУС ИСО 8402 (Речник квалитета) и у серији стандарда ЈУС ИСО 9000: „Квалитет је скуп свих својстава и карактеристика производа, процеса или услуге, које се односе на могућност да задовоље утврђене или индиректно изражене потребе“.

Користећи дефиниције из међународних стандарда ЈУС ИСО 9000 за квалитет израде докумената плана СбОб може се рећи да је то скуп својстава и карактеристика докумената које се односе на могућност да се сви потребни подаци, информације, поставе извршиоцима прецизно, јасно недвосмислено, и без сувишних детаља и у задатим роковима. Пракса из мирнодопских вежби је показала да се у документима плана СбП, као што су наређење за саобраћајно обезбеђење и наређење за РКСб и другим документима налази много сувишног садржаја који знатно повећава њихов обим, а тиме и време потребно за његово концепирање, као и време потребно потчињенима да се упознају са његовим садржајем. Имајући то у виду, изузетно је важно избацити сувишан садржај из докумената. Да би се то могло урадити неопходно је прецизно идентификовати такве садржаје. Ради тога је потребно извршити анализу садржаја докумената методом анализе садржаја. Ова метода изабрана је као најпогоднија, јер се у велико користи у истраживањима неких елемената комуникационих процеса: ко, шта, коме, како и с којим ефектом, а нарочито садржаја комуникација (шта). Њоме се, дакле, у првом реду истражује садржај (шта), а затим и форме (како) код вербалних и невербалних порука.

Наређење за СбП, наређење за РКСб и остала документа плана представљају скуп невербалних порука које упућује пошиљалац (орган СбСл) примаоцу (потчињеној јединици), те се као такво може истраживати овом методом. Да би се могло извршити истраживање неопходно је одредити критеријуме на основу којих ће се идентификовати сувишан садржај.

Први критеријум произилази из схватања информације. Наиме, сувишним садржајем у наређењима и осталим документима сматра се сваки садржај који за потчињеног не представља информацију. Информација, по дефиницији, представља ново знање које логичким путем делује на оријентацију субјекта, односно знање под чијим утицајем људи мењају своје понашање или оријентацију за понашање у будућности. Дакле, реч је о садржајима који су познати од раније, или би, по природи ствари, морали бити познати, па су стога скромне или никакве информационе вредности. Други критеријум изведен је из схватања самих наређења (докумената) као аката командовања. С обзиром на то да се у наређењима и осталим документима регулише организација СбП потчињених јединица, у њему се, поред осталог,

морају наћи и одговори на питање – ко ће, шта, када, где и како извршити одређени задатак. Може се закључити да се сувишним садржајем сматра сваки садржај едукативне природе који није постао актуелан у периоду припремања за извршење конкретног задатка.

Трећи критеријум односи се на композицију садржаја наређења и других докумената, правила и упутства с којим истовремено располажу потчињене јединице. Јасно је да у наређењима, заповестима и осталим документима није потребно понављати онај садржај који је већ саопштен потчињенима путем неког другог документа или правила (нпр. заповест за позадину и др.). Може закључити да се сувишним садржајем у наређењима и осталим документима плана сматрају сви садржаји који су, истовремено, садржани и у другим документима, правилима и упутствима којима истовремено (или правовремено) располажу потчињене јединице.

На основу изнетих чињеница и на основу раније утврђених критеријума за идентификацију сувишних садржаја докумената, може се закључити да се сувишним сматрају:

- садржаји који могу бити у потпуности или делимично преузети из важећих правила и упутства, уз напомену да потчињени поседује то правило или упутство или је раније упознат са њиховим садржајем,

- садржаји који су у потпуности или делимично заступљени у заповести за логистику, и

- елементи код којих је могуће уврстити садржаје из важећих правила и упутства.

У закључку треба нагласити да садржај наређења и осталих докумената плана СбП, конципиран на основу закључака и датих елемената које у њима треба обухватити, обезбеђује све потребне информације потчињеним јединицама, везане за реализацију СбП. Ова која конципирана документа задовољавају све потребне критеријуме квалитета. Квалитетно урађена документа скраћују време потчињенима да се упознају са његовим садржајем. Ово скраћење је изузетно важно у условима брзих промена ситуације на боишту, какве би наметнуо савремени рат. Добијени резултати могли би се успешно користити и за формализацију садржаја наређења ако се жели аутоматизовати његова израда на рачунару.

У односу на садашње стање и мноштво докумената која се израђују за потчињене јединице, потребно је прецизирати која ће се документа радити, извршити анализу садржаја свих докумената и битно редуковати садржај докумената која ће бити у оптицају. Такође, потребно је извршити формализацију садржаја многих наређења, захтева, пријава и др.

Ова документа, као што је већ речено, често су обимна, а велики део текста је непроменљив, или се може користити из других борбених докумената (нпр. подаци о плавом и црвеном, обезбеђење б/д и

др.). Ради тога је неопходно искористити могућности формализације ових докумената на рачунару. На тај начин оствариле би се значајне уштеде у времену, јер би се са улазног уређаја уносио само променљиви део, а стални део писаних докумената, који чини око 40-50 %, чувао би се у посебно формираним датотекама.

Функција организовања процеса и организационих целина система саобраћајне подршке

Организовање је следећа фаза процеса управљања која наступа након планирања. У овом елементу идентификују се процеси организовања и приказује њихов ток. Предмет организовања су процеси организационог система и рад организационих целина. Према дефиницији организациона целина обухвата скуп послова, који по својој природи припадају одговарајућем делу организационог система. Облик организовања подразумева конкретан начин на који се организују послови утврђени организационом целином на дефинисаним местима и нивоима, са одређеним ресурсима (људским и материјалним), методама и техникама, комуникационим и хијерархијским везама.

Идентификовани елементи функције организовања су:

а) Организовање процеса:

- идентификовање процеса саобраћајне подршке,
- утврђивање оптималне мреже процеса СбП,
- додела задатака, ауторитета и одговорности за процесе, и
- преиспитивање и побољшање процеса СбП.

б) Организација рада организационих целина:

- дефинисање врсте и броја потребних организационих целина (транспортних јединица и јединица за РКСб),
- подела рада у оквиру организационе целине,
- додела дужности, ауторитета и одговорности,
- анализа релација између организационих целина, и
- динамика и промене у процесу организовања.

ц) Организовање рада руководиоца организационих целина.

Процес организовања рада руководиоца организационих целина почиње идентификацијом процеса којим се остварују циљеви система управљања. Циљ овог процеса је да се идентификују сви процеси у систему управљања, а резултат је спецификација кључних процеса и процеса саобраћајне подршке. Спецификације садрже следеће податке: назив процеса, опис и циљ процеса, резултат процеса, потребне улазе и ресурсе за њихово остварење и све друге податке који су у овој фази доступни.

У претходној фази дефинисано је шта треба урадити да би се циљеви система остварили. Задатак утврђивања оптималне мреже процеса је да се дефинише како ће се процеси реализовати. Треба разре-

шити проблеме логичног тока одвијања процеса, синхронизованости (излаз из једног процеса је улаз у други – временска шема), коришћења истих средстава за рад и више различитих процеса, времена „улаза“ репродукционих ресурса у процес и бројне друге проблеме.

У фази доделе задатака циљ је да се изврши дефинисање задатака, груписање задатака и додела извршиоцима. Извршиоци су организационе целине којима се додељује конкретан задатак.

У фази преиспитивања и побољшања процеса треба да се успостави „механизам“ сталног рада на побољшању процеса. У оштетом случају, под квалитативним својствима процеса могу се подразумевати ефикасност и ефективност процеса, стабилност, сигурност, поузданост и др. У пракси је веома тешко сагледати неке од критичних места процеса који се одвијају у више организационих целина, подсистема или чак на више локација.

У току организовања рада организационих целина дефинишу се врсте и број потребних организационих целина на основу дефинисаних задатака, у оквиру сваке целине подела рада и делегирање ауторитета и одговорности. Да би организовање рада организационих целина било у потпуности дефинисано, треба извршити анализу релација између организационих целина и сагледати потребе за „управљачком структуром“ – организационом структуром система управљања.

Упоређивањем жељеног стања у току реализације функције организовања са оствареним стањем у реалном систему управљања процесима саобраћајне подршке, могу се идентификовати и одређене слабости:

1. Јединственост система СБП треба да омогући његово непрекидно функционисање за што је неопходно да делатности свих саобраћајно-транспортних органа и организација буду међусобно повезане, да се међусобно допуњавају као делови интегралног систем, пре свега на територијалном принципу. У садашњим условима ово није обезбеђено, што представља проблем за функционисање система СБП у извођењу операције. Територијална подела СЦГ није усклађена са војнотериторијалном поделом, видови и гране саобраћаја земље нису функционално у потпуности повезане, нема органа надлежних за саобраћај и транспорт на свим нивоима власти, па је остваривање координације отежано, компликовано и споро.

2. Проблем надлежности за управљање саобраћајем је присутан и у рату због недостатка законских регулатива. Захтеви оружане борбе и јединица Војске СЦГ као носиоца су прецизни, али недостаје ефикасна организација или орган који ће координирати и усклађивати захтеве и обавезе државних органа и организација.

3. Систем СБП у операцији своје функционисање обезбеђује на припремљеним елементима пре почетка извођења операције. Основни проблем је обезбеђење непрекидности у условима поремећаја услед дејства непријатеља и наглих промена у потребама у току изво-

ћења операције. Без обзира на то што би јединице имале приоритет у коришћењу комуникација и транспортних средстава појавиће се велики број непланираних корисника чије потребе треба задовољити, а у постојећем систему СБП не постоји јединствени орган или тело за обједињавање потреба што може довести до поремећаја у саобраћају. Предвиђено формирање координационих тела, команди путних мрежа и праваца само је једно од могућих решења, али њихове надлежности и обавезе треба још у миру озаконити и њихов рад увежбати и припремити.

4. Проблеми у области нормативне регулативе.

Функција командовања – одлучивања у систему управљања процесима саобраћајне подршке

Процес одлучивања је динамички процес који има за циљ избор најбољег тока активности система управљања за одређену ситуацију или за постизање жељеног стања система. Резултат процеса одлучивања је одлука којом се иницирају све активности и сви процеси у систему. Општи процес одлучивања приказује се преко следећих елемената:

- постављање захтева за доношење одлуке;
- развој и анализа алтернативе,
- доношење одлуке,
- реализација одлуке, и
- побољшање процеса одлучивања.

Постављањем захтева за доношење одлуке идентификује се потреба за доношењем одлуке, врши се дефинисање и анализа предмета одлучивања, дефинисање услова реализације процеса одлучивања, провера поузданости извора информација о реализацији задатака у операцији, дефинисање извора информација и прикупљање података, чињеница и информација релевантних за одлучивање.

У елементу развоја и анализе алтернатива идентификује се више могућих праваца за решавање проблема одлучивања – генерише се више одлука. Те алтернативе су предмет анализе којом се долази до избора само једне алтернативе која представља одлуку.

Значај елемента доношење одлуке је у томе што се у овој фази процеса врши избор најбоље алтернативе, а преостале се одбацују.

У току реализације одлуке дефинишу се начин и план спровођења одлуке, реализација одлуке, процена резултата реализације одлуке и процена делотворности одлуке у односу на проблем.

У току реализације елемента побољшање процеса одлучивања идентификују се карактеристике у којима се врши побољшање самог процеса одлучивања. Са сваким реализованим процесом одлучивања допуњује се база података за процес одлучивања.

С обзиром на застарели систем веза и информациони систем који је у фази увођења у команде различитих нивоа, у реалном систему

управљања процесима СБП у току одлучивања, појављују се одступања која су највише видљива у фази постављања захтева за доношење одлуке преко провере поузданости извора информација, дефинисање извора информација и прикупљање података, чињеница и информација релевантних за одлучивање.

То, такође, значи да ће бити знатно отежан рад управљачких органа, нарочито у фази одлучивања и у реализацији тежишних задатака СБП у операцији, да омогући несметано коришћење комуникација, уредан саобраћај за време оперативног развоја јединица, довођење другог ешелона и резерве, при дотуру и евакуацији, те премештању логистичких јединица и установа.

Функција координације реализације процеса саобраћајне подршке

Координација је функција којом се синхронизују људски напори, управља интеракцијом процеса и решавају проблеми у реализацији. То значи да када су идентификовани пословни процеси, дефинисани извршиоци, ресурси, место, потребна времена извршења појединачних процеса, потребне организационе целине и њихови планови рада, треба координирати реализацију свих процеса и рад организационих целина. Такође, врши се координација прибављања и алокација ресурса. Координира се израда и реализација планова, програма, пројеката и др.

Значај процеса координације у реализацији пословних активности је велики, а ефекти на квалитет управљања и резултате уочљиви. Процесом координације постиже се да се непредвиђене околности у реализацији превазиђу и штетни утицаји онемогуће.

У систему управљања процесима СБП функција координације је дефинисана преко следећих елемената:

– координација подсистема,

– координација организационих целина: координација интерактивних процеса, координација процеса, координација ресурса.

Координација организационих целина је процес који се одвија у фази реализације планова система управљања. Координација организационих целина врши се преко координације интерактивних процеса, координације појединачног процеса и координације (прибављања и алокације) ресурса.

У току координације интерактивних процеса идентификују се карактеристике више интерактивних процеса. У фази пројектовања мреже интерактивних процеса често није могуће сагледати и предвидети све параметре и услове реализације процеса.

У току координације ресурса идентификоване су карактеристике које се односе на координацију ресурса. Значај овог елемента јесте

што се у њему дефинишу карактеристике које се односе на координацију прибављања, алокације и утрошак ресурса за које се везују високи трошкови.

Коришћењем наведених параметара може се закључити да ће потреба за координацијом у фази реализације операције бити највише у фази интензивних покрета јединица у фази довођења, за време логистичке подршке реализацији борбених дејстава, у току извлачења јединица и у току маневра снагама по фронту и дубини.

Ради тога је неопходно дефинисати приоритете и режиме саобраћаја у зони реализације операције и идентификовати: задатке, време почетка и завршетка задатка, извршиоце; потребне ресурсе и времена њиховог уласка у процес; услове извршење процеса; канале извештавања у вези са координацијом процеса, и пратити и анализирати реализацију процеса.

Плански режим саобраћаја успоставља се на путевима где се у одређеном периоду појави потреба за кретањем већег броја јединица него што то омогућава пропусна моћ пута у одређеном времену и условима, а неопходно је да се омогући несметано кретање приоритетним колонама и другим учесницима. На путевима стављеним под плански режим саобраћаја појачана је служба РКСБ.

Путеви се могу користити само уз подношење пријава и након одобрења. Плански режим саобраћаја начелно обезбеђују државни органи са територије и надлежност за управљање је њихова. Без обзира на начелна решења ово је један од проблема у функционисању система СбП и тиче се надлежности која се мора решити од највишег нивоа па ниже.

Затворени режим саобраћаја примењује се на одређеним путевима, пре свега у зонама борбених дејстава, где се забрањује одвијање јавног саобраћаја у одређеном времену, а ради извођења планираних активности јединица. Најчешће се примењује у зонама ЗТЈ, када се путеви стављају у надлежност команди и јединица које одобравају и планирају њихово коришћење.

Одлука о примени затвореног режима саобраћаја саопштава се осталим учесницима у саобраћају који се упућују на кретање алтернативним и заobilaznim путевима. Најчешће се примењује при интензивним и масовним кретањима јединица Војске СЦГ, и то:

- у току извођења мобилизације на путевима до и у рејону МЗ,
- за време оперативног развоја,
- при довођењу јединица из дубине или маневру снага по правцима, и
- за време интензивних и масовних кретања транспортних колона при дотуру и евакуацији и др.

У зонама ЗТЈ, пре почетка б/д, затворени режим саобраћаја примењује се повремено према потребама и плановима јединица, а са по-

чеком извођења б/д примењује се стално на основним путевима о че- му одлучују команде у чијим су зонама путеви.

За управљање саобраћајем на путевима у зони извођења опера- ције могу се формирати органи и тела за примену планираних режи- ма саобраћаја, као што су координациона тела (КОТ), команда путне мреже (КПМ) и команда путног правца (КПП) у чији састав улазе, поред представника команди и јединице Војске СЦГ представници државних органа и предузећа носиоца организације поједињих делат- ности и система у разним видовима и гранама саобраћаја и транспорта.

У оквиру функције организовања истакнути су сви проблеми ко- ји се могу појавити у току реализације задатака. У случају увођења режима саобраћаја организациона структура је само начелно решена, а нису прецизирани дужности, обавезе, надлежности ових органа и нису дефинисане њихове међусобне везе и везе са елементима систе- ма СбП. То ће знатно умањити ефикасност функционисања система СбП и онемогућити координацију активности.

Функција контроле реализације саобраћајне подршке у операцији

Функција контроле омогућава менаџменту добијање информаци- ја о ефектима планова, програма или пројекта. Овим процесом утврђује се да ли се циљеви и планови испуњавају ефикасно и ефек- тивно.

Описти процес контроле састоји се од: израде упутства, стандар- да и инструкција за извршење (припрема процеса контроле); мерења перформанси (упоређивање са успостављеним стандардом); утврђи- вања резултата и дефинисања корективне акције.

Контрола као технолошка функција управљања утврђује посто- јање разлике између планираног и стварно постојећег. Организује се и спроводи непрекидно у току свих осталих функција, јер се њоме стиче увид у степен извршења постављених задатака.

Систем контроле представља свеукупност активности, којима се врши упоређивање стварног и планираног улаза, управљања, стања излаза система, налазе узроци утврђених разлика и предлажу мере да се те разлике одрже у границама допуштених одступања.

Систем контроле је састављен од три основне активности: мере- ъа излазних величина система; упоређивања измерених величина са планираним величинама, предузимања корективних акција (мера), тј. отклањања узрока одступања од плана.

Ефикасно функционисање сваког организационог система прет- поставља да се у њему јасно и благовремено утврђују циљеви и зада- ци, организовано приступи извршењу утврђених задатака и контро- лишу постигнути резултати (одступање стварног од жељеног стања).

Људски ресурси у систему управљања

Друга компонента система управљања односи се на људске ресурсе у процесима управљања. У овој компоненти добија се одговор на питање ко треба да врши процесе управљања у реалном организационом систему да би се квалитет управљања подигао на виши ниво.

Стручњаци из области менаџмента заступају став да су у управљању организационим системом кључни људски ресурси. Менаџер је одговоран за управљање процесима у систему у целини или по деловима.

У овој компоненти дефинишу се елементи и карактеристике које се односе на људске ресурсе подсистема управљања. У оквиру ове компоненте налазе се три елемента: утврђивање и планирање потребног броја и профиле менаџера, обезбеђење и регрутовање људских ресурса и обука менаџера.

Техничка опремљеност у систему управљања

Техничка опремљеност је трећа компонента у систему управљања. У овој компоненти треба да се дефинише чиме треба радити да би се постигли оптимални резултати у остваривању циљева организационог система. Ниво квалитета ове компоненте процењује се преко три основне групе параметара: постојања техничке опремљености (степен опремљености, технолошка застарелост и др.), начина употребе и промена карактеристика квалитета у времену.

У систему управљања од посебног значаја је ниво техничке опремљености у процесу комуникације, прибављања и дистрибуције информација у обради података. Под техничком опремом у систему управљања подразумевају се рачунари и комуникационе везе са окружењем и другим подсистемима, али и унутар система управљања.

Успостављање и ефикасност функционисања саобраћајног система незамисливо је без одговарајуће конфигурације система веза²⁶ и примене савремених аутоматизованих информационих система у планирању функционисања саобраћаја и у оперативном управљању одређеним процесима у операцији. Посебну пажњу треба поклонити планирању и организацији система веза у операцији који омогућују брзо и ефикасно извршење задатака, а то подразумева модернизацију система веза како би се постигао већи ефекат у погледу расположивости, ефикасности и поузданости, везано за пренос података и говорних информација.

С обзиром на нагли развој технологије у области електронике, телекомуникација, аутоматике и рачунарске технике, треба обезбедити стручну обуку кадрова за извршење све сложенијих захтева у области система

²⁶Анђелковић Љ., Развој информационих система ВЈ, Нови гласник, 6/1997.

веза. Развој савремених управљачких аутоматизованих информационих система не може се замислiti без развоја телекомуникација које су у директним функцијама преноса свих облика информација.

Аналогни систем телекомуникација, који је у Војсци СЦГ углавном доминантан, није одговарајућа телекомуникациона подлога за задовољење све израженијих захтева за преносе различитих врста и облика информација у реалном времену и са великим расположивошћу. Модернизација саобраћајног система захтева примену нових телекомуникационих технологија.

Наиме, неопходно је остварити већи технолошки скок у смислу примене савремених техничких решења кроз модернизацију постојећег уз истовремено инсталирање нових дигитализованих телекомуникационих система. Познат је значај поседовања правих информација у ванредним условима, поготово у ратним условима. Због тога се пред систем веза постављају све обимнији и одговорнији задаци, а услови у којима ће систем везе функционисати у борбеним условима све је тежи и неизвеснији. Класификација података и стандардна методологија развоја информационих система у Војсци СЦГ по усвојеном програму реализације представља основу јединственог функционисања информационог система у операцији. Потребно је да се обезбеди технолошко јединство информационих система у Војсци и примена јединствених процедура за приступ и коришћење заједничке базе података. Да би се претходни услов испунио, битно је да се развој информационих система заснива, пре свега, на доследној примени унапред дефинисаних стандарда, као што су: методолошко организациони, техничко-технолошки, телекомуникациони, стандарди за дефинисање и вођење поједињих заједничких података, стандарди за размену података, и стандарди за заштиту података.

У Војсци СЦГ, у случају мобилизације и рата, као најопштије варијанте ванредних услова, нема јасно дефинисаних стандарда сем за рачунарску опрему. Наиме, обезбеђена је компатибилност рачунара по питању оперативног система, програмских језика и др. У области нових технологија прихваћени су многи међународни стандарди, посебно у области оперативних система за технологију персоналних рачунара WINDOWS, а UNIX за вишекорисничке рачунарске системе.

У области програмских језика стандардни програмски језик је COBOL, а у току је увођење савременијих као што су VISUAL BASIC. Од програмских алата користи се четврта генерација алата (CASE) док је за базе података усвојен ACCESS за мање базе података, а за веће ORACLE.

Методе и савремене технологије у систему управљања

Четврта компонента система управљања обухвата елементе и карактеристике које се односе на методе и технологије које се примењују и развијају у систему управљања. У општем случају под техноло-

гијом се подразумева знање и начин употребе средстава у делатности човека. Под технологијом се може подразумевати организована размена материје, енергије и информација у људским активностима. Постоје бројне методе које се могу користити у управљању процесима саобраћајне подршке. У конкретној ситуацији треба их правилно изабрати према предмету, сврси и задатим циљевима. У ситуацији када је потребно приказати ток одвијања сложених процеса у времену и међувезисност активности, односно ако више учесника истовремено обавља различите активности, користиће се методе мрежног планирања и управљања (CPM-Critical Path Method, PERT-Program Evaluation and Review Techniqu, CPA-Critical Path Sheduling).

Метода организационо-технолошког структуирања (WBS – Work Breakdown Structure) користи се када је потребно извршити хијерархијску декомпозицију пројекта са различитим нивоом агрегације и детаљности приказа организационе и технолошке димензије структуре.

Метода моделирања користи се када је потребно установити законитост одвијања одређене појаве, односно процеса, када је експеримент из различитих разлога неизводив, а потребно га је поновити више пута.

Сценарио (оперативно тактички описи оперативних и тактичких ситуација и одређени пресеци стања) користи се када треба предвидети и описати могуће стање у којем ће се сложени процес наћи у будућности, полазећи од неког познатог стања.

Методе индивидуалних експертских оцена користе се када је потребно дати оцену кретања неког процеса, кад се не располаже са довольно мерљивих параметара, а постоји проверено стручан човек (експерт) за дату област и могуће је извршити анализу и извесна уопштавања ставова експерата о некој појави.

Метода колективних експертских процена и усаглашавања ставова експерата применљива је у ситуацијама када је потребно изнаћи решење сложеног проблема, који се не може формализовати и квантификовати делимично или уопште. Доступно је више стручњака (експерти) за област којој проблем припада.

Системска анализа користи се у ситуацији када је потребно дефинисати елементе целине и њихове везе и тумачити појаве или процесе на основу припадности једној области, односно систему.

Када је потребно одредити законитост одвијања појаве на основу великог броја података користе се статистичке методе. Метода анализе садржаја користи се када је потребно извршити анализу форме и садржаја постојећих докумената као носиоца информација, ради редукције садржаја докумената и усавршавање њихове форме.

Технологије управљања могу се дефинисати као формализовани начин остваривања трансформације у управљању организационим системом. Само постојање мноштва начина остваривања циљева указује да је могуће дефинисати велики број технологија управљања. Од

ређени процеси одвијају се по одређеним општима и посебним правилима и за њих се може дефинисати својствен и карактеристичан алгоритам.

*Географски информациони систем (GIS)*²⁷ представља нову технологију за дигитално процесирање геопросторних података. Може се дефинисати као рационално организован информациони систем (скуп рачунарске опреме и програмских пакета) интегрисан на начин да процесира са подацима који су реферисани са просторним или географским координатама. У основи, GIS је информациони систем за подршку одлучивању, које се базира на интеграцији, трансформацији и визуелизацији просторних података. У функционалном смислу GIS се у основи састоји од два подсистема: хардвера (рачунарска опрема) и програмског пакета (системски и апликациони програми).

Стандардна GIS рачунарска конфигурација обухвата централну процесорску јединицу, јединицу за визуелизацију и презентацију резултата обраде података, јединицу (дискове) за смештај података, системског и апликативног софтвера, дигитајзере и скенере за трансфер података са мапа и других докумената у дигиталну форму, плотере, штампаче и друге системе за документовање и приказ резултата обраде података.

Стандардна архитектура апликационог GIS програмског пакета састоји се од програмских модула (слика), који омогућују: интеракцију – комуницирање корисника са GIS програмским пакетом; унос, верификацију и складиштење података; управљање базом података (Database Management System – DBMS); процесирање – трансформацију података, и презентацију излазних података и решења.

Глобални позициони систем (Global Positioning System – GPS) представља систем за одређивање позиције стабилних и мобилних објеката у реалном времену. GPS је развило Министарство одбране САД, а примењује се од 1973. године. Постао је доступан широком кругу корисника од 1993. године отварањем GPS система NAVSTAR (NA Vigitation Satellite Timing And Ranging) за комерцијалну употребу. Састоји се од три подсистема: просторног, управљачког и корисничког. *Просторни систем* обухвата сателите (24 сателита - 21 активан и 3 резервна сателита), типа NAVSTAR, који по геостационарним путањама радијуса 26 560 км у 6 орбиталних равни круже изнад Земље на висини од 11 000 км. При томе непрестано еmitују податке о свом положају (тренутне координате). Распоред сателита у шест (6) орбиталних равни обезбеђује покрivenост целе површине Земље довољним бројем сателита. Сателити обиђу Земљу за 12 часова .

Контролни систем чине четири мониторске станице. Главна станица је у Колорадо Спрингсу (база РВ САД - Фалкон), а три су на Атлантику, Паципику и Индијском океану.

²⁷ Радишић, З., Развој софтвера информационог система ВЈ, предлог, СБУ ГШ ВЈ.

Кориснички систем обухвата објекте на земљи, у води или ваздуху, који су опремљени GPS пријемницима. Распоред GPS сателита омогућава корисницима на било којој тачки на Земљи добијање сигнала са најмање четири сателита, на основу којих GPS пријемник одређује позицију. Основни подаци, које одређује GPS пријемник, су географска широта, дужина, надморска висина и тачно време. GPS има примену у свим областима где је потребно позиционирање стабилних или мобилних објеката, као и као има широку примену у свим видовима и гранама саобраћаја. Основне функције већине GPS уређаја, који се користе у саобраћају и транспорту, јесу: приказ расположивог броја сателита; избор мерних јединица за приказ параметара; приказ датума и времена; приказ мапе путне мреже; меморисање чворова на мрежи (до 500 чворова - нпр. уређај GARMIN GPS III), меморисање путних праваца на мрежи (до 20 путних праваца - нпр. уређај GARMIN GPS III), приказ активног путног правца, 2 D и 3 D позиционирање; приказ тренутне, максималне и просечне брзине кретања, приказ времена кретања и пређеног пута; одређивање растојања до циља; одређивање очекиваног времена доласка на циљ; одређивање растојања између две тачке, и TRACKBACK функција (повратак у полазну тачку истим путем - нпр. уређај GARMIN GPS III).

Када је у питању примена GPS технологије у саобраћају, ова технологија је најчешће интегрисана са GIS технологијом у јединствен и централизован аутоматизован систем (AIS) за управљање возним парковима или појединачним возилима у реалном времену. GIS технологија омогућава пријем - унос, чување, обраду – трансформацију, визуелни приказ (нпр. локација возила на мапи путне мреже) и штампање података и информација прикупљених GIS технологијом. Организациона и хардверско-програмска структура оваквог информационог система одређена је врстом, опсегом и специфичностима саобраћајнотранспортних процеса, чије управљање се подржава овим технологијама.

Управљачки подсистем је центар система где се прикупљају сви подаци и информације и управља системом и радом возних јединица на мрежи. Центар је опремљен комуникационим хардвером за пријем података (РС комуникациони сервер, GPS картица са антеном, модем, радио станица, диспечерски РС терминал) и програмском подршком која обезбеђује чување, обраду, презентацију података према потреби корисника и генерирање управљачких информација. У центру постоји више радних места - диспечера који прате рад возила на путној мрежи и рад система.

Комуникациони подсистем представља систем веза, који обезбеђује комуникације у систему ПАУК.

Мобилни подсистем обухвата подсистеме мобилних уређаја у возилима, који примају сигнале са сателита и остварују комуникацију

преко комуникационог подсистема са диспетчерским центром. Мобилни уређаји у возилима сastoје сe од елемената који обезбеђују пријем сигнала са сателита о позицији возила, сакупљање података са сензора у возилу, формирање поруке, која сe прослеђује диспетчерском центру и пријем управљачких порука из диспетчерског центра. Мобилни уређај у возилу сastoји сe од следећих елемената:

- дисплеја, на коме сe приказују поруке из диспетчерског центра;
- командног пулта, преко кога возач комуницира сa диспетчерским центром;
- сензора за мерење одређених величина на возилу;
- GPS контролора;
- GPS картице сa антеном;
- модема;
- радио-станице, и
- ПЦ лап-топ, по потреби.

Досадашња практична искуства и решења указују на примену GIS и GPS технологије за позиционирање, аутоматско управљање и контролу кретања возила на путној мрежи (систем ПАУК), односно у реализацији следећих функција и активности;

- управљање експлоатацијом и одржавањем возног парка;
- праћење позиције возила на путној мрежи;
- праћење рада возача и возила на линијама, и
- информисање и давање упутства возачу (комуникација сa возачима у реалном времену).

Основни циљеви примене GIS и GPS технологије су: ефикасније искоришћење возног парка, смањење трошкова експлоатације и одржавања возног парка, као и могућности оперативног усклађивања превозних потреба, услова и могућности транспортног система у реалном времену и простору.

Информације у систему управљања

Квалитет управљања организационим системом зависи од квалитета информације на којима сe процеси управљања заснивају. Основа за предвиђање, доношење квалитетних одлука, планирање, контролу и координацију су тачне, поуздане, релевантне и правовремене информације. Подсистем управљања делује на друге подсистеме тако што им даје информацију о правцу дејства. Излаз из процеса управљања су информације и оне су ресурси организационог система као целине. За подсистем управљања од посебног значаја су управљачки информациони системи који обезбеђују управљачким органима неопходне информације које сe користе у процесу управљања. То су, најчешће, компјутерски, централно-координисани, системи којима сe менаџменту обезбеђују неопходне, правовремене, релевантне и поу-

здане информације. У подсистему управљања ентитети за које се прикупљају, евидентирају, обрађују, преносе и приказују информације јесу:

- процеси управљања (информациона подршка планирању, организовању, одлучивању, координацији и контроли);
- људски ресурси (информације о постојећим профилима органа управљања);
- техничка опремљеност (информације о техничкој опремљености и подсистему управљања, информације о нивоима техничко-технолошке опремљености организационог система),
- методе и технике у подсистему управљања, и
- организовање управљачког информационог система.

Закључак

Систем управљања процесима СбОб у операцији је сложен динамички, организациони и кибернетски систем, који у рату у току реализације операције функционише у врло сложеним условима интеракције својих елемената и окружења, уз утрошак најразличитијих ресурса, материјалних, временских, енергетских и информационих.

У раду је извршена квалитетна системска анализа структуре система, почев од дефиниција појма операције и управљања, теоријских основа функција управљања организационим системом, као и детаљном анализом компоненти система управљања, међу којима најзначајније место заузимају процеси управљања са планирањем као најзначајнијим елементом. Ефикасност његовог функционисања и достизање циљева који му се постављају уско је повезано са његовим управљањем (руковођење и командовање). Ефикасност управљања зависи од ефикасности планирања, а резултати који се у пракси остварују од оперативног планирања. У оперативном планирању СбП операције, због великог броја и сложености задатака који се решавају и примењене методологије, јављају се одређене слабости и проблеми у раду управних саобраћајних органа. Због одређених техничких, кадровских и материјалних разлога готово је немогуће, тренутно, коришћење савремених научних метода и модела у раду.

Управљање војним саобраћајем, као системом, остварује се реализацијом функције управљања, међу којима планирање, као иницијална функција, заузима значајно место. Поред тога, неопходно је да се обезбеде модерна средства везе и аутоматизовани информациони систем, као и високо обучени кадрови на свим нивоима управљања.

Посебно је значајно да су дефинисана документа плана СбП, преко којих се остварује управљање СбП у операцији, дефинисана, а израђује их саобраћајни орган команде са осталим органима. Такође, успоставља се одређена корелација између докумената и задатака оперативног планирања саобраћаја и транспорта у операцији.

Литература:

1. Уџбеник из Оператике, *Катедра оператике*, Београд, 2004.
2. Синоним и сродне речи српскохрватског језика, *Лексикографски завод „Свезнање*, Београд, 1972.
3. Арсић М., *Прилог усавршавању методологије планирања саобраћајног обезбеђења у корпусној операцији*, магистарски рад, Београд, 1999.
4. Адријес И., *Како решити кризу управљања*, Глобус, Загреб, 1989.
5. Којић З., *Организациони системи и управљање процесима, скрипта*, ВТА, 1998. ССНО, СБУ, *Правило СбСл ОС*, ВИЗ, Београд, 1985.
6. Стринковић М., *Саобраћајно обезбеђење оружаних снага*, ЦВВШ, Београд, 1980.
7. Мијатовић И., *Основе за мерење система квалитета подсистема управљања*, магистарски рад, Београд, 2004. Анђелковић Љ., Развој информационих система ВЈ, Нови гласник, 6/1997.
8. Костић М., *Елементи теорије система и информација*, Научна књига, Београд, 1985.
9. Радишић, З., *Развој софтвера информационог система ВЈ*, предлог, СБУ ГШ ВЈ.ССНО, СБУ, *Саобраћајно обезбеђење оружаних снага*, уџбеник, Београд, 1988.

Утицај образовног профиле и радног искуства официра на њихове процене могућности ангажовања жена у Војсци

УДК : 355.1 : 331.1-055.2

Др Јованка Шарановић, научни саветник,
Пуковник др Јан Марчек, научни саветник,
Проф. др Зоран Килибарда, пуковник у пензији

На основу мишљења официра о могућности ангажовања жена на различитим пословима у Војсци, факторском анализом утврђено је да се сви ти послови у односу на наведену процену могу свrstати у шест група. Дискриминативна анализа показала је да између поједињих категорија испитаника постоји значајна разлика у погледу њиховог става о ангажовању жена у Војсци. Те разлике утврђене су између официра који обављају различите дужности, као и између оних са различитим стажом у професионалној војној служби.

Претпоставка да такве разлике постоје и између официра различитих родова – служби овим истраживањем није потврђена.

Кључне речи: ангажовање жена, образовни профил официра, радно искуство официра

Подела послова у области одбране на „мушки“ и „женске“, ма колико да је дубоко укорењена, доживела је и доживљава видне промене. Заједнички именитељ тих промена јесте постепено, али мање-више константно проширивање улоге жене у одбрани новим, некада неприкосновеним „мушким“ функцијама. Наиме, у већини савремених земаља све је већи број формацијских места у војсци која попуњавају жене.¹ За то, сасвим сигурно, постоје јаки разлози, у чијој основи, вероватно, нису некакве помодарске аспирације већ објективно сагледавање кадровских потреба и расположивих људских ресурса, односно настојање да се ти ресурси рационално искористе, што редовно подразумева уважавање кадровских потреба свих сегмената војске. Наравно, формацијска места у војсци која се попуњавају женама знатано се, по својој природи, односно захтевима, разликују од оних места која су официјелно или, пак, по устаљеној пракси, „резервисана“ само за мушкарце.

Према томе, само повећавање удела жена у војсци не значи некакву тенденцију изједначавања њихове улоге са улогом мушкараца, а

¹ Annual Review of Women in NATO's Armed Forces, 2000. Holm, J., *Women in the Military*, Ballantine books, New York, 1993. Van Creveld, M., *Men, Women and War*, Cassel & Co, London, 2001.

поготову не настојање да оне замене мушкарце. По свему судећи, мотиви за то су сасвим другачије природе, а заједнички именитељ им је рационализација ангажовања и једног и другог дела популације, уз нужно уважавање различитости њихових психофизичких предиспозиција.

Иначе, заступљеност жена у војсци, по правилу је израженија у земљама с вишом економским стандардом. То се, свакако, може довести у везу са вишом нивоом еманципације жена у тим земљама, али и са неким препознатљивим демографским карактеристикама развијеног света. Наиме, у већини економски најразвијенијих земаља бележи се константно смањивање удела радно способног становништва, а упоредо с тим и смањивање удела становништва које подлеже војној обавези, односно које је способно за професионалну војну службу и друге облике ангажовања у сфери одбране. Такви демографски трендови, уз већ поменуту еманципацију жена учинили су да неки, донедавно скоро искључиво мушки послови, као што је професионална војна служба, или служење војног рока, постану лакше доступни женама, а у неким случајевима и обавезујући за одређене категорије жене. Осим тога, већа заинтересованост жена за ангажовање у војсци везује се и за појаву јасно препознатљивог тренда опадања популарности војног позива, уз истовремено повећавање стопе незапослености која, по правилу, више погађа женску популацију. У том смислу, већа наклоност војске према ангажовању жена није искључиво гест добре воље већ, у одређеној мери, последица „више сile“.

Проблем

Идеје о свестранијем ангажовању жена у војсци, наравно, нису нове, али је укупно сазнање о тој проблематици непотпуно, односно несистематизовано, тако да без додатног изучавања није могуће вљано вредновати, а још мање формулисати конкретне предлоге за њихову евентуалну реализацију.

Потреба да се рационалније располаже људским ресурсима уследљена је и наглашеним умножавањем послова, односно диференцијацијом војне професије. Наиме, познато је да свако повећање обима и врсте послова прати и умножавање занимања. На пример, у оквиру некада јединствених родовских струка (пешадијске, артиљеријске, инжињеријске, итд.), временом је, као последица умножавања врсте послова у оквиру тих родова, настао читав низ занимања (војноевидентијоних специјалности) са специфичним захтевима, које могу да испуње само за то посебно оспособљавани људи. Из тога произистиче додатно актуелизовање проблема правилног избора људства за обављање тих послова. С тог становишта, чини се неопходним преиспитивање

ваљаности расподеле послова међу потенцијалним извршиоцима, уз настојање да нико не буде задужен за посао који не може успешније да обави, односно да нико не буде распоређен на дужност где ће његове способности да буду недовољно искоришћене. То идеално стање јесте циљ којем се тежи, а који се у описује добро познатом синтагмом „прави човек на правом месту“.

Први корак на том путу приближавања идеалном стању јесте одговарајућа прерасподела послова између главних групација извршилаца. Те главне групације су: стари – млади, високо образовани – мање образовани, здравствено способни – здравствено ограничено способни, мушки – женски ... Довођење ових групација људи на места која су примерена њиховим способностима јесу, уједно, и главни правци рационалног располагања људским ресурсима. Тек када се на том стратешком нивоу посао ваљано одради, могуће је, у оквиру појединачних групација, изналазити оптимална решења која неће противуречити остваривању општег циља рационализације, а то је максималан степен продуктивног упошљавања на глобалном нивоу.

Нема сумње да постоје релативно добро изграђени критеријуми расподеле послова у односу на године старости, здравствено стање и стручну оспособљеност. Наравно, при постављању људи на појединачна формацијска места није могуће истовремено до краја испоштовати захтеве по свим критеријумима, што се често и користи као изговор за настале пропусте који не морају увек бити објективно оправдана. Међутим, када је реч о полу, као карактеристици релевантној за утврђивање подобности извршилаца одређеног посла у војсци, не постоје ни општеприхваћени ставови, ниовољно поуздана научна аргументација на основу које би се, без ризика да се начини озбиљна грешка, могло експлицитно да пресуди које све послове не треба учинити доступним женама. Тај недостајући критеријум требало би да омогући да се и једни и други, и мушкарци и жене, ангажују у тако да њихове способности буду максимално искоришћене, у смислу да збир учинака њиховог ангажовања буде максималан.

Нема сумње да евидентна инфериорност жена у погледу физичке снаге и издржљивости чини оправданим извесна ограничења у погледу ангажовања жена на одређеним пословима у војсци, првенствено онима на којима су извршиоци изложени великим физичким напрезањима. Постављање тих ограничења оправдано је због најмање два разлога. Прво, због радне ефикасности која, при извршавању тих задатака, несумњиво зависи од физичке способности и, друго, због ризика од повређивања, којем су знатно више изложени они са слабијом физичком снагом.

Када је, пак, реч о разликама у погледу појединачних психо-социјалних карактеристика, није лако изрећи експлицитан став о томе да ли

израженост неке од тих карактеристика препоручује кандидата за одређену врсту послова као неоспорно погоднијег или мање погодног. Нека сазнања, на пример, сугеришу да се људи изузетне интелектуалне способности не распоређују на дужности које карактерише једноставан, монотон рад, не само због тога што се при томе не би у потпуности искористили интелектуални потенцијали запосленог, већ и због тога што такве особе врло тешко подносе монотонију једноставних послова. Сложеност односа између психолошких карактеристика и погодности за радно ангажовање постаје још израженија када се имају у виду различити утицаји појединих особина личности у зависности од карактеристика групе у оквиру које се појединац ангажује. Актуелност тог питања, када је реч о врстама послова у војсци, свим је евидентна, будући да је, углавном, реч о тимском раду. Зато, када се процењује оправданост већег ангажовања жена на пословима у војсци са становишта њихових социо-психолошких особености, потребно је имати у виду како се те особености одражавају на групну динамику, а самим тим и на њену радну ефикасност.²

Чињеница да у погледу ангажовања жена Војска СЦГ знатно застаје за развијеним земљама, па и за земљама у транзицији, наводи на закључак да, по том питању, у нашој земљи нису све могућности довољно искоришћене и да је реално очекивати да у наредном периоду жене буду више присутне у Војсци. Питање је само на којим би то дужностима, поред оних које већ обављају, оне могле успешно да замене мушкарце.

Сагледавајући послове које обављају припадници војске, намеће се закључак да постоји релативно велики број дужности које од извршилаца не захтевају посебне – типично „мушки“ способности. То само говори да нема довољно објективних разлога за потпуно одсуство жена са неких од тих дужности. Поставља се питање: које су то дужности на којима би жене могле успешно да замене мушкарце? Наравно, постоји више начина којима би се могло доћи до одговора на ово питање. Свакако, поуздан одговор подразумева да се прибаве информације (аргументи) различите врсте, односно аргументи добијени из различитих извора.

Једна врста тих аргумента јесу мишљења оних који довољно добро познају захтеве појединих врста послова у војсци, па су, самим тим, довољно компетентни да процењују да ли жене могу да буду ангажоване за извршавање тих послова. Нема сумње да управо официри најбоље познаје природу послова у војсци и да је разумљиво да они буду консултовани при доношењу одлука о томе које послове у вој-

² *Women in the Armed Forces*, A Report by the Employment of Women in the Armed Forces Steering Group, Ministry of Defence of the United Kingdom, May 2002; Tuckman, W. B., Developmental Sequence in Small Groups, *Psychological Bulletin*, 1965.

ци треба и на који начин, уз какве препоруке односно ограничења, учинити доступним женама. При томе се, наравно, мора имати у виду да официри, с обзиром на индивидуалне карактеристике, могу имати различите ставове о томе на којим би пословима жене могле да замене мушкарце. У складу с том претпоставком, предмет овог истраживања био је утицај образовног профиле и радног искуства официра на њихове процене могућности ангажовања жена у Војсци.

Начин истраживања

Варијабле и инструменти

Зависну варијаблу чинили су ставови официра Војске СЦГ о могућностима ангажовања жена у Војсци. Мерење ове варијабле извршено је поступком процењивања. У ту сврху, за потребе овог истраживања, конструисан је посебан инструмент - Скала процене подобности жена за обављање послова у Војсци. Скала је Ликертовог типа, петостепена. Састављена је од 75 ставки којима су описаны различити послови (групе послова) у војсци.

Задатак испитаника био је да процене колико би жене биле успешне у обављању сваког од наведених послова, под условом да за то имају одговарајућу квалификацију. Свој став о томе исказивали су бирањем једног од пет понуђених одговора: „ни у ком случају нису у стању“, „само изузетно способне жене“, „не тако успешно као мушкарци“, „једнако успешно као мушкарци“, и „успешније него мушкарци“. Наведеним одговорима приписане су бројчане вредности од 1 (за одговор „ни у ком случају нису у стању“) до 5 (за одговор „успешније него мушкарци“).

Скуп независних варијабли чинила су обележја испитаника која се односе на њихов образовни профил и радно искуство. У групу тих обележја сврстана су: 1) стручна квалификација исказана припадношћу одређеном роду Војске, односно служби у Војсци; 2) дужност коју је испитаник најдуже обављао у току професионалне војне службе и 3) укупан стаж у Војсци. Подаци о овим обележјима добијени су анкетирањем испитаника.

Узорак

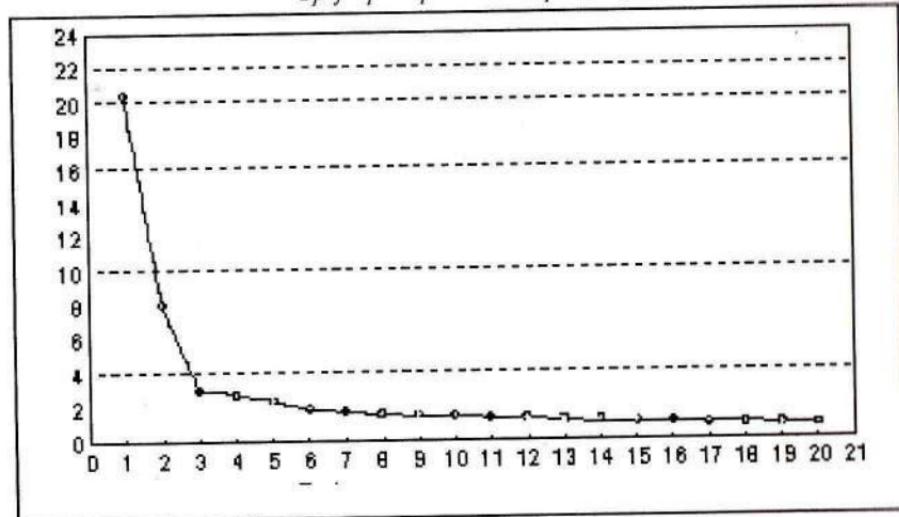
Истраживање је обављено на узорку од 250 официра Војске СЦГ – слушаоци командно-штабног и генералштабног усавршавања на Војној академији, слушаоци Школе страних језика, наставници Војне академије и истраживачи у војнонаучним установама.

Од статистичких поступака обраде података коришћени су факторска и дискриминативна анализа. Факторском анализом података добијених Скалом процене подобности жена за обављање послова у Војсци утврђена је факторска структура тих послова, односно извршено њихово груписање с обзиром на то колико су жене, по процени официра, подобне да их обављају.³ Дискриминативном анализом тестирана је претпоставка о утицају образовног профиле и радног искуства официра на њихову процену подобности жена за обављање послова у Војсци. При томе је, као зависна варијабла, коришћен факторски скор за дату групу послова.

Резултати истраживања

На основу мишљења испитаника о томе колико би жене биле успешне при обављању различитих врста послова у Војсци, поступком факторске анализе, издвојено је шест фактора. Добијени фактори репрезентују шест посебних – релативно независних група послова у Војсци који се међусобно разликују с обзиром на то колико су жене, по процени мушкараца, способне да их успешно обављају (графикон 1).⁴

Графикон 1: Кателов тест
Број карактеристичних коренова



³ За издвајање фактора коришћена је метода главних компонената која је директно примењена на корелациону матрицу ради истовременог оцењивања комуналитета и матрице факторских оптерећења. Број значајних фактора одређен је применом Кателовог "scree" теста. Добијени фактори су ротирани у смеру једноставне структуре помоћу Varimax критеријума као метода ортогоналне ротације. Број значајних фактора одређен је на основу Кателовог „scree“ теста.

⁴ Вредности карактеристичних коренова за тих шест фактора износе: 21,712; 8,148; 3,093; 2,931; 2,381 и 1,833. Они обухватају 53,47 одсто Кумулативне теорије варијансе.

Релевантни статистички параметри (висина корелације фактора са манифестним варијаблама) на основу којих може да се идентификује значење издвојених фактора наведени су у табели 1.

Табела 1

Факторска структура послова у Војсци с обзиром на могућност ангажовања жена на тим пословима

Ред. бр.	ВРСТЕ ПОСЛОВА У ВОЈСЦИ	Ф1	Ф2	Ф3	Ф4	Ф5	Ф6
1	Командовање мањим борб. саставима (посада)	0,683	0,042	0,129	0,293	0,028	0,146
2	Командовање борб. јед. нивоа вода и чете	0,791	-0,005	0,101	0,130	0,006	0,265
3	Командовање борб. јед. нивоа батаљона	0,771	-0,062	0,035	0,094	0,071	0,224
4	Командовање вазд. борб. групама-пара и одељ.	0,830	-0,043	0,029	0,142	0,020	0,220
5	Командовање ваз. борб. групама - ескадрила	0,797	-0,065	0,109	0,013	-0,065	0,298
6	Командовање мањим пловним саставима	0,799	-0,059	0,011	0,184	0,102	0,130
7	Командовање неборб јед. (јед. за тех. одрж...)	0,518	0,016	0,097	0,551	0,132	-0,004
8	Израда оперативних и борбених докумената	0,413	-0,084	0,091	0,469	0,277	0,041
9	Падобрански послови	0,554	0,005	0,237	0,094	0,159	-0,037
10	Извиђачко-диверзантски послови на копну	0,514	0,051	0,259	0,086	0,055	-0,062
11	Послови подводних извиђача и диверзаната	0,514	0,088	0,221	0,031	0,025	-0,167
12	Послови маскирања	0,414	0,034	0,093	0,481	0,073	-0,133
13	Обавештајно-безбедносни послови	0,308	0,003	-0,001	0,448	0,258	-0,209
14	Послужиоци на пешадијским средствима	0,553	0,241	0,231	0,279	-0,090	-0,302
15	Послужиоци на арт. оруђ. и рак. сред. зем. арт.	0,520	0,225	0,323	0,212	-0,211	-0,351
16	Послужиоци на арт.- рак. средствима ПВО	0,501	0,248	0,333	0,269	-0,141	-0,282
17	Рукованje минско-експл. средст. (мин, рупл.)	0,458	0,097	0,278	0,140	-0,057	-0,131
18	Пилотирање борб. авионима и хеликопт.	0,666	0,049	0,165	0,126	-0,007	0,088
19	Пилотирање неборбеним ваздухопловима	0,575	0,067	0,185	0,241	0,067	0,052
20	Послужиоци у ваздухопловима (везисти ...)	0,381	-0,017	0,142	0,543	0,198	-0,138
21	Послови управљања борб. пловним објектима.	0,654	0,037	0,181	0,096	0,094	-0,179
22	Послови управљања неборб. пловним објект.	0,585	0,029	0,250	0,246	0,124	-0,214
23	Опслуживање борб. средст. на пловним објект	0,556	0,057	0,233	0,198	0,058	-0,295
24	Послови тех. опслуж. плов. објек. (везисти...)	0,390	-0,067	0,008	0,516	0,240	-0,272
25	Опслуживање инжин. - понтон. средстава	0,522	0,115	0,382	0,042	0,001	-0,168

Ред. бр.	ВРСТЕ ПОСЛОВА У ВОЈСЦИ	Ф1	Ф2	Ф3	Ф4	Ф5	Ф6
26	Опслуживање радарско-рачунарског система	0,336	0,153	0,114	0,603	0,228	-0,090
27	Опслуживање средст. везе у стац. центр. везе	0,223	0,156	-0,075	0,732	0,170	-0,099
28	Опслуживање преносних средстава везе	0,332	0,256	0,299	0,364	0,072	-0,077
29	Послови метеоролошког извиђања	0,234	0,245	0,178	0,648	0,197	-0,113
30	Послови радио-прислушкивања и гониометр.	0,184	0,155	0,156	0,711	0,191	-0,015
31	Звукомерачки послови	0,142	0,164	0,277	0,572	0,178	0,084
32	Манипулативни послови са горивом и мазивом	0,165	0,137	0,442	0,444	-0,005	0,029
33	Манипулативни посл. у складишн. резерв. дел.	0,097	0,129	0,438	0,440	0,075	0,054
34	Послови техничког одржавања – лаки ремонт	0,299	-0,022	0,646	0,217	0,138	-0,192
35	Послови техн. одрж.- средњи и генер. ремонт	0,333	-0,055	0,615	0,151	0,095	-0,126
36	Послови техн. снабд.-дотур МТС до корисн..	0,316	0,082	0,625	0,214	0,045	-0,080
37	Контрола друмског саобраћаја	0,156	0,079	0,275	0,586	0,165	0,192
38	Послови аеродромске контроле летења	0,213	0,196	0,219	0,663	0,066	0,072
39	Послови контроле речног и поморског саобр.	0,190	0,180	0,245	0,596	0,072	0,177
40	Управљање борбеним моторним возилима	0,485	0,227	0,410	0,146	-0,024	0,077
41	Управљање неборбеним моторним возилима	0,429	0,187	0,370	0,348	0,121	0,007
42	Манипулативни посл. у склад. интенд. опреме	0,105	0,299	0,210	0,526	0,138	0,104
43	Послови припреме и поделе хране	-0,061	0,445	0,049	0,538	0,260	-0,093
44	Послови израде и одржавања одеће и обуће	-0,045	0,605	0,034	0,358	0,315	-0,048
45	Услужни послови (фризерски, хигијеничарски)	-0,113	0,642	-0,060	0,338	0,350	-0,033
46	Лекарски послови у стацион. санитет. објект.	0,004	0,771	-0,027	0,164	0,286	0,029
47	Лекарски послови у теренским условима	0,137	0,696	0,249	0,039	0,152	0,020
48	Медицинско-технич. послови у стац. условима	0,006	0,700	-0,014	0,285	0,372	-0,003
49	Медицинско-технич. послови у терен. услов.	0,162	0,692	0,264	-0,109	0,149	0,038
50	Фармацеутски послови	-0,026	0,695	-0,087	0,261	0,307	0,068
51	Стоматолошки послови	0,085	0,603	0,008	0,183	0,230	0,246
52	Ветеринарски послови	0,128	0,384	0,356	0,069	0,096	0,408
53	Послови трупног психолога	0,120	0,370	0,049	0,118	0,328	0,552
54	Психијатријеско- терапеутски послови	0,131	0,374	0,031	0,238	0,295	0,448
55	Послови пријавне и контролно- пропусне сл.	0,111	0,117	0,387	0,431	0,254	0,166
56	Послови стражарског обезбеђења	0,249	0,013	0,608	0,060	-0,030	-0,046

Ред. бр.	ВРСТЕ ПОСЛОВА У ВОЈСЦИ	Ф1	Ф2	Ф3	Ф4	Ф5	Ф6
57	Наставнички послови у војним школама	0,189	0,098	0,170	0,421	0,370	0,210
58	Инструкторски послови у центрима за обуку	0,299	0,120	0,366	0,230	0,175	0,121
59	Рад у научно-истраж. и разво. установама	0,091	0,152	0,192	0,415	0,468	0,086
60	Књиговодствено-рачуноводствени послови	0,040	0,320	-0,008	0,334	0,583	0,007
61	Персонални послови	0,157	0,358	0,089	0,250	0,578	0,033
62	Организовање културно-забавних активности	0,099	0,226	0,092	0,218	0,759	-0,028
63	Библиотекарски послови	0,038	0,243	-0,032	0,286	0,579	0,104
64	Информативно-пропагандни послови	0,067	0,245	0,167	-0,018	0,665	0,073
65	Преводилачки послови	0,003	0,142	0,020	0,259	0,706	0,048
66	Уреднички послови	0,040	0,247	0,154	0,074	0,731	0,058
67	Послови припреме текста за штампу	-0,012	0,234	0,071	0,181	0,738	-0,112
68	Графичко-штампарски послови	-0,036	0,127	0,253	0,169	0,460	0,132
69	Послови противпожарне заштите	0,126	0,052	0,690	-0,011	0,245	0,099
70	Курирски послови	0,043	-0,064	0,412	0,294	0,340	-0,012
71	Послови деконтаминације	0,119	0,044	0,650	0,166	0,095	0,016
72	Послови АБХО извиђања	0,311	0,004	0,567	0,204	0,128	0,027
73	Послови израде објекта за водоснабдевање	0,259	0,050	0,623	0,092	-0,009	0,165
74	Послови контр. квалит. воде и живот. намир.	0,011	0,133	0,158	0,532	0,330	0,226
75	Топографско-геодетски послови	0,123	0,039	0,418	0,412	0,330	0,111

Први фактор репрезентује, пре свега, послове из домена командања борбеним саставима. То су: командање ваздухопловним борбеним групама – паром и одељењем (0,830); командање мањим пловним саставима (0,799); командање ваздухопловним борбеним групама – ескадрилама (0,797); командање борбеним јединицама нивоа вода и чете (0,791); командање борбеним јединицама нивоа батаљона (0,771); командање мањим борбеним саставима – посадама (0,683) и командање неборбеним јединицама – јединицама за техничко одржавање и снабдевање (0,518). Овај фактор у значајној мери одређују и варијабле које се односе на управљање борбеним и неборбеним средствима, и то: пилотирање борбеним авионима и хеликоптерима (0,666); послови управљања борбеним пловним објектима (0,654); послови управљања неборбеним пловним објектима (0,585) и пилотирање неборбеним ваздухопловима (0,575). У ову групу варијабли спадају и оне које се односе на опслуживање борбених средстава. То су: опслуживање борбених средстава на пловним објектима (0,556); опслуживање пешадијских средстава (0,553); опслуживање инжињеријско-понтонирских средстава (0,522); опслуживање ар-

тиљеријских оруђа и ракетних средстава земаљске артиљерије (0,520). Овај фактор у значајној мери одређују послови специјалних снага, као што су: падобрански послови (0,554), извиђачко-диверзантски послови на копну (0,514) и послови подводних извиђача и диверзаната (0,514). С обзиром на природу ових група варијабли, латентна димензија коју оне манифестишу може се означити као послови *командовања борбеним и неборбеним саставима различитог нивоа, управљање и опслуживање борбених и неборбених средстава различитих видова и послови у специјалним снагама.*

Други фактор дефинишу варијабле које се односе на санитетске послове, као што су: лекарски послови у стационарним санитетским објектима (0,771); медицинско-техничарски послови у стационарним условима (0,700); лекарски послови у теренским условима (0,696); фармацеутски послови (0,695) и стоматолошки послови (0,603). Овај фактор дефинишу и интендантски послови, и то: услужни послови – фризерки и хигијеничарски (0,642); послови израде и одржавања одеће и обуће (0,605) и послови припреме и поделе хране (0,445). Сходно томе, заједничка латентна основа (фактор) тих врста послова може се дефинисати као *послови санитетског збрињавања и интендантског обезбеђења.*

Трећи фактор дефинишу варијабле у чијој основи су послови атомско-биолошко-хемијске и противпожарне заштите. То су: послови противпожарне заштите (0,690); послови деконтаминације (0,650); послови израде објекта за водоснабдевање (0,623) и послови АБХО извиђања (0,567). У овај фактор спадају и варијабле које се односе на послове техничког одржавања и снабдевања, а то су: послови техничког одржавања – лаки ремонт (0,646); послови техничког снабдевања – дотур МТС до корисника (0,625) и послови техничког одржавања – средњи и генерални ремонт (0,615). Осим тога, ову групу варијабли чине и стражарско-курирски послови, као што су: послови стражарског обезбеђења (0,608); курирски послови (0,412) и послови пријавне и контролно-пропусне службе (0,387), као и инструкторски послови у центрима за обуку (0,366). Имајући то у виду, трећи фактор се може означити као *послови АБХ заштите, техничког одржавања и снабдевања и послови обезбеђења објекта и људства.*

Четврти фактор углавном дефинишу врсте послова у Војсци који се односе на опслуживање радио-радарских средстава и средстава везе, а то су: опслуживање средстава везе у стационарним центрима везе (0,732); послови радио-прислушкивања и гониометрисања (0,711); опслуживање радарско-рачунарског система (0,603), звукомерачки послови (0,572) и послови послужиоца у ваздухопловима (0,543). Ову групу варијабли чини још и група послова који се односе на контролу саобраћаја у различитим амбијентима, као што су: послови аеродромске контроле летења (0,663); послови метеоролошког извиђања

(0,648); послови контроле речног и поморског саобраћаја (0,596) и контрола друмског саобраћаја (0,586). Такође, четврти фактор одређује и група варијабли које се односе на манипулативне послове техничког и интендантског снабдевања. То су: послови контроле квалитета воде и животних намирница (0,532); манипулативни послови у складиштима интендантске опреме (0,526), послови техничког опслуживања пловних објеката (0,516); манипулативни послови са горивом и мазивом (0,444) и манипулативни послови у складиштима резервних делова (0,440). Према томе, овај фактор се може дефинисати као *послови опслуживања радио-радарских система, контроле друмског, ваздушног и поморског саобраћаја и манипулативни послови техничког и интендантског опслуживања*.

Пети фактор представљају врсте послова чија је заједничка одлика културно-забавна и издавачка делатност у Војсци, и то: организовање културно-забавних активности (0,759); послови припреме текста за штампу (0,738); уреднички послови (0,731); преводилачки послови (0,706) и графичко-штампарски послови (0,460). Осим тих варијабли, на засићење овог фактора у знатној мери утичу и варијабле које означавају административно-персоналне послове, као што су: књиговодствено-рачуноводствени послови (0,583), библиотекарски послови (0,579) и персонални послови (0,578). Овај фактор у знатној мери одређују и информативно-пропагандни послови (0,665), затим рад у научноистраживачким и развојним установама (0,468) и наставнички послови (0,370). Сходно томе, фактор који се налази у основи тих послова може се интерпретирати као *послови у области културно-забавне, издавачке и информативно-пропагандне делатности, административни послови и наставни и научноистраживачки рад*.

Шести фактор репрезентују врсте послова које се могу означити као *психолошко-психијатријски и ветеринарски послови*. Тај фактор дефинишу варијабле као што су: послови трупног психолога (0,552), психијатријско-терапеутски послови (0,448) и ветеринарски послови (0,408).

Издвојени фактори, с обзиром на висину кумулативне пропорције издвојене варијансе (53,47 одсто), релативно исцрпно репрезентују могуће подручје радног ангажовања жена у Војсци. Нема сумње да су испитаници (старешине ВСЦГ) добро упућени у природу послова у Војсци и да резултати добијени на основу њихових ставова заслужују пуно уважавање. У том смислу, вредно сазнање јесте и то како поједине категорије старешина с обзиром на род – службу којој припадају, дужност коју обављају у јединицама и установама Војске СЦГ и икупну дужину радног стажа процењују успешност жена у обављању одређених послова у Војсци. Разлика између наведених категорија испитаника у односу на поменути критеријум (процена успешности жена на пословима у Војсци) утврђена је применом дискриминативне анализе.

Утицај припадности испитаника роду – служби на њихову процену могућности ангажовања жена у Војсци

По основу припадности роду – служби испитаници су сврстани у пет група у зависности од природе својих задатака, односно начина њиховог извршавања, и то: 1), „борбени“ родови КоВ (пешадија, оклопно-механизоване јединице и артиљерија); 2), „неборбени“ родови КоВ (веза, инжињерија, АБХО, ЕИ и ПЕД); 3) родови РВ и ПВО (авијација и АРЈ ПВО); 4) род РМ (поморство) и 5) службе (техничка, интендантска, саобраћајна ...).

С обзиром на различит образовни профил и различито радно искуство испитаника наведених група, реално је било очекивати да се ове групе међусобно разликују с обзиром на то како процењују могућност ангажовања жена на појединим пословима. Међутим, добијени статистички показатељи нису потврдили ову претпоставку. Наиме, вредности коефицијената мултиваријантног Φ -теста нису статистички значајне (Вилксова ламбда = 0,881; $\Phi(24,838)=1.298$; $p < 0,154$), што значи да разлике између група нису веће од разлика унутар група. Према томе, наведене групе испитаника не разликују се међусобно по процени могућности ангажовања жена у Војсци. Вероватно да је, поред осталог, на то утицао широк дијапазон послова које припадници једног истог рода обављају, тако да и њихова истинствена сазнања у погледу захтева појединих врста послова могу бити веома различита. Могуће је да су из тога произтекле такве разлике унутар група у односу на које интергруппне разлике нису могле бити статистичке значајне.

Утицај дужности испитаника на њихову процену могућности ангажовања жена у Војсци

Дужности које официри обављају у јединицама и установама Војске СЦГ, несумњиво, имају значајан утицај на њихову процену захтева за поједине послове, па самим тим и на процену оправданости ангажовања жена за обављање тих послова. Ради тестирања ове претпоставке испитаници су подељени у пет група у зависности од тога коју од следећих пет група дужности обављају: 1) командну, 2) оперативно-штабну, 3) позадинску, 4) наставничку и 5) остале дужности. При томе су скуп зависних варијабли чинили факторски скорови као показатељи могућности ангажовања жена на појединим врстама послова у Војсци.

У овом случају резултати мултиваријантне анализе варијансе указали су на постојање знатних разлика између група у односу на дати критеријум – оправданост ангажовања жена за извршавање одређених послова у Војсци (Вилксова ламбда = 0,837; $\Phi(24,838)=1.833$; $p < 0,009$). Да би се утврдила латентна структура наведених разлика, примењена је каноничка дискриминативна анализа. Резултати те анализе приказани су у табелама 2, 3 и 4.

Табела 2

Хи-квадрат тестови узастопних латентних коренова

Дискриминативна функција	Коефицијенат каноничке корелације	Вилксова ламбда	Хи-квадрат	Број степени слободе	Ниво значајности
Ф1	0,1078	0,837	43,442	24	0,0088
Ф2	0,0526	0,927	18,523	15	0,2362
Ф3	0,0247	0,975	6,047	8	0,6419
Ф4	0,00047	0,999	0,116	3	0,9899

Резултати Хи-квадрат теста узастопних латентних коренова приказани у табели 2, показују да постоји једна значајна дискриминативна функција која објашњава разлику између група испитаника формираних на основу врсте дужности које они обављају (ниво значајности износи 0,008).

На основу стандардизованих дискриминативних коефицијената и коефицијената повезаности с дискриминативном функцијом (табела 3), може се закључити да је та функција највише одређена следећим групама послова: послови санитетског збрињавања и интендантског обезбеђења (0,5959); послови у области културно-забавне, издавачке и информативно-пропагандне делатности, административни послови и научноистраживачки рад (0,5401) и послови АБХ заштите, техничког одржавања и снабдевања и послови обезбеђења објеката и људства (0,4784). Тако одређена дискриминативна функција може се означити као послови у области логистике, културно-забавног и научноистраживачког рада. Она објашњава чак 72, 69 одсто варијансе разлике међу групама.

Табела 3

Стандардизовани дискриминативни коефицијенти и структура каноничке дискриминативне функције

Ред. бр.	Начини ангажовања жена у Војсци	Ф1	
		Стандардизовани коефицијенти	Структурни коефицијенти
1.	Послови командовања борbenim и неборbenim сastавima различитog nivoa, управљањe и опслуживањe борbenih и неборbenih средставa различitих видova и послови u специjalnim snagama	0,0524	0,0492
2.	Послови санитетског збрињавања и интендантског обезбеђења	0,6351	0,5959

Ред. бр.	Начини ангажовања жена у Војсци	Ф1	
		Стандарди-зовани кофицијенти	Структурни кофицијенти
3.	Послови АБХ заптите, техничког одржавања и снабдевања и послови обезбеђења објеката и људства	0,5141	0,4784
4.	Послови опслуживања радио-радарских система, контроле друмског, ваздушног и поморског саобраћаја и манипулативни послови техничког и интендантског опслуживања	0,0501	0,0461
5.	Послови у области културно-забавне, издавачке и информативно-пропагандне делатности, административни послови и научноистраживачки рад	0,5771	0,5401
6.	Психолошко-психијатријски и ветеринарски послови	0,2542	0,2322
Карактеристични корен		0,0958	
Кумулативна пропорција објашњене варијансе		0,7269	

Средње вредности *факторских скора* у односу на овако дефинисану дискриминативну функцију, приказане у табели 4, показују да је она највише изражена код оних испитаника који обављају оперативно-штабне и остale дужности, а најмање код испитаника који обављају наставничке и командне дужности (табела 4). То значи да се у погледу процене могућности ангажовања жена на пословима у области логистике, културно-забавног живота и научноистраживачког рада највише међусобно разликују старешине на оперативно-штабним и осталим дужностима, с једне стране, и старешине на наставничким и командним дужностима, с друге стране.

Табела 4

*Средње вредности (центроиди) група на
дискриминативној функцији*

Дужности	Пројекције центроида група на прву дискриминативну функцију
командне	- 0,2401
оперативно-штабне	0,4114
позадинске	- 0,0345
наставничке	- 0,3791
остале	0,4399

Може се закључити да је дужност коју старешина обавља значајан чинилац процене оправданости ангажовања жена на пословима у Војсци, и то првенствено у проценама које се односе на тзв. неборбене послове. Интересантно је да у овом погледу постоји знатна разлика између старешина на командним и оперативно-штабним дужностима, што упућује на закључак да се питање ангажовања жена у Војсци различито опажа са наведених позиција, иако су оне, несумњиво, функционално веома близке.

Утицај дужине стажа испитаника на ставове према начину ангажовања жена у Војсци

Радни стаж, као мера професионалног искуства, спада у ред оних обележја испитаника која се скоро редовно узимају у обзир при истраживању у области психологије рада и профилисања кадрова. Зато је било разумљиво да се у оквиру испитивања могућности ангажовања жена у Војсци, са становишта процена старешина, утврди како на те процене утиче дужина стажа испитаника, тј. укупно време које су они провели на служби у Војсци.

Као што се и очекивало, ово обележје испитаника показало се значајним за њихове ставове према могућности ангажовања жена у Војсци (табела 5). Наиме, у овом случају издвојена је једна значајна дискриминативна функција (ниво значајности износи 0,006).

Табела 5

Хи-квадрат тестови узастопних латентних коренова

Дискриминативна функција	Коефицијенат каноничке корелације	Вилксова ламбда	Хи-квадрат	Број степени слободе	Ниво значајности
Ф1	0,2922	0,8941	27,3594	12	0,0069
Ф2	0,1496	0,9776	5,5350	5	0,3541

При дефинисању те функције узете су у обзир вредности стандардизованих дискриминативних коефицијената, као и вредности коефицијената повезаности са дискриминативним функцијама. Сходно томе, ову дискриминативну функцију првенствено одређују послови санитетског збрињавања и интендантског обезбеђења (0,5059) и психолошко-психијатрски и ветеринарски послови (0,4410), с једне, и послови опслуживања радио-радарских система, контроле друмског, ваздушног и поморског саобраћаја и манипулативни послови техничког и интендантског опслуживања (-0,6774), с друге стране. Имајући то у виду, ову двополну дискриминативну функцију конституишу медицински и интендантски послови наспрам послова опслуживања радио-радарских средстава, контроле саобраћаја и манипулативних послова. Она објашњава 58 одсто варијансе разлике међу групама испитаника (табела 6).

Табела 6

Стандардизовани дискриминативни коефицијенти и структура каноничке дискриминативне функције

Ред. бр.	Начини ангажовања жена у Војсци	Ф1	
		Стандардизовани коефицијенти	Структурни коефицијенти
1.	Послови командовања борбеним и неборбеним саставима различитог нивоа; управљање и опслуживање борбених и неборбених средстава различитих видова и послови у специјалним снагама	- 0,1073	- 0,0991

Ред. бр.	Начини ангажовања жена у Војсци	Ф1	
		Стандарди- зовани кофицијенти	Структурни кофицијенти
2.	Послови санитетског збрињавања и интендантског обезбеђења	0,5400	0,5059
3.	Послови АБХ заштите, техничког одржавања и снабдевања и послови обезбеђења објекта и људства	- 0,0387	- 0,0355
4.	Послови опслуживања радио-радарских система, контроле друмског, ваздушног и поморског саобраћаја и манипулативни послови техничког и интендантског опслуживања	- 0,7073	- 0,6774
5.	Послови у области културно-забавне, издавачке и информативно-пропагандне делатности, административни послови и научноистраживачки рад	0,1729	0,1587
6.	Психолошко-психијатријски и ветеринарски послови	0,4720	0,4410
	Вредност карактеристичног корена	0,1077	
	Кумулативна пропорција објашњене варијансе	0,5810	

С обзиром на средње вредности (центроиде) група, приказане у табели 7, дискриминтивна функција највише раздваја испитанике који имају дужину стажа до 12 година и преко 24 године (прву и трећу групу), а затим оне до 12 година стажа и оне између 13 и 24 године стажа (прву и другу групу).

Табела 7

Средње вредности (центроиди) група на дискриминативној функцији

Године стажа	Пројекције центроида група на прву дискриминативну функцију
12 година	0,6229
од 13 до 24 године	0,1082
преко 24 године	- 0,2562

Дакле, време које су старешине провеле на служби у Војсци опредељује њихове процене могућности ангажовања жена у Војсци, при чему су разлике у тим проценама утолико веће уколико су веће разлике у дужини радног стажа.

Закључак

Резултати овог истраживања показали су да се, полазећи од процена официра о томе колико су жене могу да се ангажују у извршавању различитих послова у Војсци, сви ти послови могу сврстати у шест група. То су: 1) послови командовања борбеним и неборбеним саставима различитог нивоа, управљање и опслуживање борбених и не-

борбених средстава различитих видова и послови у специјалним снагама; 2) послови санитетског збрињавања и интендантског обезбеђења; 3) послови АБХ заштите, техничког одржавања и снабдевања и послови обезбеђења објекта и људства; 4) послови опслуживања радио-радарских система, контроле друмског, ваздушног и поморског саобраћаја и манипулативни послови техничког и интендантског опслуживања; 5) послови у области културно-забавне, издавачке и информативно-пропагандне делатности, административни послови и научноистраживачки рад и 6) психолошко-психијатријски и ветеринарски послови.

Када је реч о утицају образовног профила и радног искуства официра на њихове процене могућности ангажовања жена у Војсци, што је и био основни циљ овог рада, потврђена је претпоставка да официри који обављају различите дужности у Војсци, као и официри са различитом дужином стажа у професионалној војној служби, имају различите ставове у погледу ангажовању жена за обављање појединачних послова у војној организацији. И у једном и у другом случају највеће разлике односе се, првенствено, на послове из области логистичке подршке, као и групе послова који се обављају изван борбених јединица, а то су, углавном, послови које према садашњим организацијско-формацијским решењима обављају цивилна лица на служби у Војсци. Другим речима, официри се не разликују знатно у погледу процене оправданости ангажовања жена на командним дужностима и на пословима опслуживања борбене технике, а то су управо они послови који женама у нашој војсци још увек нису доступни, а које оне иначе ретко обављају и у армијама где не постоје ограничења те врсте. На основу тога, може се закључити да су официри, углавном, сагласни у ставу да није препоручљиво да се жене ангажују на овим пословима, односно да се дужности треба да те поверају само изузетно способним женама.

Литература:

1. Annual Review of Women in NATO's Armed Forces, 2000.
2. Holm, J., *Women in the Military*, Ballantine books, New York, 1993.
3. Van Creveld, M., *Men, Women and War*, Cassel & Co, London, 2001.
4. *Women in the Armed Forces*, A Report by the Emplayment of Women in the Armed Forces Steering Group, Ministry of Defence of the United Kingdom, may 2002.
5. Tuckman, W. B., Developmental Sequence in Small Groups, *Psychological Bulletin*, 1965.
6. Шипка, П. и Мићовић М., Међуполне разлике у преференцијама војничких дужности, *Човек и занимање*, бр. 1/1988.

Маркетинг у менаџменту одбране

УДК: 659.2/4:355.1(497.1)

Пуковник др Бранко Тешановић, капетан Михаило Зоговић,
потпоручник Бранко Јоксимовић

Примена принципа и инструмената маркетинга неопходна је за управљање системом одбране. Посебно је значајно организовање службе за односе с јавношћу засноване на актуелним достигнућима маркетиншке теорије и праксе. У овом раду сагледан је значај маркетинга за одбрану, улога службе за односе с јавношћу у војсци и начин организације односа Војске Србије и Црне Горе са јавношћу, основе функционисања и организације службе за односе с јавношћу америчке војске и, на крају, представљена је визија и циљеви односа с јавношћу у будућности.

Кључне речи: маркетинг, менаџмент, војска, односи с јавношћу, комуникаирање, информације, глобална информациона средина

Увод

Организације представљају саставни део цивилизације. Од пра-старих времена људи су били у стању да неке своје потребе сами задовољавају. Потребе које нису могли задовољити као индивидуалци остварили су удружењем у различите облике и типове организација, какве су у почетку биле хорда, племе, породица, а касније држава, црква и војска. Савремено друштво је друштво организација. Сваку организацију чине четири елемента: људи, ресурси, различите активности које обављају чланови организације, и управљање или менаџмент, као нераздвојни део сваке организације, који усмерава све остале елементе ка постављеним циљевима. Свака организација, било да је у државном, невладином или приватном власништву, поред осталог, има за циљ и постизање позитивне слике о себи у јавности. Да би јавност створила позитивну слику о организацији неопходна је њена комуникација с јавношћу. У почетку је ова комуникација била једносмерна, убеђивачка, често заснована на манипулатијама. Међутим, развојем друштвених односа намеће се потреба двосмерне комуникације организације са њеним интерним и екстерним окружењем, што подразумева уважавање ставова јавности при планирању и управљању акцијама, како би се придобило поверење и разумевање јавности за деловање организације.

Војска, као и остале институције, жели позитивну слику о себи у очима јавности. Да би се она формирала и одржала, неопходно је организовати планско, одговорно и професионално двосмерно комуникаирање ове институције с јавношћу. Управо у изграђивању односа

војске са јавношћу треба користити научне принципе маркетинга кроз маркетиншке инструменте, посебно паблик рилејшенс (енг. *public relations*) односно, односе с јавношћу. Специфичност војске захтева да се дефинише организациона структура службе која је задужена за односе с јавношћу, као и њен циљ и задаци. Одговарајућом организационом структуром морају се створити предуслови за брз и ефикасну комуникацију.

Маркетинг у систему одбране

Термин маркетинг је кованица англосаксонског порекла, настао од речи *market*, што значи тржиште и суфиксa *ing*, који се може превести као „радити нешто“ [10]. Дефиниција термина заснована је на речи тржиште, што је место где се обавља размена. Размена представља давање нечега од вредности у замену за нешто од вредности. Оно што се даје или добија не мора бити новац или производ. То може бити идеја или информација или било шта што представља неку вредност.

Америчко удружење за маркетинг (енг. *American Marketing Association - AMA*) дефинисало је маркетинг [10] као процес планирања и спровођења концепције, цене, промоције и дистрибуције идеја, роба и услуга да би се обавила размена која задовољава циљеве појединача и организација.

Појам менаџмент (енг. *management*) најједноставније можемо превести као управљање. Менаџмент је неопходан за нормално функционисање различитих типова организација, почев од школе, болнице, породице преко спортских клубова, па све до војске и државе. Успешан менаџмент има кључну улогу у развоју великих организација. Значај менаџмента произилази из чињенице да се помоћу њега могу дефинисати и остварити постављени циљеви. Постојање циљева омогућава фокусирање енергије и усмеравање активности ка њиховом остваривању. Са менаџментом организација функционише ефикасније. Без њега долази до расипања ресурса и енергије.

У области менаџмента одбране посебно је значајна примена маркетинга у производњи наоружања и војне опреме кроз две групе извора [2]: јавни (стручни часописи и публикације које се баве наоружањем и војном опремом, промотивни материјали, изложбе, сајмови, скупови, прилози у јавним гласилима) и поверљиви (школовање у иностранству, међудржавна научно-техничка сарадња, представници у иностранству, и сл.). Стручњаци за маркетинг су неопходни у фази истраживања тржишта, продаје производа, као и након продаје у фази коришћења наоружања и војне опреме како би били спона између купаца и произвођача ради постизања сатисфакције и лојалности који воде ка успостављању дугорочних односа.

Маркетинг-истраживања произвођачу наоружања и војне опреме могу користити при одређивању квалитета који купци траже, одређивању адекватне цене у односу на квалитет и конкуренцију, дефинисање дистрибуције и облика промоције производа. Маркетинг јавности нуди представу о борбеној готовости, посебно о наоружању, у смислу поузданости, сигурности и борбене вредности, што код потенцијалног противника изазива страхопоштовање.

Истраживањима се могу сазнати ставови јавности о позицији војске у систему јавних институција, о њеним активностима, како оним усмереним, на окружење, тако и онима који се тичу унутрашње организације и оружаних снага (нпр. степен поверења грађана у војни врх, ставови грађана о приступању партнерству за мир, ставови грађана о приступању НАТО, ставови грађана о скраћењу војног рока, мишљење грађана о увођењу верске службе у војсци, мишљења грађана о служењу војног рока без оружја и сл.). Степен поверења грађана у институције, и у војску, важна је информација која је неопходна управо јавним установама у планирању и реализацији активности.

Инструмент маркетинга који има највећи значај за војску јесте public relations – односи с јавношћу. Оно што је заједничко за односе с јавношћу и менаџмент одбране је истицање потребе да организација одреди свој однос према окружењу.

Демократским кретањима у друштву институције ће бити све чешће више суочене са чињеницом да ће своју делатност морати да ставе на увид јавности, јер је јавност рада друштвених установа основа демократских односа. Војска Србије и Црне Горе (ВСЦГ), као и све друге армије, обавља сложену функцију одбране. Функција је специфична по томе што подразумева поседовање и могућност употребе силе, а ради се о институцији која регулише и контролише живот својих припадника, пре свега војника. Претерана затвореност у сопствене оквире повећава могућност девијације, јавља се сумња и губитак поверења јавности. Од посебног значаја за војску је стављање на увид јавности информација везаних за шире друштвене интересе као што су финансирање, здравље припадника, и сл. Зато је комуницирање војске с јавношћу један од значајних елемената система одбране. Отварање војске за јавност на професионалан, организован и одговоран начин постиже се формирањем организационих целина за комуницирање са јавношћу.

Војска и односи с јавношћу

Оноси с јавношћу представљају активност комуницирања организације са екстерном и интерном јавношћу. У почетку, односи с јавношћу сводили су се на једносмерно комуницирање са окружењем. Представници институција настојали су да убеде јавност у оправда-

ност својих акција. Тамо где убеђивање није дало резултате коришће-на је сила, чак и оружана (нпр. одузимање земљишта власницима вр-шено је уз обезбеђење које је давала војска).

Почетком двадесетог века у развијеним државама процес демократизације буди јавност и она препознаје и дефинише своје интересе организујући се ради њихове одбране. Држава и њене институције све више зависе од позиције коју уживају у јавности. Мишљења и ставови јавности добијају на значају. Даљи процес демократизације и развоја друштва мења схватање о начину организовања односа с јавношћу и уместо једносмерног информисања јавности схвата се да је корисније и ефикасније организовати двосмерни систем комуникаирања, јер је то начин да се усагласе интереси јавности и институција. Од повременог информисања јавности дошло се до система комуникаирања организација с јавношћу – public relations (PR). Од PR као убеђивачког комуникаирања дошло се до PR као система континуалног двосмерног комуникаирања у коме обе стране, организација и јавност, имају значајну улогу.

Међутим, убеђивачка, односно манипулативна улога PR није напуштена. Она се, нажалост, експлоатише на придобијању јавности у изазивању и вођењу кризних ситуација. То се могло видети при вођењу политичких и ратних пројеката у бившој Југославији, а посебно при агресији НАТО-а на Савезну Републику Југославију. Ако из једне професије искључимо њену моралну и друштвену одговорност, тада је све дозвољено, па и изјава директора америчке агенције Rude Fin: „Ми ни смо плаћени да будемо морални... Прва информација је та која је важна, а ми је достављамо свима који су спремни да у њу поверују. Потпуно је без утицаја што се та информација после демантује“ [12].

Све дефиниције PR говоре да је реч о напору организације на идентификовању мишљења и ставова јавности и њиховог довођења у везу са акцијама, те настојању да се применом планираног програма акција постигне разумевање за акције и њихове циљеве, односно њихово прихватавање. Енглеско удружење професионалаца из области PR усвојило је дефиницију која гласи: „Public relations активности представљају промишљено, планирано и континуално деловање организације на успостављању и одржавању разумевања између организације и њеног окружења.“

Често се публицитет и пропаганда поистовећују са односима с јавношћу, што је погрешно. Публицитет значи отвореност, доступност, приступачност и јавну видљивост. Публицитет је супротност тајности и изолованости. Почетком организовања односа с јавношћу на војном плану сматра се Амерички грађански рат. Затим, у току Првог светског рата покушало се да се информисањем и убеђивањем формира став јавности. Таква пракса дошла је до изражaja нарочито у припремању америчке јавности за улазак у рат на страни савезника.

Реч је, углавном, о једносмерном комуницирању кроз интензиван публицитет. Тек након Другог светског рата PR добија и друге одреднице, као што су: међусобно комуницирање, размена, прилагођавање акција организација ставовима јавности [12]. У случају ратног стања војска ограничава доступност информација и података о војним збивањима ради спречавања одавања државне и војне тајне. Цензуру реализују припадници војске који се распоређују у редакције јавних гласила. На таква се места постављају официри и цивили (резервни официри), стручњаци за информисање, пропаганду, односе с јавношћу и маркетинг. Цензура се остварује и у зони борбених дејстава издавањем акредитација новинарима и увидом у њихове извештаје.

Концепт односа с јавношћу је у функцији менаџмента одбране који би требало планским истраживањем и анализом да идентификује и процени ставове интерне и екстерне јавности и да својим акцијама ствара добру слику у и ван војне средине. Да би се на адекватан начин организовала интеракција с јавношћу војска треба да дефинише најважније јавности са којима комуницира. То су [13]: најшира јавност, медији, новинари, држава, политичке организације, интерна јавност.

Најширију јавност представља целокупно друштво са којим је потребно непрестано, осмишљено и плански организовано комуницирати ради успостављања двосмерне комуникације и сталног проверавања ставова јавности о Војсци. Са најширом јавношћу војска комуницира преко масовних медија, што подразумева пласман информација до новинара и медија и успостављање добрих односа како би комуникација била успешна. Са најширом јавношћу може се комуницирати и преко огласних компанија, PR компанија или преко ТВ спотова где се промовишу појединачне активности (упис у војне школе и сл.). Циљ овог начина комуницирања је креирање имида војске у најширој јавности.

Циљ у области односа са медијима је изградња институционалних односа Војске са медијима заснованим на обостраном интересу. Са новинарима који прате Војску, треба одржавати сталну и планирану комуникацију кроз конференције за штампу, информације за штампу, сусрете, различите прес-материјале, радне састанке, као и кроз изјаве водећих људи из војске. Новинари су врло значајна јавност, јер поседују моћ креирања ставова јавног мњења. Одржавање добрих односа са уредницима и новинарима води ка успостављању сталних канала комуникације (емисије на масовним медијима, интервјуји или фелтони у новинама).

Држава је значајна јавност, јер преко законодавне и извршне власти одређује услове у којима Војска ради. Претворити државу у „пријатеља“ је велики задатак. Државу представљају институције у којима раде појединци и најбољи је пут упознати те људе и са њима изградити односе међусобног уважавања, поверења и поштовања. Посебно је важно успоставити добре односе са државним институцији-

јама које одлучују о питањима значајним за Војску, како би се на најбољи начин приказале потребе и разумео значај њених активности за државу (Врховни савет одбране, Скупштински одбор за безбедност, Скупштина и сл.).

Однос Војске и политичких организација мора бити прецизан и јасан, пре свега због креирања ставова осталих јавности према војсци. Војска мора бити аполитична, што је и предуслов њене професионализације и реформе.

Интерну јавност чине официри, подофицири, војници по уговору, војници на одслуђењу војног рока и цивилна лица на служби у Војсци. Редовно информисање професионалног састава планирано је два часа месечно, а по потреби и чешће. Редовно информисање војника планирано је свакодневно у оквиру јутарње смотре. Поред редовних информисања, интерна јавност о дешавањима у оквиру Војске информише се путем директива, инструкција, наређења, упутства и информација. Посебан вид информисања су састанци војних колектива и разни облици наставних активности (предавања, наставни филмови и сл.). Треба имати у виду да релативна недоступност војних извора информација, нормативно – правне одредбе о војној тајни и селективно информисање јавности преко саопштења ограничавају интензитет ове интеракције.

Идентитет и имиџ војске

У већини дефиниција идентитета институција наглашава се спољашња димензија. Идентитет војске је скуп симбола који репрезентују њене специфичности, величину, моћ и сл. Перцепција целокупног идентитета војске од стране јавности представља имиџ војске. У имиџу војске одражавају се и препознају идентитет и понашање ове организације. Имиџ се не може свести само у оквире комуникације. Постоје и делови имица који нису резултат комуникационих намера војних организација већ су субјективна представа других представа који говоре о организацији (традиција, манипулативне технике и сл.). Сигурно је да су делови идентитета рефлексковани у деловима имица.

Суштински појмови у односима војске са јавношћу јесу идентитет и имиџ. Какав је имиџ, шта војска жели да буде, шта јесте, како превазићи јаз између постојећег и жељеног стања - само су нека од питања којима треба да се баве стручњаци за комуникације у војсци. Позитивна представа у јавности је циљ сваке организације, па и војске, али је такву представу веома тешко, готово немогуће формирати уколико је идентитет лош, јер представа у јавности почива на идентитету. За војну организацију је битно какав утисак, процену и искуство имају циљне групе о њој и како те представе утичу на понашање у друштву у вези са војском.

Постоје директне и изведене представе. Војно руководство, рецимо, иако познаје фактичко стање унутар организације, заговора пожељну представу у јавности која би требало да „улеши“ идентитет војске. На пример, у слабијим јединицама војни подсистем другачије се доживљава него у елитним јединицама. И различите групе јавности имају различите слике, зависно од тога на основу којих информација и података су је стекле. Лик војске се темељи на борбеној готовости, тј. квалитету „живе сile“ и војној техничкој. При креирању имица војске предност има људски фактор – професионални припадници. Тада моменат је улазио у процене агресора као неповољан или повољан чак и у ситуацијама када је постојала очигледна инферирност војске у односу на противничку страну. У том контексту имиц „борца“ је пресудан за слику о војној организацији која зависи, у одређеној мери, и од војне традиције. Основни чинилац модерне слике у јавности јесте борбена готовост (командовање, способљеност, обученост у руковању наоружањем и војном техником), затим техничко-технолошка опремљеност, дисциплинованост јединице и етичке и друге врлине припадника војске. Представа о војсци у јавности требало би да буде препознатљива, ослобођена наслеђених форми, а никако неодређена и нејасна.

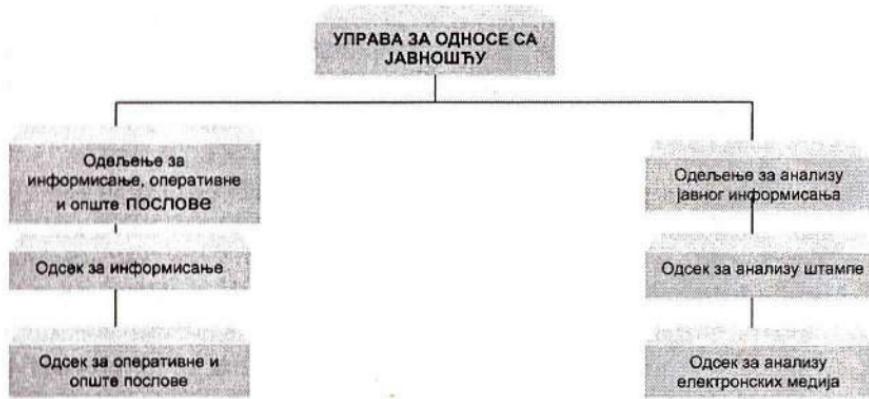
Представу војске у јавности могу да наруше ванредни догађаји, криминалне радње, погрешне одлуке комandanата и сл. У таквима ситуацијама лако се манипулише истинитошћу догађаја, шире се гласише и полуистине. Од стабилности слике о војсци и начина на који она комуницира с јавношћу у таквим ситуацијама, зависи и количина штетних ефеката коју кризна ситуација може да произведе у јавности.

Проблеми при креирању слике о војсци у јавности могу настати када се имиц формира независно од идентитета, искривљивањем стварности, наглашавањем позитивних и прећуткивањем негативних елемената идентитета. Зато је суштински задатак службе за односе с јавношћу да организује комуницирање посредством тачних порука ради креирања позитивног имица.

Односи Војске Србије и Црне Горе с јавношћу

Комуникација Војске Србије и Црне Горе с јавношћу обавља се преко Управе за односе с јавношћу (у даљем тексту Управа) Министарства одбране, која је формирана на Видовдан 2001. године, у оквиру прве фазе реорганизације и трансформације система одбране и оружаних снага. Циљ тог дуготрајног процеса је стварање модерне, добро обучене Војске, која ће бити спремна да одговори на безбедносне изазове нашег времена, да се прилагоди регионалним и евроатлантским безбедносним интеграцијама и да, као свака савремена војна организација, јавно и транспарентно извршава своје задатке.

Основни смисао формирања Управе је даљи развој и продубљивање цивилно-војних односа и отварање Војске ка јавности. То је посебно важно ако се има у виду да је Војска, као организација која је специфична по својој унутрашњој структури, врсти послова и начину рада, одувек била затворена за ширу јавност, али и за државне органе и институције земље. Отуда је формирање Управе за односе са јавношћу важан корак у процесу постизања јавности у раду и демократске парламентарне контроле оружаних снага, без којих се не може замислити остваривање стратешких циљева наше спољне политике везане за улазак у европске и светске безбедносне интеграције.



Слика 1 *Организација Управе за односе са јавношћу*

Основни задатак Управе јесте дефинисање и реализација стратегије и модела односа с јавношћу целокупног система одбране. То се остварује контактима и сарадњом са најутицајнијим јавним гласилима у Србији и Црној Гори и великим бројем иностраних медија, институционалном јавношћу и невладиним организацијама, по свим питањима везаним за Војску и одбрану који су од значаја за најширу јавност. У данашњим условима, када су масовни медији важан чинилац у друштвеном и политичком животу сваке земље и креатори опште прихваћене слике о било ком појединцу, организацији, институцији или проблему, сарадња са њима представља неопходност ради утицаја на јавно мњење, релевантне факторе у друштву и стварања жељене слике у јавности. Стога се пред Управу поставља задатак да омогући грађанима објективно сагледавање проблема у целокупном систему одбране и да ради на очувању позитивне слике о Војсци у јавности.

Управу чине (слика 1) Одељење за информисање, опште и оперативне послове и Одељење за анализу јавног информисања. Задаци Одељења за информисање, опште и оперативне послове су информисање домаће и иностране јавности о активностима Министарства

Одбране, омогућавање реализација информативних захтева медија, организовање комуникације свих сектора и управа Министарства са домаћим и иностраним медијима, као и обезбеђивање одговарајућег публицитета Министарства Одбране и Војске у јавним гласилима. Одељење за анализу јавног информисања континуирано прати и анализира третман Министарства и Војске у домаћим и иностраним штампаним и електронским медијима и израђује седмичне прегледе, месечне и друге анализе информација о сектору одбране. У том контексту посебно анализира саопштења институција, изјаве и оцене политичких и војних званичника у земљи и свету, од значаја за систем одбране, као и коментаре најутицајнијих медија. У складу са пословима које обављају службе за односе с јавношћу у другим земљама и у оквиру процеса модернизације и унапређивања комуницирања, Управа планира израду веб-сајта Министарства одбране, развој издавачке делатности и продукцију аудио-визуелних производа.

Очигледно да у свом раду Управа представља аутономан систем и не постоји чврста системска повезаност са организацијама и институцијама ван Војске, које би сакупљале, обрађивале и пласирале информације националном и међународном аудиторијуму. Управа је сама у медијским вртлозима друштва у транзицији. Када томе додамо и чињеницу да је у области информисања у 2004. години на располагању имала веома скромна средства,¹ очигледно је да су могућности маркетинга у менаџменту одбране објективно веома скромне.

Односи војске Сједињених Америчких Држава са јавношћу

Интересантан је пример PR службе у војсци Сједињених Америчких Држава, њена организација, структура, јединице и њихови задатци. Војска САД као најмоћнија сила данашњице, огромну пажњу поклања односима с јавношћу. Срж процеса PR у војсци САД чине [1]: планирање PR, примена информационих стратегија, помоћ при извођењу медијских операција, спровођење PR одлука, и одржавање односа са заједницом у којој живи и ради војска.

Планирање PR отпочиње одмах по добијању задатка. PR официр припрема процену актуелне ситуације заједно са командиром који је задужен за средства глобалне информационе средине (енг. *Global information environment, GIE*) – чине је сви појединци, организације или системи који су већином ван контроле војске или власти, а сакупљају, обрађују и пласирају информације националном и међународном

¹ Управи за односе са јавношћу одобрено је око 22.000 евра за информисање, а за набавку часописа и других материјала за образовање кадра скромних 5.000 евра.

аудиторијуму) доноси закључке о томе шта би могло релевантно утицати на исход и ток операције (на пример, интереси неких медија) [4]. Они идентификују критичне факторе ризика, проценују како ће на њих реаговати интерни и екстерни аудиторијум, развијају PR стратегију, припремају допуну за наређење и објављују PR водич за дату ситуацију.

Развој најновијих телекомуникационих и техничких средстава створио је бескрајни низ података и информација. Многе од ових информација имају стратегијски значај и могу утицати на одлуке највишег нивоа које доноси председник САД са својим сарадницима. Да би се изборила са масом оваквих информација, PR служба мора бити обучена за информисање јавности. Информационе стратегије су синхронизовани планови који дозвољавају употребу свих доступних и одговарајућих метода комуникације да би се достигли циљеви информисања жељеног аудиторијума [1].

Мање од 150 новинара извештавало је са операције „Дан Д“ 1944. године, а више од 1500 новинара из Првог заливског рата 1991. године. Не постоји дилема да ће новинари бити на месту догађаја. Врло често ће тамо бити и пре самог искрцања америчких трупа (Афганистан и Ирак 2003. године). У надлежности је команданата јединице да са својим PR официром организује инфраструктурне објекте за медијске операције. Помоћ при извођењу медијских операција пружа се на следеће начине:

- обележавање помоћног улаза за представнике медија у критичну област,
- регистрација представника медија,
- информисање о посебним правилима која владају на том подручју,
- разумевање политичке безбедности података,
- организовање интервјуа и брифинга,
- координирање посета јединицама на терену, и
- обезбеђење брзог реаговања на захтев медија.

PR обука обухвата: обуку о новинарству и медијима PR официра и цивилног особља и обуку за остале војнике ван PR службе. Циљ ове обуке је да се војници припреме да реагују и делују у операцији коју покривају новинари. Обука помаже војнику да схвати да новинари нису ту због реклами и учи га да су медији канал комуникације са јавношћу и остатком света. PR обука организује се и за новинаре, јер они морају бити упознати са правима и обавезама припадника војске.

Одржавање добрих односа са заједницом не само да доприноси јачању морала код војника и њихових породица већ и појачава подршку и директно доприноси повећању борбене готовости. Организација PR је изграђена око људи и средстава који су селектирани и обучени да спроведу циљеве и задатке војске. Кадар се школује у посебним школама.

Начелник PR службе директно је подређен америчком секретару одбране. Он формулише, води и процењује PR политику, планове и програме за активне и резервне компонентев, а одговоран је за припремање, координацију и мониторинг имплементације PR стратегија, планова и политике.

У штабовима армија, дивизија, корпуса и нижих организационих састава војске налазе се мале PR јединице. Оне обезбеђују PR подршку команди и директну подршку осталим PR јединицама по линији субординације [7]. У суштини, сразмерно величини америчке војске, и PR се развио у оквиру ње. Ниједна војска на свету нема такав концепт и не придаје толику пажњу PR као Американци. PR прожима сваку пору друштва. У време глобалне информационе средине, организација медија се мења у корену. Пример је CNN и њена идеја „последње вести“ (енг. *breaking news*). Ишло се чак дотле да су владини експерти за пропаганду били неопходни за CNN вести последњих дана рата на Косову [6]. Ради се о четвртој групи за психолошке операције (PSYOPS) која је по наређењу дошла у главну централу CNN-а у Атланти, САД. Наиме, осамдесетих година прошлог века официри из поменуте јединице основали су Национални савет за безбедност при бироу за јавну дипломатију (Office of Public Diplomacy, OPD), владину агенцију за пропаганду која је форсирала подржавање америчких медија Реганове администрације и њихову политику у Централној Америци. Високи званичник Америке описао је OPD као „...велике психолошке операције сличне онима које преузима војска да би остварила утицај на популацију непријатељске територије“ (Миами Хералд, 19.7.1987). После интервенција OPD је угашен. Али, четврта група за психолошке операције и даље постоји. CNN и даље одржава близке односе са Пентагоном. За време НАТО интервенције на СРЈ, 1999. године, CNN је дневно имао на располагању 150.000 долара. Зближавање са војним званичницима је неопходно за мрежу каква је CNN, јер она негује репутацију тако што је увек прва на терену.

Ради што боље комуникације, влада САД је основала бројне медије широм света [5]:

- Интернационални бродкастинг биро (ИББ),
- Глас Америке (емитује се на преко 50 језика),
- Радио Сава (емитује се на арапском говорном подручју),
- Радио Слободна Европа,
- Радио Либерти и Радио Слободна Азија,
- Радио и телевизија Марти (Куба).
- Поред тога, америчка војска широм света издаје 122 своја часописа.

Интересантано је како војска комуницира са млађом популацијом. Године 2002. америчка војска издвојила је седам милиона долара за серију видео игара под називом „Америчка војска“. Пројекат се са-

стоји од два типа игара. Први тип симулира живот појединца и ситуације кроз које индивидуалац пролази, а други тип је намењен игрању више корисника истовремено. Смисао је да се развију поверење и дух групе. Основна намера овог пакета је да служи као маркетинг-инструмент за регрутовање, што је војска и признала [8].

Визија, мисија, циљеви и принципи PR у војсци

Све што војска ради да би испунила свој задатак, ма какав он био, дogađa се у глобалној информационој средини. Због обима делатности које се односе на PR у последње време, а које обухватају велика техничка и материјална средства, може се слободно говорити о PR операцијама. Пошто се операције из PR обављају у глобалној информационој средини, све запослене у Министарству одбране и Војсци треба обучити да препознају, разумеју и схвате значај основних концепата из домена развоја PR стратегија и њихових примена. Стога, PR у војсци мора да пружи одговарајуће информације и интерном и екстерном аудиторијуму, и тако помогне да се стекну услови који ће водити јачању поверења у војску.

Визију PR треба креирати тако да се створе обучене, спремне и добро опремљене професионалне PR снаге које ће бити способне и организоване да спроведу операције у миру, конфликту или рату. Те снаге морају бити способне да обезбеђене информације што брже и прецизније пренесу, ради што бољег, квалитетнијег и објективнијег информисања јавности. За тако нешто потребно је обезбедити одговарајућа материјална средства. Америчка војска је пустила у рад сервис за извештавање из Ирака и Авганистана. Сервис омогућава директно слање ТВ снимака, фотографија и текстова свима онима који што желе (доступно преко интернета). Пројекат вредан 6,3 милиона долара заживео је у априлу 2004. године. То је један од највећих PR пројеката. Пројекат који је назван Систем за дигиталну дистрибуцију видео снимака (енг. *Digital Video and Image Distribution System, DVIDS*) омогућиће бољу контролу. Војне камере су у могућности да приступе зонама извођења борбених дејстава или војним базама. Због сталног покривања могу да документују нападе побуњеника на војску. После само два сата од било ког дogađaja, слике или видео записи биће доступни на сервису. Војска је признала да тако стиче предност у односу на остале медије, али ће се тим потезом обезбедити прецизна и тачна информација [9].

Мисија PR је интегрални део мисије војске. Због тога што војска живи, ради и делује у глобалној информационој средини, служба PR има задатак да својим активностима превасходно помогне, командним структурима, да разумеју и изводе операције у њој. Било у миру, конфликту или рату војне операције су ефективније када се у њих

укључи PR подршка. Војна служба PR треба да постане основни алат који ће користити највиши војни званичници у креирању одговарајуће слике о војсци у јавности, као и есенцијални елемент у успешном извршењу било ког постављеног задатка. Визија и мисија треба да помогну да се дође до циљева и да се они остваре. Циљ је жељено стање и стално му треба тежити. Према др Србобрану Бранковићу [3], војска мора да води рачуна о две врсте циљева:

- интерним – јачање „корпоративне културе“, тј. постизање високог степена идентификације припадника с институцијом војске, и
- екстерни и стицање високог поверења свих субјеката који су за војску значајни.

У данашње време, у ери нових комуникационих технологија, када цео свет постаје „глобално село“, информација постаје моћно оружје. Телекомуникационе технологије постале су с једне стране, толико софистициране да су доведене до савршенства, а с друге, доступне су свима и на сваком месту. Конструкција минијатурних преносних телекомуникационих уређаја омогућила је било ком представнику, било ког медија, да се појави на релевантној локацији, путем видео снимка или „уживо“. Све мањи преносни и моћни радио-уређаји, телефони, компјутери, факс-апарати и остала комуникациона средства омогућила су бржи пријем невероватно великог броја информација најширој јавности. Сведоци смо, нажалост, да је последњих година свака ратна операција пропраћена на телевизији или интернету - уживо. Војне операције су постале догађај који се прати на малом екрану широм света.

За функционисање неопходни су PR принципи који се морају поштовати [4].

Први (и најважнији) принцип је: војници и њихове породице су на првом месту. Циљна група (коју обухватају професионални официри и подофицири, војници, цивилна лица на служби у војсци, пензионери и чланови њихових породица) мора бити истинито и на одговарајући начин информисана да би се обезбедила максимална ефективност и одржао морал на највишем нивоу.

Други принцип: истина је најважнија. Поузданост и поверење у војску показује се онда када јавност разуме начин њеног деловања, одлуке и политику. Овај принцип захтева неку врсту едукације јавности о војсци, о њеној култури, о саставу јединица, етици, вредностима и процедурама. Једном нарушени кредитабилитет се тешко поново гради. Најбржи начин да се сруши углед је саопштавање лажних и неодговарајућих информација. Дистрибуција различитих информација различитим циљним групама о једном истом питању такође је један од начина да се поверење пољуја.

Трећи принцип: ако вест није свежа, онда није актуелна. Глобална информациона средина омогућава бржу дистрибуцију вести и бр-

жи приступ аудиторијуму. Како вредност информација расте (било да су информације позитивне или негативне) тако могућност да се њена експлоатација спречи или ограничи – опада.

Четврти принцип: нису све вести добре вести. Информације о војсци и њеном деловању увек ће имати два лица: позитивно и негативно. Војни званичници не могу да контролишу медије и да гарантују позитивне вести. Информације о неуспеху морају бити доступне на исти начин као и позитивне. Међутим, информације неће бити доступне на увид јавности онда када се процени да могу бити опасне по безбедност државе или припаднике војске.

Пети принцип: приче о војсци су добре за војску. Да би се обезбедила подршка операцијама, у мирнодопском а посебно у ратном периоду потребно је обезбедити прецизне и правовремене информације о јединицама и њиховом деловању. То ће допринети успеху операције. Када се намерним дезинформирањем од стране непријатеља жели дискредитовати слика војске, њено отварање ка јавности и независно медијско извештавање је најефективнији начин одране.

Шести принцип: PR мора да отпочне са својом функцијом што пре. Током наступања и развијања први контакт командант ће имати са новинарима на терену. ТВ извештачи и новинари биће тамо пре него што стигне војска. Тај први утисак који јавност путем медија стекне о војсци, њеним плановима, може бити пресудан за даљи ток операције

Седми принцип: медији нису непријатељи. Иако нису увек у најбољим односима, и медији и војници служе народу. Разлика између ова два позива може често довести до неразумевања и некоректног информирања. Да би се избегли неки од проблема, при одговарању на питања, прво треба сазнати име репортера и медиј за који извештава. Одбијање сарадње, типа „без коментара“, у пракси се показало као врло лоше. Одговори на питања треба да су искрени, пријатељски и поткрепљени чињеницама. Треба коментарисати области које се познају, док се са одговорима на питања из непознатих домена не сме спекулисати. Најбоље је не давати лично мишљење о било којој теми, јер то може бити схваћено као да се говори у име целе организације.

Осми принцип: безбедност информација. Оне информације за које се утврди да су неодговарајуће треба заштитити од објављивања.

Закључак

За ефикасно управљање системом одбране неопходно је да се користе научна достигнућа маркетинга. У овом раду представљен је значај односа с јавношћу за менаџмент одбране, изнесени су аргументи за постојање службе која би, плански, организовано и на професи-

оналан начин обављала комуникацију с јавношћу кроз коју би, поред осталог, могла да сагледа и антиципира ставове јавности о управљачким одлукама највишег војног руководства, а самим тим и утиче на доношење тих одлука. За све то потребна су средства, пре свега финансијска, јер комуникација организације с јавношћу обавља се на много начина и нивоа. Без средстава и врхунски менаџмент остаје немоћан. Најбољи пример за повезаност војске и институција изван војске је издвајање средстава за CNN у току агресије НАТО-а агресије на СРЈ. Ту најбоље можемо сагледати шта PR за њих значи и на које се све начине испољава. Од видео-игара које служе као инструмент за регрутацију, комерцијалних филмова са највећим холивудским звездама, преко најскупљег пројекта у историји односа с јавношћу (DVIDS), који је заживео у Ираку и Авганистану у априлу 2004. године, тенденциозног оснивања разних медија широм света и штампања преко 120 часописа где год се базе америчке војске налазе, до савремено опремљених PR јединица – делује служба за односе с јавношћу. Она је заснована на принципима који су у овом раду детаљно представљени, неопходни су за успешно обављање задатака.

И наша војска мора обратити пажњу на савремена збивања. Уз одговарајућу спречу са надлежним институцијама у друштву, правилно дефинисане циљеве и визију могуће је остварити мисију, а то је стварање модерне, добро опремљене Војске која ће бити спремна да комуницира, како са интерним, тако и екстерним окружењем, уз савремено организовану и опремљену службу PR која ће бити инструмент за тако сложен и одговоран задатак.

Литература:

1. Army Regulation 360-1, *Headquarters, Department of the Army*, Washington DC, 2000.
2. Бојовић, М., „Војска пред очима јавности“, Економски факултет, Београд, 1999.
3. Бранковић, С., „Војска Југославије и систем одbrane: „Нови концепт односа с јавношћу““, Научни скуп: Промене и јавност, Београд, 2001.
4. Field Manual FM 46-1, Headquarters, Department of the Army, Washington DC, 1997.
5. <http://www.au.af.mil>
6. <http://www.counterpunch.org>
7. <http://www.globalsecurity.org>
8. <http://www.money.cnn.com>
9. <http://www.wtnh.com>
10. Милосављевић, М., „Маркетинг“, Економски факултет, Београд, 2002.
11. Сенић, Р., „Маркетинг менаџмент“, Призма, Крагујевац, 1998.
12. Врачар, Д., „Стратегија тржишног комуницирања“, Економски факултет, Београд, 1999.
13. Вујовић, П., „Војска и односи с јавношћу“, Научни скуп: промене и јавност, Београд, 2001.



Неки аспекти примене савремене технологије

УДК: 331.101.52/54

Пуковник проф. др *Василије Мисковић*, дипл. инж.

Савремене технологије неспорно утичу и на человека као појединца и на целокупно друштво, али и на развој живота на Земљи као планети. У раду се обрађује примена савремене технологије са становишта њене хумане примене, односно утицај њене примене на человека и на људско друштво уопште.

Кључне речи: технологија, примена, човек

Увод

Истражујући и кроз истраживања тежећи да дођу до нових спознаја, научници, у много случајева не могу да сагледају, а у неким случајевима чак и не желе да знају о последицама својих открића. Основни постулат јесте да примена сваког открића, сваке нове спознаје, треба да буде усмерена на добробит человека директно, или на добробит человека кроз очување и стварање бољих услова у којима живи. Човек је део природе и само успостављајући релације на тој основи може очекивати да ће примена његових спознаја бити на његову добробит.¹

Међутим, чињеница је да се тај основни постулат не само не поштује, него се намерно грубо нарушава. Сматра се да је знање до кога се дошло у ХХ веку веће него знање до кога се дошло у цеој историји до тада. Ипак, то је на различите начине човечанство довело до ивице опстанка или бар до могућности да само себе уништи. Знање само по себи није узрок томе, него начин како се оно користи, односно примењује.

¹ Интервјујуши већ болесног Николу Теслу новинар га је питао да ли зна шта је Бор учинио са атомом. Никола Тесла му је одговорио: „Ко дирне у природу, горко ће зажалити“. Нажалост, сведоци смо да су се пророчке речи великог научника обистиниле.

Развој људског друштва заснива се на новим спознајама и њиховој примени. Спознаје су људи стицали у зависности од својих могућности на одређеном ступњу развоја, а примена тих спознаја је била „у функцији неких ширих историјских потреба одређене епохе, испољавајући се као нарочита мера човекове еманципованости, како у односу на Природу као општи услов живота, тако посебно и у односу на друге људе, али и у односу на себе самог.“^[1] Ако технологију схватимо као материјализацију човекових спознаја, претходни цитат значи да се у датој историјској епохи нису примењивала она знања која су се могла примењивати, него она која су некоме била потребна. Потребе су различите, тако да и примена човекових спознаја има своје људско лице, али и наличје.

Примсна развијених технологија представља неминовност, јер од тога зависи целокупан развој, али примена развијених технологија има и своју другу страну, односно, јављају се негативни аспекти примене развијених технологија.² Дилеме које се јављају можда се у најчестијем облику испољавају на егзистенцијалним проблемима. Илустративан пример је производња хране. У условима када трећина човечанства практично гладује поставља се питање примене високих технологија у производњи хране. С једне стране, довољне количине хране могу да се произведу само применом високих технологија (примена разних хемијских средстава, хербицида, инсектицида, итд., или генетски модификоване сорте), али, с друге стране, постоји могућност да се примена ових технологија штетно одражава на људско здравље.

Овај пример указује на то да примена технологије нема само оне аспекте који су одмах видљиви, као што су лечење разних болести, као хумани аспект, или ратна разарања, као нехумани аспект примене технологије. Примена технологије има и своје друге аспекте, као што су морални, етички, итд. Питање на које није сигурно да постоји универзални одговор јесте, на пример, да ли је боље пустити људе да

² „Данас постоји и превише доказа који потврђују тезу да ништа тако ефикасно, дубоко и снажно не доприноси јачању државне самосталности, њеног међународног положаја и конкурентске позиционираности као што то чини савремена технологија у свим њеним видовима: производна, информатичка, комуникациона, медијска, војна итд. Технологија је фактички, физички и материјални, дакле крајње оперативни, извршни и ефективни извор снаге и развојних предности које се огледају на више могућих начина: кроз повећање продуктивности рада; подизање квалитета и разноликости производа и услуга; кроз могућност комуникационо-информационе пенетрације у све делове „глобалног села“ ширећи жељени тип културе, забаве, спорта, музике и уопште вредносних, естетских, политичких и свих других порука; кроз остваривање војне надмоћи са реалним војним претњама свима који су објективно слабији, а испољавају „непослушност“; кроз могућност вођења психолошког рата путем ширења дефетизма и осећања инфиериорности и цивилизацијске маргинализованости производњом страха због насиљне изолованости и немогућности уредног праћења главних токова развојних промена у ширем окружењу; итд.“ Покрајац С., Транзиција и технологија, TOPY, Београд, 2000. (предговор)

умиру од глади или им давати храну која ће свакако штетити њиховом здрављу. Да ли је прави одговор да ће количина отрова у храни бити ограничена и контролисана?

Последице примене прљавих технологија не познају државне границе. Примери су многобројни. Због примене такозваних прљавих технологија и загађења пијаћа вода је већ сада стратешки ресурс, а сматра се да ће овај проблем бити изузетно изражен већ 2020. до 2025. године. Треба поменути да су прљаве технологије углавном развијене у развијеним земљама, али последице сносе сви, па су интензивирани напори развијених земаља да те технологије преселе у сиромашне земље, што овај проблем чини глобалним.

Суштина проблема састоји се у томе да развој и примена нових технологија представља и нужност и неминовност, да је омогућила развој друштва, али и да истовремено представља претњу опстанку људске врсте. Те претње представљају глобални проблем, али се тако не решавају.

Развој и примена различитих технологија има изузетно велики утицај на људско друштво. Скоро да је немогуће наћи неку људску делатност у којој примена развијених технологија не испољава, ако не пресудан, а оно бар изузетно велики утицај. И не само на људске делатности, него и на све односе који постоје и који се јављају у људском друштву. Аспекти са којих се може посматрати утицај развоја и примене технологије су многобројни.

Појам технологије

Термин технологија је кованица од две речи – „техника“ и „логос“. Реч техника потиче од грчке речи *τεχνη*³, која значи умеће, вештину, способност человека (као врлина) да оствари своју сврху. Изворно значење је пут, метод, начин освајања природе за човекове потребе. У том смислу техник представља посредника између человека и природе, али истовремено и својство человека као индивидуе, па изван њега не постоји. Помоћу технице човек непрекидно потврђује и развија своју индивидуалност надвисујући затечено стање, како у природи, тако и у друштвеним односима. [1] Очигледно је да између извornog значења и савременог значење речи техника постоје значајне разлике. Реч логос такође потиче из грчког језика и значи наука, реч, говор, истина, ред, разум, учење, доказ. Дакле, буквала превод речи технологија јесте „наука о вештини“ и на неки начин одражава оно што се под технологијом данас подразумева.

³ Поред наведених значења постоје и друга као што су: вештина, умеће, уметност, окретност, знање, занат, посао, гатање, пророчки дар и друго. Као придев **technicus** има значење: умешан, вешт, вештачки. Други облици ове речи су: **техникос** (са значењем вештачки, уметнички, стручњачки, разборит, правилан); **технитетес** (рукотворац, вештак, мајстор, занатлија); **техназо** (приредити, обрадити, образовати).

Различити аутори покушавају да дефинишу и одреде технологију, полазећи од различитих становишта, тако да се јављају екстремни ставови да се технологија поистовећује са техником и да нема неких утицаја на друштвена и историјска догађања или да се сматра да технологија одређује сва историјска догађања, а да човеку, у ствари, не преостаје ништа друго до да извршава вољу „техничког ума“.

Одређење појма технологије могуће је преко „супстрата технологије“ [1], што је један од веома интересантних приступа одређењу технологије. Поменути „супстрати“ су:

– техника као свеукупност од човека створених материјалних система на бази сврсисходно искоришћених природних закона, материјала и појава;

– функционално схватање облика и начина усмеравања свих расположивих ресурса (материјалних, техничких, природних и других) ка задовољењу унапред дефинисаних друштвених потреба;

– процесуалност схваћена као практична примена научног знања и то на рационалан начин;

– одређени степен вольности (хтења, мотива, настојања, потреба, итд.) да се могуће претвори у стварно.

Енглески историчар технологије А. Paceу указује на три кључна аспекта сваке технолошке праксе: технички, културни и организациони (приказани на слици 1).



Слика 1. Дијаграмски приказ дефиниције технологије и технолошке праксе [1]

Техника, као практично испољавање сваке људске праксе, већ је одавно постала веома битан момент људске праксе и постаје све важнији. Међутим, изучавање технологије само са овог становишта је недо-

вовољно, мада пракса често намеће управо такав начин изучавања. Сва ова три аспекта су нераскидиво повезана. Ефикасност технологије јесте битна, али не даје потпуну слику о технологији. Нужно је технологију сагледавати и са становишта ефективности.⁴ Многобројни су примери да су најефикасније технологије биле и најразорније по људски род.

Ако се на овај начин почне сагледавати технологија, поставља се питање могућности оцене поједињих технологија. Лакша варијанта је посматрати и пратити развој и напредак технике и технологије ако се посматрају само као материјализација људских спознаја. Тежа варијанта је да се оцене поједине технологије са становишта истински људских и прогресивних садржаја. У овом случају улази се у простор примене технологије. На пример, питање нуклеарне технологије је, у суштини, питање њене примене. С једне стране, то је за человека скоро неисцрпан извор енергије, а с друге, постојање такве технологије може да угрози саме темеље и постојање живота на целој планети. То значи да је мера човек, а начин примене технологије одређује да ли новоосвојена технологија представља оно што подразумевамо под синтагмом научно-технички прогрес.⁵

Општи услови развоја технологије

Стварна природа технологије као друштвеног односа огледа се у моћи човека према природи, али и у моћи човека према другом човеку. У том смислу технологија представља ону чињеницу која суштински раздава развијене од неразвијених, богате од сиромашних, економски напредне од заосталих, итд. Управо огледање технологије као друштвеног односа у моћи човека према другом човеку детерминише услове за развој технологије у савременом свету. Богати и економски напредни покушавају да јаз који постоји у технолошком развоју одржавају и контролишу. Контрола јаза у технолошком развоју је суштинска одредница у тим односима. С једне стране, постоји тежња да се сиромашни и економски заостали спрече да у технолошком развоју достигну богате, јер тада постају равноправни, али, с друге стране, тежња да се и не дозволи превелико заостајање у технолошком развоју, јер тада неће постојати нико коме се могу пласирати превазиђене технологије.

Управљање тим процесима постоји, а управљачке акције су различите. На пример, до деведесетих година постојала је тежња да се из сиромашних и заосталих земаља извлачи врхунско знање преко преу-

⁴ Овде се под *ефективношћу* подразумева: у којој мери се ради оно што треба да се ради. Под *ефикасношћу* се подразумева: у којој мери се, оно што се ради, ради брзо и квалитетно. Овакво дефинисање представља помало вулгаризацију, али одражава суштину ствари.

⁵ Ово је упрощено тумачење, јер поставља се питање шта је научно-технички прогрес кад постоји примена исте технологије и на корист човеку и за деструкцију, као што је, на пример, већ поменута нуклеарна технологија.

зимања врхунских стручњака. Од деведесетих година настаје промена и уместо врхунских стручњака врбује се млад, високообразовани кадар. [5] Резултати који се постижу на тај начин су вишеструки. Прво, добија се високообразовани кадар, у који се, практично, не улаже ништа. Друго, у земљама из којих овај кадар долази ствара се јај између врхунског знања и непосредне примене. Треће, смањују се могућности развоја врхунског знања у тим земљама. У вези с тим намеће се питање – да ли је одлив младог стручног кадра из наше земље у последњих петнаестак година последица само догађања на овим просторима?

Наведени пример да има разорно дејство по сиромашне и економски неразвијене земље, како по могућност освајања и развоја нових технологија, тако и на целокупан живот у тим земљама. Међутим, то је онај „мекши“ начин контроле. Постоје много грубље и директније методе. Богати и моћни покушавају да директно одређују ко може и сме да развија коју технологију и до које мере; ко је доволно одговоран да може да овлада неком технологијом, а ко не. То се остварује најгрубљим претњама, а када не даје резултате – и агресијом на непослушну земљу. У савременом свету облици агресије су се изменили, тако да она није синоним за рат, али резултати су по земљу жртву агресије свакако погубни.

У савременом свету богати и моћни покушавају да остваре неке своје интересе, не само у односу на мале и сиромашне него и у односу на неке друге који су такође моћни, само се методе разликују. За све то неопходан је развој нових технологија, а свакако су доминантне такозване војне технологије. Интереси су различити, мада се, у суштини, по облику кроз историју понављају.

Према малим и сиромашним земљама обично се примењују неки облици агресије. Углавном је општи, глобални циљ агресије стављање под контролу одређеног простора ради коришћења неких ресурса који на том простору постоје. Јасно је да нека земља може бити објекат агресије и зато да би се користила као одскочна даска за остваривање општег циља. Кроз историју су се мењали ресурси који су били објекат интересовања и због којих су се водили ратови. Сматра се да су сада основни ресурси који су објекат интересовања – енергија и обезбеђење екосистема, а све чешће се помиње и вода. Извори залиха енергената који се сада масовно користе су исцрпни и залихе у свету се смањују. Сва истраживања нових извора енергије не дају револуционарне резултате. Зато велике силе теже да просторе богате енергентима, нафтом и гасом, ставе под своју контролу. Индустриска ера и почетак коришћења нуклеарне енергије донели су велике проблеме везане за загађење животног простора, што је постао глобални проблем. Велике силе првенствено покушавају да изнађу просторе где би се нуклеарни отпад могао одлагати и покушавају да такозване прљаве технологије иселе из својих земаља и преселе у неразвијене земље.

Велике сile данас примењују форме такмичења у технолошком развоју. То значи да и онај ко први овлада неком технологијом стиче значајну предност. То такмичење у сваком случају „води“ напретку технологије.

Кад, се јаве економски, привредни и други проблеми, прво се зауставља финансирање технолошког развоја, како на нивоу привредног субјекта тако и на нивоу земље. Технолошки развој једини стварно омогућава прави привредни и сваки други опоравак, али се он први зауставља. Мада изгледа апсурдно и нелогично, услов за убрзавање технолошког развоја је разрешење егзистенцијалних проблема људи у некој земљи. Логично би било да је обрнуто – да технолошки развој донесе разрешење егзистенцијалних проблема људи, као што се додило у Кини, када се експанзија, у технолошком, а и сваком другом развоју, јавила након што је у три године за редом успела самостално, без увоза, да пре храни своје становништво.

Без обзира на све, општи технолошки ниво развијености у свету расте, а с њим се мењају и односи у свету. Данас се за војне потребе примењују најсавременије технологије. Указивањем на могућности неких земаља може се добити слика општег технолошког раста. Прогнозе су да ће 16 земаља веома брзо освојити производњу и увести у наоружање балистичке ракете кратког домета, 13 земаља балистичке ракете средњег домета, две земље интерконтиненталне ракете, 18 земаља биолошко-хемијско оружје и 12 земаља нуклеарно оружје. Такође се сматра да још 40 земаља може без проблема да произведе нуклеарно оружје.

Сталне промене, побољшања и убрзани развој технологија нужни су и неопходни, али су и резултат промена низа фактора у људском друштву и промене утицаја тих фактора. Већ је поменуто да се у одређеном историјском периоду не развијају оне технологије које би могле да се развију, него оне за којима постоји потреба. Одвијање промена, побољшања, усавршавања и развоја јесте непрекидно, али нису стално истог типа. Промене, побољшања и усавршавање технологија могу бити еволуционог и револуционарног типа.

Револуционарни тип промена технологија подразумева промене које су резултат великих открића, а резултирају променама односа у људском друштву, структуре система, одвијања процеса, променама начина функционисања, итд. Ове промене су, условно речено, тренутне, релативно ретко се догађају, док само увођење у функцију траје релативно кратко. Промене револуционарног типа најчешће не морају да значе побољшање у друштвеним односима. Оне имају значење успостављања новог миљеа у коме се развијају друштвени односи, односно омогућава се отклањање баријера и ограничења која без радикалних промена не би могла бити отклонења. Промене револуционарног типа, такође, најчешће значе и промену општих тенденција развоја.

Еволуциони тип промена технологија подразумева сталне, непрестане, али мале и ситне промене. Овај тип промена, у ствари, даје по-

богаљања, у малим помацима, али стално. То је онај тип развоја који је у својој суштини природан, на први поглед невидљив, али стално постоји и даје стварне резултате. Да би овај тип промена, побољшања, усавршавања и развоја био могућ, у позитивном смислу, неопходно је да у систему постоји повољан општи миље и повољне опште тенденције развоја, који иначе доноси револуционарни тип промена технологија. Једном развијене, одређене технологије могу да се развијају еволутивним типом промена до неслуђених размера и својим утицајем да, исто тако, скоро „невидљиво“ утичу на развој и промену у друштвеним односима. Пример је прво појава, а затим и развој микропроцесора.

У историји људског друштва било је више технолошких револуција, које се класификују на различите начине. Једна од класификација говори о палеолитској, неолитској (аграрна или ратарска), индустријској и научно-технолошкој револуцији. [10]

Палеолитска револуција односи се на време када су људи почели да праве прва оруђа за рад, од дрвета, костију, камена и када су почели да се баве ловом и риболовом. Права револуција је, ипак, настала открићем ватре и могућностима њене примене при изради оруђа за рад.

Неолитска, аграрна или ратарска револуција започиње обрадом земље. У процесу обраде примењују се различити метали, али и њихова комбинација, односно легуре као материјали бољих карактеристика од чистих метала. Откриће точка, око 3000 година пре нове ере, у Месопотамији, довели су до низа промена у процесу обраде земље, од тога да су се почеле користити животиње, прво волови, а затим и коњи. Ефикаснијом производњом и коришћењем биљног и животињског света почела се развијати и трговина. Ова револуција омогућила је настајање и развој аграрног друштва које је трајало веома дugo, све до осамнаестог века.

Индустријска револуција има своје извориште у средњевековном занатству. Разна открића на подручју механике имала су за резултат производњу све сложенијих и ефикаснијих средстава за рад, али и све већи број људи који су напуштали земљу и почињали да се баве занатством. Занатлије су биле концентрисане по градовима, чиме започиње стварање нових односа у друштвеној заједници.

Поред открића на пољу механике дошло је и до открића на пољу трансформације енергије. Стварање стабилних извора енергије омогућило је појаву машина као целине која се састоји од извора енергије, механизма који има задатак да пренесе ту енергију и алата који непосредно делује на предмет рада. Појава машине има за резултат одвајање производођача од средстава за рад. Произвођач се појављује у улоги снабдевача потребним материјалима, припрема машину и контролише њен рад.

Индустријска револуција је била основ за стварање индустријског друштва, чија су битна обележја све боља и напреднија технологија, али у оквирима материјалног и физичког начина производње. Након другог

светског рата започиње период који обележава експанзија организованог истраживачког рада и бављења науком, али и примена резултата који су на тај начин добијени. Оно што се у производњи мења јесте да „интелигентне“ машине од произвођача преузимају и преостале функције – припрему машине за рад, контролу њеног рада, па и снабдевање потребним материјалом. Долази до аутоматизације у производњи.

Међутим, базирајући се на развоју и достигнућима науке, технологија се почела развијати у различитим правцима, а сваки правац развоја може се посматрати као технолошка револуција.

Основни правци технолошког развоја

Основни правци технолошког развоја разврстани су у десет група. [1] Акроним који је саставио Р. Петрела 1989. године – ТЕКНОБЕРГС, представља почетна слова речи које означавају појмове који описују основне правце технолошког развоја [1]:

– ТЕЛЕКОМУНИКАЦИЈЕ су скуп техничко-технолошких решења која омогућавају повезаност људи када нису у физичкој близини. Технолошки је изведен повезивање целе планете

– ЕЛЕКТРОНИКА је наука, али и грана технике која се у двадесетом веку развила до неслучјених размера, а својим развојем је, практично, омогућила развој свих осталих грана технике. Веома тешко је наћи неку људску делатност коју развој електронике није дотакао и значајно променио;

– КОМПЈУТЕР представља централно место у новој технолошкој револуцији. Од 1946. године развијане су квалитативно нове генерације компјутера, тако да је сада у фази развоја шеста генерација која се заснива на такозваном биочипу за који се претпоставља да ће омогућити развој вештачке интелигенције;

– НОВИ МАТЕРИЈАЛИ представљају прород у супституцији материјала који су традиционално коришћени. Ово је врло иузетно широко подручје, од тога да су супституцијом дрвета сачуване и регенериисане шуме до развоја материјала који се користе у свемирској технологији;

– ОПТОЕЛЕКТРОНИКА представља технолошки правац који се заснива на оптичким влакнima. Она омогућава интеграцију разних технологија;

– БИОТЕХНОЛОГИЈА представља стару технолошку дисциплину која у новије време доживљава свој препород. Мада су резултати у овој технолошкој дисциплини спектакуларни они су и узнемирајући. Прогнозе да ће се деца рађати по наруџби, односно по дизајну својих наручилаца, намеће питање да ли то значи да ће моћи бити наручена и у неком „тиражу“? Да ли то значи да ће бити нарушена непоновљивост сваке јединке, за шта се до сада природа бринула?

– ЕНЕРГИЈА је предуслов сваког материјалног развоја и кретања. Поред класичних, фосилних, ту се подразумевају и нуклеарна енергија, као и све врсте алтернативних извора. Алтернативни извори представљају стратегију замене постојећих извора енергије новим, ефикаснијим, обновљивим и еколошки безбеднијим;

– РОБОТИКА спада у новије и најспектакуларније технологије савременог света. Развој робота пружа могућност замене човека на местима која су штетна по здравље и опасна по живот, а и тамо где је неопходна изузетно висока прецизност;

– ГЕНЕТСКО ИНЖЕЊЕРСТВО представља најзначајнији део биотехнологије, јер се техникама комбиновања гена постиже вештачко дизајнирање живог света. Генетско инжењерство је овладало најделикатнијим методама и техникама манипулације наследним особинама. За сада се ове методе и технике примењују на биљкама и животињама, али све чешће се најављује да би се исто могло урадити и са човеком;

– СВЕМИР као правац развоја технологија симболизује ново поглавље технолошког успона који доноси тешко сагледиве последице. Мада је човек своје непосредно окружење испунио стотинама вештачких сателита, такозвана космичка ера тек је започела. У односу на бескрај свемира човек је још увек везан за своју матичну планету. Какве ће све технологије морати да буду развијене у полагању процесу отискивања човека у свемир, за сада се не може ни претпоставити.

Постоје и другачије класификације правца развоја, целовитих или парцијалних, али мање или више обухватају управо наведене правце развоја. Данас се највише улаже у такозване војне технологије. По достигнутим подацима улагање у развој војних технологија у свету превазилази укупно улагање у просвету, образовање и здравство заједно. [4] По једној од класификација, основни правци развоја војних технологија су роботика, побољшање снабдевања енергијом и пропулзија, мобилне и адаптивне мреже и напредак у биолошким наукама. [7] То значи да некада оштра граница између војних и „цивилних“ технологија више и не постоји. Није више питање да ли је технологија развијана као војна или „цивилна“, него у које сврхе се користи.

Процена технологије

Технологија представља једну од основних полулаја развоја сваког друштва. Схватајући њен значај као фактора укупног развоја, западне земље су остваривале и одржавале стратешку предност у конкурентском, финансијском, војном, информационом и сваком другом смислу над другим земљама. Знатна разлика у приступу, код осталих земаља, појављује се практично само у Кини, где се у последње време изузетна пажња посвећује развоју науке и високе технологије, што одмах и даје видљиве резултате.

Према подацима и проценама Светске банке из Вашингтона листа 10 највећих привреда света, према бруто – националном доходку за 2000. и 2020. годину и има следећи изглед:⁶

Табела 1

Десет највећих привреда света

	2000.	2020.
1.	САД	Кина
2.	Јапан	САД
3.	Кина	Јапан
4.	Немачка	Индира
5.	Француска	Индонезија
6.	Индира	Немачка
7.	Италија	Кореја
8.	Велика Британија	Тајланд
9.	Русија	Француска
10.	Бразил	Тајван

Из табеле се може закључити да развијене технологије ни кратко-трајно, а камоли на дужи период, не припадају само оном ко их је развио и први почeo да примењује. Оне се брзо шире и постају доступне сваком ко је за њих заинтересован. Чак ни увођење строгих контрола трансфера неких технологија у одређене земље никада није давало посебан ефекат. То значи да је само питање спознаје о потреби и улагању напора да се одређене технологије уведу, освоје и примене према развојним плановима неке земље. Стандард, начин и квалитет живота становника једне земље зависи од моћи њене привреде, а тиме посредно и од нивоа технолошког развоја.

Међутим, није свеједно које технологије се уводе и освајају, ни са економског, али ни са еколошког становишта. Профитабилне технологије могу бити погубне са еколошког становишта. Зато се већ око тридесет година развија методологија процена технологија, која је релативно компликована. [1]



Слика 2. Процењивање технологије [1]

⁶ Покрајац С., Транзиција и технологија, ТОРУ, Београд, 2000, стр. 163.

Не улазећи посебно у начине и методе процене технологија, битно је сагледати да није свеједно која технологија ће бити купљена, добијена кроз интеграције или заједничка улагања, адаптацијом, сопственим развојем, закупом или индустријском шпијунажом. Сваку технологију је нужно проценити, не само пре освајања, него и ретроактивно, након увођења. Технологија се одражава на квалитет живота, али, нажалост, не само у позитивном, него и у негативном смислу. Одређене технологије могу да угрозе сам живот и опстанак на земљи, јер њихова примена нема само хумани, него и нехумани аспект. Зато је битно извршити процене технологије и то прогнозом ефеката пре увођења и сагледавањем ефеката после увођења.

На општем нивоу примена технологија утиче на развој друштвених односа. Тај утицај се испољава на различите начине у земљама које се налазе на различитом степену технолошког развоја. У њима владају различити друштвени односи, постоји различито историјско наслеђе, као и интензитет усмеравања потенцијала на сопствени технолошки развој, итд. Развој капиталистичких односа, сада доминантних у свету, није равномеран и хомоген. Постоје капиталистичке земље без сопственог технолошког развоја, са недостатком акумулације, малим, тржиштем, итд., као и најразвијеније земље у технолошком смислу. У том смислу, нужно је пажљиво процењивати технологије које се уводе, јер имају значајан утицај и на развој друштвених односа.

Намена и последице развоја и примене технологија

Технологије се класификују на различите начине. Један од најједноставнијих начина класификације је према примени у односу деловања на человека, односно хумана и нехумана употреба технологије. Оне се могу сагледати кроз:

- наменски развој и примене технологије у хумане сврхе;
- наменски развој и примене технологије у нехумане сврхе;
- нехумане последице примене технологије која је наменски развијена у хумане сврхе,
- хуман аспекте развоја технологије која је наменски развијана у нехумане сврхе.

Ови аспекти можда би се најједноставније могли сагледати кроз неке од правца развоја технологије, односно кроз већ поменути ТЕКНОБЕРГС.

Савремене телекомуникационе технологије данас пружају могућност размене практично свих врста информација (порука, података, слика, итд.), а облици начина преноса тих информација су најразличитији.

Развој глобалних мрежа, пре свега ИНТЕРНЕТА, омогућава комуникацију људи из најразличитијих делова света. То представља предуслов за позитивну сарадњу међу људима на свим пољима њихове делатности. Међутим, потребно је нагласити да почетни развој ИНТЕРНЕТА није имао ни те циљеве ни ту намену. Наиме, почетак његовог развоја био је везан за војну намену. Други аспект био је могућност контроле комуникација, односно могућност прегледа интересантних порука, нарочито у пословним системима. То поставља и питање слободе човека, јер над његовом разменом информација може да постоји системски уграђен надзор.

Умрежавање полако почиње да добија и другу димензију. Развој мобилних и адаптивних мрежа у почетку се развија првенствено за војне потребе. Тако је агенција DARPA већ развила земаљске сензоре који не захтевају надзор. Ови сензори се једноставно разбацају по боишту и повезују са основном платформом или са војницима, служећи им као „очи и уши“, чиме се повећавају њихове спознаје о простору. Интересантно је да је већ сада та технологија примењена и у „цивилне“ сврхе. Сва подручја људске делатности данас су добила неслучени замах управо захваљујући развоју електронике. Посебна проклетница додата се 1971. године, када је у фирмама INTEL конструисан први микропроцесор. Од тада се развој електронике одвијао великом брзином, али и примене резултата тог развоја. Електроника је омогућила потпуно нову еру трансформације људског рада. Примена у медицини, на пример, омогућила је развој нових метода и техника за дијагностику и лечење разних болести. Такође, скоро је немогуће замислити уређај у који нису уграђени микропроцесори.

Ера микропроцесора и микрочипова и могућности њихове примене отварају и низ других питања. Наиме, постоје идеје да се идентификација људи реши уградњом микрочипа и на тај начин разреши проблем идентификације за цео живот. Ту се јављају различита морална и етичка питања, али можда и сасвим практична. На пример, да ли је на тај начин могуће остварити потпуну контролу над сваким човеком.

Развој електронике омогућио је и развој компјутера, који су постали свакодневица и обичног човека. За сада, компјутери су намењени и служе за складиштење и обраду великог броја података, а примену налазе практично свуда. По својим могућностима „памћења“ и обраде података далеко превазилазе могућности човека. Компјутери су уграђени или су део система великог броја уређаја којима управљају. На пример, скоро све пољопривредне машине имају већ сада варијанту чије су неке функције компјутерски управљање. Међутим, како компјутери управљају или помажу у управљању машинама алатљикама, бродовима, авионима, тако исто учествују у управљању тен-

ковима, борбеним авионима, ратним бродовима, крстарећим ракетама, балистичким ракетама, итд.

Нове генерације компјутера које се развијају треба да пређу са обраде података на обраду знања. Тежи се да се створе компјутери који ће поседовати вештачку интелигенцију, могућност самопрепрoduкања и најсуптилније функције својствене једино човеку – опажање и учење. Остаје нада да никада неће бити развијени до нивоа да осећају, јер то би значило да постају пандан човеку. Машина коју човек ствара би више служила њему, већ не би била у истој равни са њим, са последицама које не могу ни да се наслуте.

Развој нових материјала омогућава нове продоре у свим технолођима. Нови материјали настају синтетизацијом нових једињења и конструкционах материјала који могу да супституишу већ познате и до сада коришћене материјале из природе. Са становишта хуманости, интересантан је пример, примене пестицида.

Пестициди су једињења која, под нормалним условима примене, служе за заштиту или поспешивање развоја биљака или специфично уништавање корова. Могу се класификовати као:

- инсектициди, за заштиту биљака од инсеката;
- фунгициди, за заштиту биљака од гљивичних оболења;
- хербициди, за поспешивање развоја биљака или специфично уништавање корова.

Очигледно је да се пестициди развијају са основном наменом да побољшају и повећају приносе у пољопривреди. У условима када трећина човечанства гладује, сигурно да је развој оваквих технологија позитиван и веома хуман. Међутим, постоје још бар два аспекта примене ових једињења.

На пример, хербициди применети у знатно већој концетрацији и количини по јединици површине, у односу на нормалну примену, могу да се користе као хемијско оружје. Примењети у знатно већој концетрацији и количини по јединици површине хербициди изазивају општећења и разарања биљног ткива у таквом обиму да доводе до потпуног уништења биљке. На тај начин они губе своју основну намену и постају прави отрови за метаболизам у биљним ћелијама. Поред тога што овако применете ове хемијске супстанце уништавају или оштећују биљке, оне се, у условима рата, могу применити и за контаминацију биљака, земљишта и воде.

Овај пример није само хипотетичко разматрање јер су Американци у Вијетнамском рату ове супстанце на тај начин и користили. У табели 2. наведени су називи, хемијски састав, количина примене и намена хербицида употребљених у Вијетнамском рату.

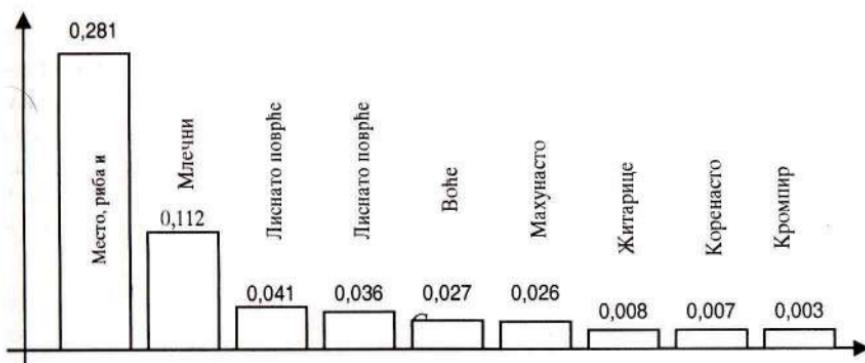
Хемијски састав, количина примене и намена хербицида употребљених у Вијетнамском рату [6]

Препарат*	Хемијски састав	Концетрација (gr/l)	Примена (Kg/ha)	Намена
Orange	н-бутил естер 2,4-Д (50) н-бутил естер 2,4,5-Т (50)	502 442	30.6** 2.3	Општа дефлорација шума, грмља и широколисних култура
Purple	н-бутил естер 2,4 Д (50) н-бутил естер 2,4 Т (30) н-бутил естер 2,4,5-Т (20) триизопропиламинска со 2,4 Д	502 262 149 239	6.8	Општа дефолација. Замена за препарат Orange
White	триизопропиламинска со пиклорама	65	1.7	Дефолација шума са дуготрајним дејствима
Blue	Натријум какодилат (28) Какодилна киселина (5) Вода + НaЦl љ.с.	397	10.6	Брза дефолација са краткотрајним дејствима

* Назив препарата потиче од боје трака на посудама у којима су препарати достављани америчкој авијацији.

** Препарат 2,4-Д се у пољопривреди САД примењује у количинама од 2,3 (Kg/ha).

Други аспект примене пестицида јесте да се након његове нормалне примене у биљкама и плодовима биљака таложи одређена количина пестицида, човек храном у организам уноси и одређену количину отрова. Релативан однос пестицида у храни приказ је на слици 3.⁷



3. Садржај пестицида у храни [2]

⁷ Ова слика је преузета књиге из књиге Робинс, Ц., Исхрана за нови миленијум, (превод), CLIO, Београд, 2001. стр. 372. На слици су приказани само релативни односи, јер у наведеној литератури није дат апсолутни износ.

Могуће је наводити низ примера који указују на то да примена неких нових развијених материјала има погубно дејство по човека и по екосистем.⁸

Роботика, као самостална технологија, посебно као компонента флексибилних и компјутерски интегрисаних производних система изазива посебну пажњу. Примена робота омогућава рад у условима у којима човек не би могао да ради. Послови који који захтевају посебну прецизност такође условљавају примену робота. Већ су се појавиле комплетне фабрике у којима је производња аутоматизована уз примену робота.

Такве могућности роботике отварају низ питања везана за саму организацију људске заједнице. На пример, ако се масовно примени аутоматизација производње – да ли ће то довести до масовног отпуштања радника и какве би то социјалне ефекте изазвало, нарочито у условима када целокупна људска делатност није структурирана на начин да то може да прихвати. У садашњем свету још не постоји могућност да се људи тежишно усмере на креативне послове, а производња да се тежишно препусти роботима. Ниво технолошког развоја то омогућава, али питање је какве би социјалне потресе ова примена изазвала.

Свакако да се поставља питање односа човека и робота. Због способности које се развијају код робота нужно је подсетити на три Асимовљева закона роботике:

дозволити да буде повређено;

– робот мора да слуша наређења људских бића, осим ако наређења нису у складу са првим законом;

– робот мора да штити властито постојање све док та заштита није у супротности са првим и другим законом.

Овако формулисани хуманоцентрични закони свакако би требало да се поштују и да се роботи развијају на основу њих. Међутим, човек своје законе крши, јер како иначе тумачити развој и примену робота у војне сврхе. Већ сада су развијене беспилотне летелице које могу дејствовати по специфицираним циљевима аутономно преко мањих роботских „убица“. У развоју су и очекује се примена роботских система који ће бити у стању да се крећу по боишту и дејствују „популативно“. Оно што се наизглед јавља као парадокс јесте да се прогнозира да ће та иста технологија изазвати комерцијални „бум“ развојем кућних „асистената“ који ће бити спремни за комерцијалну употребу до 2015. године. [7]

На тај начин могуће је обраћивати један по један правац развоја технологије и наводити примере њихове хумане и нехумане примене и различитих технологија до унедоглед. При томе се могу уочити одређене, ако не законитости, а оно бар правилности.

⁸ У литератури [8] је на веома приступачан начин објашњено чиме су НАТО снаге дејствовале по нашој земљи, који су то материјали, која једине се стварају при дејству пројектила и какве се последице, краткотрајне и дуготрајне, појављују.

Људско знање шири се брзином која се још пре сто година није могла ни слутити. Примена тог знања, кроз развој технологија, представља израз скоро неограниченih креативних могућности човека. Нажалост, човек своју креативност не усмешава само на побољшање квалитета свог живота, схваћеног у најширем смислу те речи. Своју креативност усмешава и у другим смеровима, који у суштини представљају деструкцију, како самог човека, тако и његовог животног стања. Кад се то зна, поставља се питање да ли је човек способан да контролише своју моћ? У којој мери развој свести и одговорности према себи у друштву прати развој нових технологија? Сам развој технологија није споран, али је спорно како ће те технологије бити примењене.

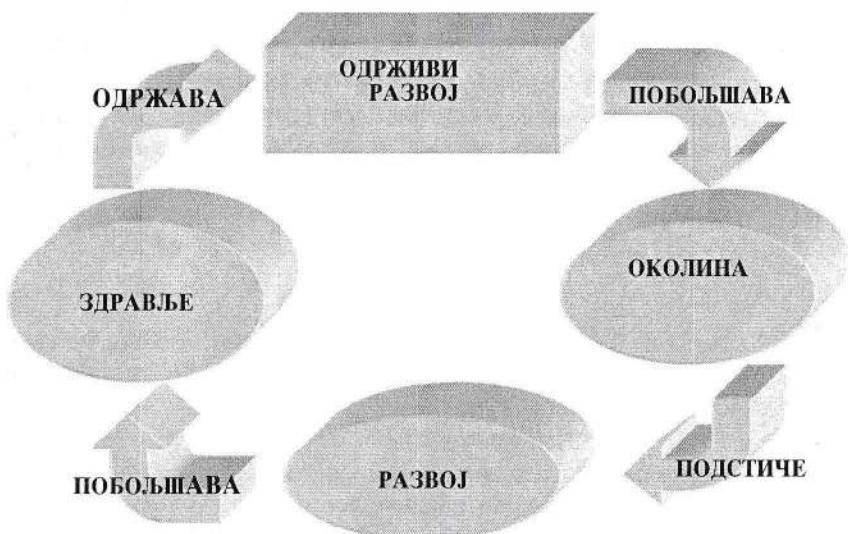
Тражењем одговора на ова питања људи се баве већ дуже време. Футуристи, покушавајући да дођу до одговора на ова питања, релативно често сликају „црне“ слике будућности. На пример, честе су прогнозе да ће човек пре или касније поsegнути за употребом већ развијених, а са становишта последица екстремних технологија. У том случају то ће значити крај цивилизације, какву је сада познајемо, а можда и крај човека као врсте на овој планети. Друга честа слика која се појављује јесте да човек, ипак, неће толико далеко отићи да примени технологије које ће га уништити, али и да се неће моћи обуздати у примени развијених технологија, тако да ће се неки будући свет састојати од „правих“ људи, клонова, киборга, и робота, а да ће човек развојем технологије изгубити доминацију или можда чак себе довести у инфириран положај. То су, ипак, естримне слике, али је значајно да их је човек постао свестан. Међутим, забринутост није без основа, на шта упућују следеће чињенице:[1]

- светска популација убрзано расте (до 2030. године очекује се да ће бити око 10 милијарди људи);
- око 50 милиона људи годишње широм света умире од глади или недовољне исхранљености;
- увећава се број у градовима становника у градовима и посебно број такозваних мегаполиса (преко 35 градова има више од 10 милиона становника и то, углавном, у земљама у развоју);
- преко 6 милиона хектара обрадивог земљишта годишње нестаје услед урбанизације и индустрисајализације;
- сваке секунде на Земљи нестаје 30 ари шуме;
- сваки дан нестаје између 20 и 30 биљних или животињских врста;
- око једне четвртине светског становништва је неписмено.

Део наведених чињеница представља секундарне последице технолошког и економског развоја. Свест о овим последицама јавила се раних шездесетих година прошлог века, прво код екологистички и економски оријентисаних аналитичара, али се тиме почела бавити и Генерална скупштина УН. Не улазећи у све активности везане за ово подручје дошло се до сазнања да је само одрживи развој прави развој, односно развој у којем се води рачуна о будућности. Све друго представља развој неразвијености који ће на крају угрозити и оне најразвијеније. Одрживи развој односи се на развој здравља и животне околине и као такав мора бити важан свима. (слика 4).

Неспорно је да свака човекова делатност оставља трага на околнину, да без обзира на то о чему се ради све има своје и добре и лоше стране, али се поставља питање мере. На пример, сагледавајући животни циклус неког производа (табела 3), може се уочити да се утицај на окolinу појављује у свакој фази животног циклуса. Али, питање је мере у којој се те појаве реализацију. Мера која је релевантна је она која показује не само да не постоји угрожавање здравља и окoline, него да и развој опстане. Без развоја, такође, нема опстанка људске врсте. Одрживи развој значи да развој постоји, али такав да не угрожава окolinу и здравље људи.

Одрживи развој претпоставља меру утицаја на окolinу и здравље људи, што значи да се поставља питање које технологије треба развијати, а оне које се развијају у којој мери треба примењивати.



Слика 4. Одрживи развој [I]

Утицаји фаза животног циклуса на животну средину [9]

Фаза	Доминирајући утицај на животну средину
Екстракција сировина	Оштећења природе и околине, ерозија земљишта, ризици.
Производња материјала	Исцрпљивања сировина, настанак чврстог отпада, заузимања простора, потрошња енергије, емисије у земљиште/воду/ваздух, бука.
Производња производа (прерада и третирање)	Потрошња енергије, емисије у воду/ваздух.
Употреба производа	Ризици, емисије у воду/ваздух.
Одлагање/фаза отпада	Настанак чврстог отпада, заузимања простора, ризици, потрошња енергије, емисије у земљиште/воду/ваздух.
Поновна употреба/рециклирање	Ефективни повратак на практично све негативне еколошке аспекте, емисије у воду и ваздух, потрошња енергије
Транспорт (веза између фаза)	Оштећења природе и околине, ризици, заузимања простора, потрошња енергије, бука, емисије у воду и ваздух.

Највећи ризик и претње носи развој и опасност од употребе војне технологије. Садашњи услови у којима долази до милитаризације економије, и то у најразвијенијим земљама, концепт одрживог развоја чини више фикцијом, него стварним и реалним концептом. Ипак, већ и то да се такав концепт појавио представља велики напредак, јер то значи да људи постају свесни последица неселективне употребе технологија.

Закључак

Развој технологије представља неопходност и неминовност. Применом спознаја до којих долази човек тежи да себи створи бољи и лепши свет, оплемени своје живљење.

У реалности развој технологија често не материјализује такве тежње, а као резултат тог развоја и примене технологија јавља се управо њихова супротност. Човек је, развијајући различите технологије, дошао до могућности да сам себе уништи, да угрози свој опстанак, да насиљно (кроз генетски инжењеринг) мења особине и карактер људског бића. Применом развијене технологије почeo је да уништава сопствено станиште.

Научна открића омогућила су да њиховом материјализацијом, односно развојем технологије, дође до развоја производних снага до тог нивоа да у производњи човек не само да може да буде замењен у примени живог физичког људског рада, него и у самом управљању, кроз развој „интелигентних машина“ и саморегултивних система. Такав развој технологије је нужно довео до промене у структури радне снаге. Однос се мења па је све потребнија креативна радна снага,

све више расте број запослених у институтима, истраживачким центрима, али и у сектору услуга. Број запослених у производњи опада. Свакако да за сада сектор услуга и истраживачко-развојни сектор не могу да апсорбују смањену потребу за производном радном снагом, тако да број незапослених расте.

Не улазећи у расправе везане за генетско инжењерство или за вештачку интелигенцију, где једни сматрају да ће машине које мисле бити произведене веома брзо, док други имају саркастичне примедбе „да они који верују у вештачку интелигенцију немају природну“, остаје нада да се ни у далекој будућности неће моћи технизирати сваки део људске праксе, као и да људска врста неће дозволити да се оствари пророчанство речи Николе Тесле.

Технологија треба увек да остане само човеково средство за остваривање нечег бољег и напреднијег и то по критеријумима које људи успоставе сами, добровољно и слободно.

Литература:

1. Покрајац С., *Транзиција и технологија*, TORY, Београд, 2000.
2. Робинс Џ., *Искрана за нови миленијум*, (превод), CLIO, Београд, 2001.
3. Рендулић З., *Ратоводство и научно-технички прогрес*, ВИНЦ, Београд, 1992.
4. SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute), *Најновија оружја – Наоружање и разоружање у нукларном добу*, (превод), ГЛОБУС, Загреб, 1976.
5. Тофлер А., Тофлер Х., *Рат и антират*, рукопис превода.
6. Ракар-Андић М., *Хемијске супстанце се користе и за агресију – пестициди као хемијско оружје*, ЗАШТИТА бр. 60/99, стр.10-11.
7. Радић В., *Војне технологије будућности*, Зборник радова SYM-OP-IS 2001, Београд, 2001., стр. 275–278.
8. Ракар-Андић М., *Чиме су нас бомбардовали – Еколошки аспекти НАТО агресије*, ЗАШТИТА бр. 84/2001, стр.11-12.
9. Петровић Н., Петровић Б., Утицаји производа на животну средину, Зборник радова SYM-OP-IS 2004, Иришки Венац, Фрушка Гора, 2004., стр. 201–203.
10. Стевановић Ђ., *Социолошка хрестоматија*, Култура, Београд, 2001.

Предисторијски облици ратних сукоба

УДК:355.48 : 94 (3):

Доц. др Илија Кајтез

У најранијим цивилизацијама могу се наћи вредне поуке о развоју и контроверзама војне професије и односима рата, војске, политике, дипломатије, економије и државе. У цивилизацијама Сумера, Месопотамије, Асираца, Персијског царства, древног Египта, Атине и Спарте, као и у ратним походима великог стратега и војног генија Александра Македонског, постоји нешто што је трајно, универзално и непромењиво у војном позиву. Та нераскидива нит повезује старе војске, најраније ратове и савремене оружане сукобе, трага за значајем односа војске и државе, законитостима промена у тактици, стратегији и наоружању неке војске. У зависности од економског

расту државе и снаге противника, обичаја на којима почивају односи непријатељских страна, изучава се и поступање победника према пораженом непријатељу, а открива и сам почетак неких видова и родова савремене војске.

Показује се да се и у најранијим ратним сукобима може пронаћи, иако су највреднији материјални докази нестали под налетом окрутних освајача, много вредног и драгоценог за разумевање савремених ратних изазова и дилема, недоумица и тајни војног позива, који је један од настаријих занимања човека. Зато је потребно, проучавајући рат и друге друштвене феномене, вратити се у зору наше цивилизације. Јер, како каже Бертранд Расел: „...Ако у историјском току постоји какво такво јединство, ако постоји било каква близка повезаност између оног што се раније догађало и онога што следи... потребно је да се ранији и каснији периоди синтетизују у једном истом даху“. Кључне речи: најстарије цивилизације, предисторијски ратни сукби, Сумери, Персијанци, Асири, Атина, Спарт, древни Египат, Александар Македонски, стратегија и тактика ратовања.

Увод

У друштвеним наукама ништа није могуће започети без мудрог освртања на оно што је било, не да би постали заточеници прошлости, него да би нам претходна искуства била ослонац за поглед у поље новог и хоризонте сањаног. Наш писац Меша Селимовић тврди: „...да се људи по егзистенцијалним, суштинским особинама вековима не мењају. Остају исте њихова љубав, мржња, љубомора, завист, жеља за моћи и престижом... Мењају се само друштвени односи, али не тако битно и коначно...“¹

¹ Приказ ранијег интервјуа са Мешом Селимовићем, Вечерње новости, 1,2 и 3. мај, 2004. Београд.

Човек је заиста старо биће. Потврђено је да живи на Земљи два милиона година, док: „Хришћанска црква је према Библији почетак света стављала у 4004. годину п. н. е. (5500. или 5508. у источном хришћанству)...“². Од када постоји човек уз њега се везује и питање рата. У најстаријој, до сада познатој писаној теоријској студији о рату „О ратној вештини“, истакнути војни мислилац древне Кине Сун Цу Ву, почетком V века п. н. е. записао је: „Рат је велико државно дело од кога зависе судбина државе, њен живот и смрт“, чиме је указао на друштвену улогу рата и његову изузетну важност у животу људи. На питање – зашто трагамо за одговором на питање шта је рат, Расел му-дро закључује да једина наука која је у стању да да прави одговор јесте филозофија.

Ервин Ласло, оснивач и генерални директор „Групе за проучавање еволуције“ и Јонг Јул Ју, директор „Института за проучавање међународног мира“ сматрају да: „Према традиционалној мудrosti, основа и потка историје је наслеђивање људских и друштвених сукоба. Само повремено су мачеви склањани, а пушке ућуткивane. Када... велика већина човечанства посматра и разматра хиљаде година писане историје, запажа свеприсуност сукоба и рата... мир једва да значи нешто више од примирја: привременог одлагања насиља...“³ Према истраживањима швајцарског научника Жан-Жака Бебела, од 3200. године пре Христа до данас на Земљи је вођено више од 14.500 ратова, у којима је живот изгубило око три милијарде и шест стотина милиона људи. „Суштинска питања живота и смрти... већ више од 2.500 година привлаче мислиоце Запада... Упркос значају који су западњаци показивали према разуму, слободи и људском достојанству, они су показали застрашујућу склоност ка ирационалним понашању и опчињеност ирационалном идеологијама и насиљем... Интелектуална традиција Запада јесте спој две традиције... јудео-хришћанске и грчко-римске. И древни Јевреји и Грци наследили су и прихватили многа достигнућа Египћана и Месопотамаца, твораца првих цивилизација...“³. Наша прошлост сеже даље од древне Грчке и Рима.

Да би схватили законитост рата у древним цивилизацијама потребно је да се, пре свега, анализира правно-политички и религијско-идеолошки основ тих времена. У Египту и Месопотамији људи нису имали представу о индивидуалној људској вредности ни свест о политичкој слободи. Они нису били грађани него поданици под командом владара чија је апсолутна власт имала божанско порекло „Све карак-

² Стари свет, *Илустрисана историја света*, први том, Народна књига, Вук Караџић, Рад, Београд, стр. 11 (наслов оригиналa: The Ancient World, General editor, Esmond Wright, 1979, The Hamlyn Publishing Group Limited)

³ Светска енциклопедија мира, Том I, Завод за уџбенике и наставна средства, Центар за демократију, Гутенбергова галаксија, Београд, 1998. стр. XI, Предговор (наслов оригиналa, World Encyclopedia of peace, Volume I, Pergamon Press, Oxford- New York-Beijing-Frankfurt-Sao Paulo-Sydney-Tokyo-Toronto).

теристике блискоисточног друштва – правни систем, облик владавине, уметност и наука – обично су биле преплете са владајућом религијом... свештеници-краљеви или богови-краљеви чијом су моћи управљале божанске силе, обезбеђивали су потребан ауторитет како би и велики број људи могао бити организован на заједничким подухватима... Митови су народима Блиског истока нудили оквир у коме су могли да своја искуства уреде у један смислен поредак...“. (Исто, стр. 12). Цивилизације древног Блиског истока почивале су на начину размишљања који је суштински различит од савремене научне мисли. „Научни ум разматра и сагледава физичку природу на оно беживотно, безлично, чиме управља општи закон. Митотворном уму Блиског истока сваки предмет у природи је... са властитом личношћу, жив, са индивидуалном вољом...“ (Исто, стр. 12).

Народи Блиског истока нису дошли до једног самосвојног рационалног метода истраживања физичке природе и људске културе зато што је рационална или логичка мисао остала потчињена митско-верском виђењу света. Цивилизација Блиског истока достигла је први ниво у развоју науке: посматрање природе, бележење података и унапређење технологије у рударству, металургији и архитектури, али она није досегла до нивоа филозофске мисли. То достигнуће је заслуга Грчке. Древна Месопотамија и Египат, колевке првих цивилизација, нису духовни преци Запада, то почасно место припада Јеврејима и Грцима. Јеврејски концепт Бога и њихова афирмација моралне аутономије и људског достојанства били су пресудни за обликовање интелектуалне традиције Запада. Вера у једног бога, монотеизам, зачела је средишње место у животу Јевреја и означила дубоки раскид с религиозном мисли Блиског истока. За разлику од Грка, Јевреји нису били ни филозофски ни научни мислиоци. Они су се бринули о Божјој вољи, а не људском интелекту, о осећањима срца, а не о моћи ума, о праведном понашању, не о апстрактним мислима. Грци су утемељили рационално размишљање, али хришћанство је поникло из јудаизма и задржало јеврејско схватање о трансценденталном Богу. „Етичко уважавање, а не мит или магија, заузимало је централно место у јеврејској верској мисли. Стављајући Бога у центар живота, Јевреји су могли постати слободни морални чиниоци; ниједна особа, ниједна институција коју су створили људи и никаква људска традиција није могла да положе право на њихову душу. Јер, једино је Бог био врховна вредност у универзуму, једино је он био вредан обожавања. Исказивати крајњу лојалност неком краљу или генералу било је против изричите божје заповести да се не треба клањати лажним идолима... Зло и патња човека... су... проистицали из неуважавања божјих заповести“. (Исто, стр. 19). Познавати Бога за Јевреје је значило бити исправан, пун љубави и милостив. „Пророци су одобравали рат, посебно ако се водио против Јеховиних непријатеља, али су неки пророци

осуђивали рат као прљав и једва су чекали да буде искорењен. У свету у коме је практично свако славио ратника, пророци универзализма замишљали су дан када ће мир завладати на земљи – када ће народ 'прековати мачеве своје на раонике, и копља своја на српове, неће дигати мач народ на народ, нити ће се више учити боју' (Исаја 2:4) Пророци су сматрали да величањем рата људи дехуманизују своје противнике, постају сувори и обешчашћују Бога. Где влада насиље, ту нема љубави према Богу, нема поштовања према појединцу⁴.

Грци су раскинули са митопоетским погледом на свет, природу и људско друштво. На нов начин сагледавали су ове феномене, што представља основу научне и филозофске традиције Запада. У 5. веку пре Христа почели су рационално да размишљају о физичком свету и о људском деловању. Британски историчар Џемс Шил (James Shiel) тврди: „... све веће ослањање на независно мишљење, оданост логичкој прецизности, која је напредовала од мита ка логосу... Рационализам је прожимао читав друштвени и културни развој... политички живот је кренуо од тираније ка разумном експерименту демократије...“⁵ У одвраћању пажње од богова на људска бића, Грци су створили рационалан поглед који је изразита одлика западне цивилизације. Откривајући теоретски разум, дефинишући политичку слободу и афирмишући вредности и потенције људске личности они су раскинули са прошлопшћу и утемељили рационалну и хуманистичку традицију Запада. Песник В. Оден (W. H. Auden) каже: „Да није постојала грчка цивилизација ми никада не бисмо постојали у потпуности свесни, што ће рећи да ми никада не бисмо постали... у потпуности људска бића“⁶.

Рат је од најранијег доба верни пратилац људске историје. Оцене о његовом значају у историји човека су различите: „Много је података о бескрајним сукобима између разних народа. Историја асирских и хетонских победа мало говори о људским страдањима које прате сталне и упорне напоре да се прошире и сачувaju освојене територије. Ипак, не треба заборавити да су под притиском ратовања оживели и извесни квалитети у човеку; вероватно су Хети овладали употребом твожђа зато да би успели у тешким временима сталних сукоба.“⁷ Рат је сложена историјска појава и у њему се крију разарања, али и надметања народа, људско зло, али и херојски подвизи војника, исконска потреба заједнице да се за рат увек буде спреман, и зато ратни сукоб, стварни и могући, нагони државе на сталну утрку у развоју оружја, стваралаштво у примени ратне вештине, усавршавању организације

⁴ Марвин Пери, *Интелектуална историја Европе*, Београд, CLIO, 2000, стр. 11. (орг. Marvin Perry: *An Intellectual History of Modern Europe*, Houghton Mifflin, 1993).

⁵ Марвин Пери, *Наведено дело*, стр. 22.

⁶ James Shiel, prir. Greek Thought and the Rise of Christianity (New York: Barnes and Noble, 1968) str. 5–6.

⁷ W. H. Auden, prir. *The Portable Greek Reader* (New York: Viking 1952), str. 38.

војске и критичком преиспитивању свега што је већ урађено за одбрану. Рат је поприште највећих достигнућа једног народа, јер се у њему губи или задобија оно најсветије за сваки народ и најдрагоценije за људе: слобода и самосвојна егзистенција. Онај ко у рату види само добро, или само зло, није схватио сложеност феномена вечне борбе., „Рат група народа вероватно је постојао од најранијих времена, али је развитак урбанизације, нагомилавањем богатства и моћи, много допринео да постане стална појава. Територије, блага, жене, робови – све се то могло... отети...”(Исто, стр.10). Рат је постао уносна државна делатност.

Сумерска цивилизација и ратни сукоби

„...У Месопотамији градови као Урук (Орех у Старом завету) средиште су етногенезе Сумераца и јављају се још 3500. године п.н.е. као потпуно уређене целине са великим храмовима, јавним грађевинама и организованим политичким системом“. (Исто, стр. 10). Рана цивилизација у Египту и Месопотамији дуговала је свој развој Нилу, Тигру и Еуфрату. У тим државама постојао је краљ – божанство са тиранском влашћу, као и војна и свештеничка аристократија. Свештеници су могли да присвоје краљеву власт ако је он био слаб или уплатен у неки тежи рат. У једном периоду у Месопотамији је постојало мноштво независних градова који су међусобно ратовали, али је Вавилон на крају освојио врховну власт и основао царство. „Вавилон (север) је држао Хамураби који је у 30. години своје владавине постао господар целог Сумера. Хамураби је направио споменик који му је донео већу славу него његове освајачке победе... подробан законик, према коме је желео да се влада у његовој земљи. Неке од одредница тог закона биле су сурове... Хамурабијева освајања су била последњи велики догађај оног времена...“⁸ Сматрало се да је сумерском поглавару града – државе власт дарована од божанства, он је био главни члан верске заједнице и представљао народ у општењу са богом. „Победе једне од државе над другом сматрало се за земаљски одраз сличних збивања на небу у којима су учествовала одговарајућа божанства...“ (Исто, стр. 17). Тамо где је религија била повезана са државном влашћу Бог је морао да осигура победу у рату. Археолошка налазишта доказују, на врло уверљив начин, да је већ у 3. миленијуму п. н. е. створен дубљи јаз између богатих и сиромашних. Тада се јавља војска која то нејединство државе силом спречава ради заједничког живота заједнице. Владар и свештеници имали су потпун увид и контролу над производњом и привредом града: „... а постоје подаци да су свештеници учествовали у локалним ратовима.“ (Исто, стр. 17). „Сумери нису успели да се уједине у монолитну државну организацију. И

⁸ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 10.

поред тога што их је везивала заједничка култура и религија, били су разбијени на бројне градове – државе, које су међу собом непрекидно водили ратове, отимајући међу собом најбољу земљу и тражећи да наметну своју хегемонију својим противницима. У том периоду настаје моћна држава Акада, чији је краљ био Саргон. Ујединивши северна семитска племена у једну државу, повео је, затим, своју војску на завађене сумерске градове-државе, поразио их и створио прву велику деспотску монархију у Месопотамији. Али семите Акаде брзо је прогутала виша култура освојеног народа, тако да је Саргонова монархија убрзо постала сумерска држава⁹. Сукоби и завадице сумерских градова су нагло прекинуте када их је покорио Саргон, негде између 2400. и 2350. године п.н.е. Сукоби међу малим народима престајали су када би неки освајач снагом оружја међу њима завео мир по мери својих интереса. Саргон је убрзо завладао целим Сумером, он и његови наследници су „владали војном силом облашћу, а касније као асирски цареви су се отиснули чак до Средоземља“.¹⁰

Наравно да је писаних и других записа из прастарог доба мало, тако да је драгоцен сваки траг који може показати на који начин су људи у то доба ратовали, како су се односили према заробљеницима и које и какво оружје су користили. На једном цртежу, названом „Урски спег (око 2685–2645 п.н.е.) приказују се призори из рата. Цар пријема заробљенике, копљанике под шлемовима и побеђене непријатеље, а при дну ратничка кола прелазе преко тела палих непријатеља“. (Исто, стр. 23). Такође, „... налази се поворка... завезаних ратних заробљеника и сумерских војника са шлемовома на главама, наоружаних кратким штитовима и кратким копљима. Највеће откриће представљају ратне двоколице са упрегнутима магарцима, пошто се до проналaska 'Заставе' сматрало да су бојна кола увели тек Асири“.¹¹ Још једна слика из овог мозаика, драгоценја је за проучавања рата: „Иза војсковођиних кола... марширају ратници наоружани оловним шлемовима, копљима, штитовима, праћкама и луковима. За њим иду тужни редови ратних заробљеника, гоњени шибањем бичевима и гурањем чувара. Међу њима се виде не само снажни војници, већ и жење и деца, чак и старци, погодни за рад на пространим пољима свештеника и великаша. Тријумфалну поворку завршава низ кола натоварених свакојаким ратним пленом. Становништво задивљено гледа у јунака... Груди му потпуно прекривају полувенци перли од злата и лазурита. Опрему му чине-златни бодеж који виси о златном појасу, богато обрађени бронзани штит и копље са златним оковима...“ (Исто, стр. 70). Споменици пронађени у краљевским гробовима непобитно сведоче да је већ 3000. године п. н. е. распад првобитне заједни-

⁹ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 23

¹⁰ Зенон Косидовски, *Кад је сунце било бог*, Агенција Тривић, Београд, 2002. стр. 45

¹¹ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 17

це код Сумера био завршен чин. У њиховом друштву видимо дубоке класне и имовинске разлике, неизмерно богатство владајућих слојева: краља уздигнутог на пиједестал божанства, сељаке и занатлије, наизглед слободне, али економски зависне од њега, и масу робова који раде на пољима свештеника и владара. „Упоредо са настањањем све већих и бројнијих приватних имања, расла је и потражња за робовима који би обрађивали земљу. Пошто нису могли да их нађу у земљи, земљопоседници су организовали ратне походе на суседе, где не само да су могли да прикупе, нове групе ратних заробљеника, већ и додатну обрадиву земљу и изворе воде за наводњавање поља“.¹² Тако су већ од своје најраније историје Сумери непрекидно водили ратове. У градовима-државама владале су мале групе робовласника, које су тежиле да на рачун других градова увећају своја богатства. Овде се врло јасно види чврста веза између вођења рата и економских интереса владајућих слојева, веза која кроз историју људског рода никад није прекидана. Главна претња цивилизацији у равници Сумера долазила је од брдских племена са истока и номадских племена из западних пустиња, која су вођена презиром према градском становништву Вавилона и завишћу према његовом угодном животу и богатству, упадали у пљачкашким групама. Када је рат постао моћно средство отимања богатства цивилизованих или мање војно способних, они који су желили да сачувају своје животе, породице и имања морали су да уводе строги војнички дух, да одвајају потребне снаге за заштиту државе или да ангажују плаћенике који су увек били опасност за господаре.

Територија и народ остају, а династије, владари, ратоводство и називи држава се мењају. „Асиријска држава... настала на рушевинама Вавилона 1250. године п.н.е. За време владавине Тиглатпилезара (745–727. п.н.е.) Асирија је постала војна велесила, која је врхунац можи достигла у време владавине Асурбанипала. После смрти овог владара држава заснована на окрутном тлачењу подјармљених народа, почела је да се распада изнутра. Искористили су то Хелдаџи. У савезу са иранским племенима освојили су Вавилон... Асиријска држава је практично престала да постоји године 605. п. н.е после битке која се одиграла у близини града Каркемиша на Еуфрату“. (Исто, стр. 36). Древна хроника овако описије освајање Ниниве главног града Асирије: „...Улицама јуре ратне двоколице и...трговима...Бране се отварају, палата је до темеља срушена. Узимајте злато, узимајте сребро, јер ту су небројене драгоцености... Нинива, је срушена, уништена и опустошена. Тешко граду који тоне у крви, где се одигравају преваре и убиства и не престаје отимачина...Нинива је лежала у рушевинама“.(Исто, стр. 36). Рат је у то доба био име за бестијалности и пљачку пораженог непријатеља.

¹² З. Косидовски, *Наведено дело*, стр.46.

На територији данашње Турске (Анадолија) историја се прати од 2000. године п.н.е. На том простору живели су Хети. „Преко 60 година су археолози ископавали древни град Хатушу престоницу Хета и пронашли тамо огромно планинско утврђење са најмање седам капија, опасано масивним зидинама вишим од три и пол метра... Била је то... тврђава на стеновитом гребену с... стражарницама“.¹³ Код Хета је цар представљао главног војног заповедника, врховног судију и првосвештеника. „Из историје Хета се види да су они имали веома организовану војску и дисциплиноване војнике. Уз цара као главнокомандујућег, стајала је гарда дворјана и племства. Хети су употребљавали борна кола и били су, у ствари, један од првих народа који су на Блиски исток довели коње. Њихови градови били су утврђени огромним зидинама, а они су били у стању да освоје туђа утврђења опсадом...“ (Исто, стр. 28). Хети су извојевали низ победа. „Муршилиш за време своје кратке, али славне владавине извојевао је победе које Хети никад неће поновити. Пошто је потукао Хурите у Сирији... он је кренуо трупама на Еуфрат против Вавилона где је око 1515. године п.н.е. до-крајчио Хамурабијеву династију која је била у опадању“.(Исто, стр. 26). Овај период у развоју људске историје карактеришу стални ратни сукоби између држава и династија.

За време владавине једног од вођа Хета Египат је под вођством XIX династије показивао интерес за Сирију, тако да је дошло до велике битке код Кадеша између Мутавалија и Рамзеса II, око 1300. године п.н.е. „Хвалисави начин на који египатски владар описује овој сукоб у ствари сакрива пораз који се умало није претворио у потпуну пропаст“.(Исто, стр. 27). Хети су чврсто држали Сирију и стриц Мутавалија Хатушилиш је закључио мир са Рамзесом II, чувеним уговором из 1284 године п.н.е., срочен на египатском и хетском језику. Овим су уговором признати хетски посedi у Сирији и Палестини. Хатушилиш је склопио и савез са Вавилоном. Ови његови мирољубиви потези били су смишљени да осигурају државу од Асираца, новог и опасног непријатеља са истока. Дипломатија и рат одувек су биле повезане и узајамно испрелетење активности свих владара света. Хети су са истока угрожавели две сile: у планинама Јерменије краљевина Урарту (Арапат у Старом завету), а у северној Месопотамији (Асирија) које су биле у сталном сукобу једна против друге или не директно већ преко Хетских држава. Занимљиво је да су Хети као континенталан народ за време владавине Тудхалије IV освојили Кипар, што је био њихов први озбиљан поморски подухват. Снага Хетске државе полако је слабила под ударима моћних суседа. Асирац Тукулти Нинурта (1244–

¹³ З.Косидовски, *Наведено дело*, стр. 85.

Нинурта (1244–1208. п.н.е.) прешао је Еуфрат и у великом походу за-
робио око 30.000 Хета. Градови Хетског царства свирепо су опљачка-
ни и спаљени око 1200 године п.н.е., а политичка превласт Хета у
Анадолији заувек је уништена. „Саргон II (721–705. п.н.е.) наследио је
Хетске државе којима су владали потчињени краљеви и односио се
према немирима на свиреп, асирски начин. После сваке побуне он би
срушио град, истребио владарску лозу и прогонивши целокупно ста-
новништво настанио област асирским колонистима...“¹⁴

Асирија – значајна војна сила старог доба

Природна подела савременог Ирака на северну област са седи-
штем у Мосулу и на јужну равницу са престолом у Багдаду некада је
постојала између Асирије и Вавилона. Асирци су били номади, а по-
даци о њиховом животу потичу из 2000. године п. н. е. када је град био
под влашћу Акадског царства, а затим дugo под управом треће дина-
стије Урског Царства. Отприлике у време када је Хамураби дошао на
престо Шамии Ададова територија се простирала над већим делом
северне Месопотамије и била је образац за даља територијална шире-
ња Асирије. Архив царске преписке показује да је сам Адад био у
сталној вези са Хамурабијем, а међу многим писмима о „војним похо-
дима има и таквих у којима се помињу снаге веће од 30.000 људи“. (Исто, стр. 32). Један од вођа Асираца по имени Саламанасар желео
је да изврши освајање нових територија, па је напао државу Сирију.
„...не треба да заборавимо колико огромне напоре захтева и најмањи
војни поход, било да се ради о људству, коњима или залихама матери-
јала и хране“. (Исто, стр. 32). Када је Саламанасар кренуо у Сирију и
Палестину наishaо је на далеко јачи отпор него што је могао да оче-
кује. Владар Дамаска успео је да склопи савез у који је ушао чак и
Израел, иначе његов некадашњи непријатељ с југа, и далеке новохет-
ске државе. Једино рат може, понекад, да учини неке наизглед немо-
гуће савезе. Саламанасар је 853. године п.н.е. преузео главни поход на
Дамаск и сусрео се са великим силом којој је Ахав из Израела дао
свој допринос од 2000 борних кола и 10.000 пешака. Ова битка остала
је без победника. Један од начина изградње војне сile Асирије био је
у освојеним територијама: „да одржи добро опремљене одреде аси-
рских војника у местима далеко од престонице, с тим да ипак може, ка-
да постане потребна, да повуче довољно велики број војника ради го-
дишњих војних похода...“ (Исто, стр. 32). Саламанасар је значајан и по
томе што је увео редовне годишње војне походе: „...па је зато цар, у
једном делу града саградио огромни арсенал који је истовремено слу-
жио као спремиште војне опреме и као складиште за сировине и хра-

¹⁴ Стари свет, Илустрована историја света, први том, стр. 24.

ну, а и за вежбање и припрема група за поход ...грађевина је имала скоро 400 квадратних метара... Један од доказа да Асирија стекла нове територије бележе снаге у људству... Свака провинција требала је... да попуњава резерве производима свих врста—дрветом, тканином, металима, храном и животињама а нарочито коњима за војску... Сам цар је истовремено био војни, верски и судски поглавар земље“.
(Исто, стр. 38).

Када је један асирски вођа напао Израел и када се један од вазала побунио дошло је до оштре одмазде 586. године п.н.е., када је разорен Јерусалим са храмом, а све становништво одведено у прогон у Вавилон. Начин потчињавања непријатеља испробали су Асирци: „Ако се домаће становништво ишчупа из корена и пресељи на неко друго место, оно углавном губи вољу да потврђује своју независност. С друге стране, становништво доведено да их замени добро је знало у том туђем и непријатељском крају, да је послушност према великом цару једини услов да се преживи“.¹⁵ Једним потезом власти решавају два кључна проблема. Дакле, није Макијавели први измислио, а француски и руски револуционари применили, праксу да се искорени владарска лоза, да би нови господари дуговечно владали. Историја људског рода није место превеликих новости, само се мењају имена државе и владарске лозе.

Други важан податак који налазимо у историји јесте да су државе ратовале ради прибављања материјала за војску и војне походе који им је недостајао. „Асирија је... на западу припојила две нове провинције... богате металима, а на истоку су успели... да прошире свој утицај међу племенима... чији су им одлични коњи одувек били потребни“. (Исто, стр. 39.) Саргон је био мудар и способан владар, јер је водио рачуна о границама државе са којих је претила највећа опасност ...о својој северној граници и добијао писма од својих службеника... један... је био и његов син. Уходе су извештавале о крећању трупа“ (Исто, стр. 39). Захваљујући својој обавештајној мрежи и будности успео је да спаси земљу од Кимераца. Асирија је одолела захваљујући Саргоновом брзом реаговању 705. године п.н.е. У тој борби погинуо је и сам Саргон, али је команду успешно преузео његов син који је основао ново средиште царства Ниниву чији су зидови били дугачки око 16 километара и опасивали: „град врло велики, три дана на хода“. Саргон је примењивао један аристократски принцип – сина је послао на најопаснији положај, али га је на најбољи начин и припремио да преузме владарски престо. Многе су владарске лозе, ако су имале мудрости и унутрашње снаге и желеле да остану што дуже на власти, примењивале управо овај принцип војничког и аскетског одгоја нових владара.

¹⁵ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 31.

У време највеће асирске експанзије под њеном влашћу су била два средишта цивилизације – Вавилон и Египат. Сви народи развијеног света, чак и Грци, веровали су да је Асирија непобедива. „Непријатељи асирске државе Елам, Халдејци...nomадска племена, Палестинци, чак и Египат, су пружили најжешћи отпор који је икада у војном сукобу пружен Асирији 648. године п.н.е. Асирабанипалове трупе су ушли у Вавилон који се после двогодишње опсаде због глади предао“. (Исто, стр. 42).

Историја нас учи да сва царства имају свој успон, славу и пад. Тада законитост није избегла ни Асирија. Постоје многа учења о рату, а једно од њих је геополитички. „За разлику од Асирије Вавилон никад није интервенисао војном силом, што је било тако природно за дело-вање Асирије... Вавилон граничећи се са старом државом Елам на истоку, морем на југу, и пустињом на западу и на северу са Асиријом је имао мало изгледа на велика освајања. Ипак, главни разлог разлике политике између Асирије и Вавилона је вероватно у самом положају и природи земље. У Вавилону је била неизмерно плодна производња и трговина која је много значила земљи... рат је неминовно доводио до тежих услова за трговину. Велики земљопоседници... и трговачке породице су у рату видели сметњу за свој стваралачки рад“. (Исто, стр. 45). Трговином се прибављало и оружје. „Оружје је, до отприлике 100. година пре Христа, било од бронзе, а народи који нису имали потребне метале на својој територији били су принуђени да их прибављају трговином или гусарењем. Гусарење је било само привремено средство, а тамо где су друштвена и политички услови били довољно стабилни, дошло се до закључка да је трговина од веће користи“.¹⁶ Рат је повезан и са трговином, и зато је толико важан за научно истраживање, историјско проучавање и живот сваке заједнице.

Египатски фараони као војсковође

Египат је велика мистерија и историјска тајна. Његова историја почиње око 3200. године п.н.е. Међутим, о древној цивилизацији Египта мало се зна, јер је од свега што је сачувано из тог времена остао само мали део. Египатски свештеник Манетон је у III веку п.н.е. на основу расположивих докумената и материјалних записа, целокупну историју своје земље поделио на владавину царева тридесет династија. „...Историја ове земље била је позната само из дела старих писаца као што су Херодот, Стабон, Диодор и Плутарх и смушених података који су оставили писци из доба ренесансе“.¹⁷ Историја древног Египта приказује се као историја владајућих породица. Њиховим достигнућима у архитектури и војним подвизима посвећује се највише

¹⁶ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 45.

¹⁷ Б. Расел, *Наведено дело*, стр. 27

пажње у данашњим књигама о египатској прошлости. Цар-бог био је најзначајнији елемент египатског друштва, он побеђује над непријатељима и прима изразе покорности од поданика. „...Иако су призори на спољним зидовима храмова који су представљали цара како готово сам тријумфује над непријатељем Египта често погрешно тумачени као знак разметљивости, они су имали за циљ да магијом чувају земљу од спољње опасности. Цар је у Египту имао статус божанства“.¹⁸ Зато се за фараоне каже: „Онај који убија туђе стрелце без удараца тојагом, онај који одапиње стрелу а не узима лук... његова реч натерује у бекство Азије... он је заклон који штити уплашеног од непријатеља...“ (Химна цару Сенусерту III, Папируси из Кахна око 1850 године п.н.е.).

Ступањем Менеса на престо почeo је период „Старог Царства“, време пирамида, огромних статута и велелепних храмова. Фараони предузимају бројна освајања ради добијања метала, луксузних предмета и робова, који су све више били потребни за рад на имањима у дворовима краља, аристократије и свештеника. Пред крај овог периода избила је велика социјална револуција, а држава Горњег и Доњег Египта распала се на ситне, међусобно зараћене државице. Пет векова Старог Царства карактеришу жестоке борбе за власт: „Узрок сукоба који су почели на крају III миленијума п.н.е. лежи у томе што је Египат поседовао две истовремене лозе царева које су полагали право на божанску и царску власт над читавом земљом“ (Исто, стр. 56).

Око 2200. године п.н.е. један од тебанских кнезева поново је ујединио све области и тиме започео период „Средњег Царства“ са престоницом у Теби. Била је то класична епоха Египта у којој су фараони створили велику светску империју, полазећи у освајања на исток, запад и југ земље, градили нове канале за наводњавање и успостављали трговинске контакте са Критом и Пелопонезом. Око 1780. године п.н.е земљу поново захвата револуционарно врење. На устанак су се овога пута дигле не само сељачке масе већ и занатлије и војници у градовима и робови на великим земљишним поседима. Револуција је била крвава и победоносна, јер је, на извесно време, подјармљено становништво преузело кормило власти у своје руке. Слике ове револуције сачувале су се у извештајима двојице Египћана: богаташа Ипуре и свештеника Неферехуа: „Краљевска престоница заузета је у току једног сата. Краља су заробили сиромаси. Дворани су избачени из краљевских палата. Чиновници су побијени... Убоги је постао власник богатства... деца кнезева разбијана су о зид, сви беже из града... Онај који није имао где главу да спусти... сада је власник брода, ко није имао парче хлеба, сада има амбаре...“ После ове револуције нашло је најнесрећније доба у историји Египта. Земљу иссрпљену нередима напала су семитска племена Хикса око 1800. године пре Христа

¹⁸ З. Косидовски, *Наведено дело*, стр.93.

и овладала њоме муњевитом брзином. Њихово присуство помогло је да се култура Египта прошири на Сирију и Палестину. Рат није само разарање и покоравање него и мешање култура. Освајачи су се појавили на ратним двоколицама у које су били упрегнути коњи, који у Египту никад пре тога нису виђени. Египатска пешадија се уплашила и панично давала у бекство. Освајачи су били варвари, који су спаљивали градове, рушили храмове, а народ сматрали стоком. После сто година понижени Египћани су се дигли на устанак и, под вођством тебанског кнеза Амоса I протерали освајаче из своје државе.

Трећи велики период процвата и моћи Египта историчари су назвали „Ново Царство“. Амос ступа на престо као први фараон из XVII династије и проглашава Тебу за своју престоницу. „Тебанци су били суочени са два непријатеља са Хиксима са севера... и једном афричком краљевином са средиштем у северном Судану. Победу над оба непријатеља постигле су горње-египатске војске делујући изван својих природних граница и изгледа да се на тај начин створила жеља за новим војним победама. Изгледа да су тада Египћани установили редовне једногодишње војне походе чији циљ није био само победе и пљачка већ и стални надзор над освојеним територијама...¹⁹ Делта Нила одувек је била циљ напада граничних племена. „С почетка владавине дванаесте династије саграђена је тврђава 'Зидови владара' да се ова надирања зауставе. Међутим успех владара Хикса изгледа је нагнало Тебанце, који су их коначно истерали, на далеко чешће акције против Палестине“. (Исто, стр. 66). Када је египатска држава постизала значајније победе, то је изазивало подозрење моћнијих држава, најпре Митани преко реке Еуфрат, а касније Хета у Малој Азији. „Они су не само подржавали побуне у палестинским градовима-државама већ су их помагали и војнички. Ради одмазде против царства Митани, војска владара XVIII династије долазила је чак до Еуфрата... Египћани су Палестину држали у покорном стању помоћу сталних војних похода и доминацијом и демонстрацијом силе“. (Исто, стр. 67).

Треба нагласити да је војна тактика египатске војске била коренито изменјена по угледу на војске западне Азије. У рату и борби одмах се и очигледно виде све предности и недостаци противника, снага и тактика војника и моћ оружја сваке од зарађених страна, као и вештина командовања у рату, који је увек битка на живот и смрт. Зато су се управо у области ратне вештине кроз историју дешавале радикалне промене. Египћани су били велики традиционалисти у религији, али им то није сметало да коренито мењају војну тактику, јер пораз на бојном пољу значио је губитак читаве државе и владарске лозе. „Египатска војска пре осамнаесте династије је била врло једноставна. Она се састојала искључиво од пешадије која је понекад добијала појачања од плаћеничке војске Нубијаца са југа. Египатске снаге

¹⁹ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 54.

углавном су се бориле копљима, а од оружја имали су још лукове са стрелама, чији је врх био од камена или кости, и дрвене тојаге, а по некад и бакарне или бронзане ратне секире веома једноставног облика. Ово оружје вероватно је било довољно да се изађе на крај са немирним Нубијцима али војни подухвати... касније захтевали су много већи степен војне спремности против разних западно-азијских војски. Професионална војска је створена као одговор за тај изазов. Ова војска је била добро организована и снабдевена, а предводиле су их стручне војне старешине, чији је врховни командант био цар. Оружје се усавршавало тако да је постајало сложено и разноврсније, а египатски генерали су без предрасуда, преузимали од својих противника тактику. У Тебанској побуни против Хикса први пут је употребљена бојна двоколица. То су биле лаке и покретне борбене платформе које су припремале наступање пешадије, узнемирајући и... нападајући напријатеља. Међутим рат није био једино политичко средство. Постојала је и дипломатија, околишна и подмукла...²⁰ Од најранијих дана у рату је било све дозвољено. Храмови и војска имали су своје писаре, који су из далеких војних утврђења слали детаљне извештаје, а једно од писама се „завршава живописном лекцијом о војној географији Палестине“. Занимљиво да у то доба писар није био само онај који извештава него неко ко је био: „...способан да израчуна следовање за војнике... и да организује војни поход“. (Исто, стр. 86).

Из досадашњег излагања види се да су државе предузимале војне походе ради обезбеђивања потребних сировина пре свега за војне потребе. Египат у томе није био изузетак. Економија и војска су од најранијих дана историје биле уско повезане и судбински повезани. „Још у време Старог царства било је војних похода Египта дубоко на југ... да би се обезбедио приступ експедицијама које су долазиле ради рудника и мајдана. Што се тиче рударских похода они су били делом зависни од фараона јер су то биле полувојне експедиције... У време дванаесте династије надзор на Доњом Нубијом је био много јачи и спроводио се уз присуство египатских војних јединица... подигнут је читав низ јаких војних утврђења од цигала (код Самне)...граница је била под брижним контролом и... надзором Египта“. (Исто, стр. 68). Фараони XVIII династије (1580.-1350. п.н.е). били су велики завојевачи и водили су бројне освајачке ратове, покоривши целу Сирију, све до Еуфрата и северну Палестину. Тако је Тутмес III предузео седамнаест војних похода на Сирију и сакупио огроман плен, као што су стока, робови, злато и сребро. Ови фараони освојили су и Нубију... и присвојили... богате руднике злата. Хети, Вавилонци и Асиријци морали су да им плаћају годишњи данак... Непрестани ратови, међутим, потпуно су уништили египатске сељаке; они су морали да плаћају све веће порезе за издржавање војске и да дају толико војника да на крају

²⁰ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 59.

није имао ко да обрађује земљу. Испрпљене људске резерве приморале су Аменхотепа III да пређе на искључиво мирољубиву политику.²¹

Аменхотеп IV је променио име да би раскинуо са прошлоПи и прозвао се Ахнатон што значи „Атонов штит“. За време његове владавине почеле су побуне у покореним провинцијама, а његови војници у гарнизонима тражили су помоћ. Међутим, он је био неодлучан и није слao помоћ. Проповедао је учење да је Атон мирољубиви бог а сам је био, пацифиста, вероватно први у историји. Читава његова империјалистичка политика полазила је од поставке да покорене земље Египат треба да придобије искључиво мирним начинима, и то ширењем култа Атона, бога сунца, љубави и животне радости.²² „...Када је Ехнатон умирао на самртној постели, Сирија је већ била изгубљена...“²² После асирске најезде, до 525. године п.н.е. дошло је до продора Персијанаца. Они су држали Египат под својом влашћу читавих 125 година. У периоду од 404. до 343. године п.н.е. независност Египта се одржавала само због слабости Персијског царства. Персијанци су 343. године п.н.е. успоставили своју власт над Египтом, али их је убрзо победио Александар Македонски.

Оружани сукоби у Грчкој – колевци западне цивилизације

Грчка епоха свакако је колевка и темељ западне цивилизације. „Грчка цивилизација или хеленизам је прошла кроз три јасно издвојена периода: хеленско доба је почело око 800 година п.н.е. првим градовима-државама, досегло свој врхунац у петом веку п.н.е. и трајало све до смрти Александра Македонског 323. п.н.е. У то време је древни свет ушао у хеленистичко доба, које је завршило 30. п.н.е. када је Египат, последња већа хеленистичка држава, пала у руке Римљана. Грчко-римско царство трајало је пет стотина година то је период Римског царства до пада западног дела империје крајем петог века после нове ере²³. Грчка цивилизација је својеврсно историјско чудо јер: „...Већина обележја које чине цивилизацију, већ је хиљадама година постојала у Египту и Месопотамији и одатле се ширила у суседне земље... Оно што се догађало (у Грчкој) било је тако чудесно да су се људи... ишчуђивали и са дозом мистике говорили о грчком генију.“²⁴ Цивилизација Грчке окренута је према мору и оно је пројимало све сегменте грчког живота, јер је море: „...било извор хране и поприште битака, али и надасве главни пут до удаљених градова и колонија и

²¹ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 67-68

²² З. Косидовски, *Наведено дело*, стр. 134.

²³ З. Косидовски, *Исто*, стр. 143.

²⁴ Марвин Перси, *Наведено дело*, стр. 34.

трговачких станица...²⁵ Најстарији период: „...од XII до VIII века п.н.е. у Грчкој се... са разлогом назива доба обавијеном тајном. То је морало бити време непрекидног ситног ратовања, сеоба и узајамног прилагођавања... У том периоду друштво је било организовано у племенско-родовским оквирима... неки научници векове од XII до VIII века п.н.е. зову хомерским или херојским... добом.“ (Исто, стр. 111).

Историчари који су проучавали древну Грчку нису имали много тога да кажу о периоду између 2000. и 800. године п.н.е. сем да је Хомер у Илијади певао о херојском рату који је против Троје водио са вез грчких градова под командом Агамемнона, краља Микене, који је заступао свог брата Меналаја, чију је жену Јелену отео краљевић Парис. Тукидид каже да је Агамемон предузео тројански поход „као најмоћнији човек свога доба“. „Почетком другог миленијума п.н.е. дошли су са севера најстарији претци Грка – Ахајци. Била су то варварска и ратничка племена наоружана бронзаним штитовима. Са лакоћом су покорила локално становништво и изградила снажна утврђења у Микени... и другим местима... Ахајске државице биле су монархије које су се ослањале на ропство...“²⁶ Познати историчар Грчке Тукидид наводи да су се ахајска племена бавила пиратством, док су касније организовала заједничку ратну флоту која је постала опасан конкурент Крита... Ахајаци истискују Крићане са њихових поседа и узимају... острва Родос, Кос и Кипар и чак оснивају колонију у Малој Азији. Године 1400 п.н.е. извршили су најезду на Крит и нанели му пораз из кога се није више повратио. Треба претпоставити да се пре најезде негде на Егејском мору одиграла једна од преломних поморских битака у историји. После уништења моћне критске флоте... ахајски ратници упали су у одаје краља Миноса, убијајући... отмене и разнешене дворане“. (Исто, стр. 205). Крит је све своје одбрамбене карте полагао на ратну флоту. Није добро поуздати се само и искључиво у једну силу, врлину или моћ, јер шта ако то главно оружје затаји и закаже када је најпотребније. „Критски краљеви нису страховали од најезди и није постојала потреба да се град опасује одбрамбеним бедемима. Безбедност Крита није зависила само од положаја острва, удаљеног од копна, него је проистицала из чињенице што је Крит у то време поседовао најмоћнију, ако не и једину ратну флоту... двор краља Миноса живео у нечувеном раскошу...“ (Исто, стр. 193–194).

Богатство увек привлачи освајаче, јер ретке вредности сви жеље да поседују. Утврђено је да је Микенска цивилизација трајала „негде између 1400 и 1000 године п.н.е... Историчар Тукидид тврдио је да је прву таласократију (превласт на мору) имао критски краљ Минос... Изгледа да је Крит био седиште цивилизације пре процвате Микене...“²⁷ Море је за њих било све: „Минојска моћ (на Криту) заснивала

²⁵ Берtrand Расел, *Наведено дело*, стр. 25.

²⁶ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр.100.

²⁷ З.Косидовски, *Наведено дело*, стр. 204.

се на господарењу морем. За разлику од Микене Кносос није имао зидове да га бране од војне опсаде, јер се претпостављало да ће сваки непријатељ бити потучен на мору... Минојска надмоћ на мору почиње око 2000 п.н.е. Они су били трговци који су дошли у додир са египатским царством... Семитским царством и Месопотијом са престоницом Вавилоном... Море као заштита и предност минојских морепловаца над новајлијама који су волели више копно омогућили су Криту да готово 600 година остане по страни од свих немира...“ (Исто, стр. 106). Таласократија Егеје прешла је из Кнососа на Микенце, јер су око 1400. године п.н.е. Микенци преузели Крит од Минојаца као и превласт на мору.

„Населивши се на Криту, Ахајци су почели да трагају за новим освајањима. У XIII и XII веку п.н.е. склопили су савез с неким народима Анадолије и два пута покушали да овладају Египтом. Сваки пут су их... фараони одбили и поразили. Порази у Египту уопште нису умирили освајачке амбиције Ахајаца. Над Хелеспонтом се дизала Троја, древни многолудни антички град и неосвојива тврђава, од памтивека чувена по богатству и раскоши. Захваљујући повољном положају на граници Европе и Азије, Троја је у својим рукама држала целокупну трговину Анадолије, Азије и јужног приобаља Црног мора. Тројанским утврђењима треба да се припише што Крићани... никада нису имали довољно снаге да покоре Троју, јер за то није била довољна само флота, већ је требало имати и копнену војску вичну вештину опсаде и рушењу одбрамбених бедема, што Крићани нису имали“.²⁸ Хомерова Троја била је „многолудан и диван град са огромним одбрамбеним бедемима, кадар да десет година издржи опсаду војске од више хиљада храбрих грчких ратника.“²⁹ Ахајци као ратнички народ нису могли да не покушају да освоје Троју, јер све велико постоји управо да би било освојено: „...и после десетогодишњег труда разорили је око 1180. године п.н.е. Ипак нису много уживали у плодовима победе... са севера су дошла нова грчка варварска племена... Дорци... ратоборни и сувори народ и за кратко време су освојили и сравнили са земљом утврђења у Микени... овладали Пелопонезом, Критом и острвима Егејског мора и стигли чак до Мале Азије. Њиховим доласком наступило је пад микенско-минојске културе... завладала је ноћ варварства. Из мрака грчког средњовековља сачувала су се предања о Криту и тројанском рату... Хомер је све легенде прикупио у једну целину и створио два ремек-дела епске поезије 'Илијаду' и 'Одисеју'. (Исто, стр. 206). „Илијада и Одисеја не сликају само микенски живот, већ одражавају и развој грчког друштва на различitim степенима у раздобљу од XIII до VIII века п.н.е. Чак се и Агамемнонов поход на Троју не мора прихватити као историјска чињеница... сигурно је да се

²⁸ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 105.

²⁹ Зенон Косидовски, *Наведено дело*, стр. 206.

опсада није водила на херојском нивоу какав је описан у Илијади. Троја је била исувише мала да би примила све Тројанце и њихове савезнике, било је потребно само седам минута да се обиђу зидине Хомерове Троје³⁰. Као што каже историчар Мареј³¹ Грци су сматрали Ахајце за своје претке, а Илијаду за истиниту причу о својој раној историји.

О Хомеру се мало зна. Постоји врло раширене мишљење да се, у ствари, ради о низу песника. Заступници ове теорије кажу да је за до-вршење Илијаде и Одисеје било потребно око две стотине година,³² други сматрају да је Хомерово дело било готово завршено до краја VIII века пре Христа.³³ Хелени немају своју Свету књигу (Библију) али имају Хомерове епове. „У Хомеровим епопејама налазимо хеленска племена у већини случајева већ уједињена у мале народе... Живела су у градовима који су утврђени бедемима... Ти поједини народићи водили су непрестане ратове за посед најбољих крајева, а биће због плена; ропство ратних заробљеника било је већ призната установа“.³⁴ Дакле, „...у хеленском друштвеном уређењу херојске епохе још у пуној снази стари родовски поредак, али у исти мах, и почетак његовог растурања... ропство, које се испрва састоји само од ратних заробљеника али већ отвара перспективе за поробљавање сопствених саплеменика... стари рат племена против племена, које се већ измеће у систематско разбојништво на копну и мору ради грабљења стоке, робова и блага и прелази у... извор прихода...“ (Исто, стр. 45).

На растурање родовског уређења и конституисања новог поретка указује и преокрет у војној тактици. Као последица развоја металургије јавља се хоплитска фаланга, тј. затворени боjni ред тешким оружјем снабдевених ратника (ту је и Сократ служио). „Хоплитска тактика смањује значај племића као главне војне силе и ствара солидарност ратника: у тој тактици борац неплемић не игра више незнатну улогу као пратилац борца племића... и он... може да покаже сву меру своје војничке способности... То је војничка демократизација, а као њена последица и политичка демократизација...“ (Исто, стр. 47). Хомерове епопеје исказују на херојство, какав је, на пример Ахилеј, оличење херојске младости, снаге и лепоте, готово божанске у човеку. Код хероја: „...њихова дела увек превазилазе меру разума. Хероји су људи изванредни... у стварном људском животу, обарају гомиле и народе... хероји из старе легенде имају оружја по правилу увек дружица него сви остали људи... Ахилу је оружје сковао сам бог Хефесет...“³⁵ Како се ратовало у Тројанском рату „У Илијади битке су се

³⁰ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр.201.

³¹ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, Народна књига, Вук Караџић, Рад, Београд, стр. 112..

³² Gilbert Marej, *Five Stages of Greek Religion*, стр. 67

³³ Beloch: *Griechische Geschichte*, Glava XII 9.

³⁴ Rostovtseff, *History of Ancient World*, I, стр. 399.

³⁵ Милош Ђурић, *Историја хеленске етике*, БИГЗ, Београд, 1976. стр.45.

водиле појединачним двобојима главних јунака зараћених страна. Остатак војске играо је врло малу улогу: војници су облетали, бацали каменице и узвицима храбрили своје јунаке. Кад јунак падне или буде рањен, они га нападну и разоружају као када шакали нападну на мртвог лава³⁶.

Хајнрих Шлиман (1822–1890) један од најистакнутијих археолога XIX века, проналазач Троје, знао је да велики грчки историчари на челу са Херодотом и Тукидидом, нису сумњали у историчност Тројанског рата. Он је био сигуран да се налази на месту „светог Илиона“ натопљеног крвију и знојем тројанских и грчких јунака где се: „... дизао грчки, а потом римски град 'Novum Ilium' који је према традицији требао да се налази на рушевинама Троје. Херодот спомиње да се пресијски владар Ксеркс задржао у том граду, да би посетио рушевине Пијамовог града и да би Илионској Минерви принео на жртву хиљаду грла стоке. Из писања Ксенофonta, видимо се се из истих разлога 'Novum Ilium' посетио лакедемонски вођа Миндар, док грчки историчар из II века п.н.е. Аријан пише да је Александар Македонски, по приношењу жртве, ископао из рушевина дрвени мач и наредио да га носи његова телесна стража, сматрајући да ће му он донети срећу у походу против Персијанаца. Цезар је окруживао град специјалном заштитом и финансијски га помагао, сматрајући себе непосредним потомком Тројанца³⁷. Сви се клањају сенима непролазне величине и ванвремене славе. Благо онима који су велики и славни и које не заборавља време. „Вођа тројанског похода 'краљ краљева' Агамемнон био је син Атреја, микенског краља.. У бици код Троје је учествовао и спартански краљ Менелај.“ (Исто, стр. 174). Опште грчко јединство (панхеленизам) манифестовало се само када би наступило опасно ратно стање и, у мање значајним областима живота, у религији и у олимпијским играма.

Крајем VIII и VII века п.н.е. у Грчкој је владало време немира: тиранида у Коринту, Мегари и Сикиону, Ликургових реформи у Спарти, Драконових закона (594/3 п.н.е.), Солонових реформи у Атини. Традиционалне аристократске привилегије почеле су да се преиспитују, због две промене: повећања богатства услед колонизације и развоја хоплитске фаланге. Дуго је у историји Грчке: „пешадијска тактика остала на почетној фази зато што су једино аристократи били довољно имућни да прибаве ратну опрему, окlop, копље и мач. Остали су морали да се на ратним поприштима задовоље бодежима и каменицама. Тек пред крај VIII века п.н.е. промењен је овај начин борбе и дошло је до стварања хоплитске војске коју су чинили припадници полиса као тешко наоружани пешаци сврстани у густу борбену линију (фалангу). До ове промене је дошло јер су се средњи сло-

³⁶ Јован Дучић, *Благо цара Радована*, Дерета, Београд, 1998. стр. 373.

³⁷ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр. 118.

јеви све више богатили, а неки земљопоседници постали су довољно имућни да набаве железно оружје за потребе пешадије. Тактика је преиначена како би најбоље могло да се искористи ова увећана људска снага, хоплит, опремљен штитом у левој руци у оклопу, са истуреним копљем у десној, стајао је тик уз свога саборца, тако да је својим штитом покривао десну страну тела свога левог суседа, хоплита. Циљ борбе је био да се разбије непријатељска фаланга снагом навале. Она линија хоплита, која би прва заталасала обично је губила битку јер десни бок хоплита у поремећеном строју није био више брањен суседним штитом, а то је била кобна невоља ...Дисциплина иувежбаност били су основни предуслови за успешну борбу хоплита, нарочито способност брзог престројавања у раздвајању у самосталну борбену јединицу. У већини грчких полиса обука хоплита је трајала кратко, од 18 до 20 године, а вредност њихове хоплитске фаланге веома је варијала од града до града. Спартанци нису били нехајни у војној обуци и њихова дисциплинована вежбања била су на гласу и Тукидид каже да су они ради боље кординације маневра, ланчано дојављивали заповест која се тако могла чути и у борбеној граји. Увођење хоплитске фаланге имала је важне последице на политичку структуру полиса... Хоплит је... захтевао већу улогу у управљању државом...³⁸ Односи друштва, државе и војске представљају врло сложену, динамичку и историјску категорију. Они нису једносмерни, него развојни, комплексни и обострани. У релацији међузависности друштво има приоритет у односу на војску, али се дешава да и војска одлучујуће утиче на развој или назад поједињих друштва.

Персијско царство – међна историјска и војна сила

Персијско царство је у великој мери утицало на судбину грчке цивилизације и појаву великог војсковође Александра Македонског. Оснивач персијске државе Кир склопио је савез са Вавилонцима (Халдејцима) 550. п.н.е. и отворено иступио против Астијага (вође Међана) који су били до тада господари Персијанаца. Кир је убрзо савладао Међане. Док је ратовао са њима, Крез – господар Лиђана, прешао је на територију Међана, што је Киру био изговор за напад на Креза. После неодлучне борбе са Киром, 547. године п.н.е, Крез се повукао да презими у својој престоници Сард. Међутим, на његово велико изненађење Кир се није вратио у свој зимовник већ је кренуо на престоницу Лиђана. „У бици која се одиграла испред Сарда, лидијска коњица, Крезова главна снага, уплашила се од смрада персијских камила и Крезова престоница пала је Персијанцима у руке“. (Исто, стр. 128). Кир је после победе над Крезом, први пут дошао у додир са

³⁸ З. Косидовски, *Наведено дело*, стр.169

Грцима. У борби Персијанаца против грчких градова на обали Мале Азије Персијанци су научили о Грцима две ствари: „Прво, могли су бити сигурни да се у случају опасности Грци неће ујединити и, друго, да се њихова оданост могла лако купити“.(Исто, стр. 128). Ово сазнање Персијанци ће касније добро искористити. „Рана повест о Персијанацима и Грцима и о њиховим разним биткама и савезима и узајамном издајству – још је занимљивија зато што је у својим 'Историјама' казује Херодот. 'Историје' се, међутим, не односе само на грчко-персијске ратове... Херодот је... схватио важност идеолошког и војног сукоба између Персије и Грчке и... забележио је и покушао да објасни борбу ова два народа...“.(Исто, стр. 127).

На историјској позорници појављује се велика сила – Персија. Кир – владар новоствореног персијског царства није губио време да се додатно прошири. „Кирове амбиције су биле неограничене и употребивши тактику коју је преминуо против Међана и Лидија он је ударио у срце Вавилоније... Персијанцима је пружен сасвим мали отпор. Пошто је изгубио две кратке битке на Тигру, вавилонски цар Набонид је побегао и са тим је сваки озбиљан отпор престао. Године 539 п.н.е... Кирова армија разбила је вавилонске снаге... град је заузет без проливања крви...“ (Исто, стр. 47). После победа над Вавилоном Феничани су се покорили Персијанцима (градови Тир и Сидон) и уступили им своје бродове преко којих су владали читавом источном обалом Средоземља, и стигли до Јонских острва и на грчко копно. Велики освајач, Кир, убијен је 530. године п.н.е. у граничним чаркама са неким номадским племеном које је предводила жена. Наследио га је син Камбриз, који је персијским царством владао осам година. За то време успео је да покори Египат 525. године п.н.е. Херодот о њему пише: као о свирепом тиранину који је безобзирно поступао према египатским верским осећањима и убио светог бика Аписа, али овај чин не би био у складу са уобичајеним персијском верском толеранцијом; није искључено да је прича познија грчка пропаганда³⁹. Грци су Ксеркса takoђе описивали као „богохулног непријатеља неба кога су богови... казнили“. Био је то почетак ратне пропаганде и облик специјалног рата – противник се приказивао као демонско биће, како би се њиме лакше могло обрачунати без милости.

Нови војсковођа Персијанаца постаје Дарије, који је био „...Камбризов лични копљоноша у Египту. После Камбризове смрти Дарије је кренуо на Смердиса (лажног брата Камбриза), убио га и прогласио се за цара ...За време његове владавине дошло је до првог сукоба Персијанаца и Грка са балканског копна.“ (Исто, стр. 128). Дарије се показао као енергичан владар и вешт војсковођа, који је за кратко време изашао на крај са свим побуњеницима. Пожелео је да овекове-

³⁹ Стари свет, Илустрована историја света, први том, стр. 118

чи своје победе, јер је, као краљ Персије, повратио јединство државе и био једини легални наследник Камбриза. Наредио да се у стену уре- же натпис о његовом подвигу, који је остао нетакнут 2500 година: „...деветнаест битака сам водио... и девет краљева сам заточио...“ Постављајући таблицу на бехистанску стену, био је уверен у вечну историјску вредност својих ратних достигнућа, „али су тријумфи отишли у други план у односу да је натпис написан на три језика и на тај начин истраживачима отворио врата старих цивилизација Сумера, Вавилона и Асирије...“⁴⁰

Персијско царство је било огромно по пространству и састављено од различитих народа. Протезало од Либије на истоку до источне границе Индије, од северних обала Црног мора до јужног врха Арабије. Персија је била подељена на 29 провинција, којима су управљали сатрапи који су били независни владари и имали власт над животима својих поданика. „Ипак, предузимане су извесне мере да сатрапи не постану исувише независни. Сатрапов секретар, главни финансијски службеник и заповедник главног гарнизона у сатрапији непосредно су били одговорни великим цару који их је поставио“.⁴¹ Сатрап је имао два главна задатка: „У време рата вршио је за цара мобилизацију војске са свога подручја и предводио ју је, а у време мира старао се да се цареви закони поштују и намет редовно плаћа“. (Исто, стр. 130). „Персијска војска... представљала је по своме етничком и социјалном саставу читаво Персијско Царство... Једине првокласне јединице персијске војске били су 'бесмртници' и коњица из редова иранске аристократије. Персијски војници који су већином стизали на позив... право са својих њива, били су слабо наоружани и рђаво обучавани. Њихова је улога била да својом бројношћу сломе непријатеља... Десет хиљада 'бесмртних' била је елитна тешко наоружана пешадија; у време мира служили су као гардисти на двору. Били су наоружани копљима, луковима и штитовима... да су имали посебне повластице; било им је дозвољено да у поход воде и личну комору, милоснице и слуге. Регрутовани су искључиво из привилегованих народа Међана, Персијанаца и Еламита. Одувек је било жестоко надметање међу војницима других родова оружја ко ће бити учвршћен међу 'бесмртнике' (назване тако по томе што је сваки погинули одмах замењиван другим војником да би их било стално 10.000 хиљада). 'Бесмртни' су били одвојени од осталог дела... војске“. (Исто, стр. 130).

Долази до сукоба Персије и Грчке. Пример грчког отпора персијској окупацији представља побуна у Јонији 499. године п.н.е. Персијанци су је угущили на сиров начин: „Персијанци су неумољиво опкољавали... град коловођу побуне... град је био заузет и сравњен са земљом. Мушко становништво је било поубијано, а жене и деца одве-

⁴⁰ Стари свет, *Илустрована историја света*, стр. 128.

⁴¹ З. Косидовски, *Наведено дело*, стр. 20

дена у... робље. Побуна јонаца је завршена таласом свирепе персијске одмазде..."(Исто, стр. 133). Сукоб се настављао. Пред персијском агресијом Грци су први пут у својој историји успели да занемаре политичке разлике и да се уједињени одупру непријатељу. „Мардоније, зет Дарија, био је заповедник персијске војске на Истоку. У невремену код Атонског рта, изгубио је 300 бродова и 20.000 морнара... Када су Персијанци покушали да се искрцају на источној обали Атике код Маратона око 490. године п.н.е. уједињена атинска војска решила је да се бори. Спартанци нису стигли у борбу... Битка код Маратона је била необична или херојска. Милтијаде је одлучио да нападне Персијанце пре него што стигну Спартанци... са својим хоплитима који су теже наоружани и физички јачи, премда малобројнији од персијских бораца... Грци су персијанцима спалили 7 бродова. Губици Атињана су били необично мали 192 војника док су Персијанци изгубили 6.000 људи“. (Исто, стр. 135). Победа на Маратону представљала је предах за Грчку. Знао је то Темистокле који уложио је сав свој напор и труд да подстакне непријатељство против Персије и да ојача војну моћ Атињана. Тада је у рудницима који су припадали Атини пронађена богата жица сребра. Темистокле је успео да се овај неочекивани добитак употреби за градњу 200 бродова. "...Ови бродови су одиграли одлучујући улогу у поразу Персијанаца код Саламине, а на њима се заснивала моћ атинске поморске државе.⁴² На овом примеру види се утицај промена у војсци и ратној тактици на прилике у друштву. Наime, ће са развојем морнарице у Атини и масовним учешћем најсировашнијих слојева тета који су били главни део посаде бродова у ратним походима доћи ће до демократизације самог друштва, јер онај ко је спреман да положи живот за свој град – државу способан је да учествује и у политици заједнице.

Даријева жеља да лично победи Грчку остала је неиспуњена. Но ви цар царева Ксеркс био је млад, жељан да се опроба у рату, па је: „...после 5 година полаганих припрема 480. године п.н.е... скupio војску код Троје и издао заповест да се преко понтонског моста на Хелеспонту пређе у Европу. Није могуће да је персијска војска имала више од милион војника како извештава Херодот; пре ће бити да је... стварни број био негде око 180.000 (три корпуса персијских оружаних снага)...У бици код Саламине Персијанци су изгубили 200 бродова, а савезници само 40 бродова. Аристид је са својим хоплитима... збрисао персијске трупе...“ (Исто, стр. 138). Сада се видела генијалност Темистоклеа да опреми Атину ратном флотом. Рат Персије и атинског савеза се наставио: „Персијанци су изгубили своје две најбоље војске за две године и много бродова и посада бродова. Савезничке флоте су се кретале према облама мале Азије да искористе своју предност 478. године п.н.е. Паусанија (вођа Спартанаца), победник код Платеје, по-

⁴² Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр.130.

слат је да предузме команду над снагама Савеза (грчких снага), у овој области. Паусанија је ослободио грчке градове на Кипру и заузео стратегијски град Визант. Паусанија је преговарао са Ксерксом и пристао на савез са њим ако му Ксеркс да кћер за жену и да га постави за тиранина у Грчкој. Паусанија је после тога опозван и враћен у Спарту где је осуђен на смрт...” (Исто, стр. 139). Грци су се, мимо обичаја, ујединили против Персијанаца и основали Делски савез 478. године п.н.е. Савез је основан под вођством Аристида као офанзивна и одбрамбена заједница једнаких, независних држава чланица. Циљ Савеза био је да настави рат против Персијанаца, како би се ослободили сви Грци. „Рат у који се укључила савезничка војска био је због географског положаја Јоније у суштини поморски рат. Атина је била велика поморска сила и није потребно да све чланице Савеза дају бродове и учествују у борби са војницима. Неке чланице су уместо тога улагале новац... Операцијом су командовали (заповедали) атински генерали (стратези). На тај начин Атина је од самог почетка имала извршну власт, и у савезу и у војном савезу и у новчаном погледу. Превласт Атињана је бивала све већа а они полиси који су хтели да напусте Савез сматрани су за побуњенике и кажњавани су под изговором да угрожавају колективну безбедност својих савезника“ (Исто, стр. 140).

У V веку п.н.е. Атина је била најпросвећенији и најцивилизованији град у Грчкој али је она ипак тада владала штитила своје интересе и имала освајачке претензије као и свака освајачка сила. Зато су и Грци: „Као и други народи... ратовали, масакрирали и поробљавали друге народе, умели да буду свирепи, аргантни ...и често су кршили војне идеале“.⁴³ Војни и политички савез увек подразумева обавезе и дужности и то највише за најнемоћније чланове савеза, а највиша права за водеће земље савеза. Историјски је то толико пута до сада крваво потврђено. У историји Атине Перикле је једна од најславнијих личности. Ипак, „Периклов надмоћни положај у Атини... заснивао се формално на томе што је сваке године био бирањ за једног од 10 стратега, војсковођа, свога града... Стратези су били једини магистрати у Атини чији избор није зависио од жреба већ од исхода гласања. Чак и најоданији демократа није сматрао мудрим да се тако озбиљном послу као што је рат препусти пуком случају и да се коцком за стратега одреди можда ... неспособан човек... Перикле је био опробани војсковођа... Он је увидео да атинска држава зависи од морнарице чија је главна снага демос...“ (Исто, стр. 142).

Војска и војна професија значајно почива на изради и усавршавању оружја и оруђа, које се праве и модернизују у мери економске снаге друштва. Веза економије и рата је од самих почетака историје ратовања била блиска и нераскидива. Занимљиво је да прва масовна

⁴³ Стари свет, Илустрована историја света, први том, стр. 137.

производња оружја почиње у Грчкој. „Колико је познато, најближи масовној производњи био је сиракушки метек Кефал, Платонов пријатељ, који је у својој радионици у Пиреју запошљавао 120 робова и производио штитове. Чувени говорник Демостен приповедао је да је на имању његовог оца тридесетеро ножара изграђивало оружје“. (Исто, стр. 151). Следећи пример је однос законодавне власти и војске, такође врло занимљив и поучан. Наиме, атинска скупштина могла је да доноси мудре одлуке, али је некада под налетом емоција доносила и „незаконите, и политички штетне одлуке, као када је осудила на смрт шесторицу војсковођа, победника код Аргинуса (406 п.н.е.) зато што нису успели да покупе из мора преживеле после те битке“.⁴⁴ Како се види из цивилно-војних односа из најранијих времена, војска мора да се повинује одлукама државне власти, чак и када то очигледно иде на штету њених виталних интереса.

Пелопонески рат – превласт демократије или аристократије

Пелопонески рат био је грандиозна борба за власт између Атине и Спарте. „Можда и зато јер све је код Хелена пројето активношћу и динамиком и све се надмеће: и људи, и богови, и животиње, и елементарне сile у природи. Хераклит ће ову активност надметања пренети и на космички ритам...“⁴⁵ Тукидид у делу своје „Историје“ пише да је главни разлог рата био страх Спарте од све веће моћи Атине. Спарта је имала свој савез у којем су спартанске војне старешине биле додате савезничким војскама као „војни стручњаци“, а бунтовни савезници враћени су у савез силом оружја. „Спартански савез је био копнени наспрот Атинског поморског. Спартанцима није било у интересу (због сопствене малобројности) да разоружају своје савезнике. Штавише, пошто су хоплити сами плаћали за своје наоружање и све остале трошкове, није било потребно захтевати намете од савезника.“⁴⁶ Увек се за превласт у историји боре две најјаче сile или два супротстављена савеза, док слаби као ратни плен припадају победницима. Спарта је желела да спречи војно и територијално ширење Атине на штету њених интереса. „Прошло је 25 година крвавих ратова док је... експанзионизам Атине заустављен. Борба између Спарте и Атине... је борба између копнене и поморске сile. Перикле... је видео да би његова земља изгубила рат у борби прса у прса... Када су Спартанци кренули да уништавају усеве Атињана они су се повлачили у бедеме и нису пружали оружани отпор... Спартанци су имали малу војну ко-рист од напада на Атику... Поморски пљачкашки походи које је Пе-

⁴⁴ Марвин Пере, *Наведено дело*, стр. 37.

⁴⁵ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр.154.

⁴⁶ Милош Ђурић, *Историја хеленске етнike*, БИГЗ, Београд, 1976. стр. 55..

рикле предузимао ...циљ је био више моралне него војне природе. Избегавали су се отворени сукоби и зато... је рат трајао тако дуго, иако се на сме заборавити ни да је у старом свету 'погодно доба' за рат трајало од пролећа до ране јесени. У остало доба године... људи... су се бавили својим пословима".(Исто, стр. 159).

Ипак, без обзира на предахе, Пелопонески рат је исцрпео грчке градове и уништио велику поморску државу (Атину), али Грци, на несрећу, нису извукли из њега довољно политичких и историјских поука. Друштвено-историјска дешавања у знатној мери утичу на промене у војној организацији, као и на појаву нових облика војног организовања: „Непрестани ратови у V и IV веку п.н.е. широм грчког света изазвали су појаву великог броја изгнаника... многи од њих су ступили у службу персијских сатрапа, а грчки градови су убрзо и сами пошли за примером персијанаца... војска грађана је губила свој значај у корист најамника, а новац је постао важнији од патриотизма... Војна способност плаћеничке војска показала се 401 п.н.е. у чувеном маршу одреда Десет хиљада. Те године... Кир је... пошао на брата са војском у којој се налазило око 13.000 грчких плаћеника... али је био поражен у близини Вавилона... али су грчки плаћеници извукли из битке готово нетакнути... они су... одлучили да се пробију кроз непријатељско Персијско царство... начинили су прави подвиг походом кроз Месопотамију и Јерменију док нису стигли до пријатељских грчких градова... Један од старешина Атињанин Ксенофонт историчар и Сократов ученик описао је овај подвиг у своме чувеном делу 'Анабаза'. Грци су на овај начин открили војничке слабости Персијског царства. Зар цар толико милиона није могао да спречи да 10.000 војника побегне из срца његове земље...⁴⁷

Александар Македонски – војни геније старог доба

Филип Македонски, иако свиреп владар био је вешт политичар и сјајан војсковођа. Решио је готово немогућ задатак – ујединио Македонце у једну државу, а после и Грке. Филип није напао Персију, јер је 336. године п.н.е. убијен, али је створио моћну војску. Пре њега: „македонска сељачка пешадија је била жилава или недисциплинована; она је помагала својој аристократији (коњици) на начин, сличан хомерској војсци. Војници нису били довољно имућни да прибаве тешко оружје какво су имали богати грчки војници, хоплити; па их је Филип наоружао новим... копљима дугим преко седам метара. Затим их је увежбао и створио од њих чврсте, дисциплиноване пешадијске јединице, фалангу која је постала окосница македонске војне сile. Њихова је улога била да дугим копљима задржавају непријатељску пешадију.

⁴⁷ Стари свет, Илустрована историја света, први том, стр.158.

ју док аристократска коњица не успе навалом да пробије и растури непријатељску линију.“ (Исто, стр. 165). Грчки градови, са војницима који нису хтели, или нису умели да прилагоде свој устаљен начин борбе новој тактици непријатеља, постали су немоћни пред Филиповом коњицом.* У бици код Херонеје уједињена војска Атине и Тебе је потучена од Филипа Македонског. Левим крилом македонске коњице заповедао је 18-годишњи Александар и захваљујући овој коњици битка је добијена.

Александар Македонски имао је у 20 година када је дошао на власт. „За тринаест година владавине, он је стекао по пространству до тада невиђено царство... и славу једног од највећих војних генија у историји... Отац му је дао добру војску... обдарио га сјајним војним талентом и снажним карактером. Мајка га је подстицала да има везу преко њеног рода и да води порекло од Ахила и Персеја да је потомак двојице славних хероја грчке митологије што је Александра увек подстицало на акцију“.⁴⁸ Александар је прво кренуо на варваре на северу, како би осигурао границе пре него што крене на Персију. У том походу показао је изузетно јунаштво када је у низу муњевитих покрета до ногу потукао противника. Када се Теба побунила он је за 13 дана прешао 400 километара и на, опште запрешаштење, улогорио се испред града. Потукао је Тебанце у сувовој бици. „Заузевши град и не марећи за узраст и за пол, поубијали шест хиљада становника... град је кажњен тако што је сравњен са земљом, а сви преживели становници продани су као робље“.⁴⁹ Александар је спремио војску за поход на Персију: „Године 334 п.н.е. Александрова војска у којој су били македонски и грчки одреди... бројала је око 43.000 војника пешака и око 6.000 коњаника. Језгро ове војске биле су две дивизије македонске пешадије и два дивизиона коњице укупно 15.000 Македонаца. Најубојитију коњицу чинили су краљеви 'другови' хетери чије се језгро регрутовало међу македонском земљорадничком аристократијом. Била је то тешко наоружана коњица са каџигама, оклопима за груди и ноге, наоружана кратким убојитим цилитом и мачем. Нема сумње да су 'другови'... својим јуришним пробијали непријатељске линије... у јуришу их је предводио сам Александар. Остали део македонске коњице били су тзв. 'копљаници'. Они нису имали телесни окlop, а главна улога им је била да дејствују као извиђачи и да изазивају чарке. Македонска пешадија се делила у два вида – хипасписте и фалангисте. Иако се нису много разликовали у наоружању од фалангиста (чија је опрема била нешто тежа) хипасписти су имали другачију улогу и положај. После пробоја главне непријатељске линије коју су вршили

* Грци нису исказали способност брзог прилагођавања новоствореним условима која је за војску пресудно значајна.

⁴⁸ Стари свет, Илустрована историја света, први том, стр.162.

⁴⁹ Стари свет, Илустрована историја света, први том, стр.166.

'другови' они су наилазили да прошире и потпуно искористе тај почетни пробој и зато су у суштини били офанзивне јединице... Фалангисти су имали задатак да задржавају непријатеља и зато су у основи дефанзивне јединице... Поред ових сјајних војника Александар је имао и 15.000 војника плаћеника и око 9.000 лако наоружаних копљаника и пешака од истих оних балканских племена против којих је недавно пре тога ишао у поход... Остали део војске су сачињавале савезничке војске грчких градова... Поред новина које је увео Филип македонска војска се разликовала и по опсадној техници. У Веку п.н.е. грчки војсковођа је могао да заузме град само дугом опсадом... Филип II је, развио једну врсту катапулта који је из велике даљине избацивао тешке стреле. Уз помоћ ове справе могла се елиминисати одбрана бедема... Тиме је противнику онемогућен дефанзивни рат, што је посредно употребило ефикасност македонске фаланге и коњице на отвореном пољу..." (Исто, стр. 167-8).

Персија је била велика империја, до тада највећа. Дарије је у Преспољу изградио импозантну палату, где је живео усред раскоши. Имао је на располагању 15 хиљада дворских слугу, хиљаду коњаника личне пратње и 10 хиљада пешака. Персијска империја трајала је само двеста година. Почивала је на израбљивању освојених народа и војној сили деспота, имала огромне трошкове издржавања двора и војске, тако да је Александар Македонски, пошто је уништио војску Дарија, веома лако потчинио народе и племена који су били поданици поражене Персије. „Персијско царство је било веће од иједног до тада и ујединило је многе земље које нису знале једна за другу... Када је Александар Велики... напао западне поседе Персије он није могао знати докле ће га одвести његов подухват ...“ (Исто, стр. 47).

Александар Македонски је 334. године п.н.е. превео своју војску преко Хелеспонта и кренуо у напад на Персију. Пошто је принео жртву на Ахиловом гробу код Троје, упутио се на североисток до реке Граника. Ту је затекао 40.000 Персијанаца. Персијски цар Дарије III био би успешан владар да није имао за непријатеља Александра. „Дарије 333. п.н.е. није скупио целокупну војску Персијског царства већ је одабрао сразмерно малу војску састављену углавном од иранске коњице и грчких најамника. Он је намерно избегао да узме огромну војску... непрегледну и нехегомену армију која би била бескорисни терет. Циљ је био да се што пре сусретне са Александром да му морнарица не би била одстрањена из борбе...“. (Исто, стр. 170). Александар се изложио ризику изненадног напада, повео хетере преко реке у жестоки окршај, у којем су се македонска и персијска коњица бориле збијено као пешадија. У овој бици Александар умало није био убијен. Ипак, теже наоружана коњица Македонаца дошла је до изражaja, а персијску пешадију су уништили коњица и фалангисти који су прешли на другу обалу. Александар је био велики стратег на копну али

не и на мору: „...Македонци, слично Спартанцима нису имали никаког смисла за поморски рат... Он је зато преузео неочекиван потез: једноставно је распустио своју морнарицу и послао је у домовину...”⁵⁰ Међутим, да би неутралисао персијску морнарицу Александар је имао намеру да јој заузме све копнене базе. Заузимање поморског града Тира спада у највеће дometе његове генијалности ратовања. „Грађани Тира су били убеђени да Александар... неће бити у стању да заузме Тир. Главни део Тира се налазио на острву удаљеном око 800 метара од обале, окружен бедемима негде и до 5 метара високим. Тир је имао моћну морнарицу... а Александру су недостајали бродови. Осим... војних разлога становници Тира су имали и јак политички разлог да задржавају Александра под својим бедемима да би Дарије имао више времена да сакупи и опреми своју војску... Опсада је трајала седам месеци...” (Исто, стр. 170).

Опсада Тира доказала је Александрову изванредну упорност и способност да одржи борбени дух војске. Када су Феничани прешли на његову страну, он је постао власник знатног дела персијске морнарице, и бродова, али је ипак остао проблем како да се освоје високе куле и бедеми опсађеног града Тира. „Александар је пронашао свим оригинално решење... Поставио је опсадне куле на два брода који су спојени заједно пловили око Тира и тукли бедеме. Ове су пловеће куле оштетиле градско утврђење“. (Исто, стр. 171). После напада морнарице, у средређеног на главну луку, и хипасписта на ослабљена места бедема – Тир је заузет. Град је тешко платио своју оданост Дарију, био је опљачкан, а преживели становници продати у робље. Александар је кренуо у Египат и на том путу једини отпор на који је наишао идући према Египту пружио му је персијски гарнизон у пустињском граду Гази или после жестоке борбе био је савладан. „Да учини утисак на свет као Ахилов потомак Александар је вукао за својим борним колима персијског војсковођу Батиса око бедема Газе подржавајући на тај начин поступак Ахила према Хектору описан у Илијади. (О томе... додуше прича један позни и не баш поуздан историчар)...” (Исто, стр. 171).

У пролеће 331. године п.н.е. Александар је кренуо на центар Персијског царства. Дарије, који ја сакупио нову, огромну војску чекао је Александра северно од Вавилона на левој обали Тигра. „Две војске су се сукобиле код Гаугамеле малог села које лежи на отвореној равници. У току последње ноћи војске су се улогориле једна на спрам друге... Македонци су спавали, али је Дарије своју војску читаву ноћ држао у приправности бојећи се изненадног напада... Ова Даријева оправдана опрезност имала је за последицу да су ујутру пред битку Персијанци били уморни и неспокојни, а Македонци, после здравог ноћног сна, одморни и самопоузданi“ (Исто, стр. 172). Алек-

⁵⁰ Стари свет, *Илустрована историја света*, први том, стр.166.

сандрова војна генијалност огледа се и у томе што је „увек успео да прилагоди рељефу свој начин ратовања“. Формирао одред од 30.000 младих Иранаца, обучених у македонској војној школи, а приредио је и масовна венчања својих војника са Персијанкама. Био је човек историјске мисије и гигантске снаге који никада не мирује. Међутим, 323. године п.н.е. „Александар је био највећи војник Старога века. Војни историчари су се... искрено дивили његовој вештини стратегије и тактике ратовања. Ове способности Александар је допуњавао изузетним даром да надахне људе за велика прегнућа... Његова лична храброст, понекад на граници нехaja, била је основ за његов успех као војсковође... умео је да буде свиреп и да се понаша вероломно“.⁵¹

Александрова дела имала су одраза на читав тадашњи свет. Победе које су извојевали Македонци над Грцима и Персијанцима изазвале су такав друштвени преокрет да грчки градови нису били више у стању да се врате својим ранијим вредностима. Време мешања Грка са блискоисточним народима и културама називамо хеленизмом. Као грађанин, уметник и мислилац, хеленистички човек је сложенији и индивидуалнији него његов претходник из класичне епохе. После Александра наступа Римска империја.

⁵¹Стари свет, *Илустрисана историја света*, први том, стр.174.



Place and Role of Serbia and Montenegro's Geospace within the Framework of the Collective Security System Joining Process

by Colonel Dragoljub Sekulović, Ph.D.
Lieutenant Colonel Vangel Milkovski

The collective security system is a system of applying joint preventive and forced measures to the protection and establishment of peace and other accepted values of the international community against threats of military and nonmilitary nature. The involvement in making the defense solutions and decisions creates conditions for organizing the defense and armed forces of a given country based on a wider spectrum of interests. Thus it becomes an integral part of the political awareness of the widest political subjects. It may be assumed that such conditions contribute to making rational arrangements suitable to the requirements and capabilities of the state, with the security interests of other international subjects taken into account, which are some of fundamental prerequisites of peace, stability and safety.

The effect of the geographic factors is the essence of military-geographical assessment of a country's space. They form a base for drawing conclusions required for making optimal decisions on the defense of own geographical area – theater of war; on the ability to influence other geographic areas in the spirit of implementing and conducting the "collective security" doctrine; on the accomplishment of „national“ interests in the geographic areas of major regions; and on creating conditions for most appropriate and most economical employment of armed forces on other areas.

From a national standpoint, the geospace of Serbia and Montenegro can be viewed as national and is defined by borders, size and shape with all its features and ongoing events. Since the collapse of bipolarism coincided with national and ethnic conflicts in the Balkans, as well as with the rise of terror in the world, and even with economic and social problems in Eastern Europe and in the Balkans, and with possible agitations that may spread over a wider European area – it is necessary to define strategic, operational, and tactical elements of our country's geospace.

Key words: geospace, collective security system, military-geographic factor, foreign policy orientation, military-geographic assessment, theater of war.

High Military Education in the Republic of Turkey

by Lieutenant Colonel Nebojša Nikolić, Ph.D., Eng.

An important part of the current military reforms process is the reform of the military education system. Changes in basic and undergraduate military education are driven by the imperative of rationalization, standardization and fitting into appropriate context of civilian universities. The aspirations of our country towards international integrations comprise also the compatibility and cooperation in the defense domain. In this connection, high military education becomes ever more important, because it represents, by definition, the officers' postgraduate advanced education and specialization. In the context of changes in the defense sector, as well as in the context of the current and future international integrations, and for the sake of efficient defining of our solutions, the familiarization with high military education systems of foreign armies may be highly helpful.

The incentive for this presentation of the high military education of the Republic of Turkey was a friendly study visit of attendants and instructors of the Turkish National Security College to our Military Academy.

Key words: reform, high military education, Turkey.

Contents and Prospects of US Anti-Terror Strategy in George Bush' Second Term of Office – Implications for Southern Europe

by Aleksandar Fatić, Ph.D.

The presently widely-adopted standpoint is that September 11, 2002, was a turning point of both the contemporary international relations and the relation towards terror. A list of definitions on terror shows that before September 11 there had been definitions that included a moral component as well, and therefore in some cases the terror could be considered as justified. In keeping with this perception the US created their own foreign policy and openly supported some countries. However, after September 11, the US embarked on the world-scale fight against terror. The author analyzes American strategy of anti-terror struggle and its implications for the South-European region.

In the context of this struggle, the author calls for special attention on the process that Ole Weaver called „securitization“ and which some theorists assess as serious threat to contemporary international relations. The securitization implies a tendency of political subjects to dramatize an issue so that it seems to have an absolute priority. The securitization leads to that the anti-terror struggle is conducted at all levels and highly affects an ordinary citizen. The boundary between the public and the private is thus shifted in favor of the public, and the privacy is pushed into the background, with indirectly undermining some basic principles of democracy aimed to the protection of the private sphere of living. A tendency of adjusting the foreign policies of the countries of the South European region with the US policy has been present for a longer time already. The Balkan states try to keep

pace with the United States and to join the anti-terror struggle, but they often do it in an insufficiently thought-out and productive way, unadjusted to the realistic evaluation of own capabilities to provide a concrete contribution to the US global efforts, where a simple imitation is not always the best way of doing it.

The author warns that the only area in the Balkans where the threat of terror really exists is Kosovo, and that in this connection the international community has a relatively one-sided view of the matter, based on a discriminating awareness of terror. The forthcoming address of the issue of Kosovo and Metohija status will reveal to what extent the threat of terror in this area is „built into“ the projected process of negotiations on the final status of Kosovo.

Key words: terror, securitization, the Balkans, half-periphery of NATO, reductionism, Kosovo.

Contemporary Intelligence Services' Genesis, Development and Methods of Operation

by Colonel Zdravko Zeljković, M.A., (Ret.)

While the assertion that "intelligence leads, not follows, the national policy" is exaggerated, it is certain that it is a very important instrument of the government apparatus. Intelligence services have taken over an important role in the creation of internal and foreign policy of any state. Efficient performance of intelligence activities may help reveal at least the most critical facts on current and potential adversaries. Timely acquiring the information is an indication and a measure of power. The technical-technological and information revolutions have highly impacted the contemporary intelligence services. Original arrangements are becoming to be created in tactics and methodology of activities that have not been formerly known. A development trend of the contemporary intelligence services is to extend their purpose and role beyond intelligence work contents such as have been formerly known. The conceptual founders of contemporary total espionage rely on tradition for their theories on divine origin of intelligence services and on the unavoidability of their presence.

The author elaborates the genesis and development of intelligence service, presents its definitions, classification and organization, and provides the contemporary intelligence services' characteristics, principles of organization, contents, phases and methods of operation.

Key words: intelligence service; intelligence activity; intelligence cycle; methods of operation; exponents, characteristics and principles of intelligence service organization; total espionage.

Structural Analysis of Transport Support Management System in an Operation

by Colonel Miloš Arsić, M.A., Eng.

During an operation the transport support system will be able to function (perform) successfully only if it is well organized and precisely structured and has well-established mutual relations and connections between subsystems and their ele-

ments; a well-developed system hierarchy; and goal function and responsibility of each subsystem and system elements in the performance process.

The efficiency and effectiveness of the transport support system depend on the quality of the organization system management during combat actions. The paper deals with the contents and the complexity of the management processes of the transport support organization system in the course of an operation. It particularly elaborates the transport support management system components, focusing on an analysis of the management process.

Key words: structural analysis, management system, transport support processes, operation.

Influence of Officers' Education Profiles and Work Experience on Their Evaluation of Possibilities of Women's Involvement in the Military

Jovanka Šaranović, Ph.D., Scientific Adviser

Colonel Jan Marček, Ph.D., Scientific Adviser

Professor Zoran Kilibarda, Ph.D., Colonel (Ret.)

Based on judgments of officers as related to the possibilities of hiring women for diverse jobs in the military, it was established through the factor analysis that according to the said evaluation the jobs concerned may be classified in six groups. The discriminative analysis revealed that a considerable difference exists between these respective categories of examinees as regards their viewpoints concerning the involvement of women in the Army. These differences of views were found among officers performing different duties, as well as among those having gained different work experience in professional military service. The presupposition that these differences exist also between officers of different arms and services has not been confirmed by this research.

Key words: involvement of women, officers' education profile, officers' work experience

Marketing in Defense Management

by Colonel Branko Tešanović, Ph.D.

Captain Mihailo Zogović

The application of principles and instruments of marketing is vital for defense system management. Particularly important is to organize the public relations service based on the current developments of the marketing theory and practice. This paper deals with the importance of marketing for the defense; the role of the public relations service in the military, and the mode of organizing the public relations of the Army of Serbia and Montenegro; the basics of the functioning and organization of the US military public relations service; and, finally, it presents the vision and the goals of the future public relations.

Key words: marketing, management, military, public relations, communicating, information, global information environment

Some Aspects of Using the Modern Technology

by Colonel Vasilije Mišković, Ph.D., Professor

Modern technologies indisputably exert influence both on the man as an individual and on the society as a whole, but also the development of life on the planet Earth. The paper deals with the use of modern technology from the standpoint of its humane application, namely with the effect of its application on the man and the human society in general.

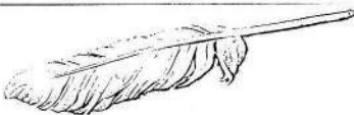
Key words: technology, use of modern technology, man

Prehistoric Forms of War Conflicts

by Lieutenant Colonel Ilija Kajtez, Ph.D., Assistant Professor

Texts on the earliest civilizations provide valuable lessons on the development and controversies of the military profession and the relations between the war, the military, politics, diplomacy, economy, and state. The civilizations such as those of Sumers, Mesopotamia, Assyrians, Persian Empire, ancient Egypt, Athens and Sparta, as well as war campaigns of the great strategist and military genius Alexander of Macedonia, contain what is everlasting, universal and unchangeable in the military profession. This unbreakable link connects the old armies, the earliest wars and contemporary armed conflicts, and searches for the meaning of the relationship between the military and the state, and the laws of change in the tactics, the strategy and the armament of an army. Depending on the economic growth of a country and the strength of the adversary, and on the customs underlying the relations of the belligerent parties, the victor's treatment of the defeated enemy is studied, and the very beginning of a modern army's armed services and arms is revealed. While the most valuable material evidence disappeared under assaults of fierce conquerors, a lot of valuable and precious staff may be found even in the earliest war conflicts to help understand the modern war challenges and dilemmas, perplexities and secrets of the military profession, which is one of the oldest profession of the man. That is why it is necessary, when studying the war and other social phenomena, to turn back to the dawn of our civilization. As the philosopher Bertrand Russell says "... If in the history course there is any kind of unity, if there is any kind of close connection between what has happened before and what is going to happen ... it is necessary to synthesize the former and the later periods in a single breath".

Key words: the oldest civilizations, prehistoric war conflicts, Sumers, Persians, Assyrians, Athens, Sparta, ancient Egypt, Alexander of Macedonia, strategy and tactics of warfare



Place et rôle du géo-espace de la Serbie et Monténegro dans le cadre de l'approche de système de sécurité collective

Dr Dragoljub Sekulovic, Colonel Vangel Milkovski, Lieutenant-Colonel

Système de sécurité collective représente un système d'application des mesures communes de prévention et de violence ayant pour but la protection et établissement de la paix et des autres valeurs de communauté internationale contre le danger de nature militaire ou autre. Par jonction dans la création des résolutions et des prises des décisions concernant la défense et des forces armées d'un pays à la base de spectre élargi des intérêts, on a créé des conditions pour la régulation de la défense et des forces armées. De cette façon, elle devient la partie intégrante de conscience politique de ses partisans. On peut supposer que de telles conditions contribuent à la création des résolutions rationnelles, à la mesure des besoins et des possibilités du pays, avec le respect des intérêts sécuritaires des autres partisans internationaux, ce que représente un certain nombre des suppositions concernant la paix, la stabilité, la sécurité.

Influence du fait géographique représente le sel de l'évaluation géo-militaire de l'espace d'un pays. Il est la base pour la construction de la conclusion touchant la prise de décision optimum sur: défense de l'espace géographique propre – champ de guerre, possibilités de faire influence sur autres espaces géographiques dans le sens de réalisation de doctrine de „sécurité collective“, réalisation des intérêts „nationaux“ sur les espaces géographiques importants et création des conditions pour un emploi rationnel des forces armées sur autres espaces.

Au point de vue national, géo-espace de la Serbie et Monténegro peut être vu comme national, défini par les frontières, grandeur et forme avec toutes les caractéristiques agissant par là. Etant donné que la défaite de bipolarisme coïncidait avec les conflits de caractère national et ethnique dans les Balkans, ainsi qu'avec l'apparition du terrorisme dans le monde, même avec les problèmes économiques et sociaux en Europe de l'Est et dans les Balkans et avec les tremblements possibles pouvant toucher l'espace européen entier – il est nécessaire de définir les éléments stratégiques, opérationnels et tactiques sur géo-espace de notre pays.

Mots clés: géo-espace, système de sécurité collective, fait géo-militaire, orientation de politique des affaires étrangères, évaluation géo-militaire, champ de guerre.

Une partie importante de processus des réformes militaires consiste en réforme du système de l'enseignement militaire. Les changements dans le domaine de l'enseignement de base et celui et celui de l'enseignement prédiplômé sont sous pression de rationalisation, standardisation et homogénéisation dans les contextes correspondants de travail de l'université civique. Dirigeant de notre pays vers les intégrations internationales comprennent l'homogénéisation et collaboration dans le domaine de défense. En liaison avec cela, le haut enseignement militaire prend encore de l'importance car représentante, par définition, perfectionnement post-diplômé et spécialisation des officiers. Dans le contexte des changements dans le secteur de défense, ainsi que dans le contexte des intégrations internationales futures, au profit de la défense, ainsi que dans le contexte des intégrations internationales futures, au profit de la définition de nos résolutions, il peut être de grande valeur la connaissance avec les systèmes de haut enseignement militaire dans les armées étrangères.

Le motif initial pour cet aperçu de haut enseignement militaire en Turquie a été trouvé durant la visite d'étude fait par les stagiaires et les professeurs de haute école militaire turque Collège de sécurité nationale à notre Académie militaire.

Mots clés: Réforme, haut enseignement militaire, Turquie.

Contenu et perspectives de la stratégie antiterroriste des EUA durant le deuxième mandat de Georges Bush – implications concernant l'Europe de Sud-Est

Dr Aleksandar Fatic

La vue aujouurd'hui acceptée par le monde est que le 11 septembre 2001 a été le carrefour dans les rapports internationaux contemporains, mais aussi dans le comportement vis-à-vis du terrorisme. Sur la liste des définitions du terrorisme, on peut voir que avant le 11 septembre, il y avait celles qui comprenaient la composante morale et même les actes de terrorisme dans certains cas pouvant être estimés comme normaux. En accord avec cette opinion, les EUA ont créé leur politique étrangère et ont soutenu ouvertement certains pays. Cependant, après le 11 septembre, les EUA ont déclenché le combat de dimensions mondiales contre le terrorisme. Auteur fait une analyse de stratégie américaine de combat antiterroriste et conséquences sorties pour la région de l'Europe de Sud-Est.

Dans le contexte de ce combat, il faut faire attention sur le processus baptisé comme „sécurisation“ par Ole Weaver, noté par certains théoriciens comme une menace sérieuse pour les rapports internationaux, dit l'auteur. Sous terme

„sécurisation“ on comprend une tendance des sujets politiques de dramatiser une question choisie de façon que tous le monde estime qu' elle a une priorité absolue. Sécurisation mène vers le combat contre le terrorisme à tous les niveaux ce que se reflète dans une grande mesure sur le citoyen simple. Limite entre sphère publique et sphère privée bouge vers la limite de sphère publique ce que menace indirectement certaines règles de démocratie dirigée vers la protection de la sphère de la vie. Depuis un certain temps il y a une tendance de comparaison de la politique étrangère des pays de l'Europe de Sud-Est avec la politique étrangère des EUA. Les Etats des Balkans tentant de suivre les EUA et de les rejoindre dans le combat contre le terrorisme, mais cela est fait de façon mal définie et non-productive, qui n'est pas adoptée à l'évaluation réelle des possibilités propres de concrétiser leurs efforts et celles des EAU sur le Plan global, réalisant beaucoup d'improvisations et imitations plus au moins réussies.

Auteur fait l'appérçue que la seule région dans les Balkans où il y a danger réel de terrorisme est la région de Kosovo, et liée à ce problème est l'opinion de la communauté internationale fondée sur une conscience sélective concernant le terrorisme. Résolution future de statut de Kosovo et Metohija montrera dans quelle mesure le danger de terrorisme dans cette région est „incorporé“ dans le processus de négociations de statut final.

Mots clés: terrorisme, sécurisation, Balkan, semi-banlieu de l'OTAN, réductionnisme, Kosovo.

Naissance, développement et méthodes d'agissement des services de renseignement contemporains

Mr Zdravko Zeljkovic, Colonel en retraite

Bien que l'affirmation „activité de renseignement mène et non suit la politique nationale“ soit exagérée, il est certain qu'elle fasse un instrument très important de système d'administration d'Etat. Les services de renseignement ont pris une place accentuée dans le processus de création de la politique interne et externe de chaque Etat.

Il est possible de découvrir au moins les faits les plus importants concernant les adversaires actuels et potentiels si on mène une activité de renseignement efficace. Prise au temps opportun des informations nécessaires est un index et une mesure de potentiel de pouvoir. On voit apparaître des résolutions originales dans la tactique et méthodologie d'action dans les périodes précédentes bien que révolution évolution technologique et informatique agisse de façon décisive sur les services de renseignement. Tendance dans le développement des services de renseignement contemporains est un élargissement de son emploi hors contenus normaux des activités connus dans le passé. Les créateurs idéologiques de l'espiionage total cherchent point d'appui dans les légendes et proclament l'origine divine des services de renseignement ainsi qu'une nécessité impérative de leur existence.

Dans cet article, auteur explique la genèse et le développement du service de renseignement, donne ses définitions, classification et organisation, parle de ses

caractéristiques, principes d'organisation, contenu, phases de travail et méthodes d'action des service de renseignement contemporains.

Mots clés: service de renseignement activité de renseignement, cycle de renseignement, méthodes de travail, porteurs, caractéristiques et principes de l'organisation des services de renseignemnt, espionnage total.

Structure des analyses des systèmes de commandement des processus de soutien de circulation durant une opération

Dipl. ing. Milos Arsic, Colonel

Système de soutien de circulation (SbP) en cours de réalisation de l'opération pourra fonctionner avec succès dans toutes les conditions seulement s'il est bien organisé, dispose d'une structure déterminée, contient des liaisons et des rapports mutuels entre les sous-systèmes et leurs éléments, a un système développé de subordination, une fonction du but et une responsabilité de chaque des sous-systèmes et éléments du système dans le processus de fonctionnement.

Efficacité et effectivité de système SbP dépend de qualité d'administration du système organisationnel durant la réalisation des activités de combat. Dans cet oeuvre on développe le contenu et complexité du processus d'administration de système organisationnel de SbP durant la réalisation de l'opération. On fait une analyse particulière des composants du système de SbP avec accent sur analyse du processus d'administration.

Mots clés: analyse structurale, système d'administration, processus de soutien de circulation, système d'administration, processus de soutien de ciruculation, opération.

Influence du profile de l'enseignement et de l'expérience des officiers sur leurs évaluations des possibilités d'engagement des femmes dans l'Armée

Dr Jovanka Saranovic, conseiller scientifique, dr Jan Marcek, Colonel et conseiller scientifique, prof. dr Zoran Kilibarda, Colonel en retraite

A la base des opionios des officiers concernant l'engegement des femmes au postes différents dans l'Armé, ainsi qu'à l'analyse des faits, on a déterminé que tous les postes par rapport cette évaluation peuvent être classifié en six hroupes. Une analyse discriminative a montré qu'il ezistait une différence significative parmi des différentes catégories des anguêtes qui occupent différents postes de ravail et ont un service de différents longeur au point de vue engagement des femmes dans l'Armée. On suppose que ces différences existent même parmi des officiers des différentes armes et services ce que n'est pas confirmé par cette recherche.

Mots clés: engagement des fammes , profil d'enseignement des officiers, epxérience des officiers durant le travail.

Marketing dans le ménagement de défense

Dr Branko Tesanovic, Colonel, Mihailo Zogovic, Capitaine, Branko Joksimovic, Sous-Lieutenant

Application des principes et des instruments de marketing est indispensable quand il s'agit de l'administration de la défense. Il est significatif en particulier d'organiser un service des relations publiques fondé sur les atteints actuels de la théorie de marketing et de la pratique. Dans cette oeuvre on étudie l'importance du service des relations publiques de l'armée et la façon d'organisation et de fonctionnement du service des relations publiques de l'armée américaine avec, à la fin, une vision et but future des relations publiques.

Mots clés: marketing, ménagement, armée, relations publiques, communications, information, milieu informatique global.

Certains aspects de l'application de la technologie contemporaine

Prof. dr Vasilije Miskovic

T échnologies contemporaines font une influence évidente sur l'être humain comme individu ainsi que sur la société entière, mais aussi sur le développement de la vie sur la Terre comme planète. Dans cette oeuvre on traite la question d'application de la technologie contemporaine au point de vue application humaine, c'est-à-dire son influence sur l'homme et sur la société humaine entière.

Mots clés: technologie, application, homme.

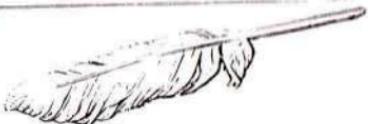
Forms des conflits de guerre à l'époque de préhistoire

Doc dr Ilija Kajtez

Dans des textes sur les plus anciennes civilisations on peut trouver les gnomes très valables concernant le développement et controverses de profession militaire et des rapports entre la guerre, armée, politique, diplomatie, économie, Etat. Dans des civilisations des Soumers, Mésopotamie, Assyrie, Empire Perse, Egypte antique, Athènes, Sparte ainsi que durant les campagnes de grand stratège et génie militaire Alexandre le Grand, il existe quelque chose qui est éternel, universel, permanent dans le métier militaire. Ce file fait des liens des armées anciennes, les plus anciennes des guerres et des forces armées contemporaines, cherche l'importance de rapport entre l'armée et l'Etat, changements législatifs dans la tactique, stratégie et armement de l'arête. On examine le comportement des ennemis parmi eux, coutumes touchant le comportement des forces en conflit, découvre le début de certaines formes de nouvelles armes d'une armée

contemporaine. Cela montre que même étudiant les plus anciens conflits on peut trouver les données de valeur pour la compréhension des conflits armés, malgré le fait que les preuves de la plus grande valeur sont disparus pour toujours car enfin, on peut seulement de tel façon comprendre cette profession, une des plus anciennes su monde. C'est pourquoi, il est nécessaire de revenir dans l'aube même de civilisation, comme le dit philosophe Bertrand Rassel, „...si, dans la cours de l'histoire il existe une liaison proche entre ce qui c'est passé et ce qui va se passer ... il est nécessaire synthétiser tout cela dans une seule souffle“.

Mots clés: civilisations les plus anciennes, conflits de guerre de préhistoire, Soumers, Perses, Assiriens, Athens, Sparta, Egypte antique, Alezandre le Grand, stratégie et tactique de guerre.



Место и роль геопространства Сербии и Черногории в рамках ее присоединения к системе коллективной безопасности

Полковник д-р Драголюб Секулович, подполковник Вангел Милковски

Система коллективной безопасности представляет собой систему применения общих превентивных и принудительных мероприятий по восстановлению и защите мира и других ценностей, принятых международным содружеством, от угроз военного и невоенного характера. Включением в создание и принятие решений об обороне создаются условия для устройства обороны и вооруженных сил определенного государства на основании более широкого спектра. Таким способом она становится составной частью политического сознания широчайших политических последователей. Можно предположить, что такие условия способствуют изобретению рациональных решений, согласованных с потребностями и возможностями государства, при одновременном соблюдении интересов, связанных с безопасностью других международный последователей, что именно и представляет собой некоторые из важнейших предпосылок сохранения мира, устойчивости и безопасности.

Географический фактор оказывает существенное влияние на военно-географическую оценку пространства определенной страны. Он представляет собой основу для принятия выводов, относящихся к принятию оптимальных решений по: обороне собственного географического пространства – театра военных действий, возможности влияния на другие географические пространства в духе осуществления и проведения доктрины «коллективной безопасности», реализации «национальных» интересов на геопространстве более значительных регионов и созданию условий для наиболее целесообразного и экономичного употребление вооруженных сил на других пространствах.

С национальной точки зрения геопространство Сербии и Черногории может рассматриваться как национальный и определяться границами, размерами и формой со всеми характеристиками и явлениями, действующими в нем. Учитывая, что крах bipolarизма совпал с национальными и этническими столкновениями на Балканах, а также с возникновением терроризма в мире, в частности с экономическими и социальными проблемами в Восточной Европе и на Балканах и возможными потрясениями, которые могли бы охватить более широкое европейское пространство – необходимо определить стратегические, оперативные и тактические элементы на геопространстве нашего государства.

Ключевые слова: гепространство, система коллективной безопасности, военно-географический фактор, внешнеполитическая ориентация, военно-географическая оценка, театр военных действий.

Высшее образование в Республике Турции

Подполковник д-р Небойша Николич, дипл. инж.

Важной частью актуального процесса военных реформ является и реформа системы военного образования. Изменения в области основного или додипломного военного образования требуются императивом рационализации, стандартизации и совпадения с соответствующим контекстом работы университетов в гражданстве. Стремления нашей страны к международным интеграциям подразумевают и компактность и сотрудничество в области обороны. В связи с этим высшее военное образование еще больше приобретает в значении, ибо подразумевает по определению последипломное совершенствование и специализацию кадров офицеров. В контексте изменений в секторе обороны, а также в контексте текущих и будущих международных интеграций, а с целью эффективного определения наших решений, большую пользу может принести ознакомление с системой высшего военного образования других армий.

Инициатива по ознакомлению с высшим военным образованием в Республике Турции возникла в ходе дружеского визита в нашу Военную академию слушателей и преподавателей высшего турецкого военного учебного заведения – Колледжа национальной безопасности.

Ключевые слова: реформа, высшее военное образование, Турция.

Содержание и перспективы антитеррористической стратегии США во втором мандате Джорджа Буша – импликации для Юго-Восточной Европы

Д-р Александр Фатич

Сегодня общепринято мнение, что 11 сентября 2001 года обозначило собой кругой поворот в современных международных отношениях, но и в отношении к терроризму.

Из имеющихся определений терроризма можно видеть, что до 11 сентября имели место теракты, включавшие в себе и моральную составляющую, так что терроризм в некоторых случаях можно было считать оправданным. В согласии с таким пониманием США создали свою внешнюю политику и оказывали открытую поддержку некоторым странам. Однако, после 11 сентября США начали борьбу мировых масштабов против терроризма. Автором анализируется американская стратегия антитеррористической борьбы и ее последствия в регионах Юго-Восточной Европы.

В контексте этой борьбы автор особое внимание уделяет процессу, названному Оле Вивером (Ole Weaver) «секуритизация», который некоторые теоретики считают серьезной угрозой современным международным отношениям. Под секуритизацией подразумевается тенденция политических субъектов драматизировать определенный вопрос, чтобы придать ему абсолютный приоритет. Секуритизация приводит к тому, что борьба против терроризма ведется на всех уровнях и отражается в большой мере и на рядового гражданина. Граница между сферой публичного и частного таким образом отодвигается во второй план, что косвенно подрывает некоторые основные принципы демократии, направленные на защиту частной сферы жизни.

Уже продолжительное время замечается тенденция согласования внешней политики стран региона Юго-Восточной Европы с политикой США. Государства Балкан пытаются сопровождать США и присоединиться к борьбе против терроризма, но это они часто делают недостаточно продуманным и недостаточно действенным способом, неприспособленным к реальной оценке собственных возможностей внести конкретный вклад в усилия США в глобальном плане, причем, конечно, обычная имитация не всегда является лучшим способом.

Автор предупреждает, что единственной областью, в которой существует реальная угроза терроризма, является Косово, причем в мировом содружестве о нем имеется одностороннее мнение, основанное на селективном сознании о терроризме. Предстоящее решение статуса Косова и Метохии покажет в какой мере угроза терроризма в этом районе «встроена» в проектированный процесс переговоров об окончательном статусе.

Ключевые слова: терроризм, секуритизация, Балканы, полуокраина НАТО, редукционизм, Косово.

Становление, развитие и методы действия современных разведывательных служб

Канд. наук Здравко Зелькович, полковник в отставке

Хотя утверждение, что «разведывательная деятельность ведет, а не сопровождает национальную политику», переувеличено, она все-таки представляет собой весьма важный инструмент государственного аппарата. Разведывательные службы занимают высокое место в создании внутренней и внешней политики каждого государства.

Эффективным проведением разведывательной деятельности можно обнаружить хоть самые важные факты об актуальных и потенциальных противниках. Своевременное получение информации является показателем и мерилом власти. Техническо-технологическая и информационная революции оказали существенное влияние на современные разведывательные службы. Возникают оригинальные решения в тактике и методике действия, неизвестные в прошлом. Тенденция в развитии современных разведывательных служб – распространение ее назначения и роли вне разведывательных содержаний деятельности, известных в прошлом.

Идейные создатели современного тотального шпионажа ищут в предании опору для своей теории о божеском происхождении разведывательных служб и о неизбежности их существования.

В статье автором обрабатывается происхождение и развитие разведывательной службы, даются ее определения, классификация и организация, приводятся характеристики, принципы организации, содержания, фазы работы и методы действия современных разведывательных служб.

Ключевые слова: разведывательная служба, разведывательная активность, разведывательный цикл, методы действия, носители, характеристики и принципы организации разведывательных служб, тотальный шпионаж.

Структурный анализ системы управления процессами транспортной поддержки в операции

Полковник дипл. инж. Милош Арсич

Система транспортной поддержки (ТрП) в ходе реализации операции сможет успешно функционировать во всех условиях только тогда, если она хорошо организована, если обладает точно определенной структурой, утвержденными взаимными отношениями и связями между подсистемами и их элементами, разработанной иерархией системы, функцией цели и если уточнена ответственность каждой подсистемы в процессе функционирования.

Эффективность и действенность системы ТрП зависит от качества управления организационной системой в ходе реализации боевых действий. В работе рассматривается содержание и сложность процесса управления организационной системой ТрП в ходе реализации операции. Отдельно анализируются компоненты системы управления ТрП, причем особое внимание уделяется анализу процесса управления.

Ключевые слова: структурный анализ, система управления, процессы транспортной поддержки, операция.

Влияние образовательного профиля и рабочего опыта офицеров на их оценки возможности привлечение женщин к службе в Войске

Д-р Йованка Шаранович, полковник д-р Ян Марчек,
проф. Д-р Зоран Килибарда, полковник в отставке

На основании мнения офицеров о возможности привлечения женщин к различным делам в Войске, при помощи факторского анализа сделан вывод, что все эти дела можно распределить в шесть групп. Дискrimинативный анализ показал, что между отдельными категориями опрошенных имеются значительные разницы в отношении их позиции о привлечении

женщин к работе в Войске. Эти разницы обнаружены между офицерами, занимающими различные должности, а также между офицерами, обладающими резличным рабочим стажем в профессиональной военной службе.

Предпосылка, что такие разницы имеются и между офицерами различных родов войск – служб, настоящими исследованиями не подтвердилась.

Ключевые слова: привлечение женщин, образовательный профиль офицера, рабочий опыт офицера.

Маркетинг в менеджменте обороны

Полковник д-р Бранко Тешанович, ст. лейтенант Михаило Зогович,
мл. лейтенант Бранко Йоксимович

Применение принципов и инструментов маркетинга необходимо для управления системой обороны. Особое значение имеет организация службы для отношений с общественностью, основанной на актуальных достижениях маркетинговой теории и практике. В настоящей работе рассматривается значение маркетинга для обороны, роль службы для отношений с общественностью в войске и способ организации отношений Войска Сербии и Черногории с общественностью, основы функционирования и организации службы для отношений с общественностью армии США и, в конце, даются видение и цели отношений с общественностью в будущем.

Ключевые слова: маркетинг, менеджмент, войско, отношения с общественностью, коммуникация, информация, глобальная информационная среда.

Некоторые аспекты современной технологии

Проф. д-р Василие Мишкович

Современные технологии бесспорно оказывают влияние и на человека как индивида и на совокупное общество, а также на развитие жизни на Земле как планете. В работе рассматривается применение современной технологии с точки зрения ее гуманного применения, т. е. влияние ее применения на человека и человеческое общество в целом.

Ключевые слова: технология, применение, человек.

Доисторические формы военных столкновений

Полковник доц. д-р Илья Кайтез

В памятниках самых древних цивилизаций можно найти ценные поучения, относящиеся к развитию и противоречиям военной профессии и отношений войны, войска и политики, дипломатии, экономики и государства. В цивилизациях шумеров, Месопотамии, ассирийцев, Персидского

царства, древнего Египта, Афин и Спарты, а также в военных походах великого стратега и военного гения Александра Македонского имеется много того, что остается постоянным, универсальным и неизменяемым в военной профессии. Эта нерасторжимая нить, связывающая древние войска, первые войны и современные вооруженные столкновения, разведывает взаимоотношения войска и государства, закономерности изменений в тактике, стратегии и вооружении армий. В зависимости от экономического роста государства и силы противника, обычаем, на которых покоятся отношения враждующих стран, изучается и поведение победителя к пораженному противнику, причем обнаруживается и само начало некоторых видов и родов современных вооруженных сил. Оказывается, что и в древнейших войнах можно отыскать, несмотря на то, что самые ценные материальные доказательства исчезли в набегах суповых захватчиков, много ценного для понимания современных военных вызовов и дилемм, недоумений и секретов военной профессии, одной из древнейших занятий человека. Вот, почему необходимо, изучая войну и другие общественные явления, вернуться к заре нашей цивилизации. Ибо, как говорит философ Бертран Рассель, «... Если в историческом течении существует хоть какое единство, если существует хоть какая близкая связь между тем, что раньше случалось, и того, что последует... необходимо прежний и более поздний периоды синтезировать в одном и том же дыхании».

Ключевые слова: старейшие цивилизации, доисторические военные столкновения, шумеры, персияне, Ассирии, Афины, Спарта, древний Египет, Александр Македонский, стратегия и тактика ведения войны.



Die Stellung und die Rolle des Georaumes von Serbien und Montenegro im Rahmen des Beitratts dem System der kollektiven Sicherheit

Oberst Dr Dragoljub Sekulović, Oberstleutnant Vangel Milkovski

Das System der kollektiven Sicherheit stellt ein System der Anwendung der gemeinschaftlichen vorbeugenden Zwangsmassnahmen zum Schutz und Herstellung von Frieden und anderer anerkannten Werte der internationalen Gemeinschaft gegen Gefahren militärischer oder nicht-militärischer Natur dar. Durch die Teilnahme an der Lösungserstellung und an der Bestimmung über die Verteidigung werden aufgrund eines breiteren Interessenspektrums Voraussetzungen zur Regelung der Verteidigung und der Streitkräfte geschaffen. Auf diese Weise wird sie zum Bestandteil des politischen Bewusstseins der breitesten politischen Anhänger. Man kann sich vorstellen, dass solche Voraussetzungen einen Beitrag zur Kreirung der rationalen Lösungen, die den Forderungen und Möglichkeiten des Staates angemessen sind, unter Beachtung der Sicherheitsinteressen anderer internationaler Anhänger leisten, was eine der wesentlichen Voraussetzungen für den Frieden, die Stabilität und Sicherheit darstellt.

Der Einfluss des Geofaktors stellt das Wesen einer militärisch-geographischen Einschätzung des Raumes eines Landes. Sie sind die Grundlage für die Schlussfolgerungen zur Entschlussfassung über die Verteidigung des eigenen geographischen Raumes – des Kriegsschauplatzes, über die Möglichkeit der Einflussnahme auf die anderen geografischen Räume im Rahmen der Durchführung der Doktrin der „kollektiven Sicherheit“, der Realisierung der „nationalen“ Interessen in geographischen Räumen bedeutender Regionen, über die Herstellung der Bedingungen zur wirksamsten und höchst ökonomischen Anwendung der Streitkräfte in anderen Gebieten.

Vom nationalen Standpunkt aus, kann der geographische Raum von Serbien und Montenegro als national betrachtet werden und mit Hilfe der Grenzen, der Grösse und Form mit allen in diesem Raum wirkenden Eigenschaften und Erscheinungen definiert werden. Da der Zusammenbruch der Bipolarität mit den nationalen und ethnischen Konflikten auf dem Balkan, sowie auch mit der Entstehung des Terrorismus in der Welt und sogar mit den wirtschaftlichen und sozialen Problemen im Osteuropa und Balkan und möglichen Erschütterungen, die den breiteren europäischen Raum erfassen könnten, koinzidierte – ist es notwendig die strategischen, operativen und

taktischen Elementen auf dem geographischen Raum unseres Staates zu definieren.

Schlüsselwörter: geographischer Raum, System der kollektiven Sicherheit, militärisch-geographischer Faktor, Außenpolitische Ausrichtung, militärisch-geographische Einschätzung, Kriegsschauplatz.

Die hohe militärische Ausbildung in der Republik Türkei

Oberstleutnant Dr Nebojša Nikolić, Dipl. Ing.

Ein wichtiger Teil des aktuellen Reformprozesses in den Streitkräften ist die Reform des militärischen Ausbildungssystems. Die Rationalisierung, Standardisierung und die Kompatibilität zum entsprechenden Kontext der Arbeit der zivilen Universitäten sind ein Imperativ für die Veränderungen im Rahmen der militärischen Grund und Diplomausbildung. Die Bestrebungen unseres Landes in Richtung internationaler Integrationen beziehen sich auf die Kompatibilität und Zusammenarbeit im Bereich der Verteidigung. In diesem Zusammenhang bekommt die hohe militärische Ausbildung noch mehr an Bedeutung, denn sie stellt der Definition nach die Fortbildung nach Erhalt eines Diploms und Fachausbildung der Offiziere dar. In Anbetracht der Veränderungen im Bereich der Verteidigung und der laufenden und künftigen internationalen Integrationen, sowie zur wirksamen Definierung unserer Lösungen, kann die Einweisung in die Systeme der hohen militärischen Ausbildung in ausländischen Streitkräften von grossem Nutzen sein.

Das inizierende Motiv für die Darstellung der hohen militärischen Ausbildung in der Republik Türkei war der freundschaftliche Studienbesuch der Hörer und der Lehrer aus der höchsten militärischen Schule dem Kollege der nationalen Sicherheit an unserer Militärakademie.

Schlüsselwörter: Reform, hohe militärische Ausbildung, Türkei.

Der Inhalt und die Perspektive der antiterroristischen Strategie der USA im zweiten Mandat von George Bush – die Implikation für Südosteuropa

Dr Aleksandar Fatić

Der Standpunkt, dass der 11. September 2001 einen Wendepunkt sowohl in den internationalen Beziehungen, als auch in dem Verhalten gegenüber dem Terrorismus war, ist heute angenommen worden. Aus dem Überblick der Definitionen des Terrorismus ist es ersichtlich, dass es vor dem 11. September jene Definitionen gab, die die moralische Komponente einbezogen haben, so dass der Terrorismus als gerechtfertigt eingeschätzt werden konnte. Im Einklang mit dieser Auffassung haben die USA ihre Außenpolitik gestaltet und geben machen Staaten eine offene Unterstützung. Aber nach dem 11.

September haben die USA einen weltweiten Kampf gegen den Terrorismus begonnen. Der Autor analysiert die amerikanische Strategie des Kampfes gegen den Terrorismus und die daraus entstehenden Folgen für die Region Südosteuropas.

In Hinsicht auf diesen Kampf wird die Aufmerksamkeit des Autors auf den Prozess gelenkt, den Ole Weaver als „Sekuritisation“ bezeichnet hat und den einige Theoretiker als eine ernsthafte Gefährdung für die modernen internationalen Beziehungen beurteilen. Unter Sekuritisation versteht man die Tendenz der politischen Träger eine Frage zu dramatisieren, so dass sie zur absoluten Priorität wird. Die Sekuritisierung führt dazu, dass der Kampf gegen den Terrorismus auf allen Ebenen geführt wird und reflektiert sich in grossem Masse auf den einfachen Bürger. Die Grenze zwischen dem öffentlichen und privaten Bereich bewegt sich zu Gunsten des öffentlichen, wodurch die Privatsphäre in den Hintergrund gedrängt wird. Dies wiederum ist eine direkte Untergrabung etlicher Grundsätze der Demokratie, die auf den Schutz der Privatsphäre ausgerichtet ist. Schon über einen längeren Zeitraum hinaus ist die Tendenz zur Übereinstimmung der Aussenpolitik von Südosteuropa mit der Politik der USA anwesend. Die Balkanstaaten versuchen, den USA zu folgen und sich ihnen im Kampf gegen den Terrorismus anzuschliessen, aber oft handeln sie ungenügend durchdacht und produktiv, entgegen der Einschätzung eigener Fähigkeiten, den Anstrengungen der USA auf globaler Ebene einen konkreten Beitrag zu leisten, wobei die simple Imitation nicht immer die beste Art und Weise ist.

Der Autor warnt, dass das einzige Gebiet auf dem Balkan der Kosovo ist, wo eine wirkliche Gefahr vom Terrorismus besteht und dass im Bezug darauf in der weltweiten Gemeinschaft eine relativ einseitige Betrachtungsweise besteht, die auf einem selektiven Bewusstsein über den Terrorismus begründet ist. Die bevorstehende Erörterung der Statusfrage des Kosovo und Metochien wird zeigen, in welchem Mass die Terrorismusgefahr in diesem Gebiet in den projizierten Prozess der Verhandlungen über den Satus von Kosovo „eingebaut“ ist.

Schlüsselwörter: Terrorismus, Sekuritisation, Balkan, die Teilperipherie der NATO, Reduktionismus, Kosovo.

Entstehung, Entwicklung und Methoden des Vorgehens der modernen Nachrichtendienste

Mag. Zdravko Zeljković, Oberst a.D.

Obwohl die Feststellung „dass die nachrichtliche Tätigkeit die nationale Politik nicht verfolgt, sondern führt“ übertrieben ist, ist es sicher, dass sie ein sehr wichtiges Instrument des Staates darstellt. Der Nachrichtendienst besetzt einen ausgeprägten Platz bei der Gestaltung der inneren und Aussenpolitik aller Länder.

Durch eine wirksame Durchführung der nachrichtlichen Tätigkeit ist es möglich, wenigstens die wichtigsten Fakten über die aktuellen und potentiellen Gegner zu erfahren. Der zeitweilige Besitz von Informationen ist ein Indikator und Massstab für die Macht. Die technisch-technologische und informative Revolution haben einen wesentlichen Einfluss auf die modernen Nachrichtendienste ausgeübt. Es tauchen originelle in der vorherigen Periode

unbekannte Lösungen im Bereich der Taktik und Methodik des Vorgehens auf. Die Entwicklungstendenz der modernen Nachrichtendienste ist die Ausbreitung ihrer Zielrichtung und Rolle ausserhalb der nachrichtlichen Inhalte der Arbeit, so wie man sie in der Vergangenheit kannte.

Die Autoren der Ideen für die moderne Spionage suchen in der Überlieferung den Halt für ihre Theorien über die göttliche Herkunft der Nachrichtendienste und über die Notwendigkeit ihres Bestehens.

Der Autor bearbeitet in dem Artikel die Genese und die Entwicklung des Nachrichtendienstes, bringt seine Definitionen, Klassifizierung und Organisation vor, führt seine Eigenschaften, Prinzipien der Organisation, Inhalte, Arbeitsphasen und Methoden des Vorgehens der modernen Nachrichtendienste an.

Schlüsselwörter: Nachrichtendienst, nachrichtliche Tätigkeit, der Nachrichtenzyklus, Methoden des Vorgehens, Träger, Eigenschaften und Prinzipien der Organisation der Nachrichtendienste, Totalspionage.

Die Strukturanalyse des Steuerungssystem über Verkehrsunterstützung bei Operationen

Oberst Dipl. Ing. Mag. Miloš Arsić

Das System der Verkehrsunterstützung bei Operationen kann unter allen Bedingungen erfolgreich funktionieren, doch nur bei guter Organisation, präzise festgestellter Struktur, festgelegter gegenseitiger Beziehungen und Verbindungen der Subsysteme und ihrer Elemente, ausgearbeiteter Hierarchie des Systems, Funktion des Ziels und Verantwortung jedes Subsystems und der Elemente des Systems im Funktionsprozess.

Die Wirksamkeit und Effizienz des Systems der Verkehrsunterstützung hängt von der Qualität der Steuerung des Organisationssystems im Rahmen der Durchführung der Operationen ab. In der Arbeit wurde der Inhalt und die Komplexität der Steuerung des Organisationssystems der Verkehrsunterstützung im Rahmen der Durchführung der Operation bearbeitet. Die Komponenten des Steuerungssystems mit dem Schwerpunkt auf der Analyse des Steuerungsprozesses wurden gesondert analysiert.

Schlüsselwörter: Strukturanalyse, Steuerungssystem, Prozesse der Verkehrsunterstützung, Operation.

Der Einfluss der Ausbildungsart und der Berufserfahrung der Offiziere auf dessen Einschätzung des möglichen Engagements der Frauen in den Streitkräften

Dr Jovanka Šaranović, wissenschaftlicher Berater

Oberst Dr an Marček, wissenschaftlicher Berater

Prof. Dr Zoran Kilibarda, Oberst a.D.

Aufgrund der Einstellung der Offiziere über die Möglichkeit der Engagierung der Frauen für verschiedene Aufgaben in den Streitkräften wurde durch eine Faktorenanalyse festgestellt, dass man alle Aufgaben in Bezug auf die erwähnte

Einschätzung in sechs Gruppen einteilen kann. Die diskriminative Analyse hat gezeigt, dass es unter den Kategorien der befragten Personen einen erheblichen Unterschied gibt in Hinsicht auf ihre Einstellung gegenüber der Engagierung der Frauen in den Streitkräften. Diese Unterschiede wurden unter den Offizieren in diversen Verwendungen festgestellt, sowie auch unter denen mit verschiedener Anzahl der Dienstjahre im professionellen militärischen Dienst. Die Vermutung, dass solche Unterschiede unter den Offizieren verschiedener Waffengattungen oder Dienste bestehen, wurde durch diese Forschung nicht bestätigt.

Schlüsselwörter: Engagierung der Frauen, Ausbildungsfachrichtung der Offiziere, Berufserfahrung der Offiziere

Marketing im Verteidigungsmenagement

Oberst Dr Branko Tešanović, Hauptmann Mihailo Zogović,
Leutnant Branko Joksimović

Die Anwendung der Prinzipien und Instrumente des Marketing ist für die Steuerung des Verteidigungssystems notwendig. Besonders wichtig ist die Organisation des Dienstes für die Öffentlichkeitsarbeit, die auf den aktuellen Errungenschaften der Marketingtheorie und Praxis begründet ist. In dieser Arbeit behandelt man die Bedeutung des Verteidigungsmarketing, die Rolle des Dienstes für die Öffentlichkeitsarbeit in den Streitkräften und die Art der Beziehung der Streitkräfte zur Öffentlichkeit, die Grundrisse der Arbeit und Organisation des Dienstes für die Öffentlichkeitsarbeit der amerikanischen Armee und zuletzt wurde die Vision und die Ziele des Dienstes für die Öffentlichkeitsarbeit in der Zukunft dargestellt.

Schlüsselwörter: Marketing, Management, Streitkräfte, Öffentlichkeitsarbeit, Kommunikation, Information.

Einige Aspekte der Anwendung der modernen Technologie

Prof. Dr Vasilije Mišković

Die modernen Technologien üben einen unbestrittenen Einfluss auf den Menschen als Einzelperson und auf die gesamte Gesellschaft, aber auch auf die Entwicklung des Lebens auf der Erde als Planet aus. In der Arbeit behandelt man die Anwendung der modernen Technologie aus dem Blickwinkel ihrer humanen Anwendung, bzw. den Einfluss ihrer Anwendung auf den Menschen und auf die menschliche Gesellschaft im Allgemeinen.

Schlüsselwörter: Technologie, Anwendung, Mensch.

Die urgeschichtlichen Formen der Kriegskonflikte

Oberst Doc.Dr Ilija Kajtez

In dem Text über die frühesten Zivilisationen kann man wertvolle Lehren über die Entwicklung und die Kontroverse des militärischen Berufes und den Verhältnissen vom Krieg, Militär, Politik, Diplomatie, Wirtschaft und Staat

finden. In den Zivilisationen der Sumerer, von Mesopotamien, der Asyrier, des Persischen Staates, des uralten Egyptens , von Athen und Sparta, sowie auch in den kriegerischen Eroberungen des grossen Strategen und militärischen Genies Alexander von Mazedonien gibt es etwas, was in dem Militärberuf dauerhaft, universal und unveränderbar ist. Dieser unzertrennbarer Faden verbindet die alten Armeen, die frühesten Kriege mit den modernen bewaffneten Konflikten, sucht nach der Bedeutung der Beziehung zwischen den Streitkräften und dem Staat, nach den Regeln der Veränderungen in den Bereichen Taktik, Strategie und Bewaffnung einer Armee. Abhängig von dem Wirtschaftlichen Aufschwung des Staates und der Stärke des Gegners, von den Bräuchen auf denen die Verhältnisse der entgegengesetzten Seiten beruhen, erforscht man auch das Verhalten des Siegers gegenüber dem besieгten Feind und deckt den allerersten Anfang mancher Teilstreitkräfte und Waffengattungen der modernen Streitkräfte auf.

Es wird klar, dass man auch in den frühesten Kriegskonflikten viel Wertvolles findet für das Verstehen der modernen Herausforderungen und Dilemmas, Zweifel und Geheimnisse des militärischen Berufes, der einer der ältesten Berufe ist, obwohl die wertvollsten materiellen Beweise beim Angriff der hartherzigen Eroberer verschwunden sind. Deshalb ist es notwendig bei der Erforschung des Krieges und anderer gesellschaftlicher Phänomene zu den Anfängen unserer Zivilisation zurückzukehren. Denn wie der Philosoph Bertrand Russel sagt, «...Wenn in dem geschichtlichen Verlauf etwaige Einheit besteht, wenn es irgendeine nahe Verbindung zwischen dem, das geschehen ist und dem, das bevorsteht gibt ... ist es notwendig, dass sich die früheren und die späteren Zeiträume in demselben Atemzug synthetisieren».

Schlüsselwörter: älteste Zivilisationen, prähistorischen Kriegskonflikte, Sumerer, Persianer, Asyrier, Athen, Sparta, uraltes Egypten, Aleksander von Mazedonien, Strategie und Taktik der Kriegsführung.

Идејно ликовно-графичко решење
Божидар Mrкоња

Језички редактор
Добрила Милетић, проф.

Преводиоци:

на енглески
Душанка Пивљанин

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Гордана Богдановић

на руски
Зоран Стевановић

Тираж 1.200 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Ресавска 40 б

На основу мишљења Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије,
бр. 413–00–1203/2001–01, од 12. 09. 2001. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

11002 Београд, Балканска 53

Телефони: 011/3612-390 и 3201-046

Телефакс: 011/ 3612-506

Текући рачун: 840-19540845-28, ПИБ: 102116082, ПДБ: 135328814

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ за 2006. годину

Претплаћујемо се на часописе:

број примерака

3. „Војно дело“Годишња претплата **1.458,00 дин. (1.350,00 дин. +8%)**

Приликом уплате позвати се на број 122742312963051

Часопис излази квартално.

2. „Нови гласник“Годишња претплата **2.052,00 дин. (1.900,00 дин. + 8%)**

Приликом уплате позвати се на број 12274231963053

Часопис излази квартално.

1. „Војнотехнички гласник“Годишња претплата **1.296,00 дин. (1.200,00 дин. + 8%)**

Приликом уплате позвати се на број 122742312963054

Часопис излази квартално.

Број примерака издања која се наручују уписати у наруџбеницу, а примерак наруџбенице са доказом о извршеној уплати на горе наведени текући рачун, послати на адресу Војноиздавачког завода.

Купац тел.

Место

Улица број

Потпис наручиона

М. П.